

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 9 Sayı: 2 Yıl: 2022
Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

e-ISSN : 2147-4419

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ
Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Engin AKDENİZ
Editör : Doç. Dr. Murat ÖZGEN
Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi Buca - 35390 İZMİR

Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi, Buca, İZMİR
Tel : 0 (232) 301 79 02
Faks : 0 (232) 453 90 93

Yayın Türü : Akademik Hakemli Dergi
Niteliği : Bilimsel Süreli Yayın. Yılda iki kez yayınlanır.

Bu dergide COPE (Committee on Publication Ethics) yönergesine uygun etik ilkeler uygulanmaktadır.

Yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi
Cilt: 9 Sayı: 2 Yıl: 2022

Baş Editör

Doç. Dr. Murat ÖZGEN

Alan Editörleri

- Prof. Dr. Cafer ŞEN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Şahika KARACA (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji)
Doç. Dr. Elif KESER KAYAALP (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Müzecilik)
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU (Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe)
Doç. Dr. Sabine LADSTÄTTER (Viyana, Avusturya Bilimler Akademisi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Üyesi Songül ERCAN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları)
Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin ERKUL YAĞCI (İzmir, Ege Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KIRAL UÇAR (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÛTÛNCÛ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih)
Dr. Öğr. Üyesi Servet KAÇAR BAŞARAN (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Umut DEMİRHAN (Mersin, Toros Üniversitesi, Dilbilim)

Yardımcı Editörler

Dr. Öğr. Üyesi. Mete Han ARITÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdullah KÜÇÜK (Ardahan Üniversitesi)

Arş. Gör. Esra AYDIN ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Kopya Editörleri

Arş. Gör. Başak ÖKSÜZLER CABILAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Arş. Gör. Murat YILMAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Arş. Gör. Pelin BİNTAŞ ZÖRER (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Arş. Gör. Sedef TULUM AKBULUT (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Sitem İNCE (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Türkçe Dil Editörü

Öğr. Gör. Tuğba KARAKAYALI (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
MLA Uluslararası Endeksinde taranmaktadır.

Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed
in the MLA International Bibliography.

Yayın Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aylin NAZLI (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı UYAR (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil İŞERİ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent AYSEVER (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazile KALAYCI (Ankara, Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat KAYA (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Rezzan SİLKÜ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÖZER (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK (Malatya, İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Şebnem TOPLU (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şeref ULUOCAK (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Geoff BOVE (İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Güncel ÖNKAL (İstanbul, Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Lucas THORPE (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sandrine BERGES (Ankara, Bilkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aykut HALDAN (Edirne, Trakya Üniversitesi)
Dr. Deniz ÖZYILDIZ (Amherst, Massachusetts Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Iğın AKTENER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İpek Pınar UZUN (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saniye VATANSEVER (Ankara, Bilkent Üniversitesi)

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 9 Sayı: 2 Yıl: 2022

İÇİNDEKİLER

“Macbeth” Oyunu Tiyatro Afişlerinin Göstergibilimsel Çözümlemesi Burcu TUFAN, Kamil İŞERİ, Sibel ÇAPAN TEKİN	90
Akademik Söylem Ve Örnekleme: Fen ve Sosyal Bilimler Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri Ekin ŞEN	112
Tarih Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi ve Çevrimiçi Sözlü Tarih Arşivlerinden Örnekler Gülsüm TÛTÛNCÛ	135
4. ve 6. Yüzyıllarda Ermenilerin Bizans Askeri Teşkilatında Yer Edinmeleri ve Armenia'nın İdari Düzenlemesi Engin ÖZTÛRK	174
Mağrib ve Endülüs'te Berberî Hâkimiyetinin Mimarları: Abdullah B. Yâsîn ve Yûsuf B. Tâşfîn Cuma EREN	191
Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin Eserlerinde “Osmanlı” Algısı Gökhan AÇIKGÖZ	209
J. C. Mangan'ın Üç Öyküsünde Toplumsal Hafıza ve Kontrat: “Otuz Kavanoz,” “Cübbeli Adam” ve “Gri Cübbeli Köylü” Nurten Birlik	219
Walt Whitman'ın <i>Çimen Yaprakları</i> : “Benliğimin Şarkısı” Şiiri ile On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan İdealine Günümüzden Bir Bakış Leman GİRESUNLU	238
Function of Memory and Coping With Trauma in Julian Barnes's <i>The Noise of Time</i> Selvi DANACI	267
Mourning and Healing: The Ritual in Wallace Shawn's <i>The Designated Mourner</i> Evrin ERSÖZ KOÇ	284
The Representation of The Usa in Alev Lytle Croutier's <i>Seven Houses</i> Fûsun ÇOBAN DÖŞKAYA	301

Makale Bilgisi: Tufan, B, İşeri, K., Çapan Tekin, S. (2022). “Macbeth” Oyunu Tiyatro Afişlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 90-111.	Article Info: Tufan, B, İşeri, K., Çapan Tekin, S. (2022). A Semiotic Analysis of Theater Posters of the “Macbeth” Play. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 90-111.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 28.06.2022	Date Submitted: 28.06.2022
Kabul Edildiği Tarih: 11.08.2022	Date Accepted: 11.08.2022

“MACBETH” OYUNU TİYATRO AFİŞLERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Burcu Tufan*, Kamil İşeri**, Sibel Çapan Tekin***

ÖZ

Görsel metinlerin anlamlandırılmasında göstergebilimin temel ilkelerine gereksinim duyulmaktadır. Bu metinlerden biri olan afişler de alıcıda etki yaratmayı ve ilgi uyandırmayı hedeflemektedir. Afişlerde yazılı veya görsel göstergeler iletişim bağlamında değişik tasarım teknikleriyle kullanılmakta ve böylece dizgelerin alıcıya farklı anlamsal boyutlarda aktarılmasını sağlamaktadır. Afişlerde kodlanan anlam evrenini ortaya çıkarmak amacıyla bu çalışmada Macbeth oyununun devlet tiyatroları ile özel tiyatrolar tarafından tasarlanan afişleri görsel göstergebilim araçlarıyla çözümlenmiştir. Veri tabanının çözümlenmesinde Barthes’ın yananlam ve düzanlam kavramlarından yararlanılmıştır. İnceleme sonucunda, afişlerde yer alan yazılı ve görsel göstergelerin gerek tasarım gerek ise anlam dizgesi oluşturma bakımından belirli ölçütler doğrultusunda bir araya getirildiği saptanmıştır. Afişlerde kullanılan ortak göstergelerle de yananlam boyutunda düşünsel sürece katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Gelişim gösteren grafik tasarım tekniklerinin ise her bir afişte hedeflenen dikkat çekme, merak uyandırma ve ikna etme gibi ölçütleri desteklediği görülmüştür. Macbeth oyunu için tasarlanan tiyatro afişlerinin görsel etkileycilik, anlam dizgesi oluşturma ve düşünsel süreci hareketi geçirme aşamalarında özgün roller üstlendiği belirlenmiştir. Afişlerde kullanılan ortak görsel imgeler oyunun konusuna gönderimde bulunan anlamsal karşıtlıkları ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, düzanlam, yananlam, tiyatro afişleri, Macbeth

* Lisans Mezunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, burcu_9991@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6100-6903

** Profesör Doktor., Dokuz Eylül Üniversitesi, kamil.iseri@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8539-582X

*** Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, sibel.tekin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6926-1135

A SEMIOTIC ANALYSIS OF THEATER POSTERS OF THE “MACBETH” PLAY

ABSTRACT

The basic principles of semiotics are needed to make sense of visual texts. Posters, one of these texts, aim to create an impact and arouse interest in the recipient. Written or visual signs on the posters are used with different design techniques in the context of communication and thus they ensure that the system are transferred to the recipient in different semantic dimensions. In this study, the posters of the Macbeth play designed by the state and private theaters were analyzed with visual semiotic tools in order to reveal the universe of meaning encoded in the posters. Barthes' concepts of connotation and denotation were used in the analysis of the database. As a result of the examination, it was determined that the written and visual signs on the posters were brought together in accordance with certain criteria in terms of both design and creating a meaning system. It has been determined that the common signs used in the posters contribute to the ideational process in the dimension of connotation. It has been seen that developing graphic design techniques support the criteria such as attracting attention, arousing curiosity and persuading in each poster. Also, it has been determined that the theater posters designed for Macbeth play unique roles in the stages of visual impressiveness, creating a meaning system and moving the ideational process. The common visual images used in the posters revealed the semantic contrasts that refer to the subject of the play.

Keywords: Semiotics, denotation, connotation, theatre posters, Macbeth

1. GİRİŞ

Dil insanların toplumsallaşmasında, bireyin kendini ifade etmesinde, kültürün ve yaşayış biçimlerin aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında insana özgü estetik duyusunun ve farklı iletişim durumlarının oluşmasına imkân sağlamaktadır. Dil ile kurulan iletişim yanında dil dışı öğelerle de iletişim kurulması mümkündür. İletişim bağlamında kullanılan görsel, yazılı, doğal veya yapay boyutlarda oluşan tüm dil öğeleri anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Dil sisteminin anlamlı bir bütün hâline gelmesinde ise dizge kavramı ortaya çıkmaktadır (Rifat, 1990, s. 83). Dizgeleri oluşturan gösterge terimi dil sisteminin ve bu sistematik düzlemde oluşan anlamın açıklanmasında temel unsurlardan biridir (Barthes, 1979, s. IX). Göstergebilim, göstergeleri yalın hâlde ve birbirleri ile etkileşime girerek oluşturdukları yeni dizgeler içerisinde ele almaktadır. Böylece inceleme nesnesinin yüzeyden derine hem yapısal hem de anlamsal boyutlarının saptanması mümkün olmaktadır (İşeri & Demirgüneş, 2008, s. 2). Anlamlı bütünlerin çözümlenmesinde de gerek dilsel göstergeler gerekse dil dışı göstergelerden yararlanılır çünkü yalnızca doğal dil değil, dil dışındaki dizgeler de dilin özel bir dizgesidir (Uzdu Yıldız & Aydın Öztürk, 2018, s. 206). Bu bağlamda hem bir kuram hem de bir inceleme yöntemi olan göstergebilim aracılığıyla dilsel ve dil dışı yapıları belirli bir bütünlük içinde incelemek ve anlamlandırmak mümkündür.

Topluma özgü her davranış ve kültür olgusu, anlam taşıyıcı olduğu kadar bu anlamın iletişim bağlamına aktarılmasında da büyük rol üstlenmektedir (Günay & Parsa, 2012, s. 14). Görsel iletişim bağlamında görsel göstergelerin yorumlanması ve anlamlandırılması politik, ticari, kültürel pek çok boyutta işlev kazanmaktadır. Görsel göstergelerin yorumlanması iletişim sürecine katkı sağlayan anlamlandırma sürecinin bir parçasıdır (Küçükdoğan, 2012, s. 56). Değişen ve gelişen teknoloji ve bu durumun günlük yaşamdaki etkileri de dikkate alındığında iletişimin sağlanması ve sürdürülmesi aşamasında görsel göstergelerin anlamlandırılması önem taşımaktadır çünkü iletişim her zaman ve yalnızca dilsel göstergeler aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Bu noktada görsel göstergelerin çözümlenmesiyle anlam evrenine ulaşılması ihtiyacı doğmaktadır.

Görsel göstergelerin incelenmesinde öncü çalışmalar yapan araştırmacıların başında Roland Barthes gelmektedir. Barthes (1979, s. 90) görsel öğelerde anlamın belirli ilkeler çerçevesinde oluştuğunu ve kültürel olguları çağrıştıran dil dışı göstergelerin *düzanlam*, *yananlam* düzlemleri ve *mit* kavramının çeşitli işlevleri temsil ettiğini belirtmiştir. Barthes, bu kavramları açıklarken içerik ve anlatım düzlemlerinden yararlanır. Bu iki anlamlama dizgesi birbiriyle ilişkili aynı zamanda iki karşıt dizgedir (Barthes, 1979, s. 87). Dolayısıyla dil dışı göstergelerde anlamlandırma ilişkisinin kurulmasında her iki dizge de bütüncül bir çözümlene olanağı sunmaktadır.

Düzanlam, anlamlandırmada birincil düzeyi temsil eder. Birincil düzey, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiye gönderimde bulunur. Düzanlam boyutunda gösterenin temsil ettiği kavram belirlenir (Sığircı, 2016, s. 73). Bu kavram neseldir ve tek bir anlamlandırma düzeyini ifade etmektedir. Düzanlam boyutunda herkes tarafından kabul edilen birincil anlamlar ortaya çıkar. Yananlam dizgesi ise düzanlam dizgesinin göstergeleriyle kurulur ve birincil dizgeyi kapsayan ikincil dizge olarak adlandırılır. İkincil dizge, yani yananlam düzlemi birincil dizgenin gösterenidir. Bir başka ifadeyle “yanalam dizgesi, anlatım düzleminin de bir anlamlama dizgesince oluşturulduğu dizgedir.” (Barthes, 1979, s. 88). Gösteren, gösterenin yananlama ulaşan gönderim düzleminde gösterilene bir töz sunan kavramdır. Bu bağlamda oluşan anlamlama olgusunu Barthes, gösterge ve gösterilen arasında bulunan, sözleşimsel ve toplumsal nitelikler taşıyan bir ilişki olarak açıklamaktadır. Yananlam boyutunda bir gösterenin göstereni farklı kodlarla birlikte incelendiğinde, gösterilen düzeyinde ne gibi öznel kodları oluşturduğu da anlaşılmaktadır (Özgür, 2006, s. 38). Düzanlamdan farklı olarak yananlam, kültürel olguları ve yorumları da içinde barındıran bir kavramdır.

Birincil düzey olan düzanlamdan ikincil düzey olan yananlama geçişte, dilsel ve dil dışı öğelerle birlikte çalışarak farklı anlam dizgeleri oluştururlar. Film, moda, resim ve afişlerde anlamın yorumlanması için görsel göstergelerin oluşturduğu bu dizgeler ele alınmaktadır (Bircan, 2015, s. 20).

Bu türden incelemeler göstergelerin toplumsal ve kültürel yansımalarının da ayrıntılı olarak ya da oluştukları bağlamlar da göz önünde bulundurularak yorumlanmalarını sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle sanatın çeşitli alanları göstergebilimsel çözümlerinin birçok aşamasında yer almaktadır. Bu alanlardan tiyatro sanatı temelde bir anlatı türü olması nedeniyle göstergebilim alanının inceleme konuları arasına dâhil olmuştur (Günay, 1999, s. 111). Tiyatro sanatı bağlamında oluşan yazılı metinler ile performanslar kadar inceleme değeri taşıyan bir diğer ürün de tiyatro afişleridir. Bir kültürel afiş türü olarak tiyatro afişleri oyuna, oyunun sergilendiği kuruluşa, grafik tasarım gelişimine ve oluşturulduğu ülkedeki sanat etkinliklerine dair çözümlerini taşıyan estetik bir öğedir (Gümürlü, 2017, s. 6). Ayrıca tiyatro afişleri, eser metnini ve olay örgüsünü betimleyen, dilsel veya dil dışı göstergeler ile tasarlanan bir çağrışımlar bütünüdür. Tiyatro afişlerinde kullanılan göstergeler olay örgüsüne, ana karakterlere, yananlam boyutunda çağrışımda bulunması hedeflenen duygu veya kavramlara ve tiyatro metninin temel izleğine hitap etmektedir (Yiğitaslan, 2019, s. 36). Afişlerde yer alan göstergeler, kendi dizgelerinde düzenlam boyutundan yananlam boyutuna taşınan gönderimsel öğelerin yanı sıra bir araya gelerek oluşturduğu yeni gösterge dizgeleri ile de anlamlandırma sürecine dâhil olmaktadır. Bu bağlamda afiş tasarımında renk kullanımları, imge veya illüstrasyon tercihleri ve fotoğraflar bir araya gelerek anlam bütününe desteklerken öte yandan göstergebilimsel çözümlerinde yüzeyden derine bir çözümlerine olanağı sunmaktadır.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelediğinde ise başta öykü (Aydın Öztürk, 2021; Uslu 2014; Bayat, 2013), roman (Çomak, 2021; Uzdu Yıldız, 2019) ve şiir çözümlerini (Elyıldırım & Er, 2011; İşeri & Demirgüneş, 2008) olmak üzere pek çok yazınsal çalışmaya rastlanmaktadır. Görsel göstergelerin incelenmesine yönelik çalışmalar ise yazınsal çalışmalara göre daha sınırlıdır. Bu çalışmalarda ise çoğunlukla sinema filmlerine (Sayıcı, 2021), dijital içeriklere (Parsa & Akçora As, 2021; İşeri & Çapan Tekin, 2020) ve afiş incelemelerine (Bürge, 2020; Yeşilyurt, 2018) yer verilmiştir. Alanyazındaki çalışmalardan hareketle bu çalışmada “Macbeth” oyunu, devlet tiyatroları ve özel tiyatro afişleri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada amaç Macbeth oyunu afişlerinin anlamsal dizgelerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ise çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Macbeth oyunu afişlerinde anlam nasıl oluşturulmaktadır?
2. Devlet Tiyatroları ve özel tiyatrolardaki Macbeth oyunu afişlerinde anlamın oluşturulması açısından fark var mıdır?

2. Yöntem

Çalışma, nitel olarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar, olaylar ve olguların doğal ortamda süreç odaklı incelemelerinin yapılmasına olanak sağlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 45).

2.1. Araştırmanın Veri Tabanı

Çalışmanın verileri devlet tiyatro afişleri için Türkiye Devlet Tiyatrosu'nun Dijital Oyun Bilgi Sistemi'nden; özel tiyatro afişleri için ise Oyun Atölyesi, Tiyatro Pangar, Tiyatro Karakutu, Fazla Mesai Tiyatro Grubu, Ekip Tiyatrosu ve Tiyatro Breeze kuruluşlarının web sayfaları üzerinden elde edilmiştir. Ulaşılabilen tüm afişler çalışmaya dâhil edilmiştir. Afişlerin, Dijital Oyun Bilgi Sistemi sayfasından taranması ve çalışmada kullanılması için Devlet Tiyatroları Bilgi İşlem ve Belgelik Bölümü'nden onay alınmıştır.

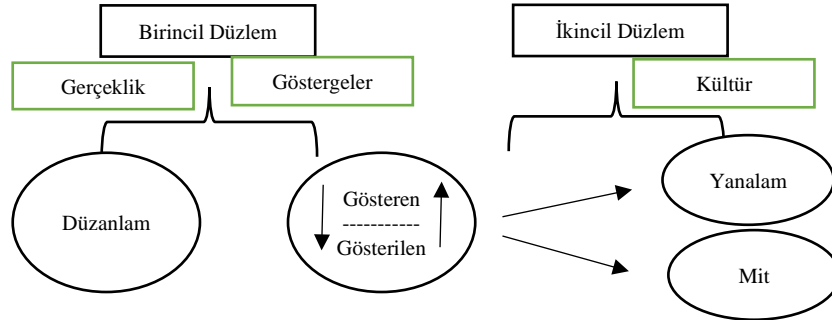
Devlet Tiyatrolarından 6, özel tiyatrolardan 6 olmak üzere 12 afiş incelenmiştir. Kullanılan "Macbeth" oyun afişlerinin tamamı 1992-2014 yıllarını kapsamaktadır. Veri tabanını oluşturan devlet tiyatrosu afişleri dört farklı döneme aittir. Özel tiyatro kuruluşlarının afişlerinin tamamı ise 2010-2016 yıllarını kapsamaktadır. Tiyatro afişlerinin ait olduğu dönem ve kurum adları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Devlet Tiyatroları	Özel Tiyatrolar
1992-1993 İstanbul Devlet Tiyatrosu 1993-1994 Diyarbakır Devlet Tiyatrosu 2006- 2007 Trabzon Devlet Tiyatrosu 2013- 2014 Ankara Devlet Tiyatrosu	2010-2011 Oyun Atölyesi 2012 Tiyatro Pangar 2015 Tiyatro Karakutu 2015 Fazla Mesai Tiyatro Grubu 2016 Ekip Tiyatrosu 2016 Tiyatro Breeze

Tablo 1 - Afişlerin ait olduğu dönem ve kurumlar

2.1.1. Verilerin Çözümlemesi

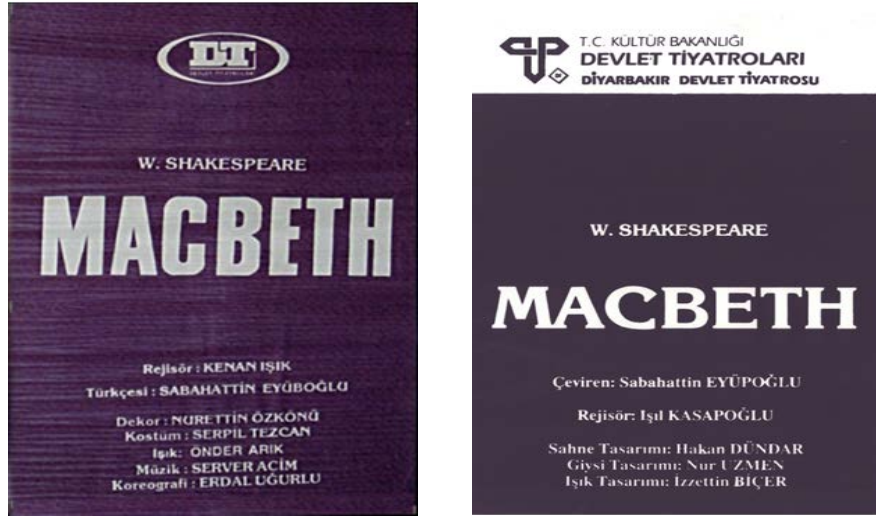
Veriler, göstergebilim kuramının çözümleme araçlarından, Barthes'ın (1979) belirlediği düzenlam ve yananlam kavramlarından yararlanılarak çözümlenmiştir. Çözümlemede afiş tasarımında kullanılan görsel ve sözel öğeler incelenerek afiş tasarımlarının derin yapısındaki anlamın nasıl yansıtıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şekil 1 - Barthes'ın anlamlandırma şeması (Fiske, 2003, s. 120)

3. Bulgular

Macbeth tiyatro oyunu devlet tiyatrosu ve özel tiyatro afişleri yananlam ve düzanlam kavramlarından yararlanılarak çözümlenmiştir. Bu çözümlerler doğrultusunda ilk araştırma sorusuna yanıt vermek için afişlerin yananlam ve düzanlam boyutunda anlam evrenine ilişkin bulgular belirlenmiştir. Görsel 1’de Devlet Tiyatro’larında Macbeth oyununun farklı dönemlerdeki afişleri gösterilmiştir.

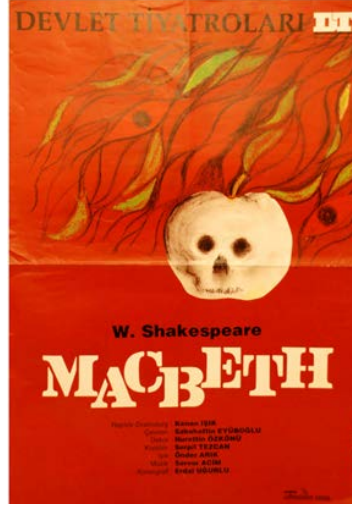

Görsel 1 - İstanbul ve Diyarbakır Devlet Tiyatroları Macbeth oyunu afişi

Görsel 1’de gösterilen afişlerden ilki İstanbul Devlet Tiyatrosu 1992-1993 dönemine, ikincisi ise Diyarbakır Devlet Tiyatrosu 1993-1994 dönemine aittir. Afişlerde, yalnızca dilsel göstergelerin baskın olduğu renk ve logo kullanımı üzerine çözümlene olanağı sunan bir tasarım söz konusudur. Dilsel göstergelerle, tiyatro oyununun adı, yazarı ve devlet tiyatrosu kapsamında oyunun sergilenmesinde görevli olan kişilere yönelik bilgiler verilmiştir. Görsel üzerinde figür, imge veya resim kullanımına rastlanmazken; logo kullanımı ile oyunun hangi kuruluş tarafından düzenlendiğine yönelik bir gönderim yer almıştır. Görselin tasarımındaki renk tercihi ise hem dilsel göstergelerin ön plana çıkarılması hem de hedef kitlede birtakım duyguların çağrıştırılmasını sağlamaktadır.

Diyarbakır Devlet Tiyatrosu afişinin üst bölümünde beyaz fon üzerine mor renkte yazıyla oyunun hangi kuruluş tarafından sergilendiğine yönelik bilgi verilmiştir. Mor renk seçimi oyunun konusuna gönderimde bulunmaktadır. Mor renk nevroitik duyguları ortaya çıkararak; oyun ile *zenginlik*, *soyluluk*, *hırs*, *asalet* ve *lüks düşkünlüğü* gibi olguların çağrıştırılmasına izin vermektedir. Afiş, sözel bilgi veren bir kapak tasarımı niteliğinde görünmektedir.

İstanbul devlet Tiyatrosu tarafından 1992-1993 döneminde sergilenen bir diğer oyunun afişinde (görsel 2) ise daha farklı bir tasarım tercih edilmiştir.

Görsel 2 - İstanbul Devlet Tiyatrosu 1992-1993 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 2, Görsel 1'den farklı olarak hem dilsel göstergelerin hem de görsel göstergelerin bir arada kullanıldığı bir afiştir. Afişte, dilsel göstergelerle oyunun yazarı, eserin adı ve oyun ekibine ilişkin bilgilere yer verilmiştir ve böylelikle tanıtım ve bilgi verme amacı yerine getirilmiştir. Alıcının ilgisini çekmek amacıyla eserin adında hareketli yazı tipi ve büyük puntolar kullanılmıştır. Afişteki görsel göstergelerin özellikleri ise Tablo 1'de gösterilmiştir.

Gösteren	Gösterilen
Ağaç yaprakları	Macbeth'i ölüme yaklaştrın Birnam ormanı
Yaprak formundaki göz illüstrasyonu	Macbeth'in şatosuna ilerleyen yapraklarla gizlenmiş ordu, saklanma
Ağaç dalındaki elma figürü	Yasak meyve benzetmesi, günah, hırs, hata
Elma figürü zeminindeki kafatası illüstrasyonu	Ölüm, Macbeth'in hırsına yenik düşerek sonunun ölümle sonuçlanması, kendi kendini bitirmesi

Tablo 2 - Görsel 2'deki gösteren ve gösterilen öğeleri

Tablo 2'de de görüldüğü gibi *ağaç yaprakları* göstereni düzenlam boyutunda oyun metninin uzamını temsil etmektedir. Yananlam boyutunda ise Birnam ormanında yaşanan savaş, Macbeth'e ölümü getiren orman veya hareket eden orman gibi örtük anlamlara erişilmektedir. Afişte *yaprak formundaki göz illüstrasyonları* görülmektedir. Yaprakların arasında saklanma, takip etme izlenimi vermektedir. Bu açıdan yananlam boyutuna geçiş için bir köprü görevi görmektedir; Birnam ormanında kamufle olmuş askerleri betimlemektedir.

Görselde yaprakların arasında tek bir elma figürü bulunmaktadır. Elma figürü yapısı bozularak temel anlamdan yananlama geçişi sağlamaktadır. Elma figürü üzerinde kullanılan siyah *kafatası illüstrasyonu* ise elma göstereni ile birleşerek yeni bir gösterge dizgesi oluşturmuştur. Bu

gösterge dizgesi, gösterilen rolünde yananlam boyutunda hedeflenen kişinin kendi günahının kurbanı olmasına ve katletme duygusuna gönderimde bulunmaktadır. Bunun dışında elma biçiminde çizilmiş kafatası simgesi ölüm olayından bir süre geçtikten sonra oluşan bir duruma işaret etmektedir. Macbeth'in ele geçirdiği güç sayesinde daha fazlasına sahip olma isteği ve hırsı suç işlemesine neden olmuş ve Macbeth gücünü kaybetmemek için yasak ve günah olan her şeyi yapmaya hazır hâle gelmiştir. Bu açıdan *elma* göstergesinin yananlam boyutunda *yasak elma*, *Âdem ile Havva*, *hırs*, *günah*, *hata* gönderimleri ile bu tutku yansıtılmıştır.

Tüm görsel göstergeleri destekleyen kırmızı renk kullanımı ise oldukça açık bir tonda tercih edilmiştir. Görsel 2'deki renk kullanımı yananlam boyutunda *tutku*, *yaşam arzusu*, *hırs*, *şiddet*, *kanlı cinayetler* gibi çelişkili olguları çağrıştırarak oyunun izleğinin betimlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Görsel 3 - Diyarbakır Devlet Tiyatrosu 1993-1994 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 3, oluşturulduğu döneme göre görsel gösterge kullanımı bakımından daha yoğun öğeler içeren bir tasarımdır. Dilsel göstergelerin, görselin üst bölümü ile sol bölümünde küçük puntolu karakterler ile oluşturulduğu görülmektedir. Görselin üst bölümündeki siyah renkli dilsel göstergeler kuruma ait logoyu ve oyunun sergilendiği kuruluşu temsil etmektedir. Görselin sol bölümündeki sarı renkli dilsel göstergelerle ise oyun künyesi verilmiştir. Görselin merkezinde konumlandırılan oyun adı, kırmızı renk ve illüstrasyon tekniği ile oluşturulmuş bir dilsel göstergedir. Görsel göstergelerin ön plana çıkarıldığı bu görselde, oyun adını tanıtan dilsel göstergenin de görsel göstergelerle bütünleştirilerek anlamsal boyutta pekiştirildiği görülmektedir. Ayrıca görselin sol alt bölümünde de reklam amacı taşıyan bir logo kullanımına rastlanmaktadır.

Gösteren	Gösterilen
“T” harfi ile birleştirilmiş kılıç imgesi	Macbeth’in öldürüldüğü ve de cinayet işlerken kullandığı silah, intikam, ölüm, savaş
Renk illüstrasyonları ile oluşturulmuş yer figürü	Uzamdaki karmaşa, karanlık hedefler
Yara bandı imgesi	Karakterlerdeki iyileşme, kurtuluş çabası, pişmanlık, vicdan azabı
Siyah renkli sayfa illüstrasyonu	Karanlık, sonsuz uyku, ölüm, pişmanlık duyulan eylemler, karamsarlık, korku, karmaşa

Tablo 3 - Görsel 3'teki gösteren ve gösterilen öğeleri

Dilsel göstergelerin tipografik özellikleri bakımından dikkat çekici tercihlere başvurulmuş GörSEL 3'te, birçok görsel gösterge bir arada kullanılmıştır. Görselde iletişim düzlemine taşınan anlam bütünlüğü bir kompozisyon içinde sunulmuştur. Diğer görsellerden farklı olarak bu afişte siyah renk ağırlığı ve boyama tekniği ön plandadır. Karışık renklerin bir arada kullanılması ve renk seçimleri oyunda verilmek istenen “karmaşa” duygusuna yönlendirmektedir. Ayrıca tüm görsel göstergelerin gösterenleri, gösterilen boyutunda da koşutluk içermektedir. “Macbeth” dilsel göstergesindeki “t” harfini iki farklı biçimde yorumlamak mümkündür. Düzanlam boyutunda görülen *kılıç* imgesi yananlam boyutunda *cinayet*, *ölüm* ve *intikam* gibi olgulara gönderimde bulunmaktadır. Düzanlam boyutunda *kılıç* imgesinin saplandığı zemin yananlam boyutunda *karanlık hedefler* ve *karmaşa* olarak sıralanabilmektedir. “T” harfi aynı zamanda yukarıdan aşağıya doğru inen bir “haç” izlenimi de oluşturmaktadır. Bu görsel, gökyüzünden yeryüzüne -siyah renklerle betimlenen zemine- inen bir haç imgesi olarak değerlendirilebilir. Kaosun, karmaşanın ortasına sapanan haç göstergesi inanç boyutuna gönderimde bulunur. Macbeth ve Lady Macbeth, kral ve kraliçe olma uğruna duydukları aşırı ve sınırsız hırsları ve keyfi davranışları ile birçok cinayet işlerler. Bu konudaki tek yol göstericileri ise cadılar ve onların kehanetleri olur. Afişte haç imgesi de tüm bu davranışların sonucu olarak içinde buldukları yanlış inançların, günahların, yargıların ve kaosun engelleyicisi olmakla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, Macbeth’in bu ölçüsüz arzusunun inanç sistemince yargılandığı izleniminin verilmek istendiği düşünülmektedir.

Görselin tasarımında yer alan bir diğer öge ise yara bandıdır. *Yara bandı*, düzenlam boyutunda iki farklı zemini birleştiren, bir araya getiren anlamıyla işlev görürken yananlam boyutunda ise kırmızı ve siyah renklendirmelerle birleşerek *iyileşme çabası*, *pişmanlık*, *vicdan azabı*, *kurtulma isteği* kavramlarını çağrıştırmaktadır. Görselin sol kısmında tasarlanan siyah renkli illüstrasyon da *sonsuz uyku*, *karamsarlık* ve *ölüm* gibi olgulara gönderim yapmaktadır. Farklı göstergelerin bir arada kullanıldığı görselde birçok yananlam olgusuna bir araya gelerek yeni bir gösterge dizgesi oluşturan görsel gösterenler ile ulaşıldığı görülmektedir.

Görsel 4 - Trabzon Devlet Tiyatrosu 2006-2007 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 4, kullanılan görsel göstergelerin dilsel göstergeler ile bütünleştirildiği ve oluşturulduğu dönem itibarıyla özellikle 2000'li yıllarla daha gelişmiş illüstrasyon tekniklerine sahiptir. Siyah renkli dilsel göstergeler oyun ekibi bilgisini, beyaz renkli dilsel göstergeler ise oyunun adı, sergilendiği tiyatro kuruluşu, oyun dönemi ve sponsor bilgisini iletişim bağlamına taşımaktadır. Beyaz ve siyah renk karşıtlığı ile ön plana çıkarılan oyun adı göstergesi, tipografik tasarımı ile görselliği odak noktaya taşımayı başarmaktadır. Görselin sol üst bölümünde ise yine beyaz renkli dilsel gösterge ile bir slogana rastlanmaktadır. Görselin sağ alt bölümünde ise sponsor bilgisini destekleyen logo kullanımı vardır.

Gösteren	Gösterilen
“T” harfi ile birleştirilmiş kılıç imgesi	Macbeth'in öldürüldüğü ve de cinayet işlerken kullandığı silah, intikam, ölüm, savaş
Tac imgesi	Kraliyet, yükselme arzusu, hırs, yönetici olma isteği, güç
Kılıcın sap ve dış kısmındaki üçlü siyah illüstrasyonlar	Üç cadı, cadıların karanlık etkileri, kehanetler
Kılıçtaki siyah/ beyaz renk illüstrasyonu birleşimi	Karamsarlık, korku, karmaşa, ölüm- yaşam, sonsuzluk, iyi- kötü, dost- düşman

Tablo 4 - Görsel 4'teki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 4'teki tasarım, pek çok açıdan Görsel 3'te yer alan tasarımlarla benzerlik göstermektedir. Oyunun adının yazımında tercih edilen yazım biçimi, “t” harfinin kılıç nesnesi olarak verilmesi her iki görselde de ön plana çıkarılan benzerliklerdir. “T” harfi üzerindeki siyah ve beyaz renk karşıtlığı ile oluşturulan *kılıç* imgesi göstergenin düzanlam boyutunu göstermektedir. Yananlam boyutunda ise “Macbeth” dilsel göstergesi ile birleştirildiği için bu gösterge Macbeth'in işlediği cinayetlere ve kendi ölümüne gönderimde bulunmaktadır. Kılıç üzerinde bir *taç* imgesi görülmektedir. *Taç* imgesi ise yananlam boyutunda *kraliyet, yükselme arzusu, hırs, yönetici olma isteği, güç* gibi olguları çağrıştırmaktadır. Bu açıdan *taç* görselinin kılıç üzerinde yer alması nedensiz değildir. Bu iki öge, eserin tamamında birbirini tamamlayan, gerektiren iki önemli ögedir. Kılıç imgesi ile kraliyet tacı imgesi bir araya gelerek yeni bir gösterge dizgesi oluşturur. Buna göre ikincil anlam boyutunda kraliyet için *mücadele etme* ve *ele geçirme arzusu* olarak yorumlanmaktadır. Bir başka ifadeyle iktidarı ele geçirmenin tek yolu engelleyicilerden kurtulmaktır. Kılıç imgesinin sap kısmında yer alan üçlü siyah illüstrasyon ise düzanlam konumunda yalnızca bir kılıç sapını çağrıştırmakla, gösterilen boyutunda oyunun içeriğine yönelik bir gönderimde bulunur. Cadı şapkasına benzeyen bu üçlü siyah illüstrasyonu yananlam düzeyinde oyun karakterleri arasındaki üç cadı ile bağdaştırmak mümkündür. Kılıç imgesinin siyah ve beyaz renk karşıtlığı ile tasarlanması ise renklerin sembolik anlamları bakımından yine anlamı güçlendiren bir göreve sahiptir. Kılıç imgesinde görülen siyah beyaz karşıtlığı, yananlam boyutunda da *ölüm-yaşam, cesaret-korkaklık* ve *kazanma-kaybetme* karşıtlığı olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca, görselin kırmızı zemin rengi de *savaş, ölüm, kaos, güç* kavramlarına gönderimde bulunmaktadır.

Görsel 5 - Ankara Devlet Tiyatrosu 2013-2014 dönemi Macbeth oyun afişi

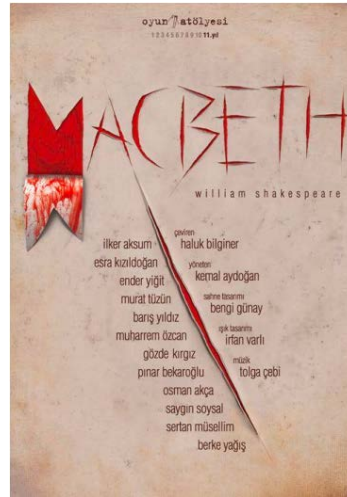
Görsel göstergelerin odak noktada konumlandırıldığı bu afişte, dilsel göstergeler sağ bölümde düzenli biçimde sunulmuştur. Beyaz ve siyah renkli

dilsel göstergeler ile oyuna ilişkin bilgiler verilmiştir. Oyun adı ise oyuna ilişkin bilgilerin hemen yanında kırmızı renk ile daha büyük yazı boyutuyla verilmiştir. Üç boyutlu tasarımların tercih edildiği görselde, koyu renkler ile karşıtlık oluşturulmuş ve hareketli bir görsel uyum yaratılmıştır.

Gösteren	Gösterilen
Kırmızı damla imgeleri	Kan damlaları, vahşet, savaş, cinayet, hüzn
Kırmızı tac imgesi	Kral, Kraliyet, baş olma, hırs, güç, yönetme arzusu
Kraliyet tacı altındaki kırmızı göl illüstrasyonu	Ölümlerin çokluğu, hırsın artışı, sonu gelmeyen cinayetler, kral olma yolundaki kötü seçimler, Macbeth'in kendini ölüme sürükleyişi

Tablo 5 - Görsel 5'teki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 5'te kırmızı renkli damla illüstrasyonları düzenlamda *kan damlalarını* ifade ederken yananlam boyutunda *ölüm* ve *cinayet* kavramlarını çağrıştırır. Damlaların oluşturduğu kırmızı renkli kraliyet tacı imgesi düzenlam boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Yananlam düzleminde diğer göstergelerle birlikte *güç düşkünlüğü*, *yönetici olma arzusu* ve güce giden yoldaki *ölümler*, *cinayetleri* ifade etmektedir. Kırmızı damlalar ile kraliyet tacı gösterenlerinin birleşimiyle bütünleşen kan gölü illüstrasyonu da yeni bir anlam dizgesi oluşturmaktadır. Bu yeni gösterge dizgesinin yananlam boyutunda ise *Macbeth'in hırsına yenik düşmesi*, *kral olma yolunda ölümlerle buluşup ölüme ulaşması* ve *güce ulaşma hırsıyla kayıplar verilmesini* betimlemektedir. Kraliyet arzusunu gerçekleştirmek için tek bir cinayetle başlayan durum giderek sayıları artan ölümleri, başka cinayetleri de beraberinde getirmiştir. Görselde tercih edilen renk seçimlerine bakıldığında ise zeminde siyah renk tercihi ile *karanlık*, *güç*, *karmaşa*, *korku*, *suçluluk* ve *otorite*; illüstrasyonlarda kullanılan kırmızı renk seçimi de *hırs*, *tutku*, *şiddet*, *güce ulaşma arzusuna* işaret etmektedir.

Görsel 6 - Oyun Atölyesi 2010-2011 dönemi Macbeth oyun afişi

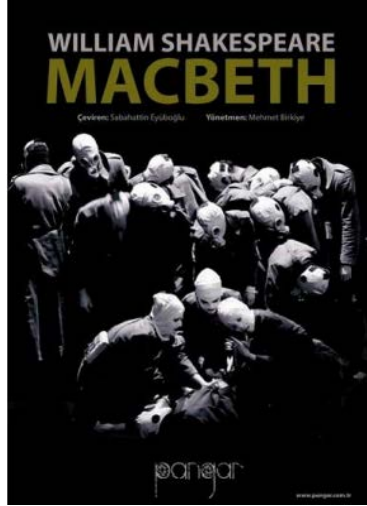
Görsel 6, dilsel göstergelerin görsel illüstrasyonlarla bütünleştirilerek konumlandırıldığı ve daha çok grafik tasarım teknikleri ile anlam

bütünlüğünün oluşturulduğu bir afiştir. Oyun bilgilerini gösteren dilsel göstergeler kırmızı renk ile verilmiştir.

Gösteren	Gösterilen
/m/ harfi üzerinde oluşturulmuş “yırtilan sayfa” illüstrasyonu	Macbeth karakterinin kendi ölümüne neden olması, kendi karakterinden ve prensiplerinden kopuşu
Afişin merkezinde konumlanan kesik imgesi	Bıçak (kılıç) kesigi, ölümler

Tablo 6 - Görsel 6'daki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 6 üzerindeki göstergelerin ilki oyun adındaki “m” harfinin yırtılan sayfa illüstrasyonu olarak verilmesidir. Yırtilan sayfanın altında beliren kan lekeleri de oyun karakterinin *kendini kaybedişi, zarar görmesi, fiziksel açıdan yara alması* ile ilişkilendirilmiştir. Benzer biçimde Macbeth yazısının “a” harfinden başlayıp görselin sonuna kadar uzanan düz anlam boyutundaki kesik imgesi, yanan anlam boyutunda *kılıç yarası ve Macbeth'in ölümü* gibi olgulara çağrışım yapmaktadır. Kılıç kesigi imgeleri ile “Macbeth” dilsel göstergesinin seslerinde kullanılan kesik formulu yazı tipi, Macbeth karakterinin *cinayet işlemesi, kendine zarar vermesini* işaret etmektedir.

Görsel 7 - Tiyatro Pangar 2012 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 7, çalışmada incelenen Macbeth oyunu görsellerinin arasında fotoğraf kullanımının tercih edildiği ilk afiştir. Bu bağlamda dilsel göstergelerin de daha kısa ve sade tutulduğu görülmektedir. Beyaz renkli dilsel göstergeler oyun bilgilerini sunarken sarı renkli oyun adı odak noktada konumlandırılmıştır.

Gösteren	Gösterilen
Yüzleri maskeli insan topluluğu	karmaşa, korku, tükenmişlik, çaresizlik

Tablo 7 - Görsel 7'deki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 7'nin tek görsel göstergesi olan fotoğrafta, farklı gösteren öğeleri bir araya gelmiştir. Dolayısıyla fotoğraf kullanımının tiyatro afişlerindeki anlam aktarımında nasıl bir rol oynadığı da ortaya çıkmaktadır. Fotoğrafta düz anlam boyutunda birbirinden kaçan veya farklı pozisyonlarda duran insan topluluğu görülmektedir. Ancak yananlam boyutunda insanların yüzlerinde maske olması, bazılarının sırtı dönük ve başları aşağıda pozisyonda durması, bazılarının ise dizleri üzerine çökerek birbirlerine tutunmaları *karmaşa*, *kabullenme*, *korku*, *çaresizlik*, *boyun eğme* kavramlarına gönderimde bulunmaktadır. Topluluğun içinde yalnızca eğilmiş pozisyonda duran üç kişi maskesizdir ve yerde yatan kişinin başında beklemektedir. Bu üç kişi, kehanetleriyle Macbeth'i yanlış yönlendiren cadılara gönderimde bulunmaktadır. Ancak yine de cadıların son kehaneti gerçekleşmiş ve Macbeth öldürülmüştür. Dolayısıyla yerde yatan kişi de Macbeth'e gönderimde bulunmaktadır.

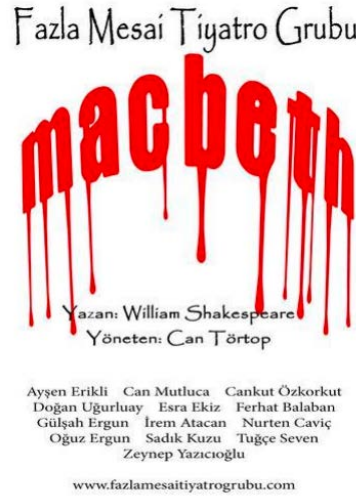
Görsel 8 - Tiyatro Karakutu 2015 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 8'de görsel göstergelerin odak noktada konumlandırıldığı ve dilsel gösterge üzerinde çeşitli illüstrasyonların oluşturulduğu görülmektedir. Bu afişte oyun bilgilerinin tamamı siyah renk ile verilmiştir. Görselin fonunda ise çeşitli figürlerin yanında gri ve kırmızı renkler soluk bir biçimde verilmiştir.

Gösteren	Gösterilen
/t/ harfi ile oluşturulan kılıç illüstrasyonu	Cinayet silahı, inanç
Taç takan iskelet kafası illüstrasyonu	Kral, Macbeth
Kafasındaki kan lekeleri	Cinayet, suikast
Afişin arka fonunda yer alan insan topluluğu	Kargaşa, mücadele

Tablo 8 - Görsel 8'deki gösteren ve gösterilen öğeleri

Macbeth dilsel göstergesinin “t” harfinin haç görünümünde tasarlanması ve kılıcı andıran bir görünüm sunulması, yananlam boyutunda *cinayet silahı* ve *inanç* olgusuna gönderimde bulunmaktadır. Taç takan iskelet kafası illüstrasyonu yananlam boyutunda kralı ve kraliyeti göstermektedir. İskelet kafasındaki kan lekeleri, kralın ölümüne gönderimde bulunmaktadır. Macbeth’in kraliyeti ele geçirme, kral olma tutkusunu gerçekleştirmesi ancak işlenen cinayetlerle mümkün görülmektedir. Dolayısıyla Macbeth için bu güce ulaşması sadece kan dökerek gerçekleşmiştir. Bu, aynı zamanda kontrolsüz hırsın bir sonucu olarak kendi sonunu hazırlamaktır. Macbeth kral olmuştur ancak artık hayatta değildir; tıpkı işlediği cinayetler gibi kendisi cinayete kurban gitmiştir. Bu nedenle iskelet kafası Macbeth’i temsil etmektedir. Görselin fonunda bulanık bir biçimde resmedilen görselde düzanlam boyutunda ellerinde kılıçları olan kişiler görülmektedir. Oyun afişinin bu zemin görseli ile tasarlanması ise yananlam düzleminde bir savaş anını, tahta çıkmak için verilen mücadeleyi çağrıştırmaktadır.

Görsel 9 - Fazla Mesai Tiyatro Grubu 2015 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 9’da dilsel göstergelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Görselde, siyah renkli dilsel öğeler ile oyun künyesi ve iletişim bilgileri ile kırmızı renkte ve her harften kan damlasını andıran akma gösteren bir görünüm sunulmaktadır.

Gösteren	Gösterilen
“Macbeth” sözcüğünün tüm sesleri üzerinde oluşturulan damla illüstrasyonu	Kan damlaları, Macbeth karakterinin ölümü, kendine zarar vermesi

Tablo 9 - Görsel 9’daki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 9’daki illüstrasyon tasarımı ile hem odak noktada bulunan dilsel göstergenin ön plana çıkarılması hem de alıcıda kırmızının akan sıvı biçiminde verilmesiyle kan akma ya da akıtma sonucunda kan, vahşet, yaralama, ölüm gibi duyguların oluşmasına izin verilmektedir. Görselde

yananlam boyutunda Macbeth karakterine ve oyuna ilişkin olgulara bir gönderim vardır. Macbeth'in kendini tüketmesi, kendi sonunu hazırlayarak ölümüne yol açması bu gönderimler arasındadır.

Görsel 10 - Ekip Tiyatrosu 2016 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 10, dilsel göstergelerin ve illüstrasyon tekniklerinin bir araya getirildiği bir üründür. Görselin sol üst bölümden başlayan oyun bilgileri dikey bir biçimde konumlandırılmıştır. Görselin sağ alt bölümünde ise siyah renkli dilsel gösterge ile aktarılan oyunu sergileyen kurum bilgisi ve logosu vardır. Görselin tam merkezinde konumlanan kırmızı renkli dilsel gösterge, farklı grafik tasarım teknikleri ile üç boyutlu formda tasarlanmıştır. Ayrıca bu dilsel göstergenin bir görsel illüstrasyon ile bütünleştirildiği ve oldukça büyük boyutta tasarlandığı görülmektedir.

Gösteren	Gösterilen
“MACBETH” sözcüğündeki tüm harfler ile oluşturulan damla ve göl illüstrasyonu	Kan gölü, cinayetler, Macbeth'in ölümü,
Damlalar ile oluşturulan taç imgesi	Tacı ele geçirme arzusu ve tacın kanla elde edilmesi

Tablo 10 - Görsel 10'daki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 10'daki afişin renk tasarımında *ölüm*, *tutku* ve *hırs* anlamlarını içinde barındıran kırmızı rengin baskın olarak tercih edilmesi oyunun temel iletisine işaret etmektedir. Bu afişte, “Macbeth” göstergesinin tüm harflerinden damlayan kan gölü illüstrasyonu kullanılmıştır. Bu illüstrasyon yananlam boyutunda Macbeth'in yavaş yavaş kendini tüketmesi, başkalarını öldürdükçe taca yaklaşması, onu elde etme biçimi ve sonunda kendi akıbetinin de aynı olması gibi gönderimlere izin vermektedir. Görselde yer alan diğer bir figür ise kan damlaları ile oluşturulmuş olan taç imgesi de kraliyete gönderimde bulunmaktadır. Bu gösterge kralın ölümü, büyük savaş, Macbeth'in kralı öldürerek kralın tahtını ele geçirme hedefine işaret etmektedir. Birbirine yakın konumda kullanılan ve aynı tekniklerle tasarlanan iki ayrı görsel gösterge de

birlikte yeni bir anlam dizgesi oluşturarak oyun metninin izleğine gönderimde bulunmaktadır.

Görsel 11 - Tiyatro Breeze 2016 dönemi Macbeth oyun afişi

Görsel 11, özel tiyatro kuruluşu tarafından Macbeth oyunu için tasarlanan ve yine fotoğraf kullanımının tercih edildiği bir afiştir. Görselin alt bölümünde oyunu sergileyen kuruluşa ait bir adet logo bulunmaktadır.

Gösteren	Gösterilen
Kadın ve erkek	Macbeth ile Lady Macbeth
Kadın ve erkeğin kıyafeti/ yüzündeki lekeler	Macbeth ile Lady Macbeth'in ölümü, işlediği suçlar ve cinayetler, kan lekeleri
Su tabancası	Macbeth karakterinin cinayet silahı
Çiçek demeti	Lady Macbeth'in kazanma arzusu ve yaşadığı duygusal karmaşa

Tablo 11 - Görsel 11'deki gösteren ve gösterilen öğeleri

Görsel 11'deki fotoğraf göstergesi, örtük anlamların fazla olduğu ve yenilikçi tekniklerin uygulandığı detayları içermektedir. İncelenen veri tabanı arasında bu görselde ilk kez sembolik tasarımlar yerine kadın ve erkekten oluşan bir fotoğraf tercih edilmiştir. Düzenlam boyutunda aynı kıyafetleri giymiş elinde çiçek demeti tutan bir kadın ve su tabancası taşıyan bir erkek görülmektedir. Yananlamda ise bu göstergeler Macbeth ve Lady Macbeth karakterlerini temsil etmektedir. Fotoğraftaki kişilerin kıyafeti ve yüzü üzerindeki lekeler, düzenlam boyutunda kan lekelerini göstermektedir. Yananlamda ise karakterlerin bir tartışmaya, kavgaya, savaşa dâhil olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca kan lekeleri savaş, ölüm, cinayet gibi olguları da çağrıştırmaktadır. Fotoğrafta yer alan diğer görsel detaylar ise kadının elindeki çiçek demeti ile erkeğin elindeki su tabancasıdır. Bu görsel göstergeler düzenlamda nesne olarak rol alırken, yananlamda ise oyuna yönelik kavramları çağrıştırmaktadır. Çiçek göstergesi yananlam boyutunda Lady Macbeth'in

kazanma arzusuyla kendi içinde yaşadığı duygusal karmaşa ve pes etme olarak betimlenebilmektedir. Oyunun başında kralı öldürme konusunda Macbeth'i ikna eden ve yönlendiren Lady Macbeth, daha sonra işledikleri cinayetler yüzünden vicdan azabı duymaya başlamış ve elindeki kanları temizlemeye çalışmıştır. Fotoğraftaki çiçek görseli de Macbeth'in kendini iyileştirme çabasına gönderimde bulunmaktadır. Su tabancası göstergesi ise yananlam boyutunda cinayet aleti, silah, Macbeth'in cinayet işlemesi kavramlarına gönderimde bulunmaktadır.

Macbeth oyunu için tasarlanan afişlerin tümü ele alındığında, benzer kullanımlar ile farklı tasarım tercihlerine ulaşılmaktadır. Afişlerde yazılı öğelerin ortak kullanım amacının bilgisellik, duyuru ve tanıtım ölçütlerine hizmet ettiği görülmektedir. Dilsel öğeler arasında tüm afişlerde yer alan gösterge, oyunu sergileyen tiyatro kuruluşunun adı olarak saptanmıştır.

Çalışmada incelenen tüm afişlerde, en büyük yazı puntosu ile oluşturulan dilsel gösterge "Macbeth" olmuştur. Bunun yanı sıra dilsel öğelerle görsel illüstrasyonların ve farklı tipografik tekniklerin (3 boyutlu, kesik çizgili vb.) bütünleştirildiği afişler de tercih edilmiştir.

4. SONUÇ

Çalışmada devlet tiyatroları ve özel tiyatrolara ait 12 adet Macbeth oyun afişi Barthes'ın yananlam ve düzanlam kavramları çerçevesinde çözümlenmiştir. Devlet tiyatroları ile özel tiyatroların Macbeth oyunu afişleri anlam evreni, benzerlik ve farklılıkları açısından değerlendirilmiştir.

Tiyatro afişlerinde teknolojik gelişmelerle birlikte tasarımlarda yeniliklere gidildiği görülmektedir. Tarihsel süreci açısından ele alındığında sonraki dönemlerde hazırlanan afişlerde sponsor veya tiyatro kuruluşunun internet sitesi, bilet satış merkezi bilgisi de eklenmiş ve böylece alıcıyla olan iletişim daha etkili hâle getirilmiştir. İllüstrasyon tekniklerinin üç boyutlu tasarım tekniğine özellikle 2000'li yıllarda oluşturulan afişlerde başvurulmakta ve bu ürünler gelişmiş grafik tasarım niteliklerini taşımaktadır. Benzer biçimde, afişlerde fotoğraf kullanımıyla farklı tekniklerle oluşturulan çeşitli görsel gösterenlerin gönderimde bulunduğu kavramlar, fotoğraflar üzerinde yer alan özel detaylarla yer almıştır. Bu da, fotoğraflarda bulunan görsel ayrıntıların (fotoğrafta yer alan kişiler, yardımcı nesnelere, renkler, çekim açısı, arka plan rengi vb.), birçok görsel gösterenin bir araya gelerek anlam dizgelerini oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir görsel gösterge olarak fotoğraf kullanımı da afiş tasarımlarındaki anlamlandırma sürecini güçlendirmektedir.

Devlet tiyatroları afişleri tarihsel gelişimi bakımından incelendiğinde imge, figür ve renk seçimlerinin yıllara göre değiştiği görülmüştür. Ayrıca devlet tiyatroları afişlerinin zaman içerisinde dilsel göstergeler ile görsel göstergelerin çeşitli grafik tasarım teknikleriyle bütünleştirilmesi açısından da gelişim sergilediğini söylemek mümkündür. Özel tiyatro afişleri ise kendi

arasında daha farklı bir değişim süreci göstermektedir. Bu afişlerde daha çok grafik tasarım teknikleri ile dilsel göstergelerin üzerinde oluşturulan illüstrasyonların ön plana çıktığı görülmektedir. Buna rağmen özel tiyatro afişlerinde tercih edilen görsel göstergeler de biçimsel yönden devlet tiyatroları ile benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla tekrarlanan görsel göstergelerin, aynı amaca hizmet eden dilsel göstergelerde olduğu gibi belirli kavramlara gönderimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Devlet tiyatroları afişlerinde daha çeşitli ve yoğun olan görsel göstergelere, özel tiyatro afişlerinde ise daha sade ve odak noktasındaki öğeyi destekleyen görsel göstergelere yer verildiği belirlenmiştir.

Afişlerin değişen teknik özelliklerinin yanı sıra anlam evrenine ilişkin sonuçlara da ulaşılmıştır. İncelenen afişlerde farklı dönemlere ait olmasına karşın tasarımda tercih edilen (*mor, siyah ve kırmızı*) renkler açısından bir ortaklık görülmüştür. Mor, siyah ve kırmızı renkleri afiş tasarımlarında bütünlüğü sağlayan baskın renkler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem afişlerdeki diğer görsel göstergeler hem de oyunun içeriği göz önünde bulundurulduğunda bu seçimlerin nedensiz olmadığı anlaşılmaktadır. Tasarımlarda sıklıkla yer verilen bu renklerin anlamsal boyutları çeşitli çağrışımları uyandırması açısından uygun seçimler olarak düşünülebilir. Afişlerde baskın olarak yer alan renkler *nevrotik duygular, güç, hırs, tutku* gibi duyguların açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Renk seçimlerinin yanı sıra her iki tiyatro grubunda da ortak olarak yer alan görsel göstergeler bulunmaktadır. Görsel tasarımda çok fazla yer bulan bu göstergeler *taç, kılıç, kan damlası ve kafatası* imgesidir. Bu imgeler anlamsal düzeyde bir bütünlük göstermektedir; derin yapıdaki anlam oluşumları açısından her birinin olumsuz gönderimleri olduğu saptanmıştır. Kanla elde edilen bir başarı, peş peşe işlenen cinayetler, “Macbeth” karakterindeki olumsuz değişime ve karakterin kendi iç dünyasına gönderimde bulunmaktadır.

Afişler, oyundaki karmaşanın, karakterin kendi iç dünyasındaki karmaşayı çağrıştıran görsellerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan afişlerde /var olma/, /yok olma/ anlamsal karşıtlığının kurulmasına izin verdiği görülmüştür. Bu noktada, bu karşıtlıkları iki biçimde ele almak mümkündür. Bu kavramlarla hem toplumsal yaşam hem de karakterlerin bireysel yaşamlarına yönelik bir karşıtlık ifade edilmektedir. Bunlardan ilki gücü elinde bulunduranın, taca sahip olanın “var olduğu” düşüncesinden doğmaktadır. Bir diğeri ise kişisel hırsların, tutkuların sonucu olarak hayatta kalma/kalmama üzerine kurulu bir “var olma”ya gönderimde bulunur. Bu durum /yaşam/ ve /ölüm/ karşıtlığı olarak da ifade edilebilir.

Afişler, oyunun içeriğindeki iletilere uygun çağrışımlar yapmış; görsel tasarımlarla bağlama uygun anlam oluşumuna zemin hazırlamıştır. Teknolojik gelişmelerle farklı tekniklere başvurulması, değişen sanat anlayışının bir sonucu olarak da etkin anlamsal gönderimlerle alıcıda ilgi uyandıracak nitelikte kullanılmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar yazarlar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aydın Öztürk, E. (2021). “Yüksek Ökçeler” öyküsünün göstergebilimsel incelemesi. F. Uzdu Yıldız (Ed.) *Modern Türk Edebiyatı yazınsal göstergebilim çözümlenmeleri* içinde (ss. 161-175). Günce Yayınları.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkeleri* (B. Vardar & M. Rifat, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayat, N. (2013). Gülen Ada öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 6(XVI), 351-370. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh381>
- Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), 17-41.
- Bürge, Z. E. (2020). Küresel ısınma temalı sosyal afiş tasarımlarının göstergebilim yöntemi ile analizi. *Pearson Journal of Social Sciences- Humanities*, 7, 398-410. <http://dx.doi.org/10.46872/pj.132>.
- Çomak, M. (2021). Eylül romanında kaygının tutku göstergebilimi açısından zamansallaşması. F. Uzdu Yıldız (Ed.) *Modern Türk Edebiyatı yazınsal göstergebilim çözümlenmeleri* içinde (ss. 137-160). Günce Yayınları.
- Elyıldırım, S., & Er, A. (2011). Cahit Sıtkı Tarancı'nın “Ölüm I-II ile Otuz Beş Yaş” şiirlerinin göstergebilimsel çözümlemesi. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18(67), 37-60.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Bilim Sanat Yayınları.
- Gümüşlü, A. (2017). Grafik tasarım bir yol ayrımında mı? Afiş örneğinden yola çıkarak soruyoruz. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(4), 65-76. <http://dx.doi.org/10.26579/jocress-7.4.5>
- Günay, D. V., & Parsa, A. F. (Ed.). (2012). *Görsel göstergebilim imgenin adlandırılması*. Es Yayınları.
- Günay, V. D. (1999). Tiyatro göstergebilimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 10, 111-123.
- İşeri, K., & Çapan Tekin, S. (2020). Küresel salgın dolayısıyla Sağlık Bakanı ve bakanlığı tarafından sosyal medyada paylaşılan görsel metinlerin çözümlenmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 559-581. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44526>
- İşeri, K., & Demirgüneş, S. (2008). "Sessiz Gemi" şiirinin anlambilimsel/göstergebilimsel incelenmesi. *Turkish Studies*, 3(4), 499-515. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.375>
- Küçükeroğan, R. (2012). Görsel iletişim, göstergeler ve anlam aktarımı: Görsel iletide “pencere” imgesi. V. D. Günay, & A. F. Parsa (Ed.), *Görsel göstergebilim* içinde (ss. 55-67). Es Yayınları.
- Özgür, A. (2006). Göstergebilim. http://www.ahmetozgur.com/akademik/gostergebilim_2006 adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

TUFAN, B., İŞERİ, K., ÇAPAN TEKİN, S. EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2022)

- Parsa, A., & Akçora As, E. (2021). Yeni medyanın postmodern anlatımı dijitalografi: reels videolar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2386-2401.
- Rifat, M. (1990). *Dilbilim ve göstergebilimin çağdaş kuramları*. Düzlem Yayınevi.
- Sayıcı, F. (2021). Kim Ki-Duk'un "Acı" filminin göstergebilimsel çözümlemesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (53), 77-92. <https://doi.org/10.47998/ikad.843319>
- Sığırcı, İ. (2016). *Göstergebilim uygulamaları*. Seçkin Yayıncılık.
- Uslu, A. (2014). Ferit Edgü'nün "Bir Gemide" öyküsünün Greimas'ın Eyleyenler Modeli'ne göre inceleme denemesi. *Turkish Studies*, 9(9), 1035-1047. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7159>
- Uzdu Yıldız, F. (2019). Mai ve Siyah romanının göstergebilimsel çözümlemesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4, 254-281. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.621894>
- Uzdu Yıldız, F., & Aydın Öztürk, E. (2018). Sabahattin Kudret Aksal'ın "Saatler" adlı öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi ve yorumlanması. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 6(4), 205-217. <https://doi.org/10.18298/ijlet.3188>
- Yeşilyurt, Ş. (2018). *Tiyatro afişlerinin göstergebilimsel açıdan incelenmesi ve oyun atölyesi tiyatrosu için afiş tasarımları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yığıtaslan, N. İ. (2019). *Prof. Yurdaer Altıntaş'ın tiyatro afişlerinin göstergebilimsel analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.

Makale Bilgisi: Şen, E. (2022). Akademik Söylem ve Örnekleme: Fen ve Sosyal Bilimler Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 112-134.	Article Info: Şen, E. (2022). Academic Discourse And Exemplification: Exemplificatory Markers In Hard And Soft Science Articles. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 112-134.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 19.05.2022	Date Submitted: 19.05.2022
Kabul Edildiği Tarih: 17.08.2022	Date Accepted: 17.08.2022

AKADEMİK SÖYLEM VE ÖRNEKLEME: FEN VE SOSYAL BİLİMLER MAKALELERİNDE ÖRNEKLEME BELİRLEYİCİLERİ

Ekin Şen*

ÖZ

Söylem topluluğunun beklentileri çerçevesinde biçimlenen metinlerde bilginin okurlar için anlaşılır ve kabuledilebilir olması amacıyla kullanılan stratejilerden biri örneklemedir. Bilimsel metinler bağlamında söylem topluluğunun karşılanmaya çalışılan bu beklentisi *metnin düz ve tekanlamlı olmasıdır*. Yazarların bunun için kullandığı stratejilerden biri anlamın netleştirilmesi için bir söylem biriminin bir diğer söylem birimini somutlaştırdığı ya da desteklediği örnekleme türleridir. Bu çalışmanın amacı fen ve sosyal bilimler alanındaki makalelerde kullanılan örnekleme türleri ve bu örnekleme türlerinin metnin hangi bölümünde ve hangi belirleyiciler ile yapıldığını saptamaktır. Bu amaçla çalışmada fizik, kimya, dilbilim, psikoloji alanlarındaki makalelerden toplam 1.068.028 sözcükten oluşan bir veri tabanı oluşturulmuş ve bu veri tabanı AntConc programı ile çözümlenmiştir. Çalışmadan ortaya çıkan sonuçlar sosyal bilimlerin fen bilimine göre daha fazla örnekleme yapma eğiliminde olduğu, tüm alanlarda örnekleme türlerinin makalelerin giriş bölümünde yoğunlaştığı, belirli örnekleme belirleyicilerinin kullanımının yeğlendiği, kullanım sıklığı dışında fen bilimleri ve sosyal bilimler makalelerinde örnekleme kullanımında benzerliklerin bulunduğu biçimindedir.

Anahtar Sözcükler: Akademik metin, akademik söylem, makale, açıklama, örnekleme

* Dr., Duisburg-Essen Üniversitesi, ekin.sen@uni-due.de, ORCID: 0000-0003-4847-1840

ACADEMIC DISCOURSE AND EXEMPLIFICATION: EXEMPLIFICATORY MARKERS IN HARD AND SOFT SCIENCE ARTICLES

ABSTRACT

One of the strategies used in order to make the information understandable and acceptable to the readers in the texts organized within the framework of the expectations of the discourse community is exemplification. In the context of scientific texts, this expectation of the discourse community is that the *text is denotative and monosemic*. The authors use exemplification in which one discourse unit concretizes or supports another discourse unit to clarify the meaning. The aim of this study is to determine the exemplifications used in the articles in the field of hard and soft sciences, and in which part of the text and with which markers these exemplifications were given. For this purpose, a database consisting of 1,068,028 words from articles in the fields of physics, chemistry, linguistics, and psychology was created and this database was analyzed with the AntConc program. The results of the study are that soft sciences tend to have more exemplifications than hard sciences, exemplification in all fields is more frequent in the introduction part of the articles, the use of some exemplificatory markers is preferred, there are similarities in the use of markers in hard and soft sciences articles, except for the frequency of use.

Keywords: Academic text, academic discourse, research article, code glossing, exemplification

1. GİRİŞ

Her bilimsel metnin üretim amacı anlaşılacak ve kabul edilmek, bilimsel metinlerin alıcılarının amacı ise bilgilenmektir. Uzun (2001, s. 198) ve Huber ve Uzun (2001, s. 12) yazarın bu amaçlara ulaşmak için okurlarının metinde konuyu, amacı, çalışmanın sınırlılıklarını, kuramsal çerçeveyi, kullanılan terimlerin ne ifade ettiğini, verilerin nasıl çözümleneceğini, bulguları ve vargıları bir bütünlük içinde anlamasını hedeflediğini belirtmektedir. Bu kapsamda yazarlar bilimsel metinlerde gereksiz bilgilerden kaçınarak doğrudan çalışmayla ilgili bilgileri ve çalışmadan elde edilen sonuçları aktarma yönünde bir eğilim gösterir (Şenöz-Ayata, 2014, s. 19). Huber ve Uzun'a (2000, s. 202) göre bir metnin bilimsel metin olarak değerlendirilebilmesi için yukarıda belirtilen özelliklerin yanı sıra, tür belirleyicisi bazı düzenlemelerin de gerçekleştirilmesi gerekliliğine değinmektedir.

Yazarlar metin üretimi sürecinde hedef kitleyle ilgili doğru tahminler yaptığında (olası okurlarının konuyla ilgili bilgi düzeyi, metinden beklentileri vb.) ya da daha doğru bir ifadeyle bunları öngördüğünde ikna edici olma olasılıkları artmaktadır. Bunun için yazarlar, varsayımlarına ve benzer metinlerle ilgili deneyimlerine göre olası okurların beklentilerini karşılayabilmek için söylemi sürekli olarak gözden geçirip uygun sözbilimsel seçimler yapmaktadır (Hyland, 2007, s. 267). Uzun (2001, ss. 201-204; 2006,

ss. 136-137) yazar-okur etkileşimine uygun olarak söylem topluluğunun bilimsel metin türünden beklentilerini üç başlık altında toplamıştır: metnin düzenli ve tekanlı olması, metnin geçerli ve güvenilir olması, metnin çizgisel olarak izlenebilir olması.

Söylem topluluğunun bilimsel metin türünden temel beklentileri arasında yer alan *metnin düzenli ve tekanlı olması*, metnin okur tarafından farklı yorumlanabilecek ifadeler içermemesine gönderimde bulunmaktadır. Bir metnin düzenli ve tekanlı olması için konusunun, araştırma sorusunun, amacının, kuramsal çerçevesinin, kullanılan kavramların net biçimde açıklanması, önermeler arasındaki bağlantıların açık olması gerekir (Uzun, 2006, s. 136). Bilimsel metinlere yönelik bir diğer beklenti olan *metnin geçerli ve güvenilir olması* nesnel anlatımın egemen olmasına, başka kaynaklardan edinilen bilginin açık olarak gösterilmesine, gerekçelendirme ve nedenleme gibi süreçlerin işletilmesine gönderimde bulunur. Söylem topluluğunun bilimsel metinlerden diğer bir beklentisi olan *metnin çizgisel olarak izlenebilir olması* ise metinlerin iletişimsel amaç ve içeriğe göre doğru biçimde bölümlenmesine, böylece okurun bilgiye ulaşmak için ek bir çaba göstermesinin önüne geçilmesine, bu şekilde okurun asıl çabayı bilgiyi değerlendirmek için göstermesine olanak sağlamasına gönderimde bulunur (Uzun, 2001, s. 201; 2006, ss. 136-137).

Topluluk beklentilerinin yazar tarafından karşılanması durumu için Graefen ve Thielmann (2007) *üstiletişim* (Alm. Metakommunikation) kavramını kullanmıştır. Buna göre yazarlar gerekçelendirme yaparak okurun metni anlamaya yönelik olası sorunlarını ortadan kaldırır, metnin bölümlerini işaretleyerek ya da bu bölümlere metin içinde gönderimlerde bulunarak okuru yönlendirir, önermeler ve bölümler arasında bağlantı kurarak okurların bilgiler arasında bağ oluşturmasına yardımcı olur, yaptıkları dilsel eylemleri adlandırarak okur tarafından niyetlerinin anlaşılmasını sağlar, kendi değerlendirmelerini sunarak okurları yönlendirir, tablo, şekil, kaynak vb. kullanarak da okurların metinle ilgili bilgilerini *ayrıntılılandırmaya* (İng. elaboration) çalışır (Graefen ve Thielmann, 2007, aktaran Szurawitzki, 2015, ss. 202-203). Gruber (2004, s. 149) da yukarıdaki açıklamaları destekler biçimde beklentilerin karşılanmasında üstiletişimsel birimlerin kullanımına vurgu yapmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi bilimsel metin oluşturma süreci yazarın olası okurları hakkında bilgi sahibi olması durumunda (ya da olası okurlarla ilgili doğru tahminlerde bulunması durumunda) başarılı olabilmektedir. Benzer biçimde Grabe ve Kaplan (1996) da yazma edimini etkileyen etkenleri açıklarken okur sayısı, okurun tanınma durumu, yazar-okur ya da kısaca katılımcı ilişkileri, okurların artalan bilgisi ve paylaşılan bilgi durumundan söz eder (Grabe ve Kaplan, 1996, aktaran Hyland, 2005, ss. 11-12). Olası okurlara yönelik bu türden bilgiler, dolayısıyla onların beklentileri, bilimsel metin yazma edimini doğrudan etkilemekte, metnin düzenlenişini belirlemektedir. Bu bağlamda yazma edimi etkileşimsel bir süreç olarak

ortaya çıkar ve söylem özellikleri, olası okurların algısı, ilgi alanları, gereksinimleri metnin üretim sürecinde göz önünde bulundurulması gereken konulardır (Hyland, 2005, s. 11).

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Bir Açıklama Stratejisi Olarak Örnekleme

Bilimsel metin oluşturma sürecinde söylem topluluğunun beklentilerinin yerine getirilmesi ve yazma sürecinin olası okurlar gözetilerek yürütülmesi birlikte düşünüldüğünde yazarların okurlar için kabul edilebilir ve ikna derecesi yüksek bir metin oluşturmak amacıyla çeşitli yollar izlediği düşünülebilir. Bu yollardan biri okurların farklı yorumlama olasılığı olan durumların önüne geçmeyi ya da açıklık getirilmesi gerektiği düşünülen noktaları ayrıntılandırmayı önceleyen, dolayısıyla metni düzenli ve tek anlamlı olarak okunabilmesi için gerekli noktalarda bir kavram ya da bir önermeyle ilgili ek bilgi sunulmasıdır. Bu bağlamda üstiletişim, *üstsöylem* (İng. metadiscourse) gibi yaklaşımların da üzerinde durduğu *açıklama* (ing. code glossing), bilgiyi ayrıntılandırma, daraltma ya da genişletme yoluyla ek bilgi sunarak yazarın niyetinin okur tarafından anlaşılabilmesini sağlamayı amaçlar (Hyland: 2005, s. 52). Araştırmacıların okurlarını ikna etme amacına ulaşmak için yetersiz ya da fazla bilgiden arındırılmış bilgi sunma eğilimlerinin yanında var olan bir bilgiyi (ya da eski bilgiyi) daha net ve açık biçime getirmek adına bu bilgileri ayrıntılandırma, açıklama, *örnekleme* (İng. exemplification) gibi yollara başvurduğu söylenebilir (Turan, 2008). Bu durum yazarın iletisini açık ve net biçimde sunmak, başka bir deyişle ikna etmek için uyguladığı yollardan birisidir.

Açıklama, Crismore, vd. (1993, s. 49) ve Hyland (2010, s. 129) gibi araştırmacıların da belirttiği gibi düşünsel bilgiyi yeniden ifade etme yoludur ve verilen bilginin okur tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için iki temel yöntemle sahiptir. Bunlar *yeniden düzenleme* (İng. reformulation) ve *örneklemedir* (İng. exemplification).

Üstsöylem alanyazınında açıklama olarak geçen ulam aslında bir *ayrıntılendirme* (İng. elaboration) işlemidir. Ayrıntılendirme yeniden düzenleme ve örnekleme aracılığıyla bir taraftan yazarın metnin alıcılara duyarlılığını ve iletiyle olan ilişkisini aktarırken diğer taraftan da okurların yorumlama için gereksinimlerini karşılayarak tutarlı ve okur dostu metin oluşturulmasına katkıda bulunur (Blakemore, 1993, s. 102; Downing ve Locke, 2006, s. 281; Hyland, 2007, s. 266). Açıklayıcılar, yazarın iletişimsel amacını açıklığa kavuşturmasıyla ilgili, okurun anlamasını kolaylaştırmak için birçok farklı bağlamda anlam konusunda uzlaşma varılması noktasında kullanılan, hem sözlü hem de yazılı dilde yer alan temel iletişimsel stratejilerden biridir. Dolayısıyla metnin düzenli ve tek anlamlı olması yönündeki söylem topluluğu beklentisini de bu açıdan karşılamaya çalışır.

Açımlayıcıların daha önce de belirtildiği gibi iki temel altışlevi bulunmaktadır. Bunlardan biri olan yeniden düzenleme, ikinci birimin birinci birimi farklı bir biçimde yeniden tanımlaması, ayrıntılandırması, farklı bir bakış açısıyla sunması ya da iletiyi güçlendirmesi için kullanılan söylem işlevleridir. Açıklama yapma tüm bilimsel alanlarda görülen temel söylemsel görünümlerden biridir. Saptama, sınıflama, yorumlama, mantıksal çıkarım yapma, kanıtlama, ikna etme gibi amaçların gerçekleştirilebilmesi için açıklama önemlidir. Bu tür işlemler için yapılan açıklamada bilginin ayrıntılandırılması, netleştirilmesi gerekir.

Bir açıklamanın okurlar için anlamlı olabilmesi adına yapılması gereken işlemlerden biri de açıklamanın ikinci altışlevi olan ve soyutlanmış, kuramlaştırılmış bilginin örnekleme yoluyla somutlanması gerekir (Hyland, 2007, ss. 266-267). Açımlayıcıların ikinci temel altışlevi olan örnekleme Hyland'ın (2007, s. 270) de dikkat çektiği gibi anlamın netleştirilmesi için kullanılan, ikinci birimin birinci birimi bir örnekle somutlaştırdığı ve böylece desteklediği bir iletişim sürecidir. Soyutluktan somutluğa geçişi sağlayan örnekleme *örnekleme belirleyicileri*¹ (İng. exemplificatory markers) ile metne yansıtılır. Alanyazında örnekleme üzerine çalışan araştırmacılardan Triki (2021, s. 1) örneklemenin hem sözlü hem yazılı dilde, hem akademik hem akademik olmayan metinlerde, hem de tüm dillerde eşit öneme sahip bir söylem işlevi olduğunu belirterek bu stratejinin terimlerin, kavramların ve ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştırma, savları destekleme, tanımlama ya da yeniden ifade etme vb. rollere sahip olduğunu, diğer metin ayrıntılandırma stratejileri gibi metnin üreticisiyle alıcısı arasında amaçlanan anlamın iletimine yardımcı olduğunu vurgular. Örnekleme özellikle akademik iletişimde bir etkileşim aracıdır ve ikna sürecinde temel sözbilimsel araçlardan biridir.

Triki (2021, s. 2) örneklemenin üç söylem biriminin varlığıyla gerçekleştiğine dikkat çeker. Bunlardan ilki *örneklenen* birim, ikincisi *örnekleme belirleyicisi*, üçüncüsü ise *örneklemenin kendisidir*.

Örnek 1: *Makale, tez, bildiri gibi bilimsel metinler* üstsöylem kullanımı açısından sıklıkla incelenmektedir.

Örnek 2: *Bilimsel metinlerde akademik söylem hakimdir. Sözelimi yazarlar savlarını desteklemek için sıklıkla başka kaynaklardan alınan bilgileri kullanır.*

Örnek (1) ve örnek (2)'de örnekleme birimleri altı çizili olarak, örnekleme belirleyicileri kalın olarak, örnekleme ise yatık olarak işaretlenmiştir. Örnek (1) incelendiğinde “bilimsel metinler” sözlükbirimleri örnekleme, “gibi” sözlükbirimi örnekleme belirleyicisi, “makale, tez, bildiri”

¹ Türkçede başlıca örnekleme belirleyicileri arasında *örneğin, mesela, söz gelimi, örnek olarak, (...)* parantez kullanımı, *...gibi, ...vb., ...vs., gibi* belirleyiciler sayılabilir.

sözlükbirimleri ise örneklemedir. Burada metin üreticisi aslında metin alıcılarının da tanıdığı bir küme için somutlaştırma amacıyla örnekler sunmaktadır. Üretici “bilimsel metinler” kavramı için bir tanım yapmak yerine bu kümenin birden çok üyesini açıkça göstererek örnekleme yapmaktadır. Bu örnekte verilen ayrıntı tüm tümceyi kapsamak yerine yalnızca bir sözcük/sözcük grubunu (bilimsel metinler) kapsamaktadır. Örnek (2) incelendiğinde ise “bilimsel metinlerde akademik söylem hâkimdir” örneklenen, “sözgelimi” örnekleme belirleyicisi, “yazarlar savlarını desteklemek için sıklıkla başka kaynaklardan alınan bilgileri kullanır” örneklemedir. Burada yapılan örnekleme, önceki tümcede öne sürülen savı destekleme işlevindedir. Üretici, alıcılarına savın doğruluğunu kanıtlamak için bir durum sunmaktadır ve verilen örnek savı güçlendirmektedir. Bu bağlamda örneklemin kapsamı önceki tümcedeki savın tamamıdır. Yukarıda verilen açıklamalardan ve örneklerden hareketle örneklemede iki farklı işlevden söz edilebilir. Biri bir sözcük/sözcük grubunu somutlaştırma, diğeri ise bir savı güçlendirme/desteklemedir. Bu kapsamda bilimsel metinlerden beklentiler göz önünde bulundurulduğunda ilk örnek “bilimsel metinler”, ikinci örnek ise “bilimsel metinlerde akademik söylemin hakim olması” bilgileriyle ilgili ek bilgiyi örnekleme yoluyla sunmakta, okurların olası sorularını engelleyerek ya da yorumlamadaki farklılaşmaları önleyerek metnin tekanlamlı ve düzenlamalı olmasını sağlamaya çalışmaktadır.

2.2. Bilimsel Metinler ve Alanlararası Farklar

Çalışmanın önceki bölümlerinde üzerinde durulan söylem topluluğunun bilimsel metinlerden beklentileri aslında tüm bilim dalları için geçerlidir. Ancak Samraj’ın (2013, s. 41) ve Şenöz-Ayata’nın (2014, s. 51) belirttiği gibi bilimsel metinlerin yapısında disiplinler ve kültürler önemli bir değişirgendir. Bunun yanı sıra üretim zamanı da metnin yapısında farklılaşmalara yol açan etmenlerden biridir (bkz. Hyland ve Jiang, 2019a; 2019b; 2020; 2021). Bir başka deyişle farklı alanlarda (örneğin fizik ve psikoloji) yazılan bilimsel metinlerde, aynı alanda ancak farklı dillerde (örneğin dilbilim alanında Türkçe ve Almanca) yazılan bilimsel metinlerde ya da aynı alanda ancak farklı yıllarda (örneğin kimya alanında 1985 yılında ve 2022 yılında) yazılan bilimsel metinlerde dilsel farklılıklar ortaya çıkabilir.

Hyland (2011, s. 179) *disiplini* dili kullanan topluluklar olarak tanımlar ve toplulukların iletişim kurmanın ve başkalarının yazdıklarını ya da söylediklerini yorumlamanın öğrenildiği bağlamlar oluşturduğunu belirtir. Dolayısıyla *disiplin* başkalarıyla etkileşime girmek için dili kullanmanın özel bir yoludur. Bunun için her disiplin kendi söylem biçimini belirler ve geliştirir. Aynı konu üzerinde çalışan Samraj (2013, s. 41) da metin yapısında disiplinlere bağlı birtakım normlaşmaların bulunduğu dikkat çekmekte, aynı metin türü içinde (burada bilgilendirici metinler altındaki bilimsel metinler ve onların altındaki makaleler) farklı alanların metinlerinin karşılaştırılmasıyla metin yapısında bir taraftan türün etkisinin, öteki taraftan ise disiplinin etkisinin ortaya çıkarılabileceğini savunmaktadır.

Hyland'e (2011, s. 179) ve Mittelstraß vd.'ne göre (2016, ss. 26-27) disiplinlerde dili kullanma yönündeki farklılıklar kuramsal açıdan yöntem, bakış açısı gibi özelliklerden, disiplinlerin ilgilendikleri ve inceledikleri konulardan kaynaklanmaktadır. Araştırmacılara göre fen ve sosyal bilimler arasındaki en temel farklılıklar fen bilimlerinde ölçünlü biçime gelmiş dilsel seçimler ile görselleştirme seçenekleri iken sosyal bilimlerde daha fazla açıklanması, yorumlanması gereken, daha az öngörülebilir insan verilerinin kullanılıyor olmasıdır. Araştırma nesnesi fen bilimlerine göre daha fazla dilsel boyutta olan sosyal bilimlerde söz gelimi savlama daha önemli bir konumdadır. Fen ve sosyal bilimlerdeki sözbilimsel geleneklerde görülen farklılıklar bilginin yapılandırılmasıyla ilgili değişiklikleri de yansıtır.

Alanyazında yapılan birçok araştırma (bkz. Hyland, 1998; 2000; 2005; 2008; 2009; 2011; Samraj, 2013; Şenöz-Ayata, 2014; Feng, 2014; Şen, 2019) disiplinlerin bilimsel metin ya da daha net biçimde makale üretiminde dili farklı biçimde kullandığına yönelik bulgular ve sonuçlar sunmaktadır. Söz gelimi Hyland (1998; 2011) bir sava kesin bir bağlılığı yumuşatan *kaçınmanın* (İng. hedges) sosyal bilimlerde fen bilimlerinden daha sık kullanıldığını; Hyland (2000) bilimsel metinlerde metinlerarası ilişki kurma işlevindeki alıntılamanın farklı disiplinlerde farklı sıklıklarda ve farklı yollarla kullanıldığını; Hyland (2008) bilimsel makalelerde *alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin* (İng. interactional metadiscourse markers) sosyal bilimlerde fen bilimlerine göre daha yoğun kullanıldığını, Şen (2019) sosyal ve fen bilimleri makale özetlerinin üstsöylemsel araçları farklı sıklık ve çeşitlerde kullandığını ortaya koymaktadır.

3. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma fen ve sosyal bilimler alanındaki makalelerde kullanılan örneklemeleri, bu örneklemelerin hangi dilsel birimlerle yapıldığını ve metnin hangi bölümlerinde yoğunlaştığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada bu noktaya kadar bilimsel metinlerin özellikleri, bilimsel metinlerden beklentiler, *açıklama* altında yer alan *örnekleme*, bilimsel metinlerin düzenlenişinde alanlararası farklılaşmalar açıklanmıştır. Bundan sonra ise oluşturulan veri tabanı hakkında bilgi verilecek ve inceleme sonucunda ortaya çıkan bulgular gösterilecektir. Son olarak da alanlarındaki görünüm sergilenip benzerlik ve farklılıklar üzerinde durularak diğer dillerde yapılan çalışmalarla bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılacaktır. Çalışmada yanıt aranan sorular aşağıdaki gibidir:

1. Fen bilimleri (fizik, kimya) ve sosyal bilimler (dilbilim, psikoloji) makalelerinde örnekleme stratejisinin kullanımı nasıldır ve alanlararası benzerlik ya da farklılıklar nelerdir?
2. Alanlar örnekleme stratejisinin uygulanmasında hangi dilsel birimleri yeğlemektedir ve birimler ile örnekleme türü arasında nasıl bir ilişki vardır?

3. Örnekleme stratejisinin kullanımı makalelerin hangi bölümlerinde daha yoğundur?

4. Yöntem

Çalışmada incelenen makaleler fen bilimlerinden fizik ve kimya alanları, sosyal bilimlerden dilbilim ve psikoloji alanları ile sınırlandırılmıştır. Bu alanlarda Dergipark'ta 2017 yılında hakemli dergilerde Türkçe yayınlanmış toplam 40 makale rastlantısal olarak seçilmiştir. Çalışmanın veri tabanı için aşağıdaki tablo incelenebilir.

Alan	Makale Sayısı
Fizik	10
Kimya	10
Fen Bilimleri Toplam	20
Dilbilim	10
Psikoloji	10
Sosyal Bilimler Toplam	20
Toplam	40

Tablo 1 – Çalışmanın Veri Tabanı

Tablo 1’de de görüldüğü üzere her bir alt alandan 10 makale olacak biçimde fen bilimlerinden 20, sosyal bilimlerden 20 makale, toplam olarak 40 makale çalışmanın veri tabanını oluşturmaktadır.

Çalışmanın veri tabanı için toplanan tüm makaleler alanlarına ve makale bölümlerine göre ayrı ayrı .txt formatlı metin belgesine dönüştürülmüştür. Bu metin belgeleri AntConc (4.0.5) masaüstü yazılımı ile çözümlenmiştir. Program tarafından işaretlenen tüm belirleyiciler ayrıca kontrol edilerek ilgili alan ve makale bölümü altında listelenmiştir². Bu işlemler tüm alanlar ve makale bölümleri için uygulandıktan sonra alanlararası karşılaştırma yapabilmek için ilgili alan ve makale bölümü için 10.000 sözcük başına örnekleme belirleyicisi görülme sıklığı ve her bir örnekleme belirleyicisinin metinlerde saptanan örnekleme belirleyicileri içindeki yüzdeleri (%) hesaplanmıştır.

Çalışmanın veri tabanı içindeki alanlarda ve bu alanların alt alanlarındaki makalelerin bölümlerinde yer alan toplam sözcük sayıları için tablo 2 incelenebilir.

² Potansiyel tüm örnekleme belirleyicileri, araştırmacı tarafından bağlam içinde yeniden incelenmiştir. Ayrıca bir örnek seti yorumlama ve sınıflandırmaları doğrulamak için bağımsız bir araştırmacıya gönderilmiş, bu set ilgili araştırmacı tarafından iki kez kontrol edilmiştir.

	Giriş (+Kuramsal Çerçeve) ³	Yöntem	Bulgular	Sonuç (+Tartışma) ⁴	TOPLAM	Ortalama Sözcük Sayısı
Fizik	29854	31613	67068	20124	148659	14865
Kimya	46318	29522	96307	20863	193010	19301
Fen Bilimleri Toplam	76172	61135	163375	40987	341669	17083
Dilbilim	134523	47994	179306	48418	410241	41024
Psikoloji	90483	73722	69979	81934	316118	31611
Sosyal Bilimler Toplam	225006	121716	249285	130352	726359	36317
TOPLAM	301178	182851	412660	171339	1068028	26700

Tablo 2 – Veri Tabanındaki Makalelerin Metin Bölümlerine Göre Sözcük Sayıları

Tablo 2’de de görüldüğü üzere 40 makalenin incelendiği bu çalışmadaki veri tabanı 1.068.028 sözcükten oluşmaktadır. Bunun 341.669’u fen bilimleri alanında (fizik 148.659, kimya 193.010) yazılmış makalelerdeki sözcük sayısı, 726.359’u ise sosyal bilimler alanında (dilbilim 410.241, psikoloji 316.118) yazılmış makalelerdeki sözcük sayısıdır. Sosyal bilimler fen bilimlerinden, alt alanlar kapsamında da kimyanın fizikten, dilbilimin de psikolojiden, alt alan karşılaştırması yapıldığında ise sosyal bilimler altındaki iki alanın (dilbilim ve psikoloji) fen bilimleri altındaki iki alandan (fizik ve kimya) daha fazla sözcük içeren makaleler oluşturduğu görülmektedir. Makale başına ortalama sözcük sayıları için tablonun son sütunu incelenebilir. Buna göre fizik makaleleri ortalama 14.865, kimya 19.301 (fen bilimleri ortalaması 17.083), psikoloji 31.611, dilbilim 41.024 (sosyal bilimler ortalaması 36.317) sözcükten oluşmaktadır. Veri tabanındaki tüm makaleler birlikte düşünüldüğünde ise makale başına ortalama sözcük sayısı 26.700’tür.

Tablo 2’de dikkat çeken bir diğer nokta makalelerin toplam ve ortalama sözcük sayıları yanında metin bölümlerindeki sözcük sayıları açısından da farklılıklar göstermesidir. Söz gelimi dilbilim alanındaki makalelerin giriş bölümlerinde 134.523 sözcük bulunurken psikolojide bu sayı 90.483’tür. Ancak yöntem bölümüne gelindiğinde bu görünüm karşıt bir durum sergilemektedir. Dilbilim makalelerinin yöntem bölümü toplam 47.994 sözcükten oluşurken psikolojide bu metin bölümü 73.722 sözcüktür. Yine

³ Makalelerin metin bölümleriyle ilgili başlıklarımlarında farklılıklar bulunduğu saptanmıştır. Söz gelimi bazı makalelerde yalnızca Giriş başlığı altında hem konu, amaç, araştırma soruları hem de kuramsal çerçeve sunulmakta, bazı makalelerde bu bilgiler Giriş ve Kuramsal Çerçeve (Kuramsal Artalan, Kavramsal Çerçeve, Teorik Arkaplan vb.) biçiminde verilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada veri tabanındaki makalelerin Giriş ya da Giriş + Kuramsal Çerçeve bölümleri tek bir bölüm gibi düşünülerek Giriş bölümü altına alınmıştır ve bundan sonra yalnızca Giriş olarak kullanılacaktır.

⁴ Üç numaralı dipnotta belirtilen Giriş (Giriş + Kuramsal Çerçeve) bölümüyle ilgili izlenen yol, çalışmaların Sonuç (Sonuç + Tartışma) bölümüyle ilgili olarak da aynı bakış açısıyla izlenmiştir.

bulgular bölümünde dilbilim alanındaki yazarlar (179.306) psikolojiden (69.979) çok daha uzun metinler oluştururken sonuç bölümünde de bu alt alanlar arasında (dilbilim 48.418, psikoloji 81.934) farklılık görülmektedir. Benzer durum fen bilimleri altındaki alanlarda ve bu alanlardaki metin bölümlerinde de görülmektedir. Bu durum hem ilgili çalışmaların kendi özelliğiyle (konu, amaç, kuramsal artalan, yöntem vb.) hem alanyazında da üzerinde durulan disiplinlerarası ve disiplinlerin altında yer alan alt disiplinlerarası farkların dilsel olarak da (nitelik ve nicelik bağlamında) kendini gösterdiği savını desteklemektedir.

5. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde veri tabanındaki makalelerde (alanlara ve makale bölümlerine, ayrıca örnekleme türlerine göre) bulgularan örnekleme belirleyicilerine yer verilecektir.

Tablo 3'te fizik ve kimya makalelerinde (ayrıca toplam olarak fen bilimlerinde) hem metin bölümlerine göre hem de toplam olarak örnekleme kullanımları ve bunların 10.000 sözcükte görülme sıklıkları yansıtılmaktadır.

Makale Bölümü	Fizik		Kimya		Fen Bilimleri Toplam	
	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)
Giriş	26	8,71	29	6,26	55	7,22
Yöntem	2	0,63	0	0	2	0,32
Bulgular	1	0,14	16	1,66	17	1,04
Sonuç	5	2,48	11	5,27	16	3,90
Toplam	34	2,28	56	2,90	90	2,63

Tablo 3 – Fen Bilimleri Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri ve Sıklıkları (‰)

Tabloda da görüldüğü üzere fen bilimleri alanındaki makalelerde bulgularan toplam örnekleme belirleyicisi 90'dır. Bunların 56'sı kimya makalelerinde, 34'ü ise fizik makalelerinde saptanmıştır. Fizik makalelerinde 10.000 sözcükte 2,28 örnekleme belirleyicisi saptanırken bu sıklık kimya makalelerinde 2,90'dır.

Fizik ve kimya alanlarındaki makalelerin ve dolayısıyla fen bilimlerinin toplamında en sık örneklemenin, metinlerin giriş bölümünde kullanıldığı belirlenmiştir. Fizik makalelerinin giriş bölümlerinde 26 kez kullanılan örnekleme belirleyicileri kimyada 29 kez kullanılmıştır. Metinlerde ve metinlerin bölümlerinde farklı sözcük sayıları bulunması nedeniyle (bkz. Tablo 2) alanlararası karşılaştırma yapabilmek adına örneklemlerin 10.000 sözcükte kullanım sıklığına bakıldığında fizik makalelerinin giriş bölümlerinde tekil örnek olarak kimya makalelerinin giriş bölümlerinden daha az sayıda örnekleme belirleyicisi kullanılmasına rağmen ‰8,71 ile daha sık bir kullanım sıklığına sahip olduğu da görülmektedir. Her iki alanda da örneklemenin girişten sonra en sık kullanıldığı metin bölümü sonuçtur. Fizik makalelerinin sonuç bölümünde kullanılan örnekleme belirleyicilerinin sıklığı ‰2,48 (n=5) iken bu sıklık kimya makalelerinde ‰5,27 (n=11)'dir. Bunun

yanı sıra kimya makalelerinde kullanım sıklığı ‰‰‰1,66 (n=16) olan bulgular bölümünde örnekleme belirleyicisi kullanımının, fizikte ‰‰‰0,14 (n1) olduğu, fizik makalelerinin yöntem bölümünde kullanım sıklığı ‰‰‰0,63 (n=2) olan örnekleme belirleyicilerinin kimya makalelerinin ilgili bölümünde kullanılmadığı (n=0) saptanmıştır.

	Makale Bölümleri				Tüm Bölümler
	G	Y	B	S	GYBS
...gibi	56,36	100	29,42	56,25	52,23
Örneğin	21,82	0	5,88	6,25	15,56
Parantez	12,73	0	23,52	25	16,66
vb. / ve benzeri	3,64	0	29,42	12,5	10
Mesela	3,64	0	0	0	2,22
Örnek (olarak)	0	0	11,76	0	2,22
vs. / vesaire	1,81	0	0	0	1,11
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 4 – Fen Bilimleri Makalelerinin Bölümlerinde Örnekleme Belirleyicileri (%)

Tablo 4, fen bilimleri makalelerinde kullanılan tüm örnekleme belirleyicilerinin makale bölümlerine ve makale geneline göre yüzdelik sıklığını yansıtmaktadır. Buna göre fen bilimleri makalelerinde kullanılan örnekleme belirleyicileri sırasıyla *gibi*, parantez kullanımı (...), *örneğin*, *vb./ve benzeri*, *mesela*, *örnek (olarak)* ve *vs./vesaire* biçimindedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere yazarlar metinlerinde bir bilgiyi somutlaştırma, ayrıntılandırma ve dolayısıyla okurların bilgiyi nasıl anlayacağı konusunda yol gösterici olma aşamasında bilgiyi örneklendirirken tüm bölümlerde (giriş %56,36, yöntem %100, bulgular %29,42, sonuç %56,25 ve toplam %52,23) *gibi* örnekleme belirleyicisini diğer belirleyicilerden daha sık kullanma yönünde bir eğilim sergilemektedir.

Örnek 3: Fonon spektrumunun bilinmesi, termodinamik kararlılık, faz geçişi ve termal transport **gibi** materyal özelliklerini belirlemek için çok önemlidir. (Fizik 3)

Örnek 4: Enzimler yenilenebilir hammaddelerden türetilmiştir (**örneğin**, yabanturpu kökünden elde edilen yabanturpu peroksidaz (Horseradish peroksidaz (HRP)) enzimi gibi). (Kimya 7)

Örnek (3) veri tabanındaki bir fizik makalesinde örnek (4) ise bir kimya makalesinde bulguların örnekleme göstermektedir. İlk örnekte *gibi* örnekleme belirleyicisi ile *materyal özellikleri* sözcük grubu *fonon spektrumunun bilinmesi, termodinamik kararlılık, faz geçişi ve termal transport* biçiminde örneklenmiş, ikinci örnekte ise *örneğin* örnekleme belirleyicisi kullanılarak *yabanturpu kökünden elde edilen yabanturpu peroksidaz (Horseradish peroksidaz (HRP)) enzimi gibi* örnekleme ile *yenilenebilir hammaddeler* sözcük grubu somutlaştırılmıştır.

Makale Bölümü	Dilbilim		Psikoloji		Sosyal Bilimler Toplam	
	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)
Giriş	101	7,51	63	6,96	164	7,28
Yöntem	32	6,66	12	1,62	44	3,61
Bulgular	58	3,23	4	0,57	62	2,48
Sonuç	24	4,95	27	3,29	51	3,91
Toplam	215	5,24	106	3,35	321	4,41

Tablo 5 – Fen Sosyal Bilimler Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri ve Sıklıkları (‰)

Fen bilimlerindeki örnekleme kullanım sıklığı ve örnekleme belirleyicileri içinde kullanım sıklığından sonra sosyal bilimler makalelerindeki örneklemleri yansıtan tablo 5 incelendiğinde bu alandaki makalelerde bulgularan toplam örnekleme belirleyicisinin 321 olduğu, bunların 215'inin dilbilim makalelerinde, 106'sının ise psikoloji makalelerinde saptandığı görülmektedir. Kullanım sıklığına bakıldığında ise dilbilim makalelerinin (‰5,24) psikoloji makalelerinden (‰3,35) daha sık örnekleme stratejisi uyguladığı anlaşılmaktadır.

Dilbilim ve psikoloji alanlarındaki makalelerin ve dolayısıyla sosyal bilimlerin toplamında en sık örnekleme metinlerin giriş bölümünde kullanılmıştır. Dilbilim makalelerinin giriş bölümlerinde ‰7,51 olarak (n=101) saptanan örnekleme belirleyicisi sıklığı psikoloji makalelerinin giriş bölümünde ‰6,96 (n=63)'dir. Örneklemin giriş bölümünden sonra en sık kullanıldığı metin bölümü iki alan arasında farklılık göstermektedir. Dilbilim makalelerinde girişten sonra en sık örnekleme belirleyicisi sırasıyla yöntem (‰6,66 n=32), sonuç (‰4,95 n=24) ve bulgular (‰3,23 n=58) bölümlerinde kullanılırken psikoloji makalelerinde girişten sonra sonuç (‰3,29 n=27), yöntem (‰1,62 n=12) ve bulgular (‰0,57 n=4) bölümlerinde bulunduğu saptanmıştır.

	Makale Bölümleri				Tüm Bölümler
	G	Y	B	S	GYBS
...gibi	57,93	38,64	32,26	50,98	49,23
Örneğin	26,83	27,27	30,64	31,37	28,35
Parantez	9,75	25	20,97	1,96	12,77
vb. / ve benzeri	3,05	9,09	14,52	15,69	8,1
Mesela	1,22	0	0	0	0,62
Örnek (olarak)	1,22	0	0	0	0,62
Söz gelimi	0	0	1,61	0	0,31
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 6 – Sosyal Bilimler Makalelerinin Bölümlerinde Örnekleme Belirleyicileri (%)

Tablo 6'da sosyal bilimler makalelerindeki örnekleme belirleyicilerinin metin bölümlerine ve geneline göre yüzdelik sıklıkları yansıtılmaktadır. Buna göre sosyal bilimler makalelerinde en sık kullanılan örnekleme belirleyicisi *gibidir*. Bu belirleyiciyi sırayla *örneğin*, parantez kullanımı (...), *vb./ve benzeri*, *mesela*, *örnek (olarak)* ve *söz gelimi* örnekleme belirleyicileri izlemektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere yazarlar metinlerinde bilgiyi örneklendirirken

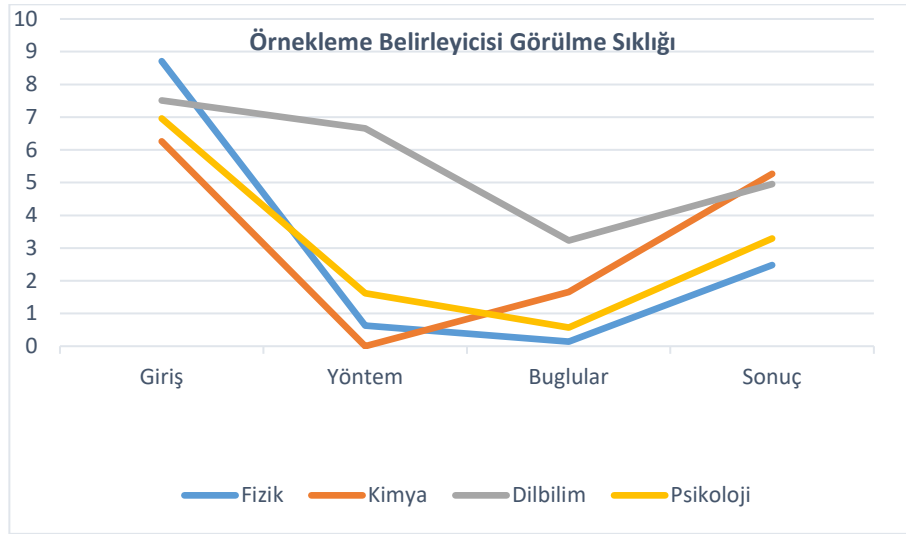
tüm bölümlerde *gibi* örnekleme belirleyicisini (giriş %57,93, yöntem %38,64, bulgular %32,26, sonuç %50,98 ve toplam %49,23) diğer belirleyicilerden daha sık kullanma yönünde bir eğilim sergilemektedir. Bu durum fen bilimleri makaleleri ile koşut bir eğilimi sergilemektedir.

Sosyal bilimler alanındaki makalelerde örnekleme için kullanılan belirleyiciler fen bilimleri ile karşılaştırıldığında benzer bir görünümün olduğu, ikinci en sık kullanılan belirleyicilerde, başka bir deyişle *örneğin* ve parantez kullanımı (...) arasında bir sıralama farklılığının olduğu, fen bilimlerinde son sırada olan *vs./vesaire* yerine sosyal bilimlerde son sırada *sözgelimi* belirleyicisinin bulunduğu belirtilebilir.

Örnek 5: İlk aşamada her bir kavram için yazılan tümcelerde ilgili kavramın sözcüksel görünümleri (kavramın kullanıldığı anlam açısından seçilen sözcükler/ilişkili kavramlar ya da ‘ad/eylem’, ‘ad/biçimbirim’, ‘eylem/biçimbirim’ **vb.** birleşimler) aşağıda örneklendiği gibi belirlenmiştir. (Dilbilim 7)

Örnek 6: Kaygının patolojik olduğuna karar verebilmek için zamanla azalmak yerine artması ve klinik tabloya ağırlıklı olarak baş dönmesi, kulak çınlaması, ağız kuruluğu, çarpıntı, nefes darlığı, çeşitli ağrılar, kas güçsüzlüğü, yorgunluk **gibi** fiziksel belirtilerin hakim olması gerekir. (Psikoloji 3)

Örnek (5) ve (6) veri tabanında yer alan dilbilim ve psikoloji makalelerinden birer örnekleme stratejisi kullanımını yansıtmaktadır. İlk örnekte *vb.* örnekleme belirleyicisi *birleşimler* sözcüğünü ‘ad/eylem’, ‘ad/biçimbirim’, ‘eylem/biçimbirim’ biçiminde örneklendirmekte, ikinci örnekte ise *gibi* örnekleme belirleyicisi ile kurulan bir örnekleme yapısı *fiziksel belirtiler* sözcük grubunu *baş dönmesi, kulak çınlaması, ağız kuruluğu, çarpıntı, nefes darlığı, çeşitli ağrılar, kas güçsüzlüğü, yorgunluk* biçimindeki öğeler ile açıklamaktadır.

Grafik 1 – Alt Alanlarda Örnekleme Belirleyicilerinin Sıklığı (‰)

Fen bilimleri ve sosyal bilimler altında yer alan ve bu çalışmanın veri tabanında bulunan alt alan makaleleri ve bu makalelerin bölümlerinde örnekleme belirleyicisi kullanım sıklığının gösterildiği grafik (1) incelendiğinde tüm alanlardaki makalelerin giriş bölümlerinde örnekleme belirleyicisinin diğer bölümlere göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bu durum ilgili alan ve alt alandan bağımsız olarak tüm makalelerde yazarların çalışma konusunu, amacını, araştırma sorularını, alanyazındaki boşluğu, çalışmanın önemini, çalışmayla ilgili alanyazındaki kuramsal bilgileri verirken okurlarını hem çalışmayla hem de kuramsal arka planla ilgili ikna etmek için bilgiyi netleştirme, ayrıntılandırma ve soyutluktan somutluğa geçirme yönünde bir bakış açısına sahip olduğunu sezdirmektedir. Dolayısıyla hem ilgili çalışmanın hem de alanyazından toplanan bilginin kabul edilmesi için *metnin düzenli ve tekanlı* okunabilmesi yönündeki söylem topluluğu beklentisi makalenin giriş bölümünde örnekleme belirleyicilerinin diğer bölümlerden daha sık kullanımıyla sağlanmaya çalışılmıştır denebilir. Bunun yanı sıra dilbilim dışındaki üç alan yöntem ve bulgular bölümlerinde oldukça az sıklıkta örnekleme belirleyicisi barındırmaktadır. Dilbilim makalelerinde ise girişten sonra en sık örnekleme belirleyicisi yöntem bölümünde saptanmıştır. Bu durum alanlararası bir karşıtlık bulunduğunu, söylem topluluklarının beklentilerinin ve dolayısıyla aynı metin türü içinde bile farklı hedef kitlelere yönelik yazılan metinlerde farklılaşmaların ortaya çıkabileceği görüşünü sezdirmektedir. Sonuç bölümlerinde ise çalışmadan ortaya çıkan bulgulardan vargılara ulaşıldığı ve ilgili çalışmanın alanyazın içindeki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak konumlandırıldığı bir bölüm olması nedeniyle okurları bu vargılar ve çalışmanın alan içindeki konumu konusunda ikna etme sürecinin bir parçası olarak örnekleme stratejisinin uygulanmasında yöntem ve bulgular bölümüne göre (dilbilim alanında

yalnızca bulgulara göre) daha sık bir kullanım eğiliminin yeğlendiği görülmektedir.

Makale Bölümü	Fen Bilimleri		Sosyal Bilimler		Toplam	
	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)	Örnekleme	Sıklık (‰)
Giriş	55	7,22	164	7,28	219	7,27
Yöntem	2	0,32	44	3,61	46	2,51
Bulgular	17	1,04	62	2,48	79	1,91
Sonuç	16	3,9	51	3,91	67	3,91
Toplam	90	2,63	321	4,41	411	3,84

Tablo 7 – Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri ve Sıklıkları (‰)

Fen ve sosyal bilimler çerçevesinde makalelerde ve makale bölümlerinde örnekleme kullanımını ve sıklığını yansıtan tablo (7)'ye bakıldığında sosyal bilimlerin giriş ve sonuç bölümleri dışında fen bilimlerinden daha sık örnekleme yaptığı, giriş (fen ‰7,22 sosyal ‰7,28) ve sonuç (fen ‰3,90 sosyal ‰3,91) bölümlerinde iki alandaki makalelerde yakın kullanım sıklıkları bulunduğu görülmektedir.

	Fen bilimleri	Sosyal Bilimler	Toplam
... gibi	52,23	49,23	49,88
Örneğin	15,56	28,35	25,55
Parantez	16,66	12,77	13,63
vb. / ve benzeri	10	8,1	8,52
Mesela	2,22	0,62	0,97
Örnek (olarak)	2,22	0,62	0,97
Söz gelimi	0	0,31	0,24
vs. / vesaire	1,11	0	0,24
Toplam	100	100	100

Tablo 8 –Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Makalelerinde Örnekleme Belirleyicileri (%)

Örnekleme belirleyicilerinin kendi içindeki kullanım sıklıklarına bakıldığında (tablo (8)) ise *gibi* örnekleme belirleyicisinin iki alanda da (diğer belirleyicilere göre oldukça yüksek bir sıklıkta, fen %52,23 sosyal %49,23) en sık kullanılan belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer örnekleme belirleyicileri açısından tablo incelendiğinde fen bilimlerindeki yazarların sosyal bilimlere göre bu belirleyicileri biraz daha dengeli kullandığı, sosyal bilimlerde ise *örneğin* belirleyicisinin *gibi* belirleyicisinden sonra oldukça yüksek sıklıkta kullanıldığı, diğer belirleyicilerin ise görece çok daha az kullanıldığı belirtilebilir.

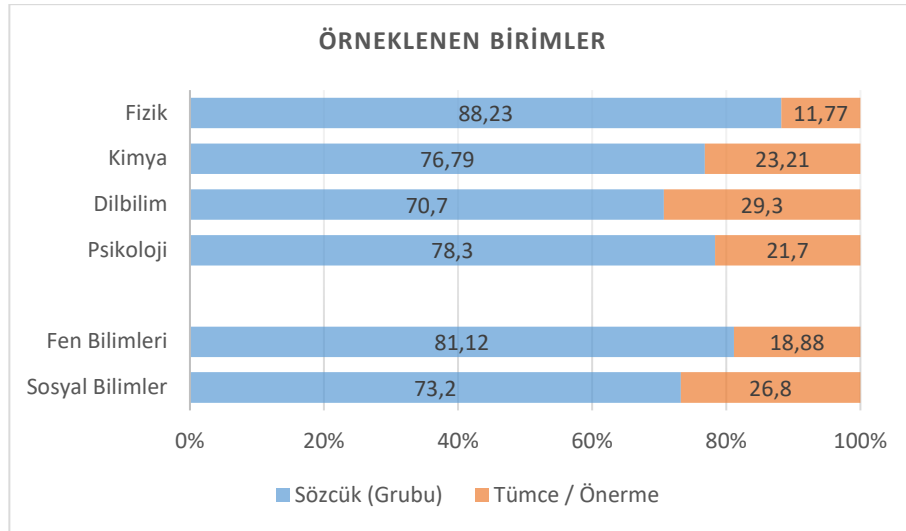
Fen ve Sosyal bilimlerde örnekleme stratejisinin işlevinin ne olduğunu belirlemek, başka bir ifadeyle örneklenen birimlerin özellikleri için örnek (7), (8) ve grafik (2) incelenebilir.

Örnek 7: Gözlemlenen sıcaklığa bağlı değişimler Kitis ve Charambous'in belirttiği gibi termal bozunuma bağlı olarak tuzak dolumu ve boşalımı arasındaki rekabet, kesit boyunca değişik tuzaklanma, tuzak hareketliliği ve tuzak oluşumu **gibi** bazı içsel etkilerden kaynaklanabilir [6]. (Fizik 3)

Örnek 8: Ayrıca birçok psikolojik danışma kuramının söylemlerinde bu ihtiyaca vurgu yapılmaktadır. **Örneğin**; Albert Ellis'in öncüsü olduğu Akılcı Duygusal Davranış Terapisi'nde hayatta kalmak ve mutlu olmak üzere iki temel gereksinim olduğu vurgulanır. (Psikoloji 1)

Örnek (7) ve örnek (8) incelendiğinde ilk örnekte *bazı içsel etkiler* sözcük grubunun *gibi* örnekleme belirleyicisi yardımıyla *termal bozunuma bağlı olarak tuzak dolumu ve boşalımı arasındaki rekabet, kesit boyunca değişik tuzaklanma, tuzak hareketliliği ve tuzak oluşumu* biçiminde somutlandığı, ikincide ise *birçok psikolojik danışma kuramının söylemlerinde bu ihtiyaca vurgu yapılmaktadır* tümcesinin *örneğin* örnekleme belirleyicisi ile başlayan *Albert Ellis'in öncüsü olduğu Akılcı Duygusal Davranış Terapisi'nde hayatta kalmak ve mutlu olmak üzere iki temel gereksinim olduğu vurgulanır* örneği ile desteklendiği görülmektedir. Örnek (7) ve (8)'de örnekleme stratejisinin iki farklı işlev için kullanıldığı açıktır. İlki geniş bir kümede yer alan öğelerden bazılarının verildiği ve sözcük/sözcük grubu örnekleme olan, ikincisi ise bir tümcenin/önermenin kanıtlanmaya çalışıldığı, desteklendiği, güçlendirildiği örneklemedir.

Fen bilimleri ve sosyal bilimler makalelerinde bu iki eğilimden hangisinin, ne oranda yeğlendiğini göstermesi açısından grafik (2) uygulanan örnekleme stratejisinin hangi birim üzerinde olduğunu göstermektedir.

Grafik 1 –Fen ve Sosyal Bilimler ve Alt Alanlardaki Makalelerde Örneklenen Birimler (%)

Grafik 2'de (üst bölümde) fen biliminin ve sosyal bilimlerin alt alanlarındaki makalelerde örneklenen birimler ve (alt bölümde) genel olarak fen bilimleri ve sosyal bilimlerdeki makalelerde örneklenen birimler yüzdelik

olarak gösterilmektedir. Buna göre fizik, kimya, dilbilim ve psikoloji makalelerinde, dolayısıyla genel olarak fen ve sosyal bilimler makalelerinde sözcük/sözcük grubunu örnekleme daha fazla yeğlenen bir stratejidir. Dört alandaki yazarlar yüksek oranda (sırayla fizik %88,23, psikoloji %78,30, kimya %76,79, dilbilim %70,70) sözcük/sözcük grubunu örneklemeyle öncelenmektedir. Alanlara genel olarak bakıldığında ise fen bilimleri makalelerinde %81,12 oranında, sosyal bilimlerde ise %73,20 oranında sözcük/sözcük grubunun örneklendiği anlaşılmaktadır. Tüm alanlarda yazarların belirli kavramları okurların daha iyi anlayabilmesi için örnekleme stratejisini uyguladığı söylenebilir. Yazarların soyut olabilecek ya da okurların farklı biçimde yorumlama olasılığı bulunan (genel) kavramları somutlaştırmak ya da saptamaları önlemek istediği düşünülebilir.

Diğer tarafta ise dilbilim (%29,30), kimya (%23,21), psikoloji (%21,70) ve fizik (%11,77) (genel anlamda sosyal bilimler %26,80, fen bilimleri %18,88) makalelerinde sözcük/sözcük grubu örneklemeyle daha az oranda tümce/önerme örnekleme kullanılmaktadır. Sözcük/sözcük gruplarına göre daha fazla ayrıntı verme ve bilgiyi genişletme gücüne sahip bu birimler bilgiyi netleştirmek için daha fazla alan sağlar. Örneklenen birimlerin karmaşık ya da bulanık olduğu durumlarda, daha fazla ayrıntı, daha derin açıklama gereksinimi duyulduğunda ya da bir savın desteklenmesi için bu birimlerin örnekleme stratejisi işlenir. Hem fen bilimlerindeki hem de sosyal bilimlerdeki yazarların tümce/önerme örneklemeyle görece az yeğlemesi bilgiyi ayrıntılandırma, sunulan savın desteklenmesi ve güçlendirilmesi gibi söylemsel işlemleri örnekleme dışında farklı dilsel düzeneklerle yapıyor olabileceğini sezdirmektedir.

6. SONUÇ

Fen ve sosyal bilimler ile bu disiplinlerin alt alanlarındaki makalelerde ve bu makalelerin bölümlerinde kullanılan örnekleme belirleyicilerini saptamayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle fen ve sosyal bilimler ayrı, daha sonra ise birbirleriyle karşılaştırılması için birlikte değerlendirilmiş, hem alt alanlardaki hem de genel olarak çatı alanlardaki örnekleme belirleyicilerinin 10.000 sözcükte (‰) kullanım sıklıklarıyla belirleyicilerin yüzdeler (%) kullanım sıklıkları belirlenmiştir. Çalışmada yanıt aranan sorular ve yanıtları aşağıdaki gibidir:

1. Fen bilimleri (fizik, kimya) ve sosyal bilimler (dilbilim, psikoloji) makalelerinde örnekleme stratejisinin kullanımı nasıldır ve alanlararası benzerlik ya da farklılıklar nelerdir?
2. Alanlar örnekleme stratejisinin uygulanmasında hangi dilsel birimleri yeğlemektedir ve birimler ile örnekleme türü arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Örnekleme stratejisinin kullanımı makalelerin hangi bölümlerinde daha yoğundur?

Çalışmanın birinci araştırma sorusu göz önünde bulundurulduğunda fen bilimleri makalelerinde örnekleme belirleyicisi kullanımının ‰2,63 olduğu, sosyal bilimler makalelerinde ise ‰4,41 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu fark sosyal bilimlerdeki araştırmacıların oluşturdukları metinlerde okurlarında oluşabilecek olası soruları, kavramları örnekleyerek açıklama ya da savları örnekleyerek güçlendirme eğiliminin fen bilimlerindeki araştırmacılardan daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum alanyazında Hyland'ın (2011) ve Mittelstraß vd.'nin (2016) disiplinlerarası ayrışmaların kuramsal açıdan yöntem ve inceleme nesnelilerindeki farklılıktan kaynaklandığı görüşüyle açıklanabilir. Buna göre inceleme nesnesi fen bilimlerine göre daha soyut olan (ve dilsel boyutta olan) sosyal bilimlerde açıklama ve yorumlama, metinlerde daha fazla yer alan bir stratejidir. Bu da soyut kavramların ve geçerliliği doğrudan test edilemeyecek bazı savların ikna edici biçimde okurlara iletilmesinde örnekleme (somutlaştırma ve savları güçlendirme) stratejisinin daha yoğun kullanımını açıklayabilir. Diğer taraftan sosyal ve fen bilimlerinin alt alanlarına bakıldığında dilbilim (‰5,24) ve psikoloji makalelerinin (‰3,35) kimya (‰2,90) ve fizik (‰2,28) makalelerinden daha yoğun örnekleme belirleyicisi barındırdığı ortaya çıkmıştır. Bu durum sözcük sayısı farklarına rağmen sosyal bilimler alt alanlarının fen bilimleri alt alanlarına göre kavramları örnekleme ya da savları destekleme için örneklemeyle daha yoğun kullandığını göstermektedir. Alt alanlara kendi içinde bakıldığında ise dilbilimin psikolojiden, kimyanın da fizikten daha fazla örnekleme yaptığı belirlenmiştir. Bu durumun (örnekleme stratejisi kapsamında) dilbilimin psikolojiden, kimyanın da fizikten daha fazla metinsel düzenleme yaptığını, okurlarını yanlış yorumlardan uzaklaştırma eğilimini ve savlarını desteklemeyi bu yolla gerçekleştirdiğini gösterdiği düşünülebilir.

Triki (2021), (dilbilim, tarih, pazarlama, ekonomi ve bilgisayar bilimleri, elektrik mühendisliği, fizik, malzeme bilimi alanlarındaki makalelerden) toplam 770.000 sözcükten oluşan bir veri tabanında sosyal alanların fen alanlarından (hem çatı alanlar hem de alt alanlar açısından) daha fazla örnekleme stratejisi uyguladığını saptamıştır. Hyland (2007) ise (pazarlama, felsefe, sosyoloji, uygulamalı dilbilim ve makine mühendisliği, elektrik mühendisliği, fizik, mikrobiyoloji alanlarındaki makalelerden) toplam 1.4 milyon sözcükten oluşan bir veri tabanını incelemiş, 10.000 sözcükte örnekleme belirleyicisi kullanım sıklığının sosyal alanlarda (sırasıyla pazarlama, uygulamalı dilbilim, sosyoloji, felsefe) fen alanlarından (sırasıyla elektrik mühendisliği, makine mühendisliği, fizik, mikrobiyoloji) daha yoğun olduğunu saptamıştır. İngilizce makaleler üzerine yapılan bu iki çalışmadan ortaya çıkan sonuçlarla Türkçe makaleler üzerine yapılan bu çalışmanın sonuçları koşutluk göstermekte, sosyal bilimler altındaki alanlar bilgiyi yaratırken örnekleme bağlamında fen bilimlerine göre farklı dilsel kaynaklardan yararlanmakta, fen bilimlerine göre daha soyut ve yorumlayıcı olması nedeniyle somutlama stratejini daha sık kullanmaktadır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuna göre yalnızca örnekleme kapsamında bir karşılaştırma yapıldığında hem fen bilimleri hem de sosyal bilimler makalelerinde örnekleme stratejisinin benzer belirleyicilerin kullanımıyla gerçekleştirildiği saptanmıştır. Tüm örnekleme belirleyicileri içinde *gibi* belirleyicisi %52,23 sıklıkla fen bilimleri alanında, %49,23 sıklıkla sosyal bilimler alanında en sık kullanılan belirleyici durumundadır. Aynı tümce içinde *örnekleme + örnekleme belirleyicisi + örneklenen* biçiminde metnin yüzey yapısına yansıyan bu örnekleme yöntemi birimlerin birbirine yakınlığı nedeniyle okurlar açısından olası sorulara yanıt ya da farklı yorumlama olasılıklarının önüne geçme açısından hızlı bir dönüt oluşturduğu için diğer örnekleme belirleyicilerine göre daha fazla yeğleniyor olabilir. Diğer örnekleme belirleyicisi kullanımlarına bakıldığında *örneğin* belirleyicisi, *parantez içi* örnekleme ve *vb./ve benzeri* belirleyicisi de sıklıkla kullanılmaktadır. *Örneğin* belirleyicisi bilgiyi somutlaştırmaktan çok bir savın desteklenmesi amacıyla o savın örneklerle açıklanması durumunda kullanılmaktadır. *Parantez içi* örnekleme ise her iki strateji için (somutlaştırma ya da savı destekleme) kullanılmaktadır. *Vb./ve benzeri* belirleyicisi ile yapılan örnekleme de genellikle bir kavramın (büyük kümenin, üstanamlı ya da parça-bütün ilişkisindeki bütün işlevindeki birimin) belirgin öğelerinin sunulması ile okurun zihninde somutlaştırılması amacıyla kullanılmaktadır. Bu dört örnekleme belirleyicisi dışında kalan belirleyiciler genel olarak düşük sıklıkta kullanılmaktadır. Bu nedenle diğer belirleyicilerin kullanımı için bir alan eğiliminden çok yazarların bireysel tercihlerinden söz edilebilir.

Tüm alanlarda sözcük/sözcük grubu örnekleme, daha açık bir ifade ile genel ya da büyük bir kümenin öğelerinin gösterilerek somutlaştırılmasının daha fazla olduğu da belirlenmiştir. *Gibi* belirleyicisinin kullanımının diğer belirleyicilere göre oldukça yüksek olması da bu sonucu ortaya çıkaran etmenlerden biridir. Yazarlar örneklendirmeyi genel olarak bir kümenin (üstkavramın) somutlaştırılması için kullanırken bir savı desteklemeyi, güçlendirmeyi görece daha az oranda bu strateji ile uygulamaktadır. Buradan hareketle örneklendirmenin bu ikinci işlevinin yazarlar tarafından başka dilsel düzenekler kullanılarak yapıldığı düşünülebilir. Savların desteklenmesi ya da güçlendirilmesi için kullanılan diğer dilsel stratejiler (kaynak gösterimi, yeniden düzenleme ile açıklama, vurgulayıcı, tutum belirleyici vb.) ileriki bir araştırmanın/araştırmaların konusu olabilir.

Triki (2021), sekiz alandaki makalelerden oluşan veri tabanı içinde fizik ve bilgisayar bilimleri dışındaki altı alanın sözcük/sözcük grubunu örnekleme yeğlendiğini bulgulamıştır. Yalnızca fizik ve bilgisayar bilimleri örnekleme tümce/önerme örnekleme amacıyla kullanılmaktadır. Araştırmacının çalışmasındaki sonuçlar ile bu çalışma karşılaştırıldığında farklı bir görünümde söz edilebilir. Türkçe makaleler tüm alt alanlarda büyük küme içindeki öğeleri temsil eden sözcük/sözcük grubunu örnekleme önceliktir.

Çalışmanın son araştırma sorusu çerçevesinde hem fen bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde örnekleme kullanımının makalelerin giriş bölümlerinde yoğunluk gösterdiği saptanmıştır. Çalışmadan ortaya çıkan görüşlerin yorumlandığı sonuç bölümü ise en sık örnekleme yapılan ikinci metin bölümüdür. Bu iki bölümde hem fen bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde benzer kullanım sıklıkları göze çarpmaktadır. Ancak sosyal bilimlerde (özellikle dilbilim makalelerindeki kullanımlar sonucunda) yöntem ve bulgular bölümünde örnekleme kullanımı fen bilimlerinden daha yüksektir. Alt alanlara bakıldığında örnekleme kullanımı fizik, kimya ve psikolojide benzerlik gösterirken (giriş ve sonuç bölümlerinde daha yoğun, yöntem ve bulgular bölümlerinde daha az yoğun) dilbilim alanındaki yazarlar yöntem ve bulgular bölümlerinde diğer üç alandan daha sık örnekleme kullanmakta ve kendi içinde makale bölümleri arasında birbirine daha yakın kullanım sıklıkları sergilemektedir. Burada dilbilim söylem topluluğunun beklentilerinin diğer alanlardan farklılaştığı düşünülebilir. Ancak böyle bir farklılaşmanın varlığını ortaya koymak için daha geniş bir veri tabanı üzerinden inceleme yapılabilir.

Genel olarak kullanım sıklıklarında farklılıklar olmasına karşın fen ve sosyal bilimlerde örnekleme en sık kullanıldığı makale bölümü, örnekleme belirleyicisi konusundaki seçim ve sözcük/sözcük grubunu örnekleme konusundaki eğilimler benzerlik göstermektedir. Bu da alanlararası farklılaşmanın kullanım sıklıkları vb. konusunda ortaya çıktığını ancak genel anlamda bilimsel metinlerde benzerlikler olduğunu da ortaya koymaktadır. Buradan hareketle örnekleme stratejisi bağlamında genel ve benzer bir eğilimin varlığından, bunun yanında kullanım sıklıklarının da alanların kendi bakış açısı, inceleme nesnesi ve olası okur farklılıklarından kaynaklandığından söz edilebilir. Alanlararasıdaki benzerlik durumu Triki'nin (2021) çalışmasında da vurguladığı alt alanlar arasında hatta (aralarında birçok farklılık bulunmasına rağmen) fen ve sosyal bilimler arasında etkileşimin arttığı, disiplinlerarasılığın ve alanlararasılığın bu etkileşimi desteklediği, dolayısıyla alanların yöntem ve bakış açıları arasında benzerliklerin ortaya çıktığı ve bunun derinlemesine araştırılması gerektiği düşüncesini desteklemektedir.

Sonuç olarak örnekleme olmadan kuramlar ve araştırma sonuçları desteksiz kalacağı için yazarlar okurların beklentilerini ve bilgiyi işlemek için gereksinimlerini karşılayarak kuşkularını azaltmak için bu stratejiyi kullanmaktadır. Böylece kavramlar ve savlar okular için erişilebilir olmakta, metnin ikna edicilik derecesi artmaktadır. Bu çalışma kapsamında örnekleme kullanımında alanlararası farklılıklar ortaya çıkmış olsa da genel olarak akademik söylemde örnekleme ile ilgili temel stratejilerden biri olduğu, belirli metin bölümlerinde yoğunlaştığı, belirli örnekleme belirleyicilerinin tüm alanlarda daha fazla yeğlendiği belirlenmiştir.

Bu ve buna benzer çalışmalardan elde edilen sonuçlar hem anadili hem de yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde bilgilendirici metin

oluşturma, kanıtlama, açıklama stratejileri vb. konularda yazma eğitimi materyallerinde kullanılabilir. Bunun yanı sıra bu çalışmanın doğrudan odağında olmayan ancak çözümleme sırasında göze çarpan ve/ya da ileriki çalışmalara yol gösterici olabilecek birtakım öneriler de sunulabilir. Savların desteklenmesi ya da güçlendirilmesinde örnekleme dışında kullanılan diğer dilsel stratejilerin neler olduğu ve bunların alanlara, zamana ya da dillere göre farklılıklar oluşturup oluşturmadığını belirleyen çalışmalar, alanlararası etkileşimin ne boyutta olduğunu, dolayısıyla bilginin kurgulanmasında ne tür benzerliklerin ortaya çıktığını hem eşzamanlı hem de artzamanlı olarak ortaya çıkaracak çalışmalar yapılabilir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çikara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Anthony, L. (2022). AntConc (Version 4.0.5) [Bilgisayar yazılımı]. Waseda University. Erişim Adresi: <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Blakemore, D. (1993). The Relevance of Reformulations. *Language and Literature*, 2(2), 101-120.
- Crismore, A., Markkanen, R., ve Steffensen, M. S. (1993). Metadiscourse in persuasive writing: a study of texts written by American and Finnish university students. *Written Communication*, 10(1), 39-71.
- Downing, A. ve Locke, P. (2006). *English grammar: a university course*. (2nd ed.). Routledge.
- Feng, C. (2014). *Metadiscourse in research articles: a comparative study across disciplines and research paradigms*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Nanyang Technological University.
- Gruber, H. (2004). *Genre, habitus und wissenschaftliches schreiben*. (Proje No: FWF Projekt P14720-G03). University of Vienna. https://www.researchgate.net/publication/275551888_Genre_Habitus_und_wissenschaftliches_Schreiben_Endbericht_des_FWF_Projekts_P14720-G03.
- Halliday, M. A. K. (2004). *An introduction to functional grammar*. (3rd ed.). Arnold.
- Huber, E. ve Uzun, L. (2000). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler. A. S. Özsoy ve E. Erguvanlı-Taylan (Eds.). *XIII. Dilbilim kurultayı bildirileri*. (s.201-215). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Huber, E. ve Uzun, L. (2001). Metin türü ve yazma edimi ilişkisi: bilimsel metin yazma edimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 12, 9-35.
- Hyland, K. (1998). *Hedging in scientific research articles*. Jon Benjamins.
- Hyland, K. (2000). *Disciplinary discourses: social interactions in academic writing*. Pearson.
- Hyland, K. (2005). *Metadiscourse: exploring interaction in writing*. Continuum.
- Hyland, K. (2007). Applying a gloss: exemplifying and reformulating in academic discourse. *Applied Linguistic*, 28(2), 266-285.
- Hyland, K. (2008). Persuasion, interaction and the construction of knowledge: representing self and others in research writing. *International Journal of English Studies*, 8(2),1-23.
- Hyland, K. (2009). *Academic discourse. English in a global context*. Continuum.
- Hyland, K. (2010). Metadiscourse: mapping interactions in academic writing. *Nordic Journal of English Studies*, 9(2), 125-143.
- Hyland, K. (2011). Academic discourse. K. Hyland, ve B. Paltridge (Eds.) *The continuum companion to discourse analysis*. (s.171-184). Continuum.

- Hyland, K., ve Jiang, F. K. (2019a). Points of reference: changing patterns of academic citation. *Applied Linguistics*, 40(1), 64–85. <https://doi.org/10.1093/applin/amx012>
- Hyland, K., ve Jiang, F. K. (2019b). Academic lexical bundles: how are they changing? *International Journal of Corpus Linguistics*, 23(4), 383–407. <https://doi.org/10.1075/ijcl.17080.hyl>
- Hyland, K., ve Jiang, F. K. (2020). Text-organizing metadiscourse: tracking changes in rhetorical persuasion. *Journal of Historical Pragmatics*, 21(1), 137–164. <https://doi.org/10.1075/jhp.00039.hyl>
- Jiang, F. K., ve Hyland, K. (2021). “The goal of this analysis ...”: changing patterns of metadiscursive nouns in disciplinary writing. *Lingua*, 252. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2020.103017>
- Mittelstraß, J., Trabant, J. ve Fröhlicher, P. (2016). *Wissenschaftssprache: ein plädoyer für mehrsprachigkeit in der wissenschaft*. Metzler Verlag.
- Samraj, B. (2013). Disciplinary variation in abstracts: the case of wildlife behaviour and conservation biology. J. Flowerdew (Ed.), *Academic discourse*. (s.40–56). Routledge.
- Szurawitzki, M. (2015). Einleitungen wissenschaftlicher zeitschriftenartikel interdisziplinär vergleichen. Entwicklung eines beschreibungsmodells und beispielanalyse einer einleitung aus dem Deutschen ärzteblatt. *Muttersprache*, 3, 198–218.
- Şen, E. (2019). *Bilimsel makale özetlerinde üstsöylem belirleyicilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şenöz-Ayata, C. (2014). *Bilimsel metin üretimi*. Papatya Yayıncılık.
- Triki, N. (2021). Exemplification in research articles: structural, semantic and metadiscursive properties across disciplines. *Journal of English for Academic Purposes*, 54, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2021.101039>
- Turan, Ü. D. (2008). Akademik metinlerde eski bilgi sözceleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 19, 1–14.
- Uzun, L. (2001). Bilimsel metne özgü önbiçimlenişler ve bilimsel metnin yazma edimi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12, 197–204.
- Uzun, L. (2006). Bilimsel söylem ve özellikleri. K. Karakütük (Ed.), *Sosyal bilimlerde süreli yayıncılık 1. ulusal kurultay bildirileri*. (s.133–140). <http://uvt.ulakbim.gov.tr/sbvt/kurultay1.pdf>.

Makale Bilgisi: Tütüncü, G. (2022). Tarih Araştırmalarında Sözlü Tarih ve Sözlü Tarih Arşivlerinden Örnekler. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 135-173.	Article Info: Tütüncü, G. (2022). The Method of Oral History in History Researches and Example From Oral History. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 135-173.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 01.08.2022	Date Submitted: 01.08.2022
Kabul Edildiği Tarih: 04.08.2022	Date Accepted: 04.08.2022

TARİH ARAŞTIRMALARINDA SÖZLÜ TARİH YÖNTEMİ VE ÇEVİRİMİÇİ SÖZLÜ TARİH ARŞİVLERİNDEN ÖRNEKLER

Gülsüm Tütüncü*

ÖZ

Tarih bilimi nitel araştırma yaklaşımları arasında edebiyat, sosyoloji, dilbilim, eğitim bilimleri gibi alanlar ile en fazla anlatı araştırması yaklaşımına oturmaktadır. Tarih araştırmalarında özellikle yakın dönemleri ele alan pek çok araştırmada nitel veri kaynağı olarak sözlü tarih çalışması yapılmaktadır. Sözlü tarih çalışmalarının nitel araştırmaların görüşme(mülakat) ve anket yöntemlerinden ayıran/ayrılması gereken önemli farklılıkları vardır. Bu farklılık tarih biliminin ideografik özelliğinin ve mümkün olduğunca objektif tarih yazımı çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu çalışma öncelikle bu farklılıkları tanımlayarak sözlü tarih yöntemini netleştirmeyi amaçlamakta ve son yıllarda sözlü tarihe artan ilgiyi ve yayınlanan çalışmaların sonuçlarını analiz etmeye çalışmaktadır.

1948 yılında Columbia Üniversitesi'nde kurumsallaşmaya başlayan sözlü tarih yöntemi bu kurumsallaşma sürecinde çeşitli projeler ve çalışmalar yoluyla çeşitli konulara odaklanan sözlü tarih arşivleri oluşmasına neden olmuştur. Bu arşivler sosyal bilim araştırmalarına katkı sağlayacak önemli bilgiler içermektedirler. Bu çalışma çevrimiçi olarak ulaşılabilen arşiv örneklerinin tamamına ulaşmaya çalışarak araştırmacılara yardımcı olmayı amaçlamıştır. Çevrimiçi arşivler çevrimiçi olarak taranmış, çevrimiçi kolay ulaşılabilen örnekler listelenmiş, içerikleri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Yine de gözden kaçan örnekler olabileceği unutulmamalıdır.

Sözlü tarih, P. Thompson'un Geçmişin Sesi kitabında belirttiği üzere tarihin hem en eski hem de en yeni biçimidir. Disiplinlerarası çalışmalarla tarihin alanını ve kaynaklarını dikkatli kullanımla genişleten önemli bir değişimin parçasıdır. Gündelik yaşama ve insana ilişkin her şey sözlü tarihin konusu olabilir. Sözlü tarihin öncelikli amacı, yaşamöykülerinin ve tanıklıkların anlatıldığı ses veya görüntü yoluyla kaydedilmiş bir kaynak oluşturmaktır. Hafızanın yanılabilirliği gerçeği nedeniyle anılar, seyahatnameler ya da biyografi çalışmalarında olduğu gibi hem verilerin toplanmasında hem de analizinde büyük bir dikkat ve deneyim gereklidir. Yöntemin netleşmesi, doğru bilgiye ulaşılmasını sağlamak açısından önemlidir. Araştırmanın planı, sözlü tarihin Dünya'daki ve Türkiye'deki gelişimini açıklayarak başlayacak,

* Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, gulsum.esmer@deu.edu.tr, tutuncugulsum@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8450-6831.

sözlü tarih yöntem ve farklılıklarını açıklayarak devam edecek ve çevrimiçi ulaşılabilen sözlü tarih arşivlerini listeleyerek, bulguların analiz ve değerlendirmesi ile bitecektir.

Anahtar Sözcükler: Sözlü tarih, tarih araştırmalarında yöntem, sözlü tarih arşivleri

THE METHOD OF ORAL HISTORY IN HISTORY RESEARCHES AND EXAMPLES FROM ORAL HISTORY ARCHIVES

ABSTRACT

Among the qualitative research approaches, the science of history is mostly based on the narrative research approach along with the areas such as social sciences; literature, sociology, linguistics and educational sciences. Oral history study is exercised in history researches, as qualitative data source in many studies especially on which are dealing with most modern periods. Oral history studies have significant differences which should be distinguished from the interview and survey methods of qualitative research. This difference emerges as a result of the ideographic feature of the science of the history and the effort to write historiography as objectively as possible. This study primarily aims to clarify the oral history method by defining these differences and tries to analyze the increasing interest in oral history in recent years and the results of published studies.

Oral history method which began to be institutionalized at Columbia University in 1948, led to formation of oral history archives focusing on various subjects through various projects and studies in this institutionalization process. These archives contain important information that will contribute to social sciences research. This study aimed to help researchers by trying to list the archives which can be accessed online in an index.

Oral history is both the oldest and the newest form of history, as P. Thompson points out in his book “The Voice of The Past”. Oral history is part of an important change which expands the field and sources of history through interdisciplinary studies. Everything related to daily life and human beings can be the subject of oral history. The primary purpose of oral history is to create a recorded source of life stories and testimonies through audio or video. Due to the fact that memory is fallible, great care and experience are required both in the collection and analysis of data, as in memories, travelogues or biography studies. Clarification of the method is important in order to ensure that the correct information is reached. The plan of research will start by explaining the development of oral history in the World and Turkey, continue by explaining the methods and differences of oral history and as well as the online directory of oral history archives and will end with the analysis and evaluation of the findings.

Keywords: Oral history, method of historical research, oral history archives

1. GİRİŞ

Sözlü tarih, tarihin mitoslar ile şekillendiği antik çağdan itibaren tarihin kaynaklarından biri olarak yer almaktaydı. Hikâyeci tarih anlatımının dayandığı asıl kaynak sözlü geleneğin bir parçası olan rivayetlerdi. 18. yüzyıldan itibaren somut kanıtların öneminin artması; 19. yüzyılın pozitivist bakış açısı ile değişmez bir nitelik kazandı. Bu süre boyunca tarih bilimi metodolojik ilerleme sürecinde sözlü kaynakları çoğunlukla göz ardı etti. Arşiv belgelerinin önemi giderek arttı. Tarihi tanıklıkların yeniden belgelerde bulunmayan bilgileri içeren önemli bir kaynak haline gelebilmesi, sözlü gelenek ve sözlü tarih arasına tarih biliminin koyabildiği sınır sayesinde 20. yüzyılda gerçekleşebildi. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan travmaların anlaşılmasında ve analizinde önemli bilgiler barındıran sözlü tarih çalışmaları, önemli bir kaynak olarak görüldü ve yöntemi belirginleştikçe, tarihin kapsamını genişleten, dinamik bir yöntem olarak yaygınlaşmaya başladı. Ancak tam olarak yükselişi Dünya’da 1990’lı yıllarda, Türkiye’de ise daha geç gerçekleşti.

Sözlü tarih, siyasi tarihten toplumsal tarihe yönelişin bir parçası olarak belgelerde yer almayan bilgileri ve bakış açısını tarihe dâhil etmenin bir yolu olarak değerlendirildi. Kapsamı genişlemekte olan yeni tarih anlayışını desteklemek ve tarihin kaynaklarını çeşitlendiren bütünleştirici bir bağ oluşturma amacıyla sözlü tarihin kullanımı arttı. Sözlü tarih çalışmaları ile elde edilen bilgiler, tarih araştırmalarında mutlak doğru kabul edilen bir anlayış ile değil, farklı bir bakış açısı sunan bir anlayış ile kullanıldı.

Sözlü tarih, yazılı belgelere ek olarak bireylerin belleğini, algılarını, duygu ve düşüncelerini; gündelik yaşamı ve özneliği tarihin araştırma alanına ve konu kapsamına dâhil etmeye çalışan disiplinlerarası bir araştırma yöntemidir. Sözlü tarihin birincil amacı, ses ve görüntü kaydetme teknolojilerinin de yardımıyla bireylerin anlattıklarını kaydederek bir arşiv oluşturmak ve kalıcı bir kaynak haline getirmektir. Sözlü tarih bu şekilde geçmiş yaşam deneyimlerini ihtiyacı olanlar için kaydetmiş olur. Kitapların pek anlatmadığı yaşamın kendisi hakkında bilgi vermeye çalışarak toplumun bir parçası olan bireyin önemini artırır.

Çalışma, bilimsel tarih araştırma yöntemini takip eden bir çalışmadır. Çalışmada betimsel analiz ve doküman inceleme yöntemini kullanılmış, yapılan kaynak taraması ile çerçeve belirlenmiş, belirlenen çerçevede bulgular işlenerek, tanımlama ve yorumlama yapılmıştır (Tanrıverdi & Köksal, 2018, s. 251). Çevrimiçi arşivlerin tespiti, uzun bir çevrimiçi tarama sürecini gerektirmiştir. Arşivlerin dokümanları detaylı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada sözlü tarih yönteminin tanımlanmasında kişisel tecrübeler de etkilidir. Dünya’da yöntem artan ilgi, bilinen arşivlerin yanı sıra çok sayıda yeni arşivin faaliyete geçmesiyle, tespit edilen örneklerin eksiksiz oluşmamasına neden olmuştur. Daha önce arşivleri listeleyen bir denemenin

yapılmaması araştırmanın özgün yönüdür. Araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

2. Sözlü Tarihin Gelişimi

2.1. Sözlü Tarihin Dünya'daki Gelişimi

Sözlü tarihin gelişiminde Allen Nevins'in Columbia Üniversitesinde 1948 yılında kurduğu Sözlü Tarih Merkezi araştırmacılar tarafından bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Nevins'in ilk çalışmaları hâkim, savcı, senatör gibi makam ve mevki sahibi isimlere odaklandığından “*elit sözlü tarihçilik*” olarak adlandırıldı (Dere, 2019b, s. 512). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın toplumda yarattığı travmayı ve topluma etkilerini belirleme çabası etkili oldu (Çaykent, 2015, s. 127) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin çeşitli eyaletlerinde sözlü tarih projeleri yaygınlaştı¹. Sözlü tarihin yaygınlaştığı yerel tarih dernekleri aynı zamanda yerel tarih çalışmalarına da ağırlık vermiş olduğundan; sözlü tarih ve yerel tarih çalışmaları arasında ilk dönemlerden itibaren bir birliktelik kurulmuştu. Sözlü tarih yönteminin gelişim merkezi ABD oldu. Amerikan tarih yazımında 1960'lı yıllardaki kurumsallaşmanın etkisi ise 1966 yılında Amerikan Sözlü Tarih Derneği (OHA)² kuruldu, çıkardığı Oral History Review dergisi ile sözlü tarihin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı (Dere, 2019, s. 83). ABD'de aynı dönemde Chicago Okulu kent tarihi çalışmalarını başlatmıştı. Kentleri oluşturan toplumsal sınıflar üzerine sosyo-ekonomik bağlamda analizler ABD tarih yazımında bir değişim yarattı (Kaya, 2011). Chicago kentinin bu çalışmaların merkezinde olması nedeniyle göç ve göçten etkilenen(ler), kadınlar, köleler, siyahiler, işçiler gibi toplumsal konuların çalışılmasında sözlü tarihin kullanıma ilişkin önemli örnekler verildi ve çalışmalar bu tür toplumsal konularda yoğunlaştı. 1970-80'li yıllarda tarih yazımının alanı ve kaynaklarını genişletme sürecinde ABD ve İngiltere'de pek çok üniversite ve sivil toplum kuruluşu sözlü tarih projelerini yaygınlaştırdı ve sözlü tarihin yöntemine ilişkin tartışmalar arttı. Avrupa'da sözlü tarih çalışmalarının öncülüğünü İngiltere yaptı (Danacıoğlu, 2010, s. 137). İngiltere'de işçi sınıfı tarihi araştırmalarının bu açıdan önemli bir rolü oldu, endüstri devriminin yarattığı toplumsal değişimi açıklayıp, anlayabilmek için sıradan insanların yaşayıp hissettiklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede sözlü tarih çalışmalarının Anglo-Sakson geleneğin içinde yükseldiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen Fransa'da başlayan Annales ekolü, doğrudan sözlü tarihe odaklanmamakla birlikte, tarih biliminin felsefi yaklaşımında yarattığı değişim ile sözlü tarihin gelişimine etki etti. Annales ekolü, disiplinlerarası

¹ ABD'de yaygınlaşmanın hızını etkileyen en önemli nedenlerden biri ABD'de 20.yy. sonu ve 19.yy. başında kurulan yerel tarih örgütlerinin varlığıdır. Bunlardan 1907 yılında kurulan Mississippi Vadisi Tarih Derneği, 1964 yılında Amerikan Tarihçiler Örgütü (OAH) adını almış ve yerel derneklerin çalışmalarını organize etmeye başlamıştır.

² <https://www.oralhistory.org/> (11.04.2022)

çalışmalara yaptığı vurgu, özellikle Bloch'un yönteminde bulunan söylem analizi ile sözlü tarihte mutlaka yer alması gereken dilbilimsel analizlerin gelişimine önemli katkı sağladı (Bkz. Tarih ve Tarihçi Annales Ekolü İzinde, 2007).

Sözlü tarihin gelişim süreci içinde gözlenmektedir ki, sözlü tarihe duyulan ihtiyaç siyasi iktidarlar ile toplum aynı görüşte olmadığına ya da toplumsal çatışmanın yüksek olduğu dönemlerde artmaktadır. 1960'lı yıllarda sözlü tarihin kurumsallaşmasında ve gelişiminde artan hız, bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 1960'lı yılların barış akımları, insan hakları hareketleri resmî belgelerin yanı sıra sözlü tanıkların dengeli ve adil bir şekilde ortaya çıkardığı (Çaykent, 2015, ss. 129-130; Danacıoğlu, 2010, s. 138). Sözlü tarihin öncü projeleri 1965 sonrasında ABD merkezli olarak başladı ve bu proje çalışmaları sözlü tarih yönteminin gelişmesinde de önemli bir rol oynadı (Dere & Akıncı, 2021). ABD'de özellikle eğitim amaçlı olarak yöntemin uygulanması proje sayılarını artırmış ve geniş çaplı olarak bir bilinçlenmeye katkı sağlamıştı. ABD'de OHA'nın öğretmenleri destekleyici eğitimleri olduğu web sayfasından anlaşılabilir bu bağlamda çevrimiçi olarak öğretmenlere çeşitli eğitim materyalleri sunulmaktadır (<https://www.oralhistory.org/>).

1960'lı ve 1970'li yıllarda gündelik yaşamın tarihin ilgi alanına daha fazla girmesi ile sözlü tarih çalışmalarının etki alanı genişledi. 1960'ların sonunda ABD için sözlü tarihin ikinci kuşağı başlamıştı. 1960'lı yıllar boyunca çok sayıda temel arşiv oluşmuştu ve sözlü tarih elit bir yaklaşımdan "*okuma yazması olmayan tarihsel imtiyazlardan yoksun*" insanlara kaydırıldı (Dunaway & Baum, 1996, s. 349). 1970'li yıllarda ilginin büyük bir oranda Vietnam Savaşı gazilerine odaklanması ve Vietnam'ın ABD toplumunun o dönemdeki en önemli etkenlerden biri olması sözlü tarih çalışmalarında gazilere yönelik bir gelenek başlattı. 1970'li yıllarda çalışmalara yeni teknolojik gelişmeler büyük destek sağladı. Çünkü sözlü tarihin yapılması kadar arşivlenmesi ve saklanması da gerekiyordu. 1970'li yıllarda yaygınlaşan radyo programları sözlü tarihin yaygınlaşması açısından önemli bir etki yaptı. Radyo yayıncısı Studs Terkel, Chicago'dan yaptığı yayınlar ile öncü rol oynadı ve bu radyo yayınlarındaki görüşmelere dayanan kitaplar ABD'de en çok satanlar arasına girdi (Dere, 2019b, s. 512). İlgi, 1980'li yıllar boyunca devam etti ve sözlü tarih yöntemi belirgin bir içerik kazanmaya başladı. 90'lara geldiğinde Ronald J. Grele, Paul Thompson, Alessandro Portelli gibi profesyonel isimler sözlü tarih içeriğinin günümüz anlamına ulaşan bir anlam ve önem atfetmeye başladılar. Onlara göre sözlü tarih; görüşmeci ve anlatıcının karşılıklı müzakeresi ile işleyen bir süreç olması nedeniyle güncel eğilimlerin etkisine açık, dilsel ve kültürel açıdan ancak belirli bir ölçüde etkiden uzaklaşabilir bir yöntemdir. Bu nedenle de yöntemi etkileyen şimdinin durumu nedeniyle yöntemin kendisi tarihi temsil eden bir niteliğe sahipti (Dunaway ve Baum, 1996, ss. 308-312). 1990'lı yıllardaki bu değişim ile sözlü tarih görüşmeleri belirgin bir şekilde görüşme tekniğinden ayrılmaya ve

tarihte kanıtları destekleyici ve tarihi kurguyu derinleştirici bir yöntem olarak netleşmeye başladı. 1990'lı yıllarda ABD üniversitelerinde başlayan çalışmaların yaygınlaşma etkisi belirgin bir şekilde görülebilir hale gelecektir. Araştırmanın son bölümündeki çevrimiçi arşivler hakkında verilen bilgiler incelendiğinde, pek çoğunun 1990'lı yıllarda birer ofis olarak çalışmalarına başladığı, projelerle genişleyip önce birer araştırma merkezine ardından da araştırma merkezi ve arşiv niteliği taşıyan birimlere dönüştükleri görülmektedir.

2.2. Sözlü Tarihin Türkiye'deki Gelişimi

Sözlü tarihin Türkiye'deki gelişimi, Türk kültürünün sözlü geleneğine rağmen metodolojik bir gelişim gösterme ve kurumsallaşma sürecine geç başlamıştır. Osmanlı vakanüvislerinin yazdıkları tarihlerin bir kısmı kendi tanıklıklarına dayanmasına rağmen özellikle İmparatorluğun dağılması sürecinde, anılar bir yana bırakılırsa tarihçilerin, dönemi yaşayan insanların tanıklığına başvurmadıkları gözlenmektedir. Danacıoğlu, bu nedenle Osmanlı göçmen bürolarının görüşme raporlarını önemli bir kaynak olarak değerlendirmektedir (Danacıoğlu, 2010, s. 13). Metin'e göre ise Cumhuriyet döneminin sözlü tarihe ilişkin ilk çalışmaları Halkevleri'nde yapılan derleme çalışmalarıdır. Ancak bu çalışmaların etkisi sınırlı kalmış ve geliştirilememiştir (Metin, 2002).

Türkiye'de sözlü tarih çalışmaları bu çerçevede dört döneme ayrılarak incelenebilir: 1. Dönem; 1980 öncesi sözlü tarih çalışmaları, 2. Dönem 1980 sonrası Ermeni Sorununa yönelik olarak sözlü tarih çalışmalarındaki artış ve Türkiye'de sözlü tarihin tanınırlığının artması 3. Dönem; 1990 sonrası yerel tarih çalışmaları dahilinde kullanılan sözlü tarih çalışmaları 4. Dönem 2005 sonrası akademik çalışmalarda yaygınlaşma ve konu çeşitliliğinin artması.

1980 öncesi çalışmalar doğrudan sözlü tarihi kapsayan çalışmalar değildir. Yakın dönem çalışmalarına odaklanan, yazarların genellikle olayların içinde olduğu, siyasi olaylarla bağlantılı, belirli bir metodoloji ile tanıklıkların aktarılmadığı çalışmalarıdır. 1980'li yıllarda, 1970'li yıllarda Ermeni sorunun büyümesi ve yurt dışında Ermeni tezlerini savunan sözlü tarih arşiv çalışmalarının³ ilgi görmesi üzerine bunlara cevap olarak yapılan sözlü tarih çalışmalarında bir artış görülmüştür. Buna rağmen Ermeni sorununa ilişkin sözlü tarih çalışmalarının belli bir bütünlüğe ulaşması ancak 2000'li yılların başında gerçekleşmiştir. Gürsoy Solmaz tarafından, 125 kişi ile yapılan görüşmelere dayanılarak hazırlanan "Tanıkların Diliyle Ermeni

³ Bu çalışmaların en bilineni 1981 yılında ABD'de The National Endowment For Humanities adlı vakfının maddi desteği ile başlayan ve 1000 kişilik bir görüşme arşivini içeren Armenian Assembly Oral History Project'tir. Ayrıca 1968-1977 yılları arasında Columbia Üniversitesi Ermeni Sorununa ilişkin proje yürütmüş ve geniş çaplı bir arşiv oluşturmuştur. https://findingaids.library.columbia.edu/ead/nnc-rb/ldpd_5321412 (4.05.2022). Üniversite arşivlerinin hemen hepsinde Ermeni Sorununa ilişkin az ya da çok görüşme bulunmaktadır.

Vahşeti” (Solmaz, 2001) konuya ilişkin en iyi bilinen örnektir. Ermeni sorunu, sözlü tarihin dikkatli kullanılması gereken bir yöntem olduğunun en belirgin örneğidir. Hatıralar, olayların algılanışı, kişilerin ruhsal durumları ve hayata bakış açılarına göre değişmektedir. Bu nedenle sözlü tarih ile elde edilen bilgilerin tek taraflı bir şekilde kabul edilmesi, sözlü tarihten beklenen faydanın sağlanamamasına neden olacaktır.

Türkiye’de sözlü tarih çalışmalarında yöntemin netleştiği dönem 1990’lı yıllardır. Yerel tarih çalışmalarındaki artış, sözlü tarihin bir olay ya da durum hakkında tanıklıkla elde edilen bilgilerden daha farklı bir boyutunu ortaya koymuştur. Bilgi toplamının ötesinde toplumsal algı ve jenerasyonlar arası kültür farklılıklarının tespitinde kullanılabilir bir yöntem olduğu fark edilmiştir. Bu farklılaşmada başta Paul Thompson’un Geçmişin Sesi kitabı olmak üzere yapılan çevirilerin de önemli bir katkısı olmuştur. Tarih Vakfı bu dönemde metodolojik içerikli Stephen Caunce, Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi; Georg Iggers, Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı; David. E. Kyvig- Myron A. Marty Yanıbaşımızdaki Tarih ve John Tosh’un Tarihin Peşine kitaplarının çevrilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye’de sözlü tarihin bilinip yaygınlaşmasında Toplumsal Tarih Vakfının önemli bir rolü vardır. Vakfın hazırladığı sözlü tarih kılavuzu (<https://tarihvakfi.org.tr/proje/sozlu-tarih-calismalari/kilavuz-kitaplar-ve-kaynakca/sozlu-tarih-kilavuzu/>) genç araştırmacıları aydınlatan önemli bir yönerge niteliğindedir. Bu çabaların sonucunda Ulusal Tez Merkezi verileri ve İlker Dere’nin 2019 tarihinde yaptığı sözlü tarih bibliyografya çalışması göstermektedir ki; sözlü tarih kullanımının yaygınlaşmasında 2005-2008 yılları arasında bir kırılma yaşanmıştır. 2005 sonrasında çalışmalarda önemli bir artış görülmektedir. Dere’nin çalışması dahilinde Türkiye’de sözlü tarih yöntemi içeriğine sahip olarak yayınlan kitap ya da kitap içi bölüm sayısı 2019 itibarıyla 100’dir (Dere, 2019a, s. 79). Bunların 78’i 2005 sonrası yazılmış ya da çevrilmiştir. Aynı şekilde toplam 55 makalenin 43’ünün, 55 doktora tezinin 48’inin ve 160 yüksek lisans tezinin 142’sinin tarihi 2005 sonrasında tekabül etmektedir. Bu gelişim neticesinde Türkiye’de sözlü tarih çalışmaları ve yöntem tartışmaları devam etmektedir.

Tarih Vakfı’nın yanı sıra Türkiye’de sözlü tarih çalışmalarını destekleyen, yürüten ve gelişmesine katkı sağlayan bir diğer kurum da Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV)’dır. BİSAV, İstanbul Kalkınma Ajansı ve İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ile Sözlü Tarih Araştırmaları Projesine (<https://www.sozlutarih.org.tr/>) başlamıştır. Ayrıca bir Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı oluşturmaya başlamıştır (<http://dSPACE.sozlutarih.org.tr/handle/20.500.11834/1>). Bu gelişim Türkiye’de sözlü tarihin kurumsallaşması ve yapılan çalışmaların bir arşivde toplanabilmesi açısından önemlidir. Türkiye’de sözlü tarih çalışmalarına önemli katkı yapan ve bu konuda hatırı sayılır bir arşive sahip olan diğer bir kurum da Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV)’dır. TÜSTAV’ın Ses Arşivi önemli görüşmeleri içermektedir (<https://www.tustav.org/e->

arsiv/gorsel-isitsel-arsiv-fonu/ses-arsivi-dokumu/). TÜSTAV, ayrıca 2019 yılında sözlü tarih görüşmelerine dayanılarak Can Şafak'ın hazırladığı 2 ciltlik Maden-iş Tarihine Tanıklıklar başlıklı kitabını yayınlamıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın toplamda 63 saat 51 dakikalık 25 görüşme içeren Sözlü Tarih Koleksiyonu bulunmaktadır (<http://kadineserleri.org/wp-content/uploads/2020/04/1-S%C3%96ZL%C3%9C-TAR%C4%B0H-KOLEKS%C4%B0YONU-I-S%C3%B6ZL%C3%BC-Tarih-G%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri.pdf>).

İslamcı Dergiler Projesi ile bir Sözlü Tarih Arşivi oluşturmuş olan bir diğer kurum da İlmi Etüdler Derneği (İLEM)'dir. 2017 yılında başlayan proje, 1950 sonrası İslamcı yayıncılık içerisindeki isimlerle yapılan görüşmelerle, İslamcı yayıncılığın bilinmeyen hikayesini ortaya çıkarma amacını web sayfasında açıklamaktadır. 2022 yılı itibarıyla arşivinde 37 görüşme bulunmakta, görüşme videolarına çevrimiçi ulaşılabilir (<https://sozlutarih.idp.org.tr/mulakatlar>).

Türkiye'de sözlü tarihin gelişiminde üniversitelerin etkisinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Sabancı (<http://myweb.sabanciuniv.edu/sozlutarih/en/>) ve Koç Üniversitesi, Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKEM) (<https://vekam.ku.edu.tr/?s=s%C3%B6z%C3%BC+tarih>) ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) (<https://anamed.ku.edu.tr/events/sozlu-tarihi-korumak-arzu-ozturkmen-ve-selcuk-esenbel/>) ile konuya en fazla ilgi gösteren üniversiteler olarak öne çıkmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi'nde 2004 yılında başlayan Sözlü Tarih Bilgi ve Belge Merkezi Projesi'nin tamamlandığı bilgisi verilmesine rağmen, çevrimiçi bir adrese ya da proje hakkında başka bir bilgiye ulaşılammıştır (<https://arastirma.boun.edu.tr/tr/sozlu-tarih-bilgi-ve-belge-merkezi>).

Sözlü tarih yöntemi, II. Dünya Savaşı sonrasında sürekli gelişmiş ve metodolojik bir çerçeveye ulaşmıştır. Disiplinlerarası niteliği ve toplumsal konuları detaylandırmadaki potansiyeli sözlü tarih yazımının yeni yaklaşımlarının odaklarından biri yapmıştır. Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının kuruluş evresinden yaygınlaşma evresine geçtiği söylenebilir. Bu nedenle Dünya'daki çalışmaların ve arşiv yapılarının bilinmesi bu yaygınlaşmayı hızlandıracaktır.

3. Sözlü Tarihte Yöntem ve Tarihi

Bloch'a göre bir tarihçi insan ile ilişkili tüm verileri disiplinlerarası bir yaklaşım ile kullanabilir ve insanın dokunduğu her şey bilgi içerir, tarihin kaynakları sınırsızdır ve değerlendirme sorumluluğu tarihçiye aittir (Bloch, 2013, s. 107). Sözlü tarih yöntemi, belgeler olmadan çalışılmayacağı düşüncesinin değişmesi ile insan ve topluma ait verileri tarihin içine daha fazla dahil edebilecek bir yöntem olarak değerlendirilmiştir. Sözlü tarih yöntemindeki insan faktörü hem kaynak hem de araştırmacı açısından belirgindir ve sözlü tarih insanlar tarafından oluşturulan bir türdür

(Thompson, 1999, s. 18). İnsan faktörünün baskınlığı sözlü tarih yönteminin önemini artırmakta, yöntemi doğru sonuçlar elde etmenin başlıca sigortası haline getirmektedir. İnsan hafızasının yanılabilirliği, kişiler arası görüş ve anlam farklılıkları ancak tutarlı bir bütün halinde uygulanan yöntem ile anlamlı sonuçlar verecektir. Sözlü tarih verileri mutlak veriler değildir, öznel, tarihin bireyselleşerek detaylanan yönünü ortaya çıkartır. İnsan faktöründeki artış ile belgeleri tamamlamak, çok boyutlu ve alternatifli bir yapı inşa etmek mümkündür (Counce, 2001, ss. 8-12). Bu durumda tarih araştırmaları için önemli bir soru ortaya çıkar, sözlü tarih görüşmeleri hangi kaynak türü kapsamında değerlendirilmelidir? Toplumun yazılı belge bırakma konusunda zayıf olduğu konularda bunların izini sürmek için sunduğu imkân ve toplumsal hafızada yer eden olayların tarih yazımına aktarılmasında sıradan insanların yaşanmışlıklarını kullanabilme; sözlü tarih görüşmelerinin araştırmacılar tarafından birincil el bir kaynak olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Counce, 2001, s. 8; Kyvig-Marty, 2000, s. 72). Ancak tarihin diğer birinci el kaynaklarından farklı olarak, sözlü tarihte birincil el kaynakları oluşturmada araştırmacının doğrudan rolü vardır (Özbaş-Öztaş, 2021, s. 154). Araştırmacının buradaki rolü yine ancak yöntem ile denetlenebilir.

Sözlü tarih araştırmaları üç temel aşamanın planlanması ile başlar: 1. Araştırmanın tasarımı 2. Görüşme 3. Arşivleme (Balay ve Ocak, 2006, s. 263). Her bir aşama kendi içinde farklı aşamalardan oluşmaktadır.

Araştırma tasarımı, her araştırmada var olan planlamanın belirlenmesini, araştırmanın amaç, yöntem ve sınırlılıklarının tespitini sağlayan bir süreçtir. Sözlü tarih, bir araştırmada doğrudan merkeze oturabilir ya da destek sağlayıcı ve konuyu detaylandırıcı bir özellikte kullanılabilir. Geçmişte destek sağlayıcı özelliği daha fazla kullanılmışken, 2000'li yıllarda merkeze oturduğu çalışmalar artmıştır.

Tasarımın ilk aşamasında konu ve amaçlar belirlenmelidir. Sözlü tarih çalışmasında bireysel mi ya da ekip çalışması mı olarak ne şekilde veri toplanacağı açıklanmalıdır. Geniş kapsamlı ve sayıca fazla görüşme yapılacak çalışmalar ekip çalışması olarak planlandığında daha başarılı sonuçlar alınacaktır. Araştırmacılar, ekip çalışmasında dahi ekip üyelerinin kişilerle baş başa görüşmesinin daha başarılı sonuçlar verdiğini vurgulamaktadırlar (Danacıoğlu, 2010, s. 143). Tasarım, konunun arka plan çalışmasının yapılması ile devam etmelidir. Konunun genel çerçevesinin belirlenmesi başlangıç için gereklidir. Hangi kaynaklara ulaşmanın gerekli olduğu ve hangi noktaların sözlü tarih çalışmalarında irdelenip açığa çıkarılabileceği bu süre içinde netleşmeye başlar. Dolayısıyla veri toplama süreci normal bir araştırma sürecinde olduğu gibi devam ederken ayrıca görüşmeler planlanmalı ve görüşmelere göre yeni kaynak tespit, tarama ve inceleme sürecine hazır olunmalıdır.

Tasarımın, sözlü tarih açısından en önemli noktalarından biri görüşülecek kişilerin tespit edilmesi ve konuyla bağlantılarının

açıklanmasıdır. Görüşülecek kişilerle ilgili detaylı bilgi toplanmalıdır. Bu durumda kişilerin yaşam öyküsü tanıklığı mı, yoksa önemli bir durumu açıklamaya yardımcı bir tanıklık mı, yapacakları önemlidir. Yaşamöyküsü aktarımı daha öznel ve araştırmacı açısından doğrulaması daha kolaydır ancak analizi daha zordur. Önemli bir duruma ilişkin tanıklıklarda ise doğrulama daha zor olacak ve mutlaka başka kaynaklarla değerlendirilmesi gerekecektir. Bu fark en net şekilde sıradan bir insan ile bir siyasetçi, liderle yapılan görüşmelerde ortaya çıkar. Araştırmacı her zaman sözlü tarih verilerinin mutlak olmadığını, belirgin bir öznel bakış açısı içerdiğini unutmamalıdır.

Görüşmelerin nasıl yapılacağına karar verilmesi ile tasarım, görüşme aşamasının öz hazırlık evresine geçer. Sözlü tarih görüşmeleri üç aşamadan oluşan bir süreci takip eder: Ön hazırlık, görüşme sırasında uygulanacak kurallar ve görüşme sonrasındaki prosedür. Bu noktada sözlü tarih görüşmelerinin nitel araştırma yöntemi olan görüşme ile önemli benzerlikleri olmakla birlikte farklılıkları belirleyici bir etki yapacaktır. Özellikle görüşme sırasında tarihinin yarı-yapılandırılmış görüşme türünden elde edeceği veri daha fazladır (Counce, 2001, s. 11). Bu şekilde hem tespit etmek istediği noktalar konusunda kaynak kişiyi kurallarla sınırlamış hem de kaynak kişinin farklı bilgilerinin ortaya çıkışına izin verecek ölçüde esnek davranmış olacaktır. Bir görüşmede araştırmacı sadece görüşme içeriğini aktararak değerlendirmede bulunabilir ancak sözlü tarih yapan tarihçi elde ettiği verileri mutlaka doğrulamak, birincil ve ikincil kanıt verileri ile test ederek değerlendirmek durumundadır. Bu nedenle sözlü tarih kanaat görüşmelerinden çok belgesel görüşme niteliği taşımaktadır (Tokmak, 2016, s. 91).

Görüşme ön hazırlığının en önemli evresi soruları hazırlama ve görüşülecek kişinin özelliğine göre soruları değiştirip yapılandırarak her türlü olasılığa hazırlanmaktır. Kesin yanıt talep eden soru tipi oldukça önemlidir.

Görüşme öncesinde mutlaka görüşülecek kişiler ile temas etmek iyi ve samimi bir iletişim kurmak görüşme günü ve ortamına birlikte karar vermek görüşme sürecini kolaylaştıracaktır. Sessiz ve rahat bir ortamın seçilmesi önemlidir. Görüşme randevusunun ayrıca donuk ve resmi ifadelerden kaçınılarak yazılı bildirilmesi ve görüşmeye ilişkin ileride doğabilecek sorunları en aza indirmek adına görüşülen kişiden bir izin formu alınması tavsiye edilmektedir. Görüşme öncesinin son önemli hazırlığı görüşmenin kullanılması için gerekli ekipmanı seçmektir.

Görüşmeye samimi bir selamlaşma ile başlanmalıdır. Ardından yapılacak ilk iş ekipmanları yerleştirerek kontrollerinin sağlanmasıdır. Ekipmanların görüşme boyunca kayıt durumlarının kontrol edilmesi gereklidir. Daha önceden hazırlanan sorular kısa net ve samimi bir içerikle sorulmalı, çelişkili durumlarda çapraz sorgu kullanılmalıdır (Çaykent, 2015, s. 130). Söz kesmemek ve göz teması kurmak, kaynak kişinin daha rahat

hissetmesini sağlayacaktır. Görüşme boyunca kaynak kişinin ne söylediğinin yanı sıra sözlü iletişimden farklı bilgi kaynaklarına da dikkat edilmelidir (Danacıoğlu, 2010, s. 139; Caunce, 2001, s. 27; Balay-Ocak, 2006, s. 267). Beden dili, konuşma tonlaması, duraksamalar, anlatımda heves ya da çekinme gibi iletişim kanalları da önemli bilgiler verecektir. Thompson'a göre yalan da bir iletişim şeklidir ve kişinin herhangi bir konuda yalan söylediğinin tespiti oldukça kıymetlidir (Thompson, 1999, s. 128).

Görüşmenin süresi iyi ayarlanmalıdır. Aşırı uzun görüşmelerde özellikle araştırmacılar da belirgin bir yorgunluk ve dikkat dağınıklığı görülebilir. Bu durum, korunması gereken, görüşmenin dinamik yapısını olumsuz etkileyecektir. Görüşme biterken emin olunmayan konulara geri dönme ve özetleyerek toplama gözden kaçırılan noktaları azaltacaktır.

Görüşme sonrasında orijinal içeriğe bağlı kalınarak deşifre yapılmalıdır. Görüşme kayıtlarının saklanması önemlidir. Görüşme kayıtlarının yazıya aktarılması, arşivlerde büyük kolaylık sağlamaktadır. Gerekli hallerde yeni bir görüşme planlanabilir. Çoğunlukla görüşme deşifrelerinin kaynak kişi ile paylaşılması önerilmektedir. Bu şekilde hem çeşitli olumsuz durumların önüne geçilebileceği, hem de deşifrenin başka bilgileri hatırlatması ya da eksik kalan hususların tespit edilmesini sağlaması beklenmektedir. Bu şekilde eğer yeni görüşmeye ihtiyaç duyulduysa yeni görüşme planlaması kolaylaşır. Ancak bazen deşifrelerin kaynak kişilerle paylaşılması olumsuz sonuç verebilir, özellikle siyasetçilerle yapılan görüşmelerde bu olası bir durumdur. Metine sansür talepleri gelebilmektedir. Çünkü görüşmenin doğal akışı içinde kaynak kişi çoğunlukla aşırı kontrollü davranamaz ve samimi ortam dahilinde saklamaya çalıştığı pek çok noktayı ifşa edebilir. Bu tür bilgiler en değerli bilgilerdir ve mutlaka değerlendirilmeli, doğrulanmalıdır.

Arşivleme, mutlaka gereklidir. Görüşme kaydının farklı kopyaları çıkarılarak depolanır (Balay ve Ocak, 2006, s. 268). Saklama koşullarının uygunluğunu sağlamak kanıtların korunması açısından önemlidir. Arşivlerde kayıtlar için ayrıca özetleme tablosu, çözümleme metni ve kayıt indeksi oluşturulmaktadır. Özetleme tabloları görüşme içeriklerini anlama konusunda çok kullanışlıdır. Yapılan taramada çevrimiçi arşivlerde genellikle kaynak kişi görüşmelerinin alfabetik olarak indekslendiği gözlenmiştir. Bu nedenle özetleme tabloları büyük kolaylık sağlamaktadır. Görüşmelerin ne tür bilgiler içerdiğine dair tespit kolaylaşmaktadır. Bu tablolar özellikle yazılı deşifrenin yapılmadığı ve arşivde yalnızca ses ya da görüntü kaydının bulunduğu durumlar için de faydalıdır. Hangi ses kayıtlarının öncelikle dinlenmesi gerektiği tespit edilmiş olur.

Sözlü tarih yöntemi hafızadan bilgi toplayan bir yöntemdir. Hafızanın yanılabilirliği ve insan faktörü sözlü tarih çalışmalarında geçerlilik ve güvenilirlik tartışmaları başlatmıştır. Sözlü tarihte güvenilirlik, bir kişinin bir olay hakkında farklı zamanlarda benzer şeyler söyleyebilmesi; geçerlilik ise

sözlü verilerin diğer (yazılı ya da görsel) kaynaklarla onaylanabilirlik (doğrulanabilirlik) derecesi olarak tanımlanmaktadır (Dere ve Dinç, 2020, s. 280).

Sözlü tarih çalışmaları çoğunlukla uzun süreli hafıza ve uzun süreli hafızanın genellikle anlamsal hafıza türü ile ilgilidir. Anlamsal hafıza genel bilgileri ve bulguları anlamaya yarar, onlara bir anlam yükler. Uzun süreli hafızaya ilişkin pek çok risk vardır (Dere ve Dinç, 2020, s. 276-277). Ancak en risklisi anlamsal hafızaya doğrudan bağlı, yanlış atıftır. Yanlış kaynağa dayalı olarak hatırlama ya da hatırlamama ve en risklisi yaşanmamış bir olayı yaşanmış gibi hatırlama şeklinde ortaya çıkabilir. Geçerlilik ve güvenilirliğin en önemli kaynağı, araştırmacının görüşme sırasındaki tavrı ve bilgileri doğrulama titizliğidir. Sözlü tarihte anlatılanlar cinsiyet, kültür, inanç sistemleri, kişisel farklılık gibi unsurlardan da etkilenir. Araştırmacı bunun farkında olarak analiz yapmalıdır. Elde edilen verileri eleştirel bir gözle incelemelidir. Araştırmacı, sözlü tarihte şüphe duyulan noktaları sorularla açma avantajına sahiptir. Kaynak kişi dürüst ve samimi bir şekilde geçmiş ile yüzleştirilebilirse, tabi kaynak kişinin bu konudaki isteği belirleyici olacaktır, gerçeğe ulaşma konusunda bir avantaj yakalanır.

Araştırmacının geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak adına yapabilecekleri şu şekilde özetlenebilir: Araştırmacı konu hakkında iyi bir ön hazırlık yapmalı ve çelişkileri fark edebilecek bilgi birikimine sahip olmalıdır. Mümkün olan en fazla sayıda kaynak kişiye ulaşmak bilgilerin doğrulanması ve çelişkilerin tespiti açısından etkili olacaktır. Farklı kişiler benzer olaylar anlatıyor ve benzer bilgiler veriyorsa o bilgilere daha fazla güvenilebilir. Kaynak kişi ile önceden temas ederek iyi ilişkiler kurma ve çalışmanın amaç ve yönteminin önceden açıklanması görüşme sürecini olumlu etkileyecektir. Görüşme sonrasında görüşme tümüyle analiz edilmelidir. Kaynak kişinin tutumu, beden dili, söyledikleri ve söylemedikleri farklı disiplinlerden faydalanarak incelenmelidir. Kaynak kişinin verdiği bilgiler farklı kaynaklarla doğrulanmalıdır. Doğrulanamadığı durumlarda şüphe ile yaklaşılmalıdır. Akran değerlendirmesi şeklinde; görüşmeler hakkında yapılan analiz, değerlendirme ve doğrulama sonuçları, farklı meslektaşlar tarafından değerlendirilmesi ile de bir doğrulama sağlanmış olacaktır. Farklı araştırmacılar benzer sonuçlar çıkarabiliyorsa o sonuçlara daha fazla güvenilebilir.

Sözlü tarihte araştırmacı tecrübe ile daha iyi sonuçlar elde edecektir. Yöntem ve uyarılar dikkate alındığında geçerlilik ve güvenilirlik kolaylıkla sağlanacak, elde edilen bilgilerin arşivlenmesi ile önemli bir birikim kayıt altına alınarak, araştırmacıların kullanımına sunulacaktır.

4. Çevrimiçi Sözlü Tarih Arşivlerinden Örnekler

Yapılan araştırmada özellikle kapsamlı sözlü tarih arşivlerinin oluşumunda kurumsal destek sağlayan derneklerin büyük katkısı olduğu görülmüştür. 1996 yılında kurulan Uluslararası Sözlü Tarih Derneği'nin (IOHA)(

<https://www.ioha.org/>) özellikle ABD'deki arşivlere büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Derneğin bir arşiv misyonu olmamakla birlikte sözlü tarih çalışma ve araştırmalarını uluslararası düzeyde entegre etmeye çalışmaktadır. IOHA'nın ABD'ye sağladığı desteğin en önemli aracısı 1966 yılında ABD'de kurulan Sözlü Tarih Derneği'dir (OHA) (<https://www.oralhistory.org/>). Dernek, yıllık toplantılar aracılığıyla Sözlü tarih çalışmalarının tartışıldığı ve bulgularının değerlendirildiği bir platforma da dönüşmüştür. Son zamanlarda üzerinde en fazla tartışılan konunun “Dijital Çağda Sözlü Tarih” olduğu görülmektedir.

Kurumsal desteğin arşivlerin oluşumunda ve sözlü tarihin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu açıktır. Sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra en önemli kurumsal destek üniversitelerden gelmektedir. ABD'de sözlü tarihin yakaladığı ivmede üniversitelerin rolü büyüktür. Türkiye'de üniversitelerin sözlü tarihe ilgi göstermediği görülmektedir. Sabancı, Koç ve Boğaziçi üniversiteleri dışında sözlü tarih arşiv ve çalışmalarına kurumsal destek görülmemekte, çalışmalar bireysel çabalar dahilinde devam etmektedir. Türkiye'de sözlü tarih arşivleri konusunda yaşanan en önemli gelişme Bilim Sanat Vakfı, İstanbul Kalkınma Ajansı ve İstanbul Şehir Üniversitesi işbirliği ile kurulan Sözlü Tarih Araştırmaları Projesidir. sozlutarih.org.tr adresinde bu işbirliği sayesinde önemli bir veritabanı oluşmaya başlamıştır.

Bu bölümde arşivler ülkelere göre ayrılmış ve ülkeler dahilinde alt başlıklarda arşivler, bilinirliklerine ve kullanım durumlarına göre bir sıralamayla listelenmişlerdir. Türkiye'deki arşivler hakkında 2.2. bölümünde bilgi verildiğinden bu bölümde ayrı bir Türkiye başlığı açılmamıştır. Metnin uzunluğunu sınırlı tutmak adına arşivler hakkında bilgilendirici kısa bilgiler verilmiştir. Arşiv bağlantıları detaylı verilmeye çalışılmış böylece araştırmacıların verilen bağlantılardan arşivleri inceleyerek haklarında daha fazla bilgiye ulaşmalarını ve arşiv koleksiyonlarını incelemelerini mümkün kılmak hedeflenmiştir.

4.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Sözlü Tarih Arşivleri

Sözlü tarih arşivlerinin en fazla bulunduğu ülke olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu arşivler, oluşturan kurumlara göre üçe ayrılarak incelenmiştir. ABD'de devlet kurumlarının belirgin bir sözlü arşiv geleneği oluşturmuş olduğu görülmektedir. Bu arşivler aynı zamanda kurumların tarihine katkı olarak düşünülmüş; kurumlarda görev almış, çalışmış kişilerle röportajlar sistematik olarak yapılmış ve arşivlenmiştir. İkinci olarak sözlü tarih yönteminin asıl gelişme kaynağı üniversite arşivleridir. Bu arşivlerin bir kısmı aynı zamanda enstitü ve araştırma merkezi olarak çalışmaktadır. Bu taramada doğrudan sözlü tarih arşivi olarak oluşturulmuş olan arşivler dikkate alınmıştır. Farklı konularda uzmanlaşmış arşivlerde de bu tür koleksiyonlar bulunmaktadır. Özellikle yaygın bir tür olarak konularında uzman kişilerle yapılan röportajlarda yaşam tanıklığının ötesinde birer değerlendirme aracı

olarak yaygınlaşmış görülmektedir. Son olarak sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulmuş sözlü tarih arşivleri incelenmiştir.

4.1.1. Devlet Kurumları'nın Sözlü Tarih Arşivleri

Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) Sözlü Tarih Koleksiyonları⁴:

ABD kongre kütüphanesi geniş bir dijital koleksiyona sahiptir. Bunların bir kısmının sözlü tarih arşivi barındıran koleksiyonlar olduğu taramalar sonucu tespit edilmiştir. <https://www.loc.gov/collections/?q=oral+history+collections> adresinden toplam 33 koleksiyonda binlerce veriye ulaşan sözlü tarih görüşme ve çalışmalarına ulaşılabilmektedir. Kongre kütüphanesinin aynı zamanda dijital olarak ulaşılamayan, yerinde incelenebilecek koleksiyonları da mevcuttur. Bu koleksiyonlardan birkaç örnek vermek; ABD'de sözlü tarih çalışmalarının ne kadar etkin ve yaygın kullanıldığının da bir göstergesi olacaktır. Koleksiyonlardan örnekler; Batı Proje Koleksiyonunda İtalyan Amerikalılar 1988-1993, Sivil Haklar Tarihi Projesi (1961-2010), Gaziler Tarihi Projesi, Chicago Etnik Sanatlar Proje Koleksiyonu, 11 Eylül 2001 Belgesel Projesi

Yasama Arşivleri Merkezi, Senato Sözlü Tarih Programı⁵:

Ulusal Arşiv bünyesindeki Yasama Arşivleri Merkezi, 1976 yılından itibaren Senato Tarih Ofisi tarafından yapılan sözlü tarih görüşmelerini içerdiği gibi 1998 yılında başlatılan Sözlü tarih programına ilişkin görüşmeleri de içermektedir. Görüşmelerin indeksine çevrimiçi ulaşmak mümkün olmakla birlikte transkriptlere ya da görüşmelere çevrimiçi ulaşmak şu an için mümkün değildir.

Lyndon Baines Johnson Başkanlık Kütüphanesi Sözlü Tarih Arşivi⁶:

ABD'nin 36. Başkanı Lyndon Baines Johnson'un (LBJ) isminin verildiği Başkanlık Kütüphanesi, özellikle ABD politik hayatına ilişkin önemli belgeler içermektedir. Kennedy'nin Başkan Yardımcılığı görevini yürüten LBJ, Başkan Kennedy'nin suikastı sonrasında başkan seçilmiş ve 1963-1969 arasında başkanlık yapmıştır. İkinci seçiminde ABD tarihinde bir başkanlık seçiminde alınan en yüksek oyu almıştır. Başkanlık dönemi Kıbrıs olayları ve Johnson Mektubu ardından Vietnam savaşının başlaması ile kritik bir dönemdir. İç siyasette geniş bir sosyal reform yaparak ırkçılık ve yoksulluk ile mücadele etmesi nedeniyle ABD tarihinin en saygı gören başkanlarından biridir. Arşiv başkanlık dönemini içeren zengin bir sözlü tarih arşivine sahiptir. Görüşmelerin deşifrelerine online ulaşmak mümkündür.

⁴ <https://www.loc.gov/collections/> (14.05.2022)

⁵ <https://www.archives.gov/legislative/research/special-collections/oral-history/senate-program/about-the-program.html> (14.05.2022)

⁶ <http://www.lbjlibrary.net/collections/oral-histories/> (14.05.2022)

John F. Kennedy Başkanlık Kütüphanesi ve Müzesi⁷:

Kennedy'nin Başkanlık dönemini kapsayan sözlü tarih çalışmalarını içermektedir. Görüşme listeleri ve kısa özet bilgiler <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKOH#idm1292980960>

linkinden görülebilmekle birlikte çevrimiçi olarak kayıtlara ulaşılamamaktadır.

Harry S. Truman Kütüphanesi ve Müzesi⁸:

Başkan Truman, dönemine yönelik olarak Ulusal Arşiv bünyesinde oluşturulan kütüphane ve müzenin Sözlü Tarih görüşmeleri koleksiyonuna <https://www.trumanlibrary.gov/library/oral-histories> linkinden erişilebilmektedir. Görüşme deşifrelerine çevrimiçi ulaşılabilmektedir.

ABD Soykırım (Holocaust) Anma Müzesi⁹:

1993 yılında federal destek ile kurulan müze, soykırım konusunda Dünya'nın önde gelen arşivlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Müze II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi toplama kamplarından kurtulanlarla yapılan sözlü tarih görüşmelerine çevrimiçi erişim imkânı sağlamaktadır. Sözlü tarih arşivi, **Jeff ve Toby Herr Sözlü Tarih Arşivi** adını taşımaktadır ve soykırım tanıklıklarının en büyük ve en çeşitli koleksiyonlarından biri olarak kabul edilmektedir. Müze, kendi görüşmeleri ile topladığı sözlü tarih görüşmelerinin yanı sıra kütüphaneler, arşivler ve yerel soykırım araştırma merkezleri ile kişi ve kurumlar tarafından üretilen görüşmeleri de aktif olarak toplamakta ve arşivlemektedir¹⁰.

Müzenin çeşitli görüşmelerden içerikler yayınladığı bir youtube kanalı bulunmaktadır: <https://www.youtube.com/user/ushmm>.

Smithsonian Enstitüsü Sözlü tarih Koleksiyonu¹¹:

Enstitü Sözlü Tarih Koleksiyonunun en ilginç yanı ABD'de önemli kurumların yöneticileri ya da kurumlarda görev yapan pek çok kişi ile görev dönemleri ve çalışmaları hakkında yapılan görüşmeleri içermesidir. 1957-1973 yılları arasında Ulusal Müze'de çalışan Richard Sumner Cowan¹² ile yapılan görüşme ile 1936-1944 yılları arasında Halk Sağlığı Merkezi'nde çalışan

⁷<https://www.jfklibrary.org/archives/about-archival-collections/oral-histories> (14.05.2022)

⁸<https://www.trumanlibrary.gov/> (15.05.2022)

⁹<https://www.ushmm.org/> (15.05.2022)

¹⁰https://www.ushmm.org/search/results.php?q=oral+history&q_src=&q_grp=&q_typ=&q_mty=&q_sty=&q_lng= (15.05.2022)

¹¹<http://www.aaa.si.edu/collections/oralhistories/> (15.05.2022)

¹²https://siarchives.si.edu/collections/siris_arc_217669. (15.05.2022)

Curtis W. Sabrosky¹³ ile yapılan görüşme bu çeşitliğe örnek olarak verilebilir. Kurumların tarihlerine ilişkin tanıklıklar bu arşivde toplanmıştır.

Wisconsin Gaziler Müzesi¹⁴:

Müzenin sözlü tarih arşivi I. Dünya Savaşı'ndan itibaren Amerikan askerlerinin katıldığı farklı savaflara ilişkin sözlü tarih çalışmaları yapmış ve yaklaşık 2200 görüşmeyi içeren bir arşive ulaşmıştır. Görüşmelerin kayıtlarına çevrimiçi ulaşmak mümkün olmasa da önemli bir kısmının deşifrelerine <https://wisvetmuseum.com/oral-histories/transcripts/> adresinden ulaşılabilir ve pdf olarak indirilebilmektedir.

NASA Johnson Uzay Merkezi/ Sözlü Tarih Projesi¹⁵:

1961 yılında The Manned Spacecraft Center (İnsanlı Uzay Aracı Merkezi) adıyla NASA'ya bağlı olarak kurulan Merkez 1973'te Başkan Lyndon B. Johnson onuruna Johnson Space Center adını almıştır. Merkezin Tarih Ofisinin bir arşiv gibi çalıştığı anlaşılmaktadır. Merkez 1996 yılında Sözlü Tarih projesini başlatmış NASA uzay programında çalışan öncü isimlerle yapılan görüşmeleri burada arşivlemiştir. Güncel olarak proje NASA'nın Mars Yolculuğu programı dahilinde devam ederek yeni görüşmeler eklenmektedir.

https://historycollection.jsc.nasa.gov/JSCHistoryPortal/history/oral_histories/whats_new.htm linkinden proje kapsamındaki görüşmelerin tamamının pdf formatında deşifrelerine ulaşılabilir.

4.1.2. Üniversitelerin Sözlü Tarih Arşivleri:

Columbia Üniversitesi Sözlü Tarih Arşivi (OHAC)¹⁶:

Columbia Üniversitesi bünyesindeki bu arşiv Nevins'in 1948 yılında yaptığı ilk çalışmalara dayandığından en eski kurumsal arşiv olarak kabul edilmektedir. Arşivin geniş bir koleksiyonu bulunmaktadır. Arşivin sahip olduğu koleksiyon listesine alfabetik olarak <https://oralhistoryportal.library.columbia.edu/project.php> linkinden ulaşılabilir. Özetleme tabloları detaylı hazırlandığından ve konulara göre ayrılmış görüşmeler alfabetik olarak özetlendiğinden en kullanışlı arşivlerden biri olduğu gözlenmiştir. Ayrıca teknolojik altyapı açısından en güçlü arşivlerden olduğu kullanım kolaylığı ve kayıtların kalitesi ile anlaşılmaktadır. Arşivin tüm koleksiyonlarına çevrimiçi ulaşmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Bazı koleksiyonlar için kütüphane ile temasa geçin, uyarısı alınmaktadır.

¹³ https://siarchives.si.edu/collections/siris_arc_217751 (15.05.2022)

¹⁴ <https://wisvetmuseum.com/> (15.05.2022)

¹⁵ [https://historycollection.jsc.nasa.gov/JSCHistoryPortal/history/\(15.05.2022\)](https://historycollection.jsc.nasa.gov/JSCHistoryPortal/history/(15.05.2022))

¹⁶ <https://library.columbia.edu/libraries/ccoh/FAQ.html> (11.04.2022)

Alaska Üniversitesi Elmar E. Rasmuson Kütüphanesi, Alaska ve Kutup Bölgesi Koleksiyonları ve Arşivleri: (APRCA)¹⁷:

Alaska Üniversitesi'ne bağlı APRCA'nın Sözlü Tarih Programı 1981 yılında kurulmuştur. Alaska tarihi, halkı ve kültürü üzerine çalışmalar yürütmektedir. Koleksiyonlar

<https://archives.library.uaf.edu/islandora/search/Alaska%20?type=dismax&c p=eerl:historical-audio> adresinden görülebilmekle birlikte, içerikler için arşiv ile iletişime geçmek gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Rhode Adası Kadınlarının Sözlü Tarihi¹⁸:

Arşiv, Brown Üniversitesi Bilimsel Teknoloji Grubu desteği ile South Kingstown Lisesi öğrencileri "*Savaşta Ne Yaptın Büyükanne?*" Projesi kapsamında Rhode Island'dan II. Dünya Savaşına katılan kadınlar ile yapılan 26 sözlü tarih görüşmesini içermektedir.

Baylor Üniversitesi sözlü tarih enstitüsü¹⁹:

Farklı kurum iş birlikleri ile geniş bir sözlü tarih arşivi oluşturmuş olan enstitünün dijital koleksiyonları <https://digitalcollections-baylor.quartexcollections.com/special-libraries-collections/oral-history> linkinden taranabilmektedir. Enstitü ayrıca, sözlü tarihçilere eğitim vermekte ve destek sağlamaktadır.

Baylor Üniversitesi Texas Sözlü Tarih Derneği (TOHA)²⁰:

Amerikan topluluklarının kendi hikâye ve deneyimlerini güçlendirebilmek amacıyla kurulmuş olan dernek, başta siyahiler olmak üzere geçmişte tarihte daha az yer bulmuş topluluklarla ilgili sözlü tarih araştırmaları yapmaktadır. Derneğin çevrimiçi Sözlü tarih arşiv linki: <https://www.baylor.edu/toha/index.php?id=31604>

Brooklyn'in Sözlü Tarihi²¹:

Charlotte Kuzey Carolina Üniversitesinde 2004-2007 yılları arasında Dr. Karen Flint'in iki yüksek lisans grubu ile başlattığı sözlü tarih çalışmaları zamanla genişleyerek bir projeye dönüşmüştür. Projenin amacı Brooklyn'in 1950'lerden başlayarak 1970'lerin sonuna kadar sosyo-ekonomik durumunu, gündelik yaşamını ve kentsel yenilenmeden nasıl etkilendiğini araştırmak olarak belirlenmiş ve Brooklyn'in bir toplumsal hafıza arşivini oluşturmak hedeflenmiştir. Proje kapsamında yapılan görüşmelerin kayıtlarına <https://brooklyn-oral-history.charlotte.edu/section/interviews/> linkinden ulaşılabilir.

¹⁷ <https://library.uaf.edu/aprca/oral-history> (15.05.2022)

¹⁸ https://cds.library.brown.edu/projects/WWII_Women/tocCS.html (15.05.2022)

¹⁹ <https://www.baylor.edu/library/index.php?id=974438> (15.05.2022)

²⁰ <https://www.baylor.edu/toha/> (15.05.2022)

²¹ <https://brooklyn-oral-history.charlotte.edu/about/> (15.05.2022)

California Devlet Üniversitesi, The Lawrence de Graaf Sözlü ve Kamusal Tarih Merkezi²²:

1968 yılında California Üniversitesi'nde kurulan arşiv, 6000'den fazla sözlü tarih görüşmesini çeşitli koleksiyonlarda barındırmaktadır. Koleksiyonlarla ilgili bilgi veren dosyalara ulaşmak mümkündür, ancak çevrimiçi olarak kayıtlara ulaşamamaktadır. Arşivden e-posta yoluyla kayıt talep edilebilmektedir.

Mississippi Sivil Haklar Dijital Arşivi²³:

Güney Mississippi Üniversitesi (University of Southern Mississippi) bünyesinde bulunan McCain Kütüphane ve Arşivi bünyesinde bulunan bir arşivdir. Çevrimiçi yapılan incelemede mevcut görüşme sayısı 125 olarak görülmektedir. Görüşme kayıtlarına çevrimiçi ulaşmak mümkün değildir.

Hawaii Üniversitesi Etnik Çalışmalar Bölümü/ Sözlü Tarih Merkezi (COH)²⁴:

Hawai Üniversitesine bağlı olarak kurulan merkez 1976 yılında Hawai tarihi ve kültürünü araştırma amacıyla kurulmuştur. Sözlü tarih görüşmelerinin deşifreleri pdf olarak online indirilebilmektedir.

Amerikan Güneyini Belgelemek²⁵:

Kuzey Caroline Üniversitesi tarafından desteklenen bir dijital yayıncılık girişimidir. Amacı Amerikan Güneyini belgelemek, tarihi ve kültürü hakkında çalışma yapmak olan veri tabanı pek çok birincil el kaynağa dijital erişim sağlamaktadır. Bu çerçevede "Amerikan Güneyinin Sözlü Tarihi" projesi kapsamında yürütülen Güney Sözlü Tarih Programı (SOHP) ile 4000'den fazla görüşme yapılmıştır. Güneyli siyasetçilerden, güneyli kadınlara, güney ekonomisinde değişime kadar pek çok konu başlığına odaklanıldığı anlaşılmaktadır. <https://docsouth.unc.edu/sohp/>

Duke Üniversitesi Dijital Koleksiyonları/ Perdenin Arkasında Jim Crow Kayıtlarında Afro-Amerikan Hayatı Belgelemek²⁶:

1990'lı yıllarda Duke Üniversitesi Lyndhurst Belgesel Çalışmalar Merkezi tarafından başlatılan sözlü tarih projesi 1890-1950 arası Amerika'nın güneyinde Afro-Amerikalı belleğinin korunması amacıyla başlatılmıştır. Günümüzde 14.000 materyale ulaşan bir içeriğe sahiptir. Koleksiyonun bazı bölümlerinde çevrimiçi ulaşım kısıtlı olsa da büyük bölümüne yukarıda verilen linkten ulaşılabilir durumdadır.

²² <http://coph.fullerton.edu/> (15.05.2022)

²³ <http://www.lib.usm.edu/~spcol/crda/> (15.05.2022)

²⁴ <https://ethnicstudies.manoa.hawaii.edu/center-folbrar-oral-history/> (15.05.2022)

²⁵ <https://docsouth.unc.edu/browse/collections.html> ;

<https://library.unc.edu/wilson/shc/sohp/> (14.05.2022)

²⁶ <https://archives.lib.duke.edu/catalog/btv> (15.05.2022)

Florida Üniversitesi Liberal Sanat ve Bilim/Samuel Proctor Sözlü Tarih Programı (SPOHP)²⁷ :

Açıklamalardan bir sosyal adalet araştırma merkezi misyonuyla başladığını gördüğümüz program Afro-Amerikalıların Tarihi, Mississippi Özgürlüğü gibi konularda sözlü tarih projeleri yapmıştır. 2000'nin üzerinde yapılan görüşmelerden ancak sınırlı bir kısmına çevrimiçi erişim sağlanabilmektedir. Açık olan görüşmeleri <https://oral.history.ufl.edu/collections/in-memoriam/> linkinde görebilirsiniz.

Indiana Üniversitesi Belgesel Uygulama ve Araştırma Merkezi Sözlü Tarih Arşivi²⁸:

1968 yılında kurulan arşiv, veri tabanında bulunan farklı konuları içeren sözlü tarih çalışmalarının pdf formatında deşifrelerinin indirilmesine izin vermektedir.

Jackson Devlet Üniversitesi Margaret Walker Merkezi²⁹:

Jackson Devlet Üniversitesi bünyesinde 1968 yılında kurulan merkezin 2000 görüşmenin üzerinde sözlü tarih arşivi bulunmaktadır. Siyahilerin tarihi, yaşamı ve kültürüne odaklanan merkez, sözlü tarih arşivini de bu çerçevede oluşturmuş durumdadır. Merkezin bünyesinde barındırdığı sözlü tarih koleksiyonlarını <https://www.jsums.edu/margaretwalkercenter/collections/oral-histories/> linkinden inceleyebilirsiniz.

Kentucky Üniversitesi Louie B. Nunn Sözlü Tarih Merkezi³⁰:

1973 yılında kurulan merkez 14.000'nin üzerinde farklı konularda sözlü tarih görüşmesi içermektedir. Merkezin özelliği sadece ABD ve Amerika tarihine değil Dünya tarihine odaklanmış olmasıdır. Görüşmelere <https://kentuckyoralhistory.org/> adresinden çevrimiçi ulaşım mümkündür.

Maine Üniversitesi, Maine Halkyaşamı Merkezi³¹:

Maine Üniversitesine bağlı olarak 1992 yılında kurulan merkez, Kuzey Orman Bölgesi Kültürü ve Denizciliği hakkında çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda yapılmış sözlü tarih projeleri hakkında bilgilere çevrimiçi ulaşım mümkün olmakla birlikte; kayıtlar için merkez ile iletişime geçmek gerekmektedir.

²⁷ <https://oral.history.ufl.edu/> (15.05.2022)

²⁸ <https://cdrp.mediaschool.indiana.edu/oral-history/> (15.05.2022)

²⁹ <https://www.jsums.edu/margaretwalkercenter/> (15.05.2022)

³⁰ https://libraries.uky.edu/libpage.php?lweb_id=11&lweb_id=13 (15.05.2022)

³¹ <https://umaine.edu/folklife/> (15.05.2022)

Sözlü Tarihi Anlamlandırma³²:

New York Şehir Üniversitesi ile George Mason Üniversitesi'nin işbirliği ile başlayan ve W.K. Kellogg vakfı tarafından desteklenen *Tarih Önemlidir, ABD Anket Kursu* projesi kapsamında sözlü tarihi anlamak ve anlatmak üzere eğitim-öğretim amaçlı oluşturulmuş bir veri tabanıdır. Amacı Amerikan tarihin öğrenilmesinde ve oluşturulmasında sözlü tarihi de belge olarak kullanabilmektir. Proje, *Sözlü Tarihi Anlamak* gibi tarih eğitim ve öğretimi destekleyici pek çok içeriğe sahiptir. Proje 2005 yılında "*tarihin öğretimi ve öğrenimine olağanüstü katkısı*" nedeniyle Amerikan Tarihçiler Birliği (AHA) tarafından James Harvey Robinson ödülüne layık görülmüştür. Proje sayesinde, görüşme sayısı sürekli artmaktadır.

Kasırğa Dijital Hafıza Bankası³³:

George Mason ve New Orleans Üniversiteleri ana işbirliği ile 2005 yıldan kurulmuş ve pek çok kurum desteği ile çalışmalarına devam eden bir arşivdir. Arşiv, Katrina ve Rita Kasırgalarına ilişkin sadece sözlü tarih görüşmeleri değil her türlü kanıt ve hatırayı toplayıp arşivlemektedir. Arşivin sözlü tarih görüşmelerine <https://hurricanearchive.org/items?type=4> linkinden ulaşılabilen ve kısıtlama olmadan deşifreleri indirilebilmektedir.

Michigan Devlet Üniversitesi G. Robert Vincent Ses Kütüphanesi³⁴:

Konuşma, röportaj, ders ve performans formatında kaynakları içeren kütüphane ABD'de bulunan en büyük sesli kütüphane statüsündedir. Galeriler sekmesindeki koleksiyonlara çevrimiçi ulaşma imkanı olmakla birlikte çevrimiçi ulaşılamayan koleksiyonlarda mevcuttur.

³² <http://historymatters.gmu.edu/mse/oral> (15.05.2022)

³³ <https://hurricanearchive.org/> (20.05.2022)

³⁴ <https://lib.msu.edu/vvl/> (15.05.2022)

Michigan Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü H-Net: Beşeri ve Sosyal Bilimler³⁵:

Kendine tarz bir içerik oluşturmuş olan platform sözlü tarih için H-OralHist kavramını kullanmaktadır. Sadece akademisyenlere ve profesyonel araştırmacılara yönelik bir platform olarak oluşturulduğundan içerdiği görüşme, bilgi ve belgelere çevrimiçi ulaşamamaktadır. Ancak çeşitli eğitimler ve yayınlar yoluyla sözlü tarih çalışmalarını desteklemekte ve fiziki arşivinden kaynaklarına erişim imkânı sağlamaktadır.

Oklahoma Devlet Üniversitesi Edmon Low Kütüphanesi Oklahoma Sözlü Tarih Araştırma Programı (OOHRP)³⁶:

2007 yılında başlayan program, spesifik olarak Oklahama tarihine ve üniversitenin tarihine odaklanan sözlü tarih görüşmeleri yapmakta ve arşivlemektedir. Sözlü tarih koleksiyon kataloğuna <https://dc.library.okstate.edu/digital/> linkinden ulaşmak mümkündür.

Çevrimiçi Sözlü Tarih!, Bölgesel Sözlü Tarih Ofisi (ROHO) ve Sözlü Tarih Merkezi³⁷:

California Üniversitesi bünyesinde “*Amerikan Tarihinin Babası*” olarak kabul edilen George Bancroft adına kurulan kütüphanede iki ayrı sözlü tarih arşivi bulunmaktadır. Bölgesel Sözlü Tarih Ofisi (ROHO) kapsamında “Üniversite Tarihi Dizisi”, “Süfrojeter (suffragists) Sözlü Tarih Projesi” “Engelli Hakları ve Bağımsız Yaşam Hareketi”, “Earl Warren Sözlü Tarih Projesi” ve 1981-84 arası San Francisco’da görülen AIDS salgını sırasında yapılan tıbbi müdahalelere ilişkin röportajları içeren “Sağlık Bakımı, Bilim ve Teknoloji” başlıklı 5 sözlü tarih projesinin görüşme kayıtlarını içmektedir. Sitede California Üniversitesinin siyahi mezunları ile yapılması planlanan yeni bir sözlü tarih projesinin duyurusu bulunmaktadır. Sözlü Tarih Merkezinin ise daha geniş bir kapsamda çeşitli sözlü tarih projelerini içerdiği incelemelerden anlaşılmaktadır. ROHO’da görüşmelerin bir kısmına ulaşmak mümkün ancak Merkez’de sadece özet bilgiler görülebilmektedir.

Rutgers Sözlü Tarih Arşivi (ROHA)³⁸:

1994 yılından beri Rutgers Üniversitesinde oluşturulan arşiv, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında deniz aşırı ülkelerde hizmet veren Amerikalılarla oluşturulmuş geniş bir sözlü tarih koleksiyonuna sahiptir. Sonraki süreçte gaziler ile yapılan askeri sözlü tarih çalışmalarına devam edilmiş ve geniş bir

³⁵ <https://networks.h-net.org/h-oralhist> (11.04.2022)

³⁶ <https://library.okstate.edu/oralhistory/> (15.05.2022)

³⁷ [http://bancroft.berkeley.edu/ROHO/;](http://bancroft.berkeley.edu/ROHO/)

<https://www.lib.berkeley.edu/libraries/bancroft-library/oral-history-center> (14.05.2022)

³⁸ <https://oralhistory.rutgers.edu/> (11.04.2022)

gaziler koleksiyonu oluşturulmuştur. Ayrıca kendi mezunları ile yapılan görüşmelerle oluşturulmuş ayrı bir koleksiyonu daha bulunmaktadır.

Güney Mississippi Üniversitesi Sözlü Tarih Merkezi ve Kültürel Miras³⁹:

1971’de kurulan merkez Mississippi kültürü ve tarihi konusunda çalışmalar yürütmektedir. Merkezin çevrimiçi kataloglarına <https://www.digitalcollections.usm.edu/> linkinden ulaşılabilmektedir.⁴⁰

Texas Tech Üniversitesi Vietnam Merkezi ve Sam Johnson Vietnam Arşivi/Sanal Arşiv⁴¹:

Texas Tech Üniversitesi bünyesinde sadece sözlü tarih görüşmelerini değil, Vietnam Savaşı ile ilgili 7 milyonun üzerinde belge ve materyali içeren bir araştırma arşividir. Arşiv, Vietnam Savaşına ilişkin farklı kurumlar tarafından yapılan sözlü tarih görüşmelerini de bünyesinde toplamıştır. <https://www.vietnam.ttu.edu/oralhistory/workshop/resources.php> linkinden arşivden ulaşılabilecek sözlü tarih görüşmeleri görülebilir.

Kuzey Carolina Üniversitesi Charlotte/J. Murrey Atkins Kütüphanesi Sözlü Tarih Koleksiyonları⁴²:

Charlotte’da bulunan Kuzey Carolina Üniversitesi’ne bağlı Murrey Atkins kütüphanesinin farklı konuları içeren 37 sözlü tarih koleksiyonu bulunmaktadır. Bu koleksiyonların bazılarında kısıt olmakla birlikte tüm görüşmelerin, özet içerikler ve video kayıtlarından bölümler incelenebilmektedir.

Tüm Dünya İzliyordu! 1968’in Sözlü Tarihi⁴³:

Bu arşiv de Brown Üniversitesi Bilimsel Teknoloji Grubu desteği ile South Kingstown Lisesi öğrencileri iş birliği ile yapılan projenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 1998 yılında seçilmiş 31 Rhode Island Sakini ile 1968 yılı hakkında yapılan sözlü tarih görüşmelerini içermektedir. Görüşmeler ABD’nin en çalkantılı yıllarından biri olan 1968 yılına ait Vietnam Savaşı, Sivil Haklar Mücadelesi, Martin Luther King, Robert Kennedy Suikastı gibi konularda önemli bilgiler içermektedir.

California Üniversitesi (UCLA) Sözlü Tarih Araştırmaları Merkezi (COHR)⁴⁴:

Los Angeles ve California tarihi üzerine farklı kategorilerde sözlü tarih koleksiyonlarını içerir. Özellikle toplumsal hareketler, topluluk renkleri,

³⁹ <https://www.usm.edu/oral-history-cultural-heritage/> (14.05.2022)

⁴⁰ <https://usm.access.preservica.com/?s=Oral-history> (15.05.2022)

⁴¹ <https://www.vietnam.ttu.edu/virtualarchive/> (20.05.2022)

⁴² <https://repository.charlotte.edu/islandora/object/uncc%3Ainterviews?display=list> (14.05.2022)

⁴³ <https://cds.library.brown.edu/projects/1968/> (11.04.2022)

⁴⁴ <https://oralhistory.library.ucla.edu/> (11.04.2022)

sanat, yerel siyaset konularına odaklanılmış bir içerik göze çarpmaktadır. Koleksiyon içerikleri ve özet bilgiler çevrimiçi görüntülenebilmekte ancak görüşme kayıtlarına çevrimiçi ulaşamamaktadır.

Connecticut Üniversitesi Sözlü Tarih Ofisi⁴⁵:

1968 yılında proje olarak başlayan sözlü tarih çalışmaları 1981 yılında bir araştırma merkezine dönüşmüştür. 2007 yılında da Sözlü Tarih Ofisi olarak yeniden yapılandırılmıştır. Geniş bir koleksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Koleksiyonlar çevrimiçi görüntülenebilmekle birlikte içerik incelemesi çevrimiçi yapılamamakta arşiv personeli ile temasa geçilmesi gerekmektedir.

Louisville Üniversitesi Sözlü Tarih Merkezi⁴⁶:

Louisville Üniversitesi bünyesinde 1968 yılında kurulan merkez, özellikle üniversite tarihine ve Louisville bölgesinin tarihine odaklanmaktadır. Louisville ve Politika, Kentucky’de Damıtma Endüstrisi, Jefferson İlçesi Okul Entegrasyonu, Louisville ve Nashville Demiryolu, Louisville Underground Müzik Arşivi, Louisville Üniversitesi olmak üzere 6 koleksiyon halinde 2000’nin üzerinde görüşme arşivlenmiştir. Ayrıca bölgedeki istihdam ve komşu ilçeler hakkında da ayrıca listelenmiş görüşmeler bulunmaktadır. Görüşmelerden önemli bir kısmına çevrimiçi olarak ulaşabilmek mümkündür.

UNT Sözlü Tarih Programı/ Kuzey Texas Üniversitesi⁴⁷:

Yerel tarih çalışmalarında sözlü tarih kullanımını destekleyen bir program olarak kendini tanımlamaktadır. Tarihi koruma misyonu programın özünü oluşturmuş görünmektedir. Programın araştırmacılar için kötü yanı çevrimiçi arşiv üzerinde video ve deşifrelere ulaşamamasıdır. UNT Koleksiyonlarına Willis Kütüphanesinde fiziksel olarak ulaşılabilir. Web sitelerindeki bilgilerden geniş bir koleksiyona sahip oldukları anlaşılmaktadır.

USC (University of Southern California) Görsel Tarih ve Eğitim Enstitüsü, USC Shoah⁴⁸ Vakfı⁴⁹:

İlk olarak 1994’te Steven Spielberg tarafından “*Shoah’ın Hayatta Kalanları Görsel Tarih Vakfı*” adı ile kuruldu. 2006 yılında Güney California Üniversitesi iş birliğine başlayarak üniversite bünyesine taşındı ve Görsel Tarih ve Eğitim Enstitüsü adını aldı. Enstitü zengin bir içeriğe sahip olup ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı’nda yaşanan Nazi kamplarında yaşananların canlı tanıklıklarını içermektedir. Enstitü ’de ayrıca diğer soykırımlardan sağ kalanlara ait de görsel işitsel görüşmeler bulunmaktadır. Arşivler arasında görüşmelere en kolay ulaşım bu enstitüye aittir. Enstitünün

⁴⁵ <https://archivesearch.lib.uconn.edu/repositories/2/resources/770> (15.05.2022)

⁴⁶ <https://ohc.library.louisville.edu/> (15.05.2022)

⁴⁷ <https://oralhistory.unt.edu/> (11.04.2022)

⁴⁸ İbranice, Soykırım.

⁴⁹ <https://sfi.usc.edu/> (14.05.2022)

pek çok görüşmeyi yayınladığı resmi bir youtube kanalı bulunmaktadır <https://www.youtube.com/channel/UCm9gTcR9vSM--TsaoL9uT5w>.

UNC (Center for The Study of The American South) Güney Sözlü Tarih Programı (SOHP)⁵⁰:

Merkez 1974 yılında Güney Amerika'nın tarihi ve kültürü hakkında özgün araştırmalar yürütme amacı ile kurulmuştur. 1974'ten beri giderek artan şekilde sözlü tarih görüşmelerini kullanmış ve Güney Sözlü Tarih Programını başlatmıştır. Arşiv, Güney Amerika tarihi ve kültürüne ilişkin 5000'den fazla görüşmeyi içermektedir. Koleksiyon içinde arama <https://dc.lib.unc.edu/cdm/landingpage/collection/sohp> adresinden yapılabilmektedir.

Utah Devlet Üniversitesi Dijital Tarih Koleksiyonu⁵¹:

Utah Devlet Üniversitesi Dijital Tarih Koleksiyonları arasında sözlü tarih kapsamında görüşmeler bulunmaktadır. Arşivin detaylı bir tasnif yaptığı ve çok çeşitli konularda görüşmeler ile dijital koleksiyonu zenginleştirdiği görülmektedir. Örneğin; Kuzey Utah Mormon Gıda Depolama Saha Çalışması Koleksiyonu (1992-2002) çeşitli materyallerin yanı sıra 5 sözlü tarih görüşmesini içermektedir. Görüşmelere kolaylıkla çevrimiçi ulaşılabilir. Dijital koleksiyonun dikkat çekici sözlü tarih çalışmalarından biri de Amerikalı Halkbilimcilerle yapılan sözlü tarih projesi görüşmeleridir. Utah Üniversitesi mezunlar derneği de bir sözlü tarih projesini yürütmekte ve eski mezunlar ile yapılan görüşmeler ile üniversite tarihine katkı sağlamaktadır⁵².

Winnipeg Üniversitesi Sözlü Tarih Merkezi⁵³:

Sözlü Tarih metodoloji ve teknolojisi ile ilgili çalışmaların yanı sıra özellikle sosyal tarih konusunda yapılmış sözlü tarih çalışmalarını içermektedir.

⁵⁰ <https://sohp.org/> (11.04.2022)

⁵¹ <https://digital.lib.usu.edu/> (15.05.2022)

⁵² <https://www.usu.edu/alumni/pci-faq> (15.05.2022)

⁵³ <https://oralhistorycentre.ca/> (11.04.2022)

Wisconsin-Madison Üniversitesi Sözlü Tarih Programı⁵⁴:

1971 yılında başlayan program tarihi boyunca üniversite mensupları ile çeşitli konularda görüşmeler yaparak bir sözlü tarih oluşturmuştur. Öncelikle üniversite tarihine odaklanmakla birlikte II. Dünya Savaşı'ndan askerlerin dönüşü, Vietnam Savaşı'na bakış, akademik özgürlük, ırk ve cinsiyet sorunları gibi konularda bilgiler içeren 2000'den fazla görüşme bulunmaktadır.

Görüşme kataloglarına https://search.library.wisc.edu/search/catalog?catalog_filter%5Bfacets%5D%5Bdocument_types_facet~Sound+Recordings%5D=yes&catalog_filter%5Bfacets%5D%5Bnamespaced_libraries_facet~UW-Madison%7CUW+Archives%5D=yes&keywords=oral+history&match=All linkinden ulaşabilirsiniz.

4.1.3. Sivil Toplum Derneklerinin Sözlü Tarih Arşivleri:**Orta Atlantik Bölgesi Sözlü Tarihi (OHMAR)⁵⁵:**

OHMAR, kuruluş amacını sözlü tarihin tanıtılması ve geliştirilmesine katkı sağlamak olarak açıklamaktadır. Öncelikle Orta-Atlantik bölgesindeki sözlü tarihçileri destekleyerek bilgi paylaşımı için bir platform oluşturmaya çalışmıştır. Dernek desteklediği projeleri <https://ohmar.org/find-a-project/find-a-project-in-our-region/> linkinden ulaşılabilir kılmiştir. Ancak projelerdeki görüşmelere derneğin sayfasından ulaşamamaktadır.

Güneybatı Sözlü Tarih Derneği (SOHA)⁵⁶:

1981 yılında kurulan dernek güneybatı tarihi üzerine sözlü tarih çalışmalarını ve sözlü tarihçileri desteklemek ve aralarında etkileşimi sağlamak amacıyla kurulmuştur. Dernek bu çerçevede Nevada Las Vegas Üniversitesi ile iş birliği yapmış ve üniversite bünyesinde yerleşmiştir. Aktif bir şekilde çalışan dernek, tespit edebildiğimiz kadarıyla sivil toplum arşivleri arasında en etkili olanıdır.

Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü (IEE)Tarih Merkezi Sözlü Tarihleri⁵⁷:

Bu arşiv “20.yy. da Dünyayı Değiştiren Teknoloji Uzmanları” projesi kapsamında dünyanın önde gelen elektrik ve elektronik mühendisleri ile sözlü tarih kapsamında yapılan görüşmeleri içermektedir. Yapılan taramada ayrıca arşivi destekleyen kuruluş IEEE'nin (Institute of Electrical and Electronics Engineers) “bilgi teknolojileri aracılığıyla büyük dijital sözlü tarih arşivlerine

⁵⁴ <https://www.library.wisc.edu/archives/archives/oral-history-program/> (14.05.2022)

⁵⁵ <https://ohmar.org/> (14.05.2022)

⁵⁶ <https://www.southwestoralhistory.org/> (11.05.2022)

⁵⁷ http://www.ieee.org/web/aboutus/history_center/oral_history/oral_history.html (14.05.2022)

erişimin kolaylaştırılması” çerçevesinde yapılan çalışmalara destek verdiği bu konuda çalışmalar yaptığı görülmüştür (<https://ieeexplore.ieee.org/search/searchresult.jsp?newsearch=true&queryText=oral%20history>).

Gazetecilikte Kadınlar⁵⁸:

Washington Basın Kulübü Vakfı tarafından oluşturulan arşiv, 1942 Öncesi Dönemde Çalışanlar, 1939- 1964 Arasında Çalışanlar ve 1964 sonrası çalışanlar olmak üzere 3 kuşak profesyonel Amerikalı kadın gazeteciler ile yapılan sözlü tarih görüşmelerini içermektedir.

Minnesota Tarih Derneği⁵⁹:

1849 yılında kurulan dernek uzun bir zamandır, çeşitli çalışmaları desteklemektedir. Derneğin geniş bir kütüphanesi ve koleksiyonu bulunmaktadır. Derneğin websitesinde 13679 sözlü tarih verisine ulaşılmaktadır. Bunlar arasında 1862 Dakota Savaşı Sözlü Tarih Çalışması ve Amerikan Yerlileri ile Sözlü Tarih çalışmaları en ilgi çekici olanlardır.

Yahudi Kadınları Arşivi⁶⁰:

Yahudi kadınların hikayelerini toplamak ve tanıtmak amacıyla Brooklyn’de kurulmuştur. Arşivi New York İbranice Birliği desteklemektedir. Bütün çalışanları ve yönetim kurulu kadınlardan oluşan arşiv kadın çalışmalarının önemli örneklerinden birini oluşturmuş durumdadır. Arşivin oldukça ilgi çekici koleksiyonları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Kadın Hahamlar, güçlü çiftçiler, #metoo Arşivleme, feminist devrim... vb.’dir.

4.2. İngiltere’de Sözlü Tarih Arşivleri

İngiltere Sanayi Devrimi’nin ilk ülkesi olarak 20.yüzyılın başından itibaren özellikle 19.yüzyıl çalışma hayatına ve işçi hareketlerine odaklanan bir tarih yazımı geleneğine sahiptir. 19.yüzyıl boyunca İngiltere’deki sendikal ve muhalif hareketlerde var olan “pamphlet⁶¹” geleneği döneme ilişkin pek çok tanıklığın toplanmasına olanak sağlamaktadır. İngiltere’nin sözlü tarihin öncü ülkelerinden biri olması İngiliz Dominyonlarını etkilemiş; Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Kanada’da da sözlü tarih çalışmaları belli bir ivme kazanmıştır.

⁵⁸ <http://wpcf.org/interviewees/> (11.04.2022)

⁵⁹ <https://www.mnhs.org/> (11.04.2022)

⁶⁰ <https://jwa.org/> (14.05.2022)

⁶¹ Pamphlet geleneği, işçileri bilinçlendirmek, dar bölge seçim sistemi uygulanan İngiltere’de seçmeni ikna etmek için kullanılan basılmış broşürlere, tek sayfalık propaganda bildirilerine verilen genel isimdir. Özellikle önemli bir kısmında işçilerin durumunun kötülüğünü vurgulayan, işçilerle yapılmış röportajlar yer almaktadır. Bu broşürler, dönemin insanların tanıklık ve yaşamöykülerinin izlerinin sürülebildiği önemli birer toplumsal belge halini almıştır.

İngiliz (British) Kütüphanesi Sözlü Tarih Bölümü/İngiliz (British) Kütüphanesi Ses Arşivi⁶²:

Çok iyi kategorize edilmiş bir içeriğe sahip olan kütüphanedeki görüşmelere çevrimiçi olarak ulaşılabilir. En ilgi çekici kategorilerden biri 'Politika' başlığı altında İngiliz Parlamentosu ile ilgili Sözlü Tarih koleksiyonudur.

Sözlü Tarih Derneği (OHS)⁶³:

1969 yılında kurulan İngiltere'de aktif bir şekilde sözlü tarih çalışmalarını destekleyen dernek, Londra Üniversitesi bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kurulduğu yıldan bu yana sözlü tarih çalışmalarını desteklemek adına Oral History Journal'ı çıkarmaktadır. Dergi içinde arama <https://www.ohs.org.uk/scripts/journal-search.php?parameter=decade&searchkey=2010> linkinden yapılabildiği gibi Dergi Jstor veri tabanında da taranmaktadır. Dernek gerek bağımsız dergide çıkan araştırmalar gerek desteklediği sözlü tarih çalışmaları ile önemli bir arşiv oluşturmuş durumdadır.

Sussex Üniversitesi, Kitleli Gözlem Arşivi⁶⁴:

1970 yılında Sussex Üniversitesine bağlı olarak kurulan arşiv amacını "günlük yaşamın kayıtlarını yakalamak" olarak belirtmektedir. Geniş bir sözlü tarih koleksiyonuna sahiptir. Arşivin aynı zamanda geniş bir süreli yayın kataloğuna sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Koleksiyon özet ve içerikleri görüntülenebilmekte ancak tam deşifre ve kayıtlara online ulaşılabilir değildir.

BBC ve II. Dünya Savaşı'nda 100 Ses⁶⁵:

İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan BBC yayınlarını kategorileştirerek içeren arşiv kategorisinde değerlendirebileceğimiz bir sayfadır. BBC'nin savaş deneyimini nasıl şekillendirdiği ve bu süreçten kurum olarak nasıl etkilendiğini göstermenin yanı sıra döneme ilişkin önemli bir sesli/sözlü arşiv niteliği de taşımaktadır.

Edinburgh Üniversitesi Merkezleri:

Sözlü tarih ve etnografik kültürel çalışmaların yapıldığı 3 ayrı merkezi bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır: Kelt ve İskoç Çalışmaları, İskoçya Bölgesi Etnoloji Projesi (<https://www.regionalethnologyscotland.llc.ed.ac.uk/>), İskoç Çalışmaları Okulu, Arşivi (<https://www.ed.ac.uk/information-services/library-museum-gallery/cultural-heritage-collections/school-scottish-studies-archives>), Avrupa Etnoloji Araştırmaları Merkezi (EERC)

⁶² <https://sounds.bl.uk/Oral-history> (04.04.2022)

⁶³ <https://www.ohs.org.uk/> (05.04.2022)

⁶⁴ <http://www.massobs.org.uk/> (05.05.2022)

⁶⁵ <https://www.bbc.com/historyofthebbc/100-voices/ww2> (04.04.2022)

(<https://www.ed.ac.uk/literatures-languages-cultures/celtic-scottish-studies/research>).

Kuzey İrlanda Belfast Ulusal Müzesi ve Ulster Halk ve Ulaşım Müzesi:

Folk Museum⁶⁶, Transport Museum⁶⁷ olmak üzere Kuzey İrlanda Ulusal Müzesine bağlı olarak faaliyet gösteren müzelerden ikisi de sözlü tarih kapsamında kültürel içerikli ses ve görsel medya arşivine sahiptirler. Bu arşivdeki görüşme içerikleri deşifrelerine çevrimiçi ulaşılabilir. Ayrıca Halk Müzesinde sözlü görüşmeler içeren “1923-1968 Bölümmüş Bir Adada Yaşamak” (<https://www.nmni.com/collections/history/1923-1968-living-on-a-divided-island/belumo5461973>) koleksiyonu oldukça ilgi çekicidir. Ancak içerikler çevrimiçi olarak görüntülenememekte koleksiyonlarla ilgili özet bilgilere çevrimiçi ulaşılabilir.

Leicester Üniversitesi Doğu Midland Sözlü Tarih Arşivi (EMOHA)⁶⁸ :

İngiltere'nin orta bölgesi Midland'ın özellikle bölgenin deniz kıyısı olmayan doğu bölgesinin tarihi ve kültürüne yönelik sözlü tarih çalışmalarını sürdüren ve saklayan bir arşivdir. Arşiv koleksiyonları özet bilgilere online ulaşılabilir ancak deşifre ve kayıtlara ulaşamamaktadır.

4.3. Avustralya'da Sözlü Tarih Arşivleri:

Avustralya Ulusal Kütüphanesi⁶⁹:

Avustralya Milli Kütüphanesinin Sözlü Tarih ve Kültür koleksiyonu bulunmaktadır.

New South Wales Üniversitesi Sözlü Tarih Programı⁷⁰:

Üniversite bünyesinde kurulan ve sözlü tarih çalışmalarını destekleyen dernek statüsündedir. Dernek, sözlü tarih çalışmalarına yöntem ve çeşitli destek sağlayıcı faaliyetlerin yanı sıra çevrimiçi koleksiyonlara da sahiptir (<https://www.oralhistorynsw.org.au/resources>). Özellikle Sydney tarihine ilişkin koleksiyon oldukça ilgi çekicidir (<https://www.sydneyoralhistories.com.au/>). Görüşmelerin detaylı deşifrelerine ve ses arşivlerine ulaşılabilir. New South Wales Üniversitesi bu dernek çalışmalarının yanı sıra ayrı bir çevrimiçi sözlü tarih arşivine de sahiptir. <https://www.recordkeeping.unsw.edu.au/university->

⁶⁶ <https://www.nmni.com/our-museums/Ulster-Folk-Museum/Ulster-Folk-Museum-Were-Ready-For-You/Ulster-Folk-Museum-Were-Ready-For-You.aspx> (05.04.2022)

⁶⁷ <https://www.nmni.com/our-museums/Ulster-Transport-Museum/Ulster-Transport-Museum-Were-Ready-For-You/Ulster-Transport-Museum-Were-Ready-For-You.aspx> (05.04.2022)

⁶⁸ <https://le.ac.uk/emoha> (05.04.2022)

⁶⁹ <http://www.nla.gov.au/oh/> (20.05.2022)

⁷⁰ <https://www.oralhistorynsw.org.au/> (11.04.2022)

[archives/online-archives-search/oral-history](#) Bu arşivde ana sayfada görüşme listelerinin alfabetik şekilde özet bilgilerle verilmesi ve hangilerinin erişime açık olduğunun belirtilmesi oldukça kolaylaştırıcıdır.

Unutulmuş Avustralyalılar (Forgotten Australians)⁷¹:

Avustralya Hükümeti tarafından bir proje olarak başlayıp ardından çevrimiçi bir arşive dönüşmüştür. Avustralya'nın dört bir yanından insanların özellikle Aborjinler ve göçmenlerin kurumsal bakım konusundaki deneyimlerini arşivlemek amacıyla. 200'e yakın görüşmenin kayıtlarına çevrimiçi ulaşılabilir. 200'e yakın görüşmenin kayıtlarına çevrimiçi ulaşılabilir.

Avustralya Ulusal Üniversitesi (ANU) Sözlü Tarih Projesi⁷²:

Üniversitenin çeşitli birimlerinde yapılmış olan sözlü tarih görüşmeleri ana kütüphane sayfasındaki tarama ile görülebilmekte, özet içeriklere ulaşılabilir. Ancak tam deşifrelere çevrimiçi ulaşılabilir. Özetler incelendiğinde Avustralya kültürü, Aborjin Kültürü ve biyografi çalışmalarının ağırlıklı olduğu gözlenmiştir.

4.4. Yeni Zelanda'da Sözlü Tarih Arşivleri

Yeni Zelanda ve Vietnam Savaşı Anıları⁷³:

Yeni Zelanda hükümetinin Vietnam Savaşı gazilerine yönelik olarak oluşturduğu sözlü tarih projesidir. Vietnam Savaşında savaşan Yeni Zelandalı askerlerin anı ve hatıraları çerçevesinde savaştan nasıl etkilendiklerinin izini sürmektedir. Görüşme özetlerine çevrimiçi ulaşılabilir ancak deşifrelerine ve kayıtlarına çevrimiçi ulaşılabilir.

⁷¹ https://forgottenaustralianshistory.gov.au/oral_histories.html (20.05.2022)

⁷² <https://find.anu.edu.au/search?q=oral%20history&mq=%22oral%20history%22> (20.05.2022)

⁷³ <https://vietnamwar.govt.nz/> (20.05.2022)

4. 5. Güney Afrika'da Sözlü Tarih Arşivleri

Cape Town Üniversitesi, Humanitec, Popüler Hafıza Merkezi/Sözlü Tarih Arşivi⁷⁴:

Cape Town Üniversitesine bağlı olarak kurulan HUMANITEC (Beşeri Bilimler Bilgi Teknolojisi Komitesi) 2008 yılında Duke ve Rhodes Üniversiteleri işbirliği ile Güney Afrika'nın kültürel mirasını korumak üzere Popüler Hafıza Merkezi kurarak, merkez bünyesinde bir sözlü tarih arşivi oluşturmuştur. Dijital koleksiyona bağlı olarak çevrimiçi ulaşılabilen sözlü tarih görüşmeleri <https://www.digitalcollections.lib.uct.ac.za/centre-popular-memory> adresinde yer almaktadır. Çok eski tarihlere kadar inen görüşme kayıtları oldukça ilgi çekici Boer Savaşları 'da dahil olmak üzere Britanya'ya İmparatorluk tarihine ilişkin dikkat çekici veriler içermektedir.

4.6. Kanada'da Sözlü Tarih Arşivleri

Kanada Sözlü Tarih Derneği⁷⁵:

Hakkında kısa bir bilgilendirme dışında bilgi içermeyen web sayfası nedeniyle yayın ve proje destek faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılma ile birlikte dernek hakkında detaylı bilgi edinilememektedir.

Concordia Üniversitesi Sözlü Tarih ve Dijital Öykü Anlatımı Merkezi⁷⁶:

Sözlü Tarih, dijital medya, sanat ve eğitim arasındaki bağlantıları araştıran merkezin görsel-işitsel sözlü tarih arşivi bulunmaktadır. Koleksiyonların ad ve içerikleri çevrimiçi incelenebilmekte ancak görüşme kayıtlarına ulaşmak için merkez ile irtibata geçmek gerekmektedir.

4.7. İsrail'de Sözlü Tarih Arşivleri

Yad Vashem: Dünya Soykırım "Holocaust" Anma Merkezi⁷⁷:

1953 yılında II. Dünya Savaşı'ndaki Yahudi Kurbanların anısını korumak, Nazilere karşı savaşan Yahudileri ve Yahudilere yardım eden Yahudi olmayanları onurlandırmak; II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olayların bir daha yaşanmasına engel olmak için özelde Holocaust, genelde soykırım üzerine araştırmalar yapmak üzere kurulmuş bir merkezdir. Müze, arşiv, anıt, anma salonu gibi çeşitli bölümlerden oluşan bu büyük merkezde 1993 yılında Uluslararası Soykırım Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Enstitünün sözlü tarih proje ve çalışmalarını da içeren geniş bir dijital koleksiyonu

⁷⁴ [https://www.digitalcollections.lib.uct.ac.za/humanitec/cpm#:~:text=The%20Centre%20for%20Popular%20Memory%20\(CPM\)%20was%20an%20oral%20history,Cape%20Town%2C%20but%20independently%20funded](https://www.digitalcollections.lib.uct.ac.za/humanitec/cpm#:~:text=The%20Centre%20for%20Popular%20Memory%20(CPM)%20was%20an%20oral%20history,Cape%20Town%2C%20but%20independently%20funded). (20.05.2022)

⁷⁵ <https://cha-shc.ca/affiliates/coha.htm> (20.05.2022)

⁷⁶ <https://storytelling.concordia.ca/> (20.05.2022)

⁷⁷ <https://www.yadvashem.org/> (11.04.2022)

bulunmaktadır. Enstitünün youtube kanalından görüşme kayıtları izlenebilmektedir <https://www.youtube.com/user/YadVashem>.

4.8. Almanya’da Sözlü Tarih Arşivleri

Tarih ve Biyografi Enstitüsü “Alman Belleği” Arşivi⁷⁸:

Alman tarihine ilişkin çeşitli sözlü tarih görüşmelerini içeren arşiv farklı koleksiyonlarda yaklaşık 2700 görüşme kaydını içermektedir. Bazı görüşmelerin deşifrelerine sınırlama olmaksızın ulaşılabilen ancak çoğunluğu için arşiv ile irtibata geçmek gerekmektedir. Arşivin sahip olduğu koleksiyonlar arasında en ilgimi çeken koleksiyon 1939-1945 yılları arasında Almanya’da zorunlu çalışmaya tabi tutulmuş 26 ülkeden 600 kişi ile yapılan röportajları içeren koleksiyon oldu⁷⁹.

4.9. İspanya’da Sözlü Tarih Arşivleri

Sözlü Tarih Arşivi (Ahozko Historiaren Artxiboa) AHOA⁸⁰:

Bask Özerk Bölgesi’nde insan hatıralarını toplamak, korumak; sözlü ve görsel-işitsel tanıklıkları yaymak amacıyla kurulmuş 2004 yılında kurulmuş bir arşivdir. Arşivin sahip olduğu koleksiyonların özet içeriklerine <http://www.ahoaweb.org/collections.php> adresinden ulaşılabilenle kaynak kişi üzerine tıklanıldığında hem deşifrelere hem de ses dosyalarına online ulaşılabilir.

4.10. İran’da Sözlü Tarih Arşivleri

Direnış Edebiyatı ve Kültürü Araştırmaları Çalışma Merkezi, İran Sözlü Tarihi⁸¹:

Resmi olarak 2009 yılında İran İşlam Devriminin 30.yılında İran Sözlü Tarih Seminerleri ile yapılan çalışmalara dayanarak kurulmuştur. Eğitim amaçlarının yanı sıra İran Devrimi ve İran Kültürüne ilişkin çok sayıda sözlü tarih görüşmesi yapılmıştır. Görüşmelerin deşifreleri Farsça ve İngilizce olarak sitede yer almaktadır.

⁷⁸ <https://www.fernuni-hagen.de/geschichteundbiographie/deutschesgedaechtnis/index.shtml> (20.05.2022)

⁷⁹ <https://www.zwangsarbeit-archiv.de/index.html> (20.05.2022)

⁸⁰ <http://www.ahoaweb.org/english.php> (22.05.2022)

⁸¹ <http://www.oral-history.ir/?language=1> (22.05.2022)

4.11. Singapur'da Sözlü Tarih Arşivleri

Singapur Ulusal Arşivi, Sözlü Tarih Merkezi⁸²:

Singapore tarihine ilişkin Japon işgalinden, Singapore Müziğine kadar geniş bir yelpazede sözlü tarih çalışmalarını içeren bir arşividir. Görüşmelerin sesli kopyalarına çevrimiçi kolayca ulaşılabilmektedir.

4. 12. Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sözlü Tarih Arşivleri

Hong Kong Sözlü Tarih Arşivi⁸³:

Asya Araştırmaları Merkezi ve Hong Kong Üniversitesi Sosyoloji Bölümü iş birliği ile 2001 yılında kurulmuştur. Arşiv, 200'ün üzerinde bir sözlü tarih koleksiyonuna sahiptir. Arşivde görüşme koleksiyonları hakkındaki bilgiler Çince ve İngilizce olarak yazılmıştır. Görüşme içerikleri uzun özet şeklinde verilse de tam deşifre ve görüşme kayıtlarına çevrimiçi ulaşmak mümkün değildir.

5. SONUÇ

Sözlü tarih, tarihin kapsamını genişleten, birinci el kaynaklardan biridir. Yöntemin uygulanmasında araştırmacının insani faktörleri denetlemesi ve kurallara uyması önemlidir. Sözlü tarihin yöntem olarak gelişimi, Dünya'da dört döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci dönem, 1948'de kurumsallaşmanın başladığı "elit sözlü tarihçilik" ten; 1960'lı yıllarda gelişen sivil haklar (demokratik haklar) hareketleri ile sözlü tarih kaynak kişilerinin "tarihsel imtiyazlardan yoksun" bireylere kaydığı 1948-1968 dönemidir. İkinci dönem; 1968-1980 arasında sözlü tarih projelerinin arttığı, kurumsallaşmanın güçlenmesi ile sözlü tarih kullanımının yaygınlaştığı ve arşivler açısından bir birikimin olduğu dönemdir. Üçüncü dönem, 1980-1990 arasında yöntemin tamamen netleştiği, arşiv sayılarında ciddi artışlar yaşandığı dönemdir. Dördüncü dönem ise 1990'dan günümüze kadar getirilebilir. Bu dönemde profesyonel isimlerin katkıları ve yapılan çalışmalarda artış ile sözlü tarih yöntemi netleşmiş, sınırlarını belirlemiştir. Dördüncü dönem aynı zamanda arşivleme ve arşiv kullanımı hakkında en başarılı dönem olmuştur. Oluşan arşivlerde yaşanan birikim, gelecekte toplumsal tarihten daha fazla toplumun tarihine odaklanan çalışmaların yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Dünya'da önümüzdeki dönemde sözlü tarih kullanımının ve arşivlerinin artacağı açıktır. Özellikle ABD, bu konudaki öncülüğünü bir süre daha devam ettirecek konumdadır. Avrupa'da artan ilgiye rağmen istenen hızda bir gelişim gerçekleşmeyecek gibi görünmektedir. Yapılan incelemeye

⁸² https://www.nas.gov.sg/archivesonline/oral_history_interviews/ (22.05.2022)

⁸³ <https://sunzi.lib.hku.hk/hkoh/> (22.05.2022)

dayanarak aradaki farkı oluşturan temel sebebin üniversitelerin ilgisi ve desteği olduğu söylenebilir.

Araştırmanın 2.2. bölümünde açıklandığı üzere sözlü tarihin Türkiye'deki gelişimi daha geç bir dönemde başlamasına rağmen 1990'lardan sonra Dünya'daki gelişime paralel bir çizgi izlemiş ve 2005 sonrası önemli bir ivme yakalamıştır. Türkiye'de sözlü tarih çalışmalarının etkinliğinin ve kullanımının artması için üniversitelerin sözlü tarihe daha fazla ilgi göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak sözlü tarih arşivlerinin sahip olması gereken teknik özellikler ve yöntemde kullanılması gereken teknolojik ekipmanlar sözlü tarih arşivlerinin oluşturulmasında ciddi bir maddi kaynağı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle üniversitelerin sözlü tarih projelerine ağırlık vermesi kaynak aktarma sorununa çözüm olabilir. Arşivleme çalışmaları açısından Dünya'da oluşan örnekler bu konuda yol gösterici örneklerdir ve araştırma, bu arşivlerin önemli bir kısmını dizin halinde listeleme amacına ulaşmıştır. Araştırma, sözlü tarihin; gelişimini, yöntemini ve sözlü tarih arşivlerinde oluşmuş olan birikimi betimleyerek araştırmacılara yararlı bir rehber sunmaya çalışmıştır.

Sözlü tarih yöntemi, geçerlilik ve güvenilirliği yönetime bağlı kalarak sağlandığı sürece geniş bir perspektifle bulgularını sunmaya devam edecektir. Yöntemin geçerlilik ve güvenilirliğinin artırılmasındaki en önemli etken yöntemin içindeki insan faktörünün yönlendiriciliğini sınırlamak ve kontrol edebilmektir.

Yöntemin güçlenmesinde, sözlü tarih arşivlerinin önemli bir katkısı olmuş ve arşivlerin giderek profesyonelleşmesi, sözlü tarihin en önemli itici güçlerinden biri olmuştur. Arşivlerin birbirleri ile olan etkileşim ve irtibatlarının artırılması, bulgu ve yöntemi güçlendireceği gibi profesyonelleşmeyi arttıracaktır. Etkileşimin artmasında Uluslararası Sözlü Tarih Derneği (IOHA) önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Dernek, tecrübe aktarımı ve çalışmaların desteklenmesinde bir yönlendirme merkezi görevi görebilir. Arşivlerin yardımlaşması, bilgi ve belgelerin daha kolay ulaşılabilir olması, arşivlerin kullanımını arttıracak; entegrasyon, araştırmacıların arşivlerdeki bilgi ve belgelere ulaşımını kolaylaştıracaktır.

Sözlü tarih arşivlerinin sayının artması ve konu çeşitliliği, yapılan çalışmaları da arttırıcı bir etki yapacak sözlü tarihin gelişimini sağladığı gibi farklı bir perspektifle bilgi ve belge sunan bir kaynak çeşitliliği yaratacaktır. Tarih biliminin disiplinlerarası bir çerçevede gelişiminin devamında bu nedenle sözlü tarih çalışmalarının giderek daha fazla yer kazanması mümkündür.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Balay, B. & Ocak E. (2006). Sözlü tarih çalışmalarında video teknolojisinin kullanılması. A. İlyasoğlu & G. Kayacan (Ed.), *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı*. içinde (ss. 263-272). Tarih Vakfı Yurt.
- Bloch, M. (2013). *Tarihin savunusu veya tarihçilik mesleği* (A. Berktaş, Çev.). İletişim.
- Burke, P., Bloch, M., Febvre, L., Braudel, F., McLennan G., Ladurie, E. L., Vilar, P., Hobsbawm, E., Lefebvre, H. & Jones, G. S. (2007). *Tarih ve tarihçi annales ekolü izinde* (A. Boratav, Der.). Kırmızı.
- Counce, S. (2001). *Sözlü ve yerel tarihçi* (B. Bilmez & A. Can, Çev.). Tarih Vakfı Yurt.
- Çaykent, Ö. (2015). Sözlü tarih. A. Şimşek (Ed.), *Tarih İçin Metodoloji* içinde (126-134). Pegem Akademi .
- Danacıoğlu, E. (2010). *Geçmişin izleri: yanibaşımızdaki tarih için bir kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt.
- Dere, İ. & Dinç, E.(2020). Sözlü tarihin geçerliliği ve güvenilirliği üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 275-289.
- Dere, İ. (2019a). Sözlü tarihin kaynakları: bir bibliyografya çalışması. *Tarihyazını*, 1(1), 79-122.
- Dere, İ. (2019b). Sözlü tarihin eğitim uygulamalarına entegrasyonunda bir başarı öyküsü: the foxfire projesi. *Journal Of Theoretical Education Science*, 12(2), 511-531.
- Dere, İ ve Akıncı, Z. (2021). Türkiye'de kurum ve kuruluşların yaptıkları sözlü tarih projelerinin analizi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 46, 379-400.
- Dunaway, D. K. & Baum, W. K. (1996). *Oral history: an interdisciplinary anthology*. Rowman&Littlefield.
- Iggers, G. (2000). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarih yazımı* (G. Çağalı Güven, Çev.). Tarih Vakfı Yurt.
- Kaya, T. (2011). Chicago okulu: chicago'ya özgü bir perspektif. *Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 367-383.
- Kyvig, D. E. & Marty, M. A. (2000). *Yanibaşımızdaki tarih* (N. Özsoy, Çev.). Tarih Vakfı Yurt.
- Metin, C. (2002). Sözlü tarih ve türkiye'deki gelişimi. *Türk Kültürü*, 469, 288-298.

- Özbaş, A. & Öztaş, S. (2021). Sözlü tarih ve tarih yazımındaki değişim. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 154-168.
- Solmaz, G. (2001). *Tanıkların diliyle ermeni vahşeti: bir sözlü tarih denemesi*. Yeni Türkiye .
- Tanrıverdi, H. & Köksal, G. (2018). Etnografik araştırma.Ş. Aslan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar için Bir Rehber* içinde (ss. 245-255). Eğitim.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi* (Ş. Layıkel, Çev.). Tarih Vakfı Yurt .
- Tokmak, M. (2016). Sözlü tarih ve derinlemesine görüşme. *Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 83-98.
- Tosh, T. (1997). *Tarihin peşinde* (Ö. Arıkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt .

ERİŞİM ADRESLERİ

- https://findingaids.library.columbia.edu/ead/nnc-rb/ldpd_5321412 (Erişim Tarihi: 04.05.2022)
- <https://www.archives.gov/legislative/research/special-collections/oral-history/senate-program/about-the-program.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2022)
- <https://www.jfklibrary.org/archives/about-archival-collections/oral-histories> (Erişim Tarihi: 14.05.2022)
- https://www.ushmm.org/search/results.php?q=oral+history&q_src=&q_grp=&q_typ=&q_mty=&q_sty=&q_lng= (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://historycollection.jsc.nasa.gov/JSCHistoryPortal/history/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- https://cds.library.brown.edu/projects/WWII_Women/tocCS.html (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://ethnicstudies.manoa.hawaii.edu/center-for-oral-history/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://docsouth.unc.edu/browse/collections.html> ;
<https://library.unc.edu/wilson/shc/sohp/> (Erişim Tarihi: 14.05.2022)
- <http://bancroft.berkeley.edu/ROHO/>;
<https://www.lib.berkeley.edu/libraries/bancroft-library/oral-history-center> (Erişim Tarihi: 14.05.2022)
- <https://repository.charlotte.edu/islandora/object/uncc%3Ainterviews?display=list> (Erişim Tarihi: 14.05.2022)
- <https://archivessearch.lib.uconn.edu/repositories/2/resources/770> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

<https://www.library.wisc.edu/archives/archives/oral-history-program/>

(Erişim Tarihi: 14.05.2022)

http://www.ieee.org/web/aboutus/history_center/oral_history/oral_history.html

(Erişim Tarihi: 14.05.2022)

<https://www.nmni.com/our-museums/Ulster-Folk-Museum/Ulster-Folk-Museum-Were-Ready-For-You/Ulster-Folk-Museum-Were-Ready-For-You.aspx>

(Erişim Tarihi: 05.04.2022)

<https://www.nmni.com/our-museums/Ulster-Transport-Museum/Ulster-Transport-Museum-Were-Ready-For-You/Ulster-Transport-Museum-Were-Ready-For-You.aspx>

(Erişim Tarihi: 05.04.2022)

https://forgottenaustralianshistory.gov.au/oral_histories.html

(Erişim Tarihi: 20.05.2022)

<https://find.anu.edu.au/search?q=oral%20history&mq=%22oral%20history%22>

(Erişim Tarihi: 20.05.2022)

[https://www.digitalcollections.lib.uct.ac.za/humanitec/cpm#:~:text=The%20Centre%20for%20Popular%20Memory%20\(CPM\)%20was%20an%20oral%20history,Cape%20Town%2C%20but%20independently%20funded.](https://www.digitalcollections.lib.uct.ac.za/humanitec/cpm#:~:text=The%20Centre%20for%20Popular%20Memory%20(CPM)%20was%20an%20oral%20history,Cape%20Town%2C%20but%20independently%20funded.)

(Erişim Tarihi: 20.05.2022)

<https://www.fernuni-hagen.de/geschichteundbiographie/deutschesgedaechtnis/index.shtml>

(Erişim Tarihi: 20.05.2022)

https://www.nas.gov.sg/archivesonline/oral_history_interviews/

(Erişim Tarihi: 22.05.2022)

https://siarchives.si.edu/collections/siris_arc_217751

(Erişim Tarihi: 15.05.2022)

https://siarchives.si.edu/collections/siris_arc_217669

(Erişim Tarihi: 15.05.2022)

<https://sounds.bl.uk/Oral-history>

(Erişim Tarihi: 04.04.2022)

<https://www.bbc.com/historyofthebbc/100-voices/ww2>

(Erişim Tarihi: 04.04.2022)

<https://www.ohs.org.uk/>

(Erişim Tarihi: 05.04.2022)

<https://le.ac.uk/emoha>

(Erişim Tarihi: 05.04.2022)

<https://www.oralhistory.org/>

(Erişim Tarihi: 11.04.2022)

<https://library.columbia.edu/libraries/ccoh/FAQ.html>

(Erişim Tarihi: 11.04.2022)

<https://networks.h-net.org/h-oralhist>

(Erişim Tarihi: 11.04.2022)

<https://oralhistory.rutgers.edu/>

(Erişim Tarihi: 11.04.2022)

- <https://cds.library.brown.edu/projects/1968/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://oralhistory.library.ucla.edu/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://oralhistory.unt.edu/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://sohp.org/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://oralhistorycentre.ca/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <http://wpcf.org/interviewees/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://www.mnhs.org/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://www.oralhistorynsw.org.au/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <https://www.yadvashem.org/> (Erişim Tarihi: [11.04.2022](#))
- <http://www.massobs.org.uk/> (Erişim Tarihi: [05.05.2022](#))
- <https://www.southwestoralhistory.org/> (Erişim Tarihi: [11.05.2022](#))
- <https://www.loc.gov/collections/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <http://www.lbjlibrary.net/collections/oral-histories/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <https://www.usm.edu/oral-history-cultural-heritage/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <https://sfi.usc.edu/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <https://ohmar.org/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <https://jwa.org/> (Erişim Tarihi: [14.05.2022](#))
- <https://www.trumanlibrary.gov/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://www.ushmm.org/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <http://www.aaa.si.edu/collections/oralhistories/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://wisvetsmuseum.com/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://library.uaf.edu/aprca/oral-history> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://www.baylor.edu/library/index.php?id=974438> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://www.baylor.edu/toha/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://brooklyn-oral-history.charlotte.edu/about/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <http://coph.fullerton.edu/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <http://www.lib.usm.edu/~spcol/crda/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://archives.lib.duke.edu/catalog/btv> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))
- <https://oral.history.ufl.edu/> (Erişim Tarihi: [15.05.2022](#))

- <https://cdrp.mediaschool.indiana.edu/oral-history/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://www.jsums.edu/margaretwalkercenter/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://umaine.edu/folklife/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <http://historymatters.gmu.edu/mse/oral> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://lib.msu.edu/vvl/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://library.okstate.edu/oralhistory/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://usm.access.preservica.com/?s=Oral-history> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://ohc.library.louisville.edu/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://digital.lib.usu.edu/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://www.usu.edu/alumni/pci-faq> (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
- <https://hurricanearchive.org/> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- <https://www.vietnam.ttu.edu/virtualarchive/> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- <http://www.nla.gov.au/oh/> Erişim Tarihi: (20.05.2022)
- <https://vietnamwar.govt.nz/> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- <https://cha-shc.ca/affiliates/coha.htm> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- <https://storytelling.concordia.ca/> (Erişim Tarihi: 20.05.2022)
- <https://www.zwangsarbeit-archiv.de/index.html> (Erişim Tarihi:20.05.2022)
- <http://www.ahoaweb.org/english.php> (Erişim Tarihi: 22.05.2022)
- <http://www.oral-history.ir/?language=1> (Erişim Tarihi: 22.05.2022)
- <https://sunzi.lib.hku.hk/hkoh/> (Erişim Tarihi: 22.05.2022)
- https://libraries.uky.edu/libpage.php?lweb_id=11&lweb_id=13 (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

Makale Bilgisi: Öztürk, E. (2022). 4. ve 6. Yüzyıllarda Bizans Ordusu İçinde Ermeni Komutanlar ve Armenia'nın İdari Düzenlemesi. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 174-190.	Article Info: Öztürk E. (2022). Armenian Commanders in the Byzantine Army in the 4th and 6th Centuries and the Administrative Arrangement of Armenia. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 174-190.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 07.04.2022	Date Submitted: 07.04.2022
Kabul Edildiği Tarih: 23.08.2022	Date Accepted: 23.08.2022

4. VE 6. YÜZYILLARDA ERMENİLERİN BİZANS ASKERİ TEŞKİLATINDA YER EDİNMELEİ VE ARMENIA'NIN İDARİ DÜZENLEMESİ

Engin Öztürk*

ÖZ

4. yüzyılla birlikte Bizans ordusu Doğu'da Sâsânîlere karşı ordusunun içine Ermenileri aşamalı bir şekilde almaya başladı. Ancak asıl büyük dalga 6. yüzyılda I. Iustinianos devrinde oldu. I. Iustinianos (527-565) devleti tekrar pagan Roma devrindeki gibi militerleştirdi ve Armenia'da bu dönüşüme maruz kaldı. Ermeniler, bu disiplinli yapılaşma karşısında isyanlarda bulunsa da Bizans sistemine boyun eğdiler ve bu dönemden itibaren Bizans ordusu üzerinden imparatorluk dünyasına giriş yaptılar. Bu çalışmadaki amacımız Bizans ordusu içinde - özellikle I. Iustinianos döneminde - bulunan Ermeni kökenli ve Armenia coğrafyasından gelmiş olan kişilerin tespitini ve ordu içindeki önemlerini göstermektir. Ayrıca I. Iustinianos döneminde yapılan ve selefleri tarafından devam ettirilen Armenia'nın idari organizasyonunun nasıl düzenlendiğini göstermektir.

Anahtar Sözcükler: Roma, Bizans, Ermeniler, I. Iustinianos, ordu

ARMENIANS' PLACE IN THE BYZANTINE MILITARY ORGANIZATION IN THE 4TH AND 6TH CENTURIES AND THE ADMINISTRATIVE ARRANGEMENT OF ARMENIA

ABSTRACT

By the 4th century, the Byzantine army began to gradually recruit Armenians into its army against the Sassanids in the East. However, the real big wave happened during the reign of Justinian I in the 6th century. Justinian I (527-565) would militarize the state again as in pagan Roman times, and Armenia was subjected to this transformation. Even though there were revolts against this disciplined construction,

* Doktora Öğrencisi (Tarih), Dokuz Eylül Üniversitesi, engoztk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2021-1396

the Armenians submitted to the Byzantine system, and from this period they entered the imperial world through the Byzantine army. Our aim in this study is to identify people of Armenian origin who were in the Byzantine army - especially during the reign of Justinian I - and to show their importance in the army. It is also to show how the administrative organization of Armenia, which was made during the reign of Justinian I and continued by his predecessors, was organized.

Keywords: Rome, Byzantium, Armenians, Justinian I, army

1. GİRİŞ

Pagan Roma İmparatorluğu yerini, adına Bizans dediğimiz, yeni dini oluşumlu sisteme bıraktığında, ona en temel kurumlarından biri olan büyük ordusunu da bıraktı. Roma ordusunun kahir ekseriyetini piyade sınıfları oluştururdu. Yeni oluşum devrinde de bu sistem devam etti, ancak Kavimler Göçü ile birlikte bozkırdan gelen atlılar Bizans'ın ordu içinde piyadeden süvariye geçmesinde etkin bir rol oynadılar (Luttwak, 2009, s. 56; Morrisson, 2014, ss.168-170). Amacımız burada Bizans ordusunun özelliklerini detaylı bir şekilde tetkik etmek değildir. Daha ziyade bu yeni sistem içinde Ermenilerin nasıl bir yeri olduğudur. Bizans, bilindiği üzere, evvela Gotlar ve diğerleri gibi yabancı birlikleri ordusu içinde istihdam etti. Ancak Bizans, ordu içindeki değişimden ve Gotların askeri disiplinsizliklerinden dolayı farklı guruplara yöneldi. Bu guruplardan biri Doğu Anadolu'da yoğun bir nüfusla yaşayan Ermenilerdi. Zira Ermeni tarihçilerinden olan Sebeos 7. yüzyılda otuz üç tane Ermeni naharar ailesi sayar (Ter-Ghévondian, 1986, s. 90), ki bunlar bizim Türklerdeki Oğuz boylarına benzetebileceğimiz türden geniş ailelerdir.

4. yüzyılda Armenia coğrafyası bir bütün olarak Bizans toprağı değildi. 387 yılında Bizans ve Sâsânîler arasında yapılan anlaşmayla Armenia'nın büyük bir kısmı Sâsânîlerin payına düşmüştü, Bizans'ın payı ise neredeyse beşte biri kadardı (Öztürk, 2020, s. 46-47). Bu taksimata göre yeni sınır Erzurum'un ve Silvan'ın doğusundan geçiyordu. Böylece bu iki şehir Bizans'ın yeni sınır şehirlerini oluşturuyordu ve uzun bir süre de Sâsânîlere karşı tahkimat bölgesi olarak kullanılacaktı. Bu sınırın doğusunda kalan bölgeler ise Pers-armenia adıyla Sâsânîlerin payına düşüyordu. Bu toprak paylaşımı çok büyük bir değişikliğe uğramadan 7. yüzyılım başlarına kadar aynı şekilde devam etti (Adontz, 1970, s. 10; Grousset, 1973, s. 165). Diğer yandan yeni Hıristiyanlaşmaya başlamış Ermeni toplumunun mazdacı Sâsânî erkine girmesi onları bir anda nefes alamaz hale getirdi. Bu durum karşısında bazı Ermeni aileleri Bizans-armenia'sına göç etmek durumunda kaldı. Ancak Bizans-armenia'sında da durum farklı değildi (Öztürk, s. 47). Ermeniler halk nezdinde kendi kiliseleriyle kültürlerini korumaya çalıştılar, ancak zamanla Bizans ordusuna giren Ermeniler Bizans'ın üst kimliğini, yani Romalı olmayı kabul etmek durumunda kaldılar.

2. Ermenilerin Bizans Ordusuna Girişleri

Çeşitli Ermeni naharları, Roma'nın Anadolu'da askeri varlığını gösterdiğinden beri Roma ordusuna dahildi, en azından gerekli durumda bir vassal olarak hizmet veriyorlardı ve bu durum Hristiyan Roma'da da devam etti. Ancak bir Ermeni liderin ve komutanın Bizans ordusu içinde – özel bir kişi ve üst rütbeli olarak – ilk örneğini bize Ammianos Markellinos (Ammianus Marcellinus) vermektedir. İmparator Iulianos döneminde Sâsânî Şahı II. Şâpûr'a karşı verilecek mücadelede imparator Ermenilerin kralı II. Arşag'ı kendi yanına çekmek istemesiyle *praefectus praetorio*¹ olan Ablabios'un kızı Olympias'ı onunla evlendirdi (Öztürk, 2020, ss. 29-32; Rolfe, 1936, s. 70). Bu adımla vassal olarak kullanılan belli Ermeni elitleri, artık kademeli bir şekilde Bizans ordusuna doğrudan dahil olmaya başladılar.

İmparator Valens döneminde, Ermenilerin lideri olan Bab ile olan iyi ilişkiler sayesinde Sâsânîler Armenia topraklarından atılmıştı ve Bizans'ın hamiliği sayesinde Ermeniler bölgede güçlenmişti, bu da belli Ermeni ailelerinin Bizans'a daha çok bağlanmasına neden olmuştu. Ancak Bab'ın ölümünden sonra bazı aileler Sâsânî tarafına geçti ve tekrardan bölünmeler yaşandı (Dedeyan, 2015, s. 152; Greatres&Lieu, 2002, s. 26-27; Grousset, 1973, s. 139-140). Bu dönem içerisinde Gotlar Hadrianapolis'e dayandı ve alınan büyük mağlubiyetten sonra Bizans siyasi yönelimini batıya çevirmek zorunda kaldı. I. Theodosios döneminde ise Gotlar daha büyük bir tehlike teşkil ettiği için imparator Sâsânîler ile 387 yılında yukarıda bahsettiğimiz barış anlaşmasını yaptı ve Armenia'yı kendi aralarında taksim ettiler. Bu anlaşma sonucunda Ermeni topraklarının büyük bir kısmı Sâsânîlere düşüyordu (Greatres&Lieu, 2002, ss. 28-30) ve bu Bizans'ın asker kaynağı için olumsuz bir durumdu. Ancak Hristiyanlığı benimsemiş Ermenilerin bazıları Sâsânî hakimiyeti altında kalmak istemeyerek Bizans topraklarına göç ettiler, hatta Ermeniler günümüz Erzincan bölgesine kadar gelip yerleşmişlerdi (Ghazar, 1895, s. 9-10). Bu gelen Ermeniler az da olsa Bizans ordusu içinde değerlendirildi (Öztürk, ss. 32-51).

İmparator Arkadios döneminde Bizans-armenia'sı ya da Küçük Armenia ilhak edildi ve Bizans tarafından atanan bir vali vasıtasıyla yönetildi. Ancak Bizans Ermenileri de göz önünde tutarak göstermelik bir şekilde Bizans-armenia'sına bir Ermeni kral tayin etti, lakin asıl yönetim Bizanslı valinin elindeydi (Bournoutian, 2006, s. 53; Dedeyan, 2015, s. 154). Pers-armenia'sında da benzer bir durum görülmekteydi, lakin dini farklılık ve Sâsânîlerin dini asimilasyonu Ermenilerin durumunu daha da zorlaştırıyordu. Bizans Hristiyanların hamisi rolüyle dindaşlarının haklarını aramak için Sâsânîler ile çeşitli mücadelelerde bulundu ve Ermenilerin kimliği olan dinlerini ve kiliselerini güçlendirmek için onlara destek oldu. Bu iki büyük devleti Doğu'da karşı karşıya getiren bir durumdu. Ancak bu durum 387

¹ Roma İmparatorluk muhafızlarının liderine verilen unvandır. Konu ile ilgili bkz: Alexander Khazdan. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium*.

yılındaki sınırlar üzerinde bir değişikliğe neden olmadı (Ostrogorsky, 2011, s. 52). İki güç ufak çaplı mücadelelerde bulunsa da V. yüzyıl Bizans'ın pasif siyaseti ile geçti.

3. Iustinianos Devrinde Bizans Ordusunda Ermeniler

Bizans İmparatorluğu'ndaki Ermeni unsurunun her alanda esas faaliyeti Iustinos Hanedanı – özellikle I. Iustinianos – döneminde başlamıştı. Charanis dönemin çağdaş tarihçisi Prokopios'tan alıntı yaparak 6. yüzyılda imparatorluk içinde on yedi Ermeni komutan olduğundan bahseder (Charanis, 2021, s. 24). Bu komutanların en önemlisi şüphesiz ki Narses'tir, öyle ki, Adontz onu I. Iustinianos erkinin sütunlarından biri olarak niteler (Adontz, 1970, s. 164). Ancak onun Ermeni kökeni şüphelidir ve modern tarihçiler coğrafya bağlamında onun Ermeni kökenli olduğunu düşünür (Martindale, 1992, c.III, s. 928-930). Prokopios “Savaşlar Hakkında (Περὶ πολέμων/De Bellis)” adlı eserinde Narses'ten şöyle bahseder:

“Bu savaşın başında Pers-armenia ülkesinde Sittas ve Belisarios ile karşılaşan Narses ve Aratios, yukarıda belirttiğim gibi, anneleriyle birlikte kaçak olarak Romalılara geldiler. İmparatorun vekil harcı Narses onları kabul etti (zira o da doğuştan bir Pers-armenia'lı idi) ve onlara büyük miktarda para verdi.” (Procopius, 1961, c.I, s. 138)

Sırasıyla gidersek Prokopios daha sonra komutan Sittas ile Arsakidesli Ioannes'in oğlu Artabanes'in mücadelesinden bahseder ve Artabanes'in onu öldürmüş olabileceği ihtimalini belirtir. Ancak bazılarının göre ise Ermeniler arasında meşhur bir adam olan Solomon'un da Sittas'ı öldürmüş olabileceğini de vurgular (Martindale, 1992, c.III, s. 125; Procopius, 1961, c.I, s. 276). Burada Artabanes ileriki süreçte Bizans ordusuna general olarak atanacaktı, ancak Solomon için herhangi bir bilgi verilmemektedir. Prokopios ileri sayfalarda Belisarios'un işlerini idare eden Solomon isimli bir hadımdan bahseder (Procopius, 1961, c.II, s. 102), lakin bu Sittas'ı öldüren kişiyle aynı kişi midir onu belirtmediği gibi, etnik kökeniyle ilgili bir atıfta da bulunmaz. Prokopios Lazika bölgesindeki Bizans-Sâsânî savaşlarını anlatırken Ioannes adında bir Ermeni komutandan bahsederek şöyle der: “Bu adamlara, Gouzes lakabıyla hitap ettikleri Thomas'ın oğlu Ioannes adında Ermeni kökenli genç biri liderlik ediyordu (Procopius, 1961, c.I, s. 540).” İleriki ciltlerde ise şöyle diyordu: “Bu özel Roma kuvveti, Gepid ırkından ve kuvvetli bir adam olan Philegagos ve Gouzes lakabıyla tanınan ve bir önceki anlatıda adı geçen olağanüstü yetenekli bir savaşçı olan Thomas'ın oğlu Ermeni Ioannes'in liderliği altındaydı” (Procopius, 1961, c.V, s. 122).

Ardından Prokopios ordu içinde, yukarıda zikrettiğimiz, Aratios ve Narses kardeşi Isaakes'ten (Martindale, 1992, c.III, s. 718) bahsederek şöyle der: “Bu nedenle, çok geçmeden imparator, ona Vitalianos'un yeğeni Ioannes ve Aratios ve Narses'in kardeşi olan Ermeni Isaakes'i, barbar ve Romalı askerlerden oluşan bir orduyla gönderdi” (Procopius, 1961, c.IV, s. 260).

Daha sonra Prokopios Gilakios adında bir Ermeni komutandan (Martindale, 1992, c.III, s. 536) bahsederek şöyle der: “Şimdi, Ioannes'in yanında, küçük bir Ermeni kuvvetinin komutanı olan Ermeni ırkından olan Gilakios vardı. Bu Gilakios Ermeni lisansı dışında ne Grekçe, ne Latince, ne Got dili, ne de herhangi başka bir lisansı bilmiyordu” (Procopius, 1961, c.IV, s. 384).

Prokopios hemen ardından Varazes diye birinden (Martindale, 1992, c.III, s. 1362) bahsederek şöyle der: “Daha sonra Veros'u üç yüz Eruli ile Ermeni kökenli olan Varazes'i sekiz yüz Ermeni ile gönderdi ve Armenia Generali Valerianos'u görevden geri çağırdı ve binden fazla mızraklı ve muhafızlarıyla İtalya'ya gitmesini emretti” (Procopius, 1961, c.IV, ss. 386-388).

Varazes'in ardından Iustinianos ile önemli ilişkileri olan Arsakes'ten bahseder (Martindale, 1992, c.III, s. 123-124). Bu şahıs önemli olduğu için, zira Sâsânîlerle de iş tutuyordu, onun hakkında verilen bilgileri biraz daha uzun vermeyi uygun buluyoruz. Prokopios onun için şöyle der:

“Byzantium'da Ermeni kökenli ve Arsakides'li olan ve Artabanes ile kan bağı olan bir Arsakes vardı. Bu adam, bundan kısa bir süre önce devlete zarar verme teşebbüsünde bulunmuştu ve Romalıların başını belaya sokmak için Pers Şahı Hüsrev ile pazarlık yaptığı için açıkça vatana ihanetten hüküm giymişti. Ancak imparator, sırtına pek fazla vurmadan onu dövüp bir deveye bindirerek şehrin içinde dolandırmaktan başka bir zarar vermemişti; fakat ne şahsına, ne malına zarar vermiş, hatta sürgüne cezasına bile çarptırmamıştı. Ancak Arsakes, olanlara yine de öfkelenmiş ve hem Iustinianos'a hem de devlete karşı hain planlar tasarlamaya başladı” (Procopius, 1961, c.IV, s. 420).

Yine Prokopios Ermeni kökenli olan Arsakes adında birinden bahsederek şöyle der: “Şimdi, Ermeni kökenli olan Arsakes şehirdeki askerlerin komutanı olarak belirdi ve askerleri siperlere yerleştirdi ve oradan savaşarak düşmanın çoğunu yiğitçe öldürdü, lakin kendisi de bir okla vuruldu ve öldü” (Procopius, 1961, c.I, s. 296). Bu komutan da Bizans saflarında yer alarak Sâsânîlere karşı savaşan Ermenilerdendi.

Prokopios bir başka Ermeni olarak yine Sâsânîler üzerine harekatta bulunan Akakios’un oğlu Adolios’tan (Martindale, 1992, c.III, s. 16-17) bahsederek şöyle der: “Bu Adolios Ermeni kökenliydi ve saraydayken her zaman özel danışman olarak imparatora hizmet etti (Romalılar bu orundan yararlananlara ‘silentarii’ derler), ancak o sırada bir grup Ermeni’nin komutanıydı (Procopius, 1961, c.I, ss. 438-440).”

Batı cephesine dönüldüğünde Prokopios bu seferde Artabazes adında bir Ermeni’den (Martindale, 1992, c.III, s. 130-131) bahsederek şöyle der: “Şimdi, aralarında Ermeni kökenli olan lakin savaşta olağanüstü yetenekli bir adam olan ve canı gönülden kendisini bu tehlikeli girişime adayın Artabazes vardı” (Procopius, 1961, c.IV, ss. 174-176).

Yukarıda bahsettiğimiz en önemli komutanlardan biri olan Narses’in muhafızları arasında olan Anzalas adında da bir Ermeni vardı, ancak bu şahıs Narses’in mızrakçısı yani koruma muhafızlarındandı (Martindale, 1992, c.III, s. 94; Procopius, 1961, s. 372).

Kabataslak bakıldığında bu dönem için irili ufaklı on beş Ermeni komutan, Bizans askeri hiyerarşisi içinde, vekil harçlık, ordu komutanlığı, komutan muhafızlığı ve imparatorun özel danışmanlığı gibi pozisyonlarda bulunuyorlardı (Parnell, 2017, ss. 77-102). Yukarıda atf yaptığımız mösyö Charanis’in on yedi kişi belirtmesi, Prokopios’a göre tam etnisitesi belli olmayan – Gregorios’un mızrakçısı Artasire gibi – bir iki kişiyi de Ermeni addetmesindedir. Ancak bu kişiler İran menşei de olabilirler. Ordu içindeki bu önemli kişiler haricinde, 6. yüzyıldan itibaren Bizans Armenia’da yeni bir ordu alanı yarattı ve bu alan içerisindeki asker sayısı 15.000’i buluyordu (Treadgold, 1995, ss. 15-63). Biz burada Prokopios’ta menşei ve geldikleri bölgeleri doğrudan belirtilen komutanları vermeye çalıştık.

4. Armania’nın İdari Organizasyonu

Iustinos Hanedanı devri – bilhassa da I. Iustinianos dönemi – Ermenilerin imparatorluk kurumları içine yoğun olarak yerleşmeye başladığı dönemin esas başlangıcıdır. Tabii Ermeniler en çok askeri kurumlarda göze çarpmaktadır, ancak şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki Iustinianos devri Bizans askeri yapısının tekrar reforme edildiği bir dönemdir. I. Iustinianos ‘Büyük Roma’ hayali ile yeni reformlar yaparak eski büyük günlere geri dönmek istedi (Lemerle, 2016, ss. 55-64). Bunun için de İmparatorluk toprakları üzerinde bir takım idari değişiklikler yaptı. Ermeniler I. Iustinianos devrinden önce, her ne

kadar Bizanslı bir yönetici olsa da, yarı-bağımsız bir şekilde yaşıyorlardı ve kendi içlerinde nahararlık (beylikler) denilen sistemleri vardı. Ancak artan Sâsânî tehlikesi karşısında bu tarz bir sistemin sakıncaları çabuk fark edildi. Prokopios “Yapılar (Περὶ Κτισμάτων/De Aedificiis)” adlı eserinde de I. Iustinianos’un gördüğü bu sistemin sıkıntılarına değinerek şöyle der:

“Ancak böyle bir yönetim, emrinde düzenli birliklere sahip olmadığı için düşmanların saldırılarını püskürtemedi ve bu nedenle İmparator Iustinianos Armania’nın her zaman bir düzensizlik içinde olduğunu ve bundan dolayı olduğunu gözlemledi. Barbarlar için kolay bir av olan bu yönetim biçimini lav etti ve Armenia’nın başına bir komutan atadı ve ona düşmanın akınlarına karşı koyabilecek kadar askeri kuvvetler tesis etti. Adlandırdığı gibi Büyük Armenia için yaptığı düzenleme böyleydi, lakin Fırat Nehri’nden Amida (Diyarbakır) şehrine kadar uzanan diğer Armenia’da, beş Ermeni satrapı erki elinde tutuyordu ve bu makamlar her zaman kalıtsaldı ve ömür boyu ellerinde tuttular. Ancak, makamları yalnızca Roma İmparatoru’ndan sembolik olarak aldılar. Bu orunları tarif etmeye değer, zira bir daha bir kişi tarafından görülmecekler².” (Procopius, 1961, c.VII, s. 182.)

² Ἄλλ' ἐπεὶ οὐχ οἷα τε ἦν ἡ τοιαύτη ἀρχὴ ἀποκροῦεσθαι τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους, οὐ παρόντων αὐτῇ στρατιωτικῶν καταλόγων, κατανενοηκῶς Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς οὕτως ἀτάκτως τὴν Ἀρμενίαν ἀεὶ φερομένην, ταύτη τε τοῖς βαρβάροις εὐάλωτον οὔσαν, ταύτην μὲν τὴν ἀρχὴν ἐνθένδε καθεῖλε, στρατηγὸν δὲ τοῖς Ἀρμενίοις ἐπέστησε, στρατιωτικῶν τε καταλόγων αὐτῷ κατεστήσατο πλῆθος ἀξιόχρεων ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιδρομαῖς ἀντιτάξασθαι. τὰ μὲν οὖν ἀμφὶ τῇ μεγάλῃ καλουμένῃ Ἀρμενίᾳ διωκῆσατο ὧδε, τῇ δὲ ἄλλῃ Ἀρμενίᾳ, ἥπερ ἐντὸς Εὐφράτου ποταμοῦ οὔσα διήκει ἐς Ἄμιδαν πόλιν, καὶ κατὰ γένος μὲν ἐς ἀεὶ ἐς τὰς ἀρχὰς ἐκαλοῦντο ταύτας, ἐχόμενοι αὐτῶν ἄχρι ἐς θάνατος. σύμβολα μέντοι αὐτῶν πρὸς τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐδέχοντο μόνον. ἄξιον δὲ τὰ σύμβολα ταῦτα δηλῶσαι λόγῳ, ἐπεὶ οὐκέτι ἐς ἀνθρώπου ὄψιν ἀφίξεται.

Prkopios'un metinde bahsettiği komutan Magister Militum Armenia'dır. Zira Armenia bölgesindeki ordu bu komutanın emrindeydi. Ancak bu askeri düzenlemenin getirdiği bir de toprak düzenlemesi vardı. Prokopios'un yukarıda verdiği bu bilgiyi İmparator I. Iustinianos döneminde çıkarılan yasalarla [Novellae] da tasdik ediyoruz. I. Iustinianos döneminde Ermenilerin yaşadığı bölgeler³ üzerinde şu değişiklikler görülür:

“Buna göre Armenia'yı dörde bölüyoruz; bunlardan biri iç kısımdadır ve eskiden Bazanis ya da Leontapolis olarak bilinen şehrin metropol olduğu ve şimdi bizim adımızı taşıyan (Justinianeae). Kendisine saygı duyulan bir magistros yaptığımız ve her şeyi prokonsül haline getirdiğimiz muhteşem Akakios'un yönetimine emanet edilen bu bölgeyi bir prokonsüllükle onurlandırdık; zira ona prokonsüllük cübbesi giydirdik ve bu şerefe uygun olan her şeyi kendisine verilmesini emrettik. Ona daha önce sahip olduğu Theodosiapolis şehirlerini ve eski Armenia'dan alınan Satala, Nicopolis ve Kolonia'yı ve ayrıca eski adı Pontos (Pontus) Palemoniakos'tan alınan Trapezunta ve Kerasunta'yı verdik ki, bu şehirlerden bazılarını yöneticilerinden, bazılarını eyalet yöneticilerinden alarak, yedi şehir ve çevresindeki bölgelerden oluşacak eyaleti kurduk⁴” (Novellae Constitutiones, 1717, s. 368-369).

³ Ermeni boyları ve toprakları için bkz: Ter-Ghévondian, Les Families Féodales D'Arménie et Leurs Possessions Héréditaires.

⁴ Itaque quattuor fecimus Armenias, aliam quidem interiorem, cuius metropolis piae nostrae appellationis cognomine decorata est, primitus Bazane sive Leontopolis nuncupata: quam etiam proconsularitate honoravimus, cui Acacius praefuit magnificus, spectabilemque, declarantes administrationem et omnia dantes ei quae competens est proconsularitatem habere. Stola quoque eam decoravimus proconsulis et omnia quae haec sequuntur habere disposuimus, et urbes ei dedimus Theodosiopolim, quam etiam prius habuit, et Satalam et Nicopolim et Coloniam ex prima, dudum Armenia nuncupata sumentes Trapezuntaque et Cerasuntem ex Ponto

Armenia Prima adı verilen ilk kısmı kısaca şu bölgeleri kapsamaktadır: Theodosiopolis (Erzurum), Stalaa (Bayburt civarı), Nikopolis (Sivas Suşehri civarı), Trapezounta (Trabzon) ve Kerasountos (Giresun)⁵.

“Başkenti Sebastia olan, eski adı Birinci Armenia olan İkinci Armenia’yı kuruyoruz ve daha önce ona ait olan Sebastopolis'i ve eski Pontos Palemoniakos'tan Komana'yı ve Helenopolis ve Brisa'dan Zela'yı veriyoruz ki bu vilayetle beş şehri içine alıyoruz. Şimdiye kadar bir yöneticinin yönetimindeki hükümet biçimi, o memurun rütbesini yükseltmeden, ancak onu olduğu gibi bırakmadan aynı kalacaktır⁶” (Novellae Constitutiones, 1717, s. 369).

Armenia Secunda adlı ikinci kısım ise şu şehirleri kapsamaktadır: Sebastaia (Sivas), Komana (Gümenek) ve Zela (Zile).

“Ayrıca, Fırat nehrine çok uzak olmayan, güzel bir bölgede ve güzel bir iklime sahip, eski ve ünlü bir şehir olan Melitene'nin başkenti olduğu, şimdiye kadar ikinci olan Üçüncü Armenia'yı da kuruyoruz. Bu vilayetin büyütülmesini, içinde oturanına 700 solidi, görevlilerine 60 solidi maaşla Iustinian kontu adını vererek ve ayrıca bu görevliye de bu göreve uygun her şeyi vererek, saygıya değer bir magistrosluk

dudum Polemoniaco nuncupato, secernentes earum alias quidem a clarissimo provinciae iudice, alias autem a spectabili moderatore, septem civitatibus totam provinciam statuantes et quodammodo confinium est earum.

⁵ Şehirler hakkında bilgi için bkz: Talbert J.A. (2000). Barrington Atlas of the Greek and Roman World; Umar, B. (1993). Türkiye’de Tarihsel Adlar.

⁶ Secundam vero ordinavimus Armeniam prius Prusam nuncupatam, cui praeest Sebastopolis, ei tribuentes et Sebastopolitarum quam etiam prius habuit, insuper et Comana ex appellato pridem Polemoniaco Ponto et Zela ex Helenoponto nec non et Bersam, ut in quinque civitatibus sit provincia haec, et administrationem praesidalem existentem relinquentes in priori figura et iudicem eius nullo decorantes nomine potiori, sed quod prius habuit hoc ei relinquentes.

kurmayı uygun buluyoruz. Eskiden vergi toplayıcı olarak adlandırılan görevlileri, şimdiye kadarki görevlerin aynısını yapmalı ve vergilerin toplanmasına özel bir dikkat göstermelidir. İsimleri, kontun apparators (comitiani) olarak değiştirilecektir, ancak vergi toplayıcısı olarak bilindiği zaman aynı kurallara uymak zorundadırlar. Bu eyalette Arka, Arbissos ve Ariarathia şehirleri ve Khrysin olarak da adlandırılan ikinci Komana ve Kukusus (Cucusus) altı şehri içerdiğinde daha önce onun bir parçası olan şehirleri olacak⁷” (Novellae Constitutiones, 1717, s. 369-370).

Armenia Tertia adı verilen üçüncü kısım ise şu şehirlerden oluşmaktadır: Melitene (Malatya), Arga (Akçadağ), Arabissos (Afşin), Kokoussas (Göksun).

“Ayrıca, daha önce eyalet biçimine indirgenmemiş fakat Tzophanene, Anzetene veya Tzophane ve Asthianene olarak bilinen, Balabitene olarak da adlandırılan ve satraplar tarafından yönetilen çeşitli yabancı isimlere sahip ulusların bir toplamıydı - Romalı olmayan ve atalarımız tarafından bilinmeyen bir magistrosun adı, lakin yabancı bir ülkeden

⁷Ad haec autem tertiam Armeniam constituimus, prius et secundam, cui praeest Melitene civitas antiqua, civitas mediocris, in bona terra et aere posita nec procul distans a fluctibus Euphratae. Hanc aestimavimus oportere in praesenti augere et in spectabilium mutare figuram, iudicemque eius Iustinianum nominare comitem, et dare ei et pro annonis solidos septingentos et eius assessori solidos septuaginta duo officioque eius solidos numero trecentos sexaginta, et omnia habere quae talium propria sunt sedium; et pridem nominatos officiales omnia quidem agere quaecumque et prius, et maxime circa publicam exactionem vacare, in comitianorum vero appellationem mutari, omnibus eis ita servandis sicut dum officiales sunt constituti. Civitates autem subcumbere quidem ei tam Arcam et Arabissum quam Ariarathiam et Comana altera (vocant autem eam etiam Crisin) et Cucusson, quas et prius habuit in sex urbibus constituta.

tanıtılan bir bölge olarak Dördüncü Armenia'yı da kuruyoruz. Biz de o bölgeye bir sivil idare veriyoruz, bir sivil magistros atıyoruz ve Martyropolis şehrini ve Kitharizon askeri ordugahını onun yetkisi altına alıyoruz. Eyalet, normal magistroslardan birine sahip olacak ve bir konsüllük eyaleti olacaktır. Böylece, dört Armenia varken, ikisinin saygınlık derecesinde valileri, prokonsül ve kontu, Birinci Armeania ve Üçüncü Armenia Kontunu yönetir. İkinci ve Dördüncü Armenia'nın normal valileri olacaktır. Ve 500 solidi'den daha azını içeren başvuruların bu şehre gönderilmemesi, bunun yerine en yakın saygınlık derecesine sahip magistratosun huzuruna çıkarılması için ciddiyetle uğraştığımızdan, İkinci Armenia'dan yani Sebatea'dan alınan bu nitelikteki başvuruların Birinci Armenia magistratosuna, yani valiye ve Dördüncü Armenia'dan olanlar Dördüncü Armenia'nın, yani Melitene'de ikamet eden magistratosun kontluğuna götürüleceğini de burada belirtiyoruz⁸ (Novellae Constitutiones, 1717, s. 370-371).

⁸ Statuimus autem et quartam Armeniam, quae prius non in provinciae iacebat imagine, sed et gentium erat et diversorum complicita barbaricorum nominum, Zopanene et Anzitene vel Zopene et Asathenia et Balbitene appellata et sub satrapis constituta: administrationis autem hoc nomen erat neque Romanae neque nostrorum progenitorum, sed ex alia republica introductum. Et illam igitur administrationis civilis schemate decoravimus, et iudicem civilem statuantes et civitatem ei Maripolitanorum et Citharizon dantes castrum. Et haec autem inter ordinariarum constituta est figuram, consularia a nobis facta. Quocirca quattuor Armeniis existentibus duas quidem esse spectabiles, eam quae proconsulis et eam quae comitis est, et proconsulem quidem esse primae praesidentem Armeniae, comitem vero tertiae, secundae autem et quartae ordinarios esse. Et quoniam hoc nobis studii est, ut usque ad quingentorum solidorum appellationes non ad hanc referantur felicissimam civitatem, sed ad vicinos spectabiles iudices, et hoc disponimus, ut iudici quidem

Armenia Quarta adı verilen dördüncü kısım ise şu şehirlerden oluşmaktadır: Martyropolis (Silvan), Sophene (Diyarbakır içinde eski bir yerleşim yeri), Anzitene (Diyarbakır sınırları için Dicle Nehri'ne yakın eski bir yerleşim yeri) Balabitene (Palu), Asthianene (Bingöl).

Yukarıda verdiğimiz bu bölgeler önceleri Ermeni aileler tarafından veraset yoluyla yönetilebiliyordu, ancak bu kanunla Ermeni ailelerinin veraset sistemi kesin olarak ortadan kalkıyordu (Procopius, 1961, c.VII, s. 182; Grousset, 1973, s. 240). Zuckerman da kanunlardan yola çıkarak şu yorumda bulunur: “Bu ikili reform [yani magister militiumluk ve idari organizasyon], bir asırdır Roma'nın bir parçası olan eski Armenia krallığının bir bölümünü [Bizans-armenia] İmparatorluk'un askeri ve idari yapısına kattı” (Morrisson, 2014, s. 179). Merkezi atama ile Bizanslı yöneticiler bu bölgelere atandı. Bu dört yönetim bölgesinin başında *Magister Militium Armeniae*⁹ unvanıyla yukarıda adını zikrettiğimiz Sittas bulunuyordu (Greatrex, 1998, s. 154; Malalas, 1986, s. 271; Öztürk, 2020, s. 96). İmparator I. Iustinianos'un bacanağı olan Sittas çok geniş yetkilerle Ermenilerin bulunduğu toprakları yönetiyordu, öyle ki, bulunduğu konum Avrupa'daki eksarklar ile aynı konumdaydı (Diehl, 1901, s. 230; Grousset, 1973, s. 240). Bu idari sistem Ermenilerin nazarında olumsuz olsa da Doğu bölgesinin güvenliği için önemliydi. Sâsânîlere karşı Ermenileri yanında tutması gerektiğini bilen İmparator, Sittas'tan sonra *Magister Militium Armeniae* olarak Mamigonyan ailesinden Hamazasp Mamigonyan'ı atadı. Bizans İmparatorluğu ve politikası için önemli bir atamayı, zira Mamigonyan ailesi yerel Ermeni nahararları

primae Armeniae, hoc est proconsuli, ex secunda Armenia appellationes deferantur, hoc est secundum Sebastiam, tertiae vero Armeniae comiti, secundum Melitenem dicimus, ex quarta Armenia appellationes usque ad memoratam competant quantitatem. Ayrıca, daha önce eyalet biçimine indirgenmemiş fakat Tzophanene, Anzetene veya Tzophane ve Asthianene olarak bilinen, Balabitene olarak da adlandırılan ve satraplar tarafından yönetilen çeşitli yabancı isimlere sahip ulusların bir toplamıydı - Romalı olmayan ve atalarımız tarafından bilinmeyen bir magistaratusun adı, lakin yabancı bir ülkeden tanıtılan bir bölge olarak Dördüncü Armenia'yı da kurarız. Biz de o bölgeye bir sivil idare veriyoruz, bir sivil magistratus atadık ve Martyropolis şehrini ve Kitharizon askeri ordugahını onun yetkisi altına alıyoruz. Eyalet, normal magistratuslardan birine sahip olacak ve bir konsüllük eyaleti olacaktır. Böylece, dört Armenia varken, ikisinin saygınlık derecesinde valileri, prokonsül ve kontu, Birinci Armenia'yı yöneten ilki, Üçüncü Armenia Kontu'nu yönetir. İkinci ve Dördüncü Armenia'nın normal valileri olacaktır. Ve 500 solidi'den daha azını içeren başvuruların bu şehre gönderilmemesi, ancak en yakın saygınlık derecesine sahip magistratus huzuruna çıkarılması için ciddiyle uğraştığımız için, burada, İkinci Armenia'dan alınan bu nitelikteki temyiz başvurularını da sunuyoruz, yani Sebastia'dan gelenler, Birinci Armenia'nın magistratusuna, yani valiye götürülecek ve Dördüncü Armenia'dan olanlar, Dördüncü Armenia'nın, yani Melitene'de ikamet eden magistratusuna götürülecek.

⁹ Armenia bölgesinde tesis edilen orduların başkumandanı olan kişilere verilen unvandır. Konu ile ilgili bkz: Khazdan, A. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium*.

arasında en güçlü olanıydı ve Pers-armenia'da Sâsânîlere karşı söz sahibi olabilmiş bir aileydi. Böyle güçlü bir ailesinin Bizans-armenia'sının askeri yöneticisi olması Pers-armenia ile ilişkileri daha da güçlendirebilir, hatta oradaki Ermenileri Bizans protektorasına çekebilirdi. Sittas'ın valiliği döneminde Ermenilerin Sâsânîlere karşı savaşmak için Bizans ordusuna gönüllü olarak katılmak istemeleri bu durumu güzel bir şekilde açıklamaktadır (Aslan, 1909, s. 268; Dedeyan, 2015, s. 171; Grousset, 1973, s. 240).

İmparator I. Iustinianos'un Bizans-armenia'sında uyguladığı reformlar ve politik düşünceler ne yazık ki uzun soluklu olmadı. *Magister Militium Armeniae* Hamazasp Mamigonyan, muhbir olan Akakios tarafından Sâsânî casusu olarak suçlandı. Hamazasp Mamigonyan ne olduğu anlayamadan imparatorun gazabına uğrayarak öldürüldü. Akakios ise imparator tarafından *Magister Militium Armeniae* olarak atandı. Akakios'un getirdiği despotik yönetim Ermeniler arasında bir infiale yol açtı ve halk Akakios'u katletti. Giderek artan Ermeni isyanını önlemek için imparator eski *Magister Militium Armeniae* Sittas'ı görevlendirdi, ancak Sittas da isyan sırasında Ermeniler tarafından öldürüldü. Sittas'ın ölümü üzerine görevi devralan Bouzes sert davranışlarından dolayı Ermeni asilerin içine bir korku saldı, lakin bu sefer de Ermenilerin Sâsânîlerden yardım talep etmesi iki büyük gücü karşı karşıya getirdi (Ayvazyan, 2014, s. 63-65; Grousset, 1973, s. 240; Treadgold, 1997, s. 192-193).

İmparator Iustinianos idari düzenlenme ile ordunun daha etkin olmasını ve sivil ve askeri görevlerin eşgüdümlü olmasını arzuladı (Morrisson, 2014, s. 127). Ancak çıkan Ermeni isyanları ve Sâsânîler ile savaş bölgedeki istikrarı bozdu. Bazı Ermeni nahararları da Sâsânîlerden umdukları şeyi bulamadılar. İmparator Bizans-armenia'sındaki yerel Ermeni nahararlık sistemini bozarak onları imparatorluk içinde eritmeye çalıştı. İsyen eden Ermenileri imparatorluğun farklı bölgelerine tehcir etti (Öztürk, 2020, s. 98).

I. Iustinianos'un idari organizasyonu halefleri döneminde de devam etti. Bilhassa Maurikios devrinde Behram Çubin olayının yaşanması ve Bizans sayesinde IV. Pervîz'in tahtına geri kavuşması iki ülke arasında sınırların tekrardan çizilmesine neden oldu. Bizans, Mezopotamya'daki günümüz Mardin'in güneydoğusunda bulunan Dara ve Martyropolis (Silvan) kalelerini ve Dıvin'e kadar bütün Armenia'yı geri aldı. İmparator I. Theodosios döneminde çizilen kesin sınırlar – bazı ufak değişiklikler olsa da – İmparator Maurikios döneminde yeniden çizilmiş oluyordu. Bu toprak paylaşımına göre Bizans ile Sâsânîler arasındaki yeni sınır Hırazdan ve Asad ırmakları oluyordu (Grousset, 1973, ss. 251; Öztürk, 2020, s. 106). Ancak Sebeos'un verdiği bilgide Bizans'ın Godayk'daki Karin kasabasına kadar geldiklerini söylemesi yukarıdaki sınırlar ile uyumsuzdu (Sebeos, 1999, s. 12). Grousset'in verdiği bilgiye göre Bizans-Sâsânî sınırı Van gölünün güney kıyısındaki İnçak veya İnçakisar bölgesiydi (Grousset, 1973, ss. 251).

Bu toprak paylaşımıyla Bizans-armenia'sı Kuzeyde Theodosiopolis'ten (Erzurum) Sevan Gölü'ne kadar, Güneyde Martyropolis'ten (Silvan) Van Gölü'ne kadar genişletti. İberya bölgesinden de toprak alan Bizans uzun bir sürenin ardından doğuda istediği politikaları gerçekleştirdi ve istediği toprakları elde etti. Sâsânîler ise büyük bir çöküş yaşadı. Behram Çubin isyanının getirdiği zayıflık otorite zafiyetini gösterdi ve bu durum büyük bir toprak kaybına neden oldu. Ermeniler için ise durum çok farklı bir boyuttaydı. Topraklarının önemli bir kısmı – neredeyse üçte ikisi – hamileri olan Bizans'ın sınırlarına dahil olmuştu. Bu bir nevi Hıristiyan Ermeniler için iyi görünebilirdi. Ancak Bizans'ın kilise vasıtasıyla Ermenileri kendi içinde eritmeye çalışması Sâsânîlerin mazdacı politikasından pek de farklı değildi. Siyasi açıdan ise Bizans'ın Ermeni toprakları üzerindeki değişimleri de Ermeni nüfusunu kendi içinde eritmek istediğinin bir göstergesiydi. İmparator Maurikios da tıpkı selefi İmparator Iustinianos gibi Ermeni topraklarının idari ve askeri dağılımını selefinin reformlarına göre yeniden düzenledi. Bu düzenleme şöyleydi:

Armenia Prima: Theodosiopolis (Erzurum) ve Pontos şehirleri Melitene'ye (Malatya) bağlandı.

Armenia Secunda: Kappadokia'daki Sebastia (Sivas) diyarı olarak kaldı.

Armenia Tertia: Bu bölge ortadan kaldırıldı ve 'Büyük Armenia' adını aldı.

Armenia Quarta: Bu bölgenin merkezi olan Martyropolis (Sivan), Mezopotamia adını aldı ve İmparator bu bölgeye Dadyma (Harput Ovası'ndaki Tadim Köyü) ve Arsamosata (Harput ve Palu şehirleri arasında bir yerde) şehirlerini de içeren ikinci bir Armenia Quarta veya diğer adıyla Iustinia Quarta'yı ekledi (Honigmann, 1935, ss. 27-37; Öztürk, 2020, s. 106-107).

İmparator I. Iustinianos'un Ermenilere yönelik temel hedefi imparatorluk içindeki diğer uluslarda olduğu gibi onları da imparatorluk içinde birleştirmeye yönelikti (Adontz, 1970, s. 163). İmparator Maurikios da selefiyle aynı düşünceyi güttü ve buna yönelik idari organizasyonun alanını genişletti. Onun amacı da Armenia'nın bir bütün olarak emperyal topraklara katılması ve tam bir bütünlük sağlanmasıydı. Burada verdiğimiz bilgilerin amacı, Bizans'ın Armenia'daki toprakların idari dağılımını, bu dağılıma Ermenilerin tepkileri ve Sâsânîlere karşı sergilenen başarının gösterilmesidir.

5. SONUÇ

Armenia bölgesi eski devirlerden itibaren hem coğrafya hem de askeri güç olarak Roma'nın (Bizans) ilgi noktasıydı. Ancak Doğu'daki Sâsânî varlığı Roma'nın tam anlamıyla bölgeye nüfuz etmesine mani oldu. 387 yılındaki anlaşmadan sonra Armenia iki kısma ayrıldı ve Bizans Küçük Armenia'da nüfuzunu etkin bir şekilde kullandı. Ermeniler bilhassa ordu sahasında geniş

bir şekilde kullanıldı. Detaylarını en çok Prokopios'ta gördüğümüz gibi Ermeniler “vekil harçlık, general, ordu komutanı, küçük birimlerin komutanlığı ve imparatorun özel danışmanı” gibi makamlara geldiler. Ayrıca idari organizasyon reformuyla birlikte bölgede kurulan askeri teşkilat içinde de bulundular. Tamamı Ermeni olmamakla birlikte 15.000 kişilik bir “Armenia ordusu” oluşturuldu. Bu reform I. Iustinianos devrinde yapıldı ve Küçük Armenia dört idari bölgeye ayrıldı. İmparatorun amacı Doğu bölgesini Sâsânîlere karşı daha etkin bir şekilde korumak ve sivil ve askeri otoriteyi eşgüdümlü olarak icra etmektir. Ancak Ermeni isyanları ve ardından gelen Sâsânîler ile savaşlar imparatorun amacıyla ters düştü. I. Iustinianos'un haleflerinden olan Maurikios da selefi gibi bu reformlara devam etti, zira Sâsânîler'dan alınan Armenia toprakları için de yeni düzenlemeler yapıldı. Ermeniler ve o coğrafyada yaşanan gruplar cebren de olsa imparatorluk bünyesine katıldı.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adontz, N. (1970). *Armenia in the period of justinian*, (N. G. Garsoian, Çev.). Galouste Gulbenkian Foundation.
- Ammianus Marcellinus* (II. Cilt) (J. C. Rolfe, Ed., Çev.). (1936). Harvard University Press.
- Aslan, K. (1909). *Études historiques sur le peuple arménien*. G. Dujarric.
- Ayvazyan, A. (2014). *The armenian military in the byzantine empire: conflict and alliance under justinian and maurice*. Sigest.
- Bournoutian, A. G. (2006). *A concise history of the armenian people*. Mazda Publishers.
- Charanis, P. (2021). *Bizans imparatorluğu'nda ermeniler* (E. Öztürk, Çev.). Urzeni.
- Dedeyan, G. (2015). *Ermeni halkının tarihi* (Ş. Çiltaş, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Diehl, C. (1901). *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*. Ernest Leroux.
- Ghazar Parbeci. (1985). *History of the armenians* (R. Bedrosian, Çev.). Sophe. n.
- Greatrex, G. Lieu, Samuel. (2002). *The roman eastern frontier and the persian wars part II AD 363-630*, Routledge.
- Greatrex, G. (1998). *Roma and persia at War, 502-532*, Francis Cairns.
- Grousset, R. (1973). *Histoire de l'arménie des origines à 1071*. Payot.
- Honigmann, E. (1935). *Die ostgrenze des byzantinischen reiches*. Librairie Orientale.
- Kazhdan, A. (1991). *The oxford dictionary of byzantium* (I.II.III Cilt). Oxford University Press.
- Lemerle, P. (2016). *Bizans tarihi* (G. Üstün, Çev.). İletişim Yayınları.
- Luttwak, E. (2009). *The grand strategy of the byzantine empire*. Harvard University Press.
- Martindale, J.R. (1992). *The prosopography of the later roman empire*. (I-III. Cilt). Cambridge.
- Morrisson C. (2014). *Bizans dünyası – Doğu roma imparatorluğu 330-641*. Ayrıntı Yayınları.
- Novellae Constitutiones* (J. Friedrich, Ed.). (1717). Principi ac domino.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans devleti tarihi* (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu.
- Öztürk, E. (2020). *Bizans döneminde anadolu'da ermeniler*. Urzeni Yayınları.
- Parnell, D.A. (2017). *Justinian's men – careers and relationships of byzantine army officers, 518-610*. Palgrave.
- Procopius. (1961). *History of the wars* (I-VII. Cilt). (H. B. Dewing, Ed., Çev.). Harvard University Press.
- Talbert J.A. (2000). *Barrington atlas of the greek and roman world*, Princeton University Press.

Ter-Ghévondian, D'A. (1986). Les familles féodales d'arménie et leurs possessions héréditaires. (Marius Canard, Çev.). *Bibliothèque Arménienne de la Fondation Calouste Gulbenkian*.

The Armenian History attributed to Sebeos (R. W. Thomson, Çev.). (1999). Liverpool University Press.

The Chronicle of John Malalas. (Elizabeth Jeffreys, vd, Çev.). (1986). Australian Association for Byzantine Studies.

Treadgold, W. (1995). *Byzantium and its army 284-1081*, Stanford University Press.

Treadgold, W. (1997). *A History of the byzantine state and society*. Stanford University Press.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar*. İnkılâp Yayınları.

Makale Bilgisi: Cuma, E. (2022). Mağrib ve Endülüs'te Berberî Hâkimiyetinin Mimarları: Abdullah b. Yâsin ve Yûsuf b. Tâşfin. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, ss.191-208.	Article Info: Cuma, E. (2022). Founders of the Berber Domination in the Maghreb and al-Andalus: Abdullah b. Yasin and Yusuf b. Tashfin. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp.191-208.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 07.03.2022	Date Submitted: 07.03.2022
Kabul Edildiği Tarih: 28.03.2022	Date Accepted: 28.03.2022

MAĞRİB VE ENDÜLÜS'TE BERBERÎ HÂKİMİYETİNİN MİMARLARI: ABDULLAH B. YÂSİN VE YÛSUF B. TÂŞFİN

Cuma Eren*

ÖZ

İslam'ın siyasi cephesi henüz 7. Yüzyılda Kuzeybatı Afrika'yı, 8. Yüzyılda ise İber yarımadasını kapsamasına rağmen İslam tarihine ilişkin malumatımızın Şam-Bağdat odaklı olması İslam'ı doğu eksenli düşünmemize neden olmuştur. İslamiyet'in Kuzey Afrika ve İber yarımadasında yayılmış olması doğu-batı arasında siyasi ve bilimsel etkileşime zemin hazırlamıştır. İslam'ın nispeten Doğudaki faaliyetleri daha iyi bilinsede Mağrib'te ki faaliyetlerde yadsınamayacak kadar önemlidir. Örneğin; İslam için Doğu da İslam siyasi hayatını bir düzen içerisine alan Selçuklular (1040-1157) ne ifade ediyorsa Mağrip'te de Murâbitlar (1056-1147) benzeri bir rol üstlenmişlerdir. Çünkü her iki devlette İslam birliğini tesis etme ve Hristiyan dünyasını hedef almada benzer faaliyetler göstermişlerdir.

IX. Yüzyılda Müslüman olan Berberilerden Sanhâce boyunun Cüdale kabilesi reisi Yahya b. İbrahim, kendisi ve kabilesinin İslamiyet'i öğrenmesi için Ebû İmran el-Fasî'den bir öğrencisini göndermesini ister. Netice itibariyle de bu vazifeyi ifa etmek maksadıyla Abdullah b. Yasin bölgeye gider. Başlangıçta sadece İslam'ı öğretmek maksadıyla yola çıkmışken Abdullah b. Yasin'in gayretleri sonucu hem Mağribi hem de Endülüs'ü hakimiyeti altında tutan bir devlet ortaya çıkmıştır.

Emîr el-Müslimin unvanı ile Yusuf b. Taşfin dönemi Murâbitlar Devletinin yükseliş dönemi olarak ele alınmaktadır. Nitekim 1086 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso liderliğindeki Hristiyan kuvvetlerini Zellaka savaşında mağlup etmesi ve Endülüs'teki Tavaif'i-Mülük emirliklerini hakimiyeti altında toplaması Taşfin'in bi-hakkın bu unvana liyakatini göstermiştir. Kısacası bu dönem Batı İslam dünyası topraklarının ilk defa aynı ellerde toplandığı dönemdir.

Yusuf b. Taşfin'den sonra yerine geçen Ali b. Yusuf b. Taşfin'de Endülüste cihad faaliyetlerine devam etmişse de özellikle ondan sonra hem Mağrip'te Muvahhidler isyanı hem Endülüste ki karışıklıklar neticesinde 1147 yılında siyasi sahneden çekilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, cumaeren13@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9685-155X

Anahtar Sözcükler: İslam, Kuzey Afrika, mağrib, Endülüs, murâbitlar, Yahya b. İbrahim, Abdullah b. Yâsin, Yûsuf b. Tâşfin, ez-Zellaka

FOUNDERS OF THE BERBER DOMINATION IN THE MAGHREB AND AL-ANDALUS: ABDULLAH B. YASİN AND YUSUF B. TASHFİN

ABSTRACT

Although the political front of Islam covered Northwest Africa in the 7th century and the Iberian peninsula in the 8th century, the fact that our knowledge about Islamic history is oriented between Damascus-Baghdad led us to think of Islam in the eastern-centered. The spread of Islam in North Africa and the Iberian peninsula paved the way for political and scientific interaction between East and West. Although the activities of Islam in the East are better known, its activities are undeniably important in the Maghreb. For example The Seljuks (1040-1157), who organized the Islamic political life in the East for Islam, played a similar role to the Almoravids (1056-1147) in the Maghreb. Because the both states showed similar activities in establishing Islamic unity and targeting the Christian world.

The chief of the Judala clan of the Sanhaja tribe Yahya b. Ibrahim, one of the Berbers who converted to Islam in the 10th century, asked Abu Imran al-Fasi to send one of his students so that he and his tribe can learn about Islam. As a result, in order to fulfill this duty, Abdullah b. Yasin went to the region. In the beginning, that was only for the purpose of teaching Islam but as a result of Abdullah b. Yasin's efforts, a state emerged that dominated both Maghreb and al-Andalus.

With the title of Amir al-Muslimin, Yusuf b. Tashfin's period was regarded as the rising era of the Almoravid State. The fact that he defeated the Christian forces led by Alfonso in the Battle of Zallaqa in 1086 and gathered the Muluk al-Tawaif emirates in Andalusia under his power showed that Tashfin had the title deservedly. In short, this period was the timespan when the lands of the Western Islamic world were gathered in the same hands for the first time.

Even if Ali b. Yusuf b. Tashfin, the successor of Yusuf b. Tashfin, continued jihad activities in Andalusia, he withdrew from the political scene in 1147 as a result of both the Almohad rebellion in the Maghreb and especially following turmoil in al-Andalus.

Keywords: Islam, North Africa, maghreb, al-Andalus, Almoravids, Yahya b. Ibrahim, Abdallah b. Yasin, Yusuf b. Tashfin, al-Zallaqa.

1. GİRİŞ

Hız. Hüseyin taraftarları ve Abbasiler arasında 786 yılında meydana gelen Fah savaşından sonra Mağrib-i Aksâ'ya¹ gelen² İdrîs b. Abdullah b. Hasan b. Ali³ tarafından 788 yılında kurulan ve İslâmiyet'in yayılmasında büyük gayret gösteren ilk Müslüman devlet olan İdrîsiler, Mağrib'te çokta geniş bir sahada hâkimiyet sağlayamamışlardır. İdrîsiler Fas'ta manevi sahada önemli faaliyetlerde bulunmuşlarsa da Berberîlerin karakteristik bir hususiyeti olan Bağımsızlık duyguları⁴ karşısında aciz kalmışlar ve ülkede anarşi boy göstermeye başlamıştır (Ceran, 2012). Bu bağlamda sahneye ilk çıkan berberi kabilesi Zenâteliler⁵ olsa da bunların da hakimiyet sahaları dar olmakla birlikte hem pek fazla teşkilatlanamamış olmaları hem de diğer berberi kabileleri üzerindeki istibdatları berberi ittifakını tesis etme hususunda teşekkül eden maniler olmuştur. Zikredilen sebeplerden dolayı Zenâteliler de pek uzun ömürlü olamadığı için Fas'ta ittifak ve ittihadı tesis eden devlet olarak ele alabileceğimiz ilk hanedan Murâbitlardır.⁶

¹ Müslümanlar arasında yaygın olarak kullanılan Mağrib kelimesi Mısır'ın batısında kalan Kuzey Afrika bölgesi için kullanılır. Günümüzde bu bölgede Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus ve Libya bulunmaktadır. Merrakuşi'ye göre ise Mağrib Berânîs dağlarından Atlas okyanusuna, Mısır'ın batısından Merrakeşe ve oradan Güney Endülüsu da içine alan bir sahayı ifade eder. Merrakuşi'ye göre Mısır merkez kabul edilmiş Mısır'ın doğusu Meşrik, batısı da Mağrib olarak ele alınmıştır. Ki İbn Haldun da buna benzer bir tanım yapmıştır.

Mağrib dediğimiz saha aynı zamanda üç kısma ayrılmıştır. Bunlar; İfrikıyye veya Mağribu'l-Ednâ; günümüz Tunus ve çevresini, Mağribu'l-Evsat; Cezayir ve çevresini, son olarak Mağribu'l-Aksâ; Fas ve Moritanyayı ifade etmektedir (Adıgüzel, 2005); Arap Coğrafyacılar göre ise, Mağrib tabiri Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadele esnasında İslam âleminin batısına verilmiş bir isimdir. Bu bakımdan Arap coğrafyacılar Mağribi; Fas ve Merakeş, Mağribu'l-Aksâ, Cezayir ve Tunus; Mağribu'l-Evsat, Libya; Mağribu'l-Ednâ olarak tasnif etmişlerdir (Ceran, 2012); (Çapar, 2020). Fakat görünen o ki bu üç bölgenin sınırları birbirinden kesin olarak ayrılmadığı için tarihçiler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

² Daha önceden Kerbelada Hz. Peygamber'in torunu olan Hz. Hüseyin'in katledilmesini de hafızasında canlı tutan İ. İdrîs, bu savaştan kaçmıştır (Fromherz, 2016).

³Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın torunlarından (Lapidus, 2002).

⁴ Bu nedenle bir Vali, Halife Abdülmelik'e "Afrika'nın fethi imkânsız" diye yazmıştı; "Neredeyse bir Berberi kabilesi yok edilirken yerine bir başkası gelir." Ayrıntılı Bilgi için (Bkz: Anne Dozy, 1913)

⁵ Sanhâce kabilesinden sonra bölgenin en büyük kabilesi olarak görülen Zenâteliler Mağrib-i Evsat'tan çıkıp Mağrib'in her tarafına yayılmışlardır. İbnü'l-Esir ve diğer bazı tarihçilere göre Filistin'den gelen bu kabile daha çok göçebe bir yaşam sürmüşlerdir (Şeyban, 2013).

⁶ İspanyollar tarafından Almoravids olarak tanımlanmıştır (Cousin & Saurin, 1905); Almoravid terimi, "keşişler" veya "kale halkı" anlamına gelen Arapça al-Murabitun'un İspanyolcasıdır (F.Page, 2005).

Aslen Afrikalı göçebe Berberîlerden olup bugünkü Moritanya'dan çıkan (Messier, 2010) Murâbitlar (el-Murabi'tûn 434/1042-530/1147), beşinci/on birinci yüzyılın ikinci yarısında batı Mağrib'i ve Endülüs'ün çoğunu fetheden bir Sahra Berberî kabilesi federasyonudur⁷(Lapidus, 2002). Ayrıca başkentleri Merakeş⁸ olan Murâbitlar, Endülüs'ü fetheden Mağrip merkezli ilk imparatorluk olduğu için bu dönemde Batı ve uzak Mağrib arasında yoğun ticari⁹ ve entelektüel temaslar meydana gelmiştir¹⁰ (Gomez-Rivas, 2020).

Doğuda Fatımilerin, İran'ı ve İfrikiyye'yi fethedip Abbasileri kuşatmasına engel olan Selçukluların Batıdaki karşılığı olarak kabul edilen (Laroui, 1977) ve Kuzey Afrika'daki berberi boylarından biri olan Sanhâce¹¹ boyuna mensup (Mekki, 1999) Lemtûne, Cedale/Cüdale, Lumta ve Mesûfe kabileleri tarafından kurulan (Sallabi, 2006) Murâbitûn hanedanı, adını dini liderleri (Colin, 2012) olan Abdullah b. Yâsîn'in Senegal nehri üzerinde bir adada inşa ettirdiği "Ribat"¹²-tan almıştır. Devleti kuran kabilelerden

⁷Murâbitlar, güney Fas ve Sahra'da yaşayan ve tuz, altın ve köle ticaretiyle uğraşan Berberi Sanhaja göçebeleri arasından toplandı (Fierro, 2006).

⁸İsminin menşei hakkında kesin bir bilginin olmadığı şehrin yapımına genel kabule göre; Murâbit Emîri Ebûbekir b. Ömer tarafından 1062 yılında başlanmış ve 1077-78 yıllarında Yûsuf b. Tâşfîn döneminde tamamlanmıştır. Fas'ın güneyinde geniş ve düz Havz ovasında deniz seviyesinden 465 metre yükseklikte kurulmuştur (Razûk, 2004).

⁹Murâbit Hanedanı, Batı Afrika altınının Akdeniz Havzasının diğer bölgelerine dağıtımında büyük bir rol oynamıştır (Messier, 1974).

¹⁰Murâbit dönemiyle birlikte Batı İslam tarihinde yeni bir aşama başlar. En çarpıcı gerçek kuşkusuz Batı Mağrip ve Endülüs arasında neredeyse bir buçuk asırdır (1090'dan 1228'e kadar) sağlanan siyasi birleşmedir (Guichard, 1995).

¹¹Berberi tarihçilere göre Bernes b. Berr'in soyundan gelen yedi büyük kabileden biridir. Bunların genel itibarıyla Berberî oldukları kabul edilse de bazı Müslüman alimler Sanhâcelilerin kökeninin Himyerîlere dayandığını ve Yemen'den Afrika'ya geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Yetmiş civarında kollarının olduğu söylenen Sanhâceliler, Kuzey Afrika'nın her bölgesine yayılmışlardır. Bu boya bağlı kabilelerin kurmuş oldukları devletler de bulunmaktadır. Örneğin; Telkâtel kabilesi, İfrikiye, Lemtûne ve Messûfe kabileleri de Mağrib-i Aksâ, Endülüs ve Balear adalarında devletler kurmuşlardır. Yine Granada'daki Zirîlerde Telkâte kabilesindedir (Özdemir, 2009).

¹²Bkz: (Yiğit, 2008); bu kelime, bir tür manastır olan Ribat'ın sakinleri olan Arapça el-Murâbitun'un transkripsiyonudur (Laroui, 1977); "Ribat, düşmana karşı İslam diyarını korumak üzere sınır boylarında yapılmış olan kaledir." (Sallabi, 2006); Murâbit kelimesi Arapça Ribat kelimesinden gelir, tam anlamıyla "bağ, bağlılık" (bir davaya, bir lidere) ve yaygın olarak İslami ibadeti uygulayan ve sıkı bir disipline tabi olan bir askeri garnizonu niteler. Ribat kelimesi, bu askerlerin ikamet ettiği kaleyi belirtir. Bu kurum, İslam'ın ilk fetihlerine kadar uzanıyordu (Peyronnet, 1993); Ribat kelimesi Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'ı Kerîm de Enfâl suresinde cihat ile ilgili bir ayette savaş atları anlamıyla "Ribatu'l-hayl" olarak geçmektedir. "وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَابِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرَبِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِأَنْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوفَّى الْإِنْسَانُ مَا نَشَاءُ" "Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup

Lemtûne'ye nispetle ed-Devletü'l-Lemtûniyye, mensuplarının yüzlerini peçeyle örtmeleri dolayısıyla da el-Mülessimûn olarak da adlandırılmışlardır (Yiğit, 2020).

2. Abdullah b. Yâsin ve Murâbitların Kuruluşu

Berberî Sanhâce boyunun Cüdale kabilesi reisi olan Yahyâ b. İbrahim, İslam'ı hem öğrenmek hem de yaymak isteyen samimi bir Müslümandı. Bu minvalde Hac vazifesini yerine getirip ve İslam'da kutsal kabul edilen beldeleri ziyaret ettikten sonra dönüş yolunda Kayravan'a gelip Ebû İmran El-Fasî'nin¹³ ders halkasına katıldı. Yahyâ b. İbrahim, Ebû İmran'dan halkına İslam'ı öğretmesi maksadıyla bir âlim göndermesini istedi. Ebû İmran, sorduğu sualler neticesinde Yahyâ b. İbrahim'in İslam dini hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğini¹⁴ ama samimi bir Müslüman olduğunu görünce onun bu teklifini kabul etti. Fakat Ebû İmran'ın talebelerinden gitmeyi isteyen çıkmayınca bunun üzerine Ebû İmran, Yahyâ b. İbrahim'i Mağrib fakihlerinden talebesi Veccâc b. Zellûya gönderdi. Bu ziyaretin neticesinde ise Yahyâ b. İbrahim, maliki mezhebi âlimi (Fierro, 2006) Abdullah b. Yâsîn ile birlikte önce Cüdaleye, daha sonra da Lemtûne kabilelerinin oturduğu Sahraya gitti (Ceran, 2012); (Sallabi, 2006); (Fierro, 2006).

caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir" (Kur'an'ı-Kerîm, Enfâl Suresi (8), 60. Ayet); Müslümanların hem ülkeyi hem de mukaddes bildikleri dinlerini müdafaa maksadıyla kurdukları Ribatlar daha sonraları Suğr yani kale şehire dönüşmüştür. Ancak bu kelime Afrika'da başka bir hüviyet kazanmıştır. Şöyle ki, Afrika da başlangıçta Ribatlar Şiilik ve Bergavâta kabilesi hariciliği gibi Ehl-i Sünnet'e muhalefet eden yeni mezheplere karşı kurulmuş ilmi savunma merkezleri olarak ele alınmıştır. Daha sonraları ise Ribatlar, diğer din mensuplarıyla mücadele maksadıyla harp merkezleri olmuşlardır (Ceran, 2012).

¹³ Mâlikî fıkhnın Mağrib'de yerleşmesinde önemli rol oynamış olan fıkıh, kelim ve hadis âlimidir. Hatta hadisçiler onu hafız olarak kabul eder ve müksirûndan sayarlar (Süveysî, 1994). Müksirûn, çok hadis rivayet eden yedi sahabe hakkında kullanılan bir terimdir (Ağırman, 2020).

¹⁴ Yahya b. İbrahim'in kabile lideri olmasına rağmen İslam'ın temel prensiplerini dahi bilmediğini gören Ebû İmrân Yahya b. İbrahim'e "-Seni öğrenmekten alıkoyan nedir?" diye sormuştur. Bunun üzerine Yahya b. İbrahim cevaben "Muhterem Efendim! Benim bölgemin halkı bütünüyle cahildir. Onların içinde Kur'an'ı okuyabilen bir kişi bile yoktur. Bununla beraber onlar, iyilik yapmayı severler bu hususta birbirleriyle yarışır. Keşke kendilerine Kur'an okutacak, İslam'ın esaslarını öğretecek, dini meseleleri açıklayacak, Kitap ve sünnetle amel etmeye çağırarak ve Peygamber Efendimizin sünnetlerini izah ederek dinimizin emirlerini öğretecek birini bulabilselerdi. Onlara doğru ve iyiyi öğretmek suretiyle Allah'tan mükafat istersen talebelerinden birkaçını benimle beraber ülkeme gönder. Halkıma dinlerini öğretsinler, dini meselelerde onlara önder olsunlar. Bu takdirde büyük sevap kazanırsın. Zira onlar halkımın kurtuluşuna vesile olacaklardır" (Ceran, 2012).

Berberî asıllı kabileler her ne kadar IX. Yüzyılda Müslüman olmuşlarsa da hem coğrafi olarak gözden uzak hem de iç kesimlerde yaşamalarından dolayı İslami eğitim konusunda ciddi yetersizlikler bulunmaktaydı ki Yahyâ b. İbrahim bu eksikliğin giderilmesi hususunda gayret göstermiş ve Abdullah b. Yâsîn'i de yanına alarak faaliyete başlamışlardır (Adıgüzel, 2007). Ancak durum görüldüğü gibi kolay olmamış Abdullah bin Yâsîn, Berberîlerin dinin emirlerini yaşama hususunda büyük ihmalkârlık gösterdiklerini görünce oradan ayrılmayı düşünmüştür. Bunun üzerine Yahyâ b. İbrahim'de kendisine katılarak yukarıda sözü edilen Senegal nehri üzerinde inşa edilmiş Ribât'a yerleşerek İslam'ın emir ve yasaklarını yaymak amacıyla burada talebe yetiştirmeye başlamışlardır (Brockelmann, 1960). Öyle ki kısa sürede Abdullah bin Yâsîn'in etrafına sayıları bini bulan bir talebe kitlesi toplanmış ve bunlar cihad etmek üzere eğitilmişlerdir (Ceran, 2012). Böylece sözü edilen Ribât başlangıçta dinin tebliğ edilmesi için yola çıkılan bir mekân iken, sonrasında başlarında Yahyâ b. İbrahim ve Abdullah bin Yâsîn'in olduğu, Mağrip ve Endülüs tarihinde büyük rol oynamış olan bir devletin temellerinin atıldığı merkez olmuştur (Fierro, 2006).

Murâbit hanedanının yüzyıllık ömrü boyunca, cihat kavramı şu şekillerde ele alınmıştır: Doğruluk mücadelesi, Sahra'daki paganlara, Sicilmâse ve Mağrip'in geri kalanındaki kötü Müslümanlara, Hristiyan kafirler ve İberyâ'nın Hristiyan krallarına karşı savaş (Messier, 2010). Nitekim Kur'an-ı Kerîm de “لَنْ يَغْتَابَ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانًا” “Bilin ki Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever” (Kur'an'ı-Kerîm, Saff Suresi (61), 4. Ayet) ayetiyle Müslümanları cihad etmeye teşvik etmektedir. Murâbitlarda bu ayete ve ayetteki saf düzenine sıkı sıkıya sarılarak cihad hareketlerine başlamışlardır (Gutierrez, 2014). Bu minvalde Abdullah b. Yâsîn ve ordu komutasında bulunan Yahya b. İbrahim kendilerine bağlı Murâbitlar yahut Muraviler¹⁵ile birlikte -sayılarının 30.000 olduğu ifade edilir- öncelikle Cüdale ve Lemtûne kabilelerinin de bulunduğu Sanhâce boyunu itaat altına aldılar (Ceran, 2012). Bu seferlerden sonra Yahyâ b. İbrahim vefat etmiş ve Abdullah b. Yâsîn Cüdale kabilesi içerisindeki konumunu kaybederek oradan sürülmüştür. Yahyâ b. İbrahim'in vefatı sonrası yerine Lemtûne kabilesi reisi Yahya b. Ömer getirilmiş, Abdullah b. Yasin de irşad faaliyetlerine devam etmiştir (Gutierrez, 2014). Böylece hem yönetim hem ordu Lemtûne kabilesine geçmiştir.

¹⁵ “Murabitûn, Kur'anî bir sözcük olan r-b-t- kökünden türetilmiştir. Sözcük Berberî savaşlara özgü uzun ve gevşek sıralar yerine önde piyade geride develerle süvarilerin bulunduğu yakın sıralarda savaşma tekniklerine gönderme yapar. Dolayısıyla Muravîler ifadesi Kur'an da tavsîye edilen tarzda kutsal savaşta icra edenlere gönderme yapar” (Lapidus, 2002).

Daha sonra ise, Sicilmâsenin¹⁶ hâkimi olan Zenâteliler'in yaptıkları zulümlerden bıkan âlimler, Abdullah b. Yâsîn'den yardım talebinde bulundular. Yahyâ b. İbrahim'in vefatı sonrası ordu komutasına getirilen Lemtûne kabilesi lideri Yahyâ b. Ömer ile birlikte harekete geçen Abdullah b. Yâsîn, 1053 yılında Zenâte lideri Mesud'u öldürüp Kur'an dışı bütün vergileri kaldırmıştır. Nitekim Abdullah b. Yasin'in maksadı sadece bireyleri irşad etmek değil aynı zamanda idarecilerin Kur'an dışı uygulamalarını da ortadan kaldırmaktı (Brockelmann, 1960).

Yahya b. Ömer'in ölümü sonrası ise yerine kardeşi Ebûbekir b. Ömer getirilmiştir¹⁷(Gutierrez, 2014). Ebûbekir de derhal cihad faaliyetlerine başlamış ve Atlas'ın kuzeyine sefere çıkmıştır. İlk olarak Fatimilerin küçük bir prenslik kurdukları Sûs¹⁸ bölgesine gitmiş ve ileride büyük bir kumandan olacak olan amcazadesi Yûsuf b. Tâşfîn ile birlikte Sûs bölgesini ele geçirerek burada Şiiliğin yerine Mâlikiliği tesis etmiştir. 1506 yılında ise Abdullah b. Yasin'e bağlı kuvvetler Masmûde idaresindeki Ağmat şehrini ele geçirip burayı başşehir yapıp Murâbitlar Devletini kurmuşlardır (Fierro, 2006). Ağmat şehrini ele geçirdikten sonra Batı Sudan'daki Gana krallığının topraklarına hücum edip Evdeguşt/Avdagost'u¹⁹ da ele geçirmişlerdir (Ceran, 2012). Sicilmâse ile birlikte bölgenin iki önemli ticaret merkezinden biri olan

¹⁶ Fas'ın güneydoğusunda Vâdiziz'in kıyısında kurulmuş olan şehir, İslam dünyasını altın ülkesi Bilâdüssûdan'a bağlayan tarihi kervan yolunun Sahrâya açılan kapısı özelliğini taşır. Şehrin ne zaman kimler tarafından kurulduğuna dair farklı kanaatler mevcuttur. Hasan el-Vezzan; şehri Büyük İskender veya Romalı bir kumandanın kurduğunu ifade eder. Buna karşılık Bekrî, şehrin İslami dönemde kurulduğunu söyler ki araştırmacılar ekseriyetle Bekrî'nin görüşünü kabul eder (Ceran, 2009a); Ticaret yolları üzerindeki konumu nedeniyle 10. Yüzyıldan 14. Yüzyıla kadar "Altın Şehir" olarak adlandırılmıştır. Çünkü 8. Yüzyılda tarım ve ticaret merkezi maksadıyla kurulmuş olan şehir Sahra-ötesi altın ticaret yolları için stratejik bir noktadaydı (F.Page, 2005).

¹⁷ Murâbitların yükselişi ve düşüşü bazen İbn Haldun'un hanedanların yükselişi ve düşüşü paradigmasına uygun olarak görülüyor. Murâbitlar çölden şehre taşınırken, erdemden yozlaşmaya bir anlatı ortaya çıkıyor gibi görünüyor ve bir dereceye kadar hikayeleri kalıba uyuyor. İbn Haldun'a göre, hanedanlar çöl kabileleri arasında ortaya çıkar. Çünkü çöl, bir hükümdarın ihtiyaç duyduğu şu nitelikleri besler: Disiplin, dayanıklılık, cesaret, savaş, ölçülülük ve sadakat. Bunlar, Yahya İbn Ömer ve kardeşi Ebu Bekir'in Murâbitların ilk komutanları olarak seçilmelerinin erdemleriydi (Messier, 2001).

¹⁸ "Batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Yüksek Atlaslar (Cibâlû Atlasi'l-ulyâ), güneyde Anti Atlaslar'la (Cibâlû Atlasi'l-halfiyye) çevrili olup doğuda bu iki dağ silsilesinin keşiştiği yere kadar uzanan yaklaşık 200 km. uzunluğunda, 40-100 km. arasında değişen bir genişlikte üçgen şeklinde ovalık bir alandır. Cebelideren'den kuzeyde Yüksek Atlaslar'a kadar uzanan kısmına Sûsülednâ, güneyde Sahrâ'ya kadar uzanan kısmına Sûsülaksâ adı verilir" (Ceran, 2009b).

¹⁹ Güneybatı Sahra çölünü çevreleyen ve Sahra ticaret yollarından birinin son noktası olan Evdeguşt, 9. Yüzyıldan 11. Yüzyıla kadar önemli bir Batı Afrika ticaret merkeziydi (Page, 2005).

Evdeğuşt'u ele geçiren Murâbitlar, bölgedeki diğer güç merkezlerine ekonomik açıdan da üstünlük sağlamıştır (Gutierrez, 2014). Yine 1056 yılında Dra'a/Der'a ve Tadrâ'yı da alan Abdullah b. Yâsîn iki koldan kuzeydeki Gumare ve Berberîce bir "vahyolunmuş kitap" oluşturup içinde oruç ve namazı emretmiş olan yalancı peygamber Salih b. Tarif'e ve de onun takipçileri Bergavâta kabilelerinin üzerine yürüdüler (Lapidus, 2002). Abdullah b. Yâsîn bu seferlerden birinde aldığı ölümcül yara dolayısıyla 1059 yılında vefat etti (Page, 2005); (Brockelmann, 1960).

Abdullah b. Yâsîn'in vefatından sonra tüm yetkileri eline alan Ebûbekir b. Ömer önce Bergavâta'yı hâkimiyet altına aldı (Sallabi, 2006); (Adıgüzel, 2018a). Abdullah b. Yâsîn'in vefatından sonra Lemtûne ve Cüdale kabileleri arasında anlaşmazlıklar boy gösterince Ebûbekir b. Ömer bu sorunu çözmek için yönetimi Yusuf b. Tâşfîn'e bırakıp Sahraya gitmiştir. Yusuf b. Tâşfîn de Ebûbekir b. Ömer yokken onun başlatmış olduğu Merakeş şehrinin yapımını büyük ölçüde tamamlamış ve orduyu yeniden düzenlemiştir. Ebûbekir geri döndüğünde ise Yusuf b. Tâşfîn'in yanında kalabalık bir ordu görünce endişelenmiş ve devlet ricalinin huzurunda tahtını 1061 yılında amcazadesi Yusuf b. Tâşfîn'e bırakıp kendisi ordusuyla Sahraya dönüp cihad faaliyetlerine devam etmiştir (Özdemir, 2013a). Ebûbekir b. Ömer 1070'de Fez'i,²⁰ 1078'de Tanca'yı²¹ alarak 1080-82 yıllarına geldiğinde hâkimiyet sahasını Cezayir bölgesine kadar genişletmiştir (Brockelmann, 1960).

Ceran da geçen bilgilere göre; 1076'da Gana Devletinin başşehrini ve daha sonra Batı Sudan²² ve bu bölgedeki altın madenlerini ele geçirdiği (Ceran, 2012) ifade edilse de Lapidus; yeni kanıtların, Gana'nın fetih yoluyla değil ticaret yoluyla Müslüman olduğunu, gösterdiğini iddia etmektedir (Lapidus, 2002). İster fetih ister ticaret yoluyla olsun, her hâlükârda daha önce kuzeyden Zenâte hâkimiyeti, güneyde ise yayılmakta olan bir Sudan krallığı tarafından ezilen Sanhâceliler, bu baskıdan kurtulmuş (Page, 2005); (Lapidus, 2002) ve devlet olarak yükselişe geçmeye başlamışlardır. 1087 yılına geldiğinde ise Ebûbekir b. Ömer de bir sefer esnasında şehit düşmüştür

²⁰ "Ülkenin kuzeyinde Orta Atlas platosundaki Sâys ovasında ve Zelağ (Zelâğ) dağının eteklerindeki Sebû ırmağı havzasında kurulmuştur. Sebû'nun önemli kollarından Fas ırmağının sağ ve sol kıyısı boyunca yayılmış olan şehir bugün Fâsülbâdî (Eski Fas) ve Fâsülcédîde (Yeni Fas) diye iki kısma ayrılır. Coğrafi konumu itibariyle kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde devam eden iki tabii ana yolun kesiştiği noktada bulunan Fas ülkenin en önemli tarihî şehirlerinden biridir ve çeşitli dönemlerde devletin, bazan da nüfuz kazanmış birtakım idarelerin merkezi olmuştur" (Harekât, 1995).

²¹ Cebelitârik Boğazı'nın sona erip Atlas Okyanusu'nun başladığı nokta olan Sparte Burnu'nun 10 km. kadar doğusunda stratejik öneme sahip bir mevkiye Fenikeliler tarafından kurulmuş ticaret merkezidir (Özkuyumcu, 2010).

²² Batı Sudan; Atlas Okyanusu kıyısındaki Senegal ve Gambia'dan başlayıp Yukarı Volta ve Orta Nijer havzalarını kapsayan alandır (Kavas, 2009, s. 459); (Page, 2005).

(Page, 2005).²³ Böylece Ebûbekir b. Ömer'in amcazadesi Yûsuf b. Taşfîn Afrika'nın kuzey kıyılarından Senegal'e kadar Murâbitların en büyük hükümdarı olarak tahta geçmiştir (Brockelmann, 1960).

3. Yusuf b. Taşfîn -Endülüs'e Geçiş ve Zellaka Zaferi

1061 yılında "Emîr el-Müslimin" ünvanı²⁴ ile tahta geçen Yusuf b. Taşfîn Merakeş'i başşehir yapmış ve fetih faaliyetlerine başlamıştır.²⁵ (Branco & Wolf, 2013) Yusuf b. Taşfîn'in tahta geçişiyle hem Mağrib-i Aksâ hem Mağrib-i Evsat hem de Büyük Sahrâ ilk defa bir devletin egemenliği altında birleşmiş oldu (Özdemir, 2013a).

Murâbitlar, Mağrip'te hâkimiyetini tesis etmişken Endülüs'te²⁶ durum Müslümanlar açısından oldukça karışıktı. Endülüs Emevi devletinin 1031 yılında yıkılmasıyla Mülûkü't-Tavâif adıyla küçük devletler²⁷ kurulmuş ve

²³"Ebûbekir b. Ömer seferlerin birinde zehirli bir okla yaralanarak ölmüştür" (Adıgüzel, 2018a).

²⁴ Bu unvan Yusuf'u İslam topluluğunun meşru lideri olarak gösterir (Gutierrez, 2014). Bazı kaynaklar bu unvanı ilk kullanan kişinin Yahya b. Ömer olduğunu iddia etmektedir (Buresi, 2018).

²⁵ Özdemir, Yusuf b. Taşfîn'in, Zellaka zaferi sonrası Abbasi halifesinden İslam dünyasında ilk defa kullanılan "Emîr el-Müslimin" unvanını aldığını ve Abbâsî halifesinin otoritesini tanımayı tercih ettiğini ileri sürmektedir (Özdemir, 2013a) ki Murâbit hükümdarlarının bu unvanı kullanması Murâbitlar'ın Abbasi Halifesine olan yakınlığını göstermektedir (Ceran, 2012).

²⁶"Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolca'ya Andalucia şeklinde ve önceleri yalnız "Müslüman İspanya'sı" anlamında geçen Endülüs (Endelüs) kelimesinin kökeni kesin biçimde tespit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, Hispania karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalan Vandallar'ın (Vandalus) adından türetilmiş olabileceği (Vandalicia [Vandal ülkesi]) kabul edilmektedir" (Özdemir, 1995). Müslüman Arapların İber Yarımadasına verdikleri isim (Küskü, 2020). İber Yarımadası'nın Müslüman İspanya olarak da bilinen bölgesi. Endülüs kelimesinin kökeni bilinmemekle birlikte, isim ilk olarak 716 civarında ortaya çıkmıştır (Page, 2005).

²⁷"Tavâif-i mülûk şeklinde de kullanılan tabir, Arapça tâife (firka, bölük) ve melik (hükümdar) kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşmuştur. Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri, özelde Endülüs Emevî Devleti'nden sonraki Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Birzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler, Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hûdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tüçîbîler, Yefrenîler, Zirîler ve Zünnûnîler gibi yirmi civarında küçük devleti (düvelü't-tavâif) ifade eder" (Özdemir, Ankara 2020). Mülûkü't-Tavâif adıyla Endülüs'te otuz yakın emîrlik kurulmuştur. Bunlardan önemli olanları şunlardır: Kurtuba'da Cehverîler (1031-1069), İşbiliye (Sevilla) ve civarında Abbâdîler (1023-1091), Batalyevs (Badajoz) ve civarında Eftasîler (1022-1094), Sağrul-'A'la bölgesinde Tüçîbîler ve Hudîler (1040-1142), Tuleytula'da Zünnûnîler (1016-1085) (İbnü'l Esîr, 1985-1987); Bunlara ek olarak Gırnatada da Zirîler (1010-1090) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Watt, 1992).

bunlar kendi aralarında ihtilafa düşerek Hristiyan krallıklardan çok kendi aralarında savaşmışlardır.²⁸ Bunun yanı sıra Müslüman emirlikler bir taraftan Hristiyan krallıklara vergi/haraç ödeyerek onları güçlendirmişler diğer taraftan yeri geldiğinde bir başka Müslüman emirliği yıkmak için onlardan destek almaktan da çekinmemişlerdir²⁹ (Algül, 1986). Böylece Müslüman devletlerin savunma gücü iyice çökmüş. Aldıkları haraçlarla iyice güçlenmiş olan Hristiyan krallıkları ise ilk Haçlı seferi (şeyban, 2003) diyebileceğimiz Müslümanların elinde kalan toprakları geri alma (Reconquista)³⁰ faaliyetine başlamış ve bunda büyük ölçüde başarılı da olmuşlardır (Adıgüzel, 2018b); (Abun-Nasr, 1987). Netice itibariyle 1085 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso Endülüs'ün en önemli merkezlerinden olan Tuleytola (Toledo)³¹'yü ele geçirmiştir³² (Viguera-Molins, 2010). Bu zaferden sonra Alfonso, mektuplarında kendisini "İki Dinin Efendisi" olarak tanıtmıştır (Anne Dozy, 1913).

Endülüs'te kendi başlarına tutunma ümitlerini kaybetmiş olan Müslüman emirlikler de -Seville, Badajoz ve Granada emirlikleri- (Fleet et all., 2017) Mağrib hâkimi Murâbıtlardan yardım istemek durumunda kalmışlardır (Özdemir, 2013a); (İbnü'l Esir, 1985-1987).

Müslümanların yardım talebini kabul eden Yûsuf b. Taşfîn 30 Haziran 1086 tarihinde emrindeki 15.000 askeri ile Endülüs'e geçmiştir (Adıgüzel,

²⁸ Emirlikler arasında vuku' bulan en sert ve uzun savaşlar; Abbâdiler, Eftasiler, Zünnûniler, Hûdîler, Zîriler ve Cehveriler arasında meydana gelmiştir (Özdemir, 2020).

²⁹ Öyle ki VI. Alfonso'nun Toledo'yu almasından sonra Anne Dozy'nin ifadesine göre "Müslüman prensliklerin aşağılık uşakları" VI. Alfonso'yu Toledo zaferinden ötürü tebrik etmiş ona hediyeler göndermişlerdir (Anne Dozy, 1913). Bu durum her ne kadar tüm Müslüman prenslikler için geçerli olmasa da -ki bazıları Yusuf b. Taşfîn'den yardım istemişler- Müslüman emirlikler arasındaki ilişkilerin ne denli kötü olduğunun göstergesidir.

³⁰ Murâbıtlar Endülüs'e geçmeden önce bölge siyasi olarak iki kısma ayrılmış durumdaydı. Kuzey kısmında Aragon, Kastilya, Barcelona ve Leon krallıkları var iken, Güney de ise; Müslümanların kurmuş olduğu emirlikler bulunmaktaydı. Emirler arasındaki anlaşmazlıklar Hristiyan kuvvetlerin kaybettikleri yerleri geri alma (Reconquista) fikrini meydana getirmiştir. (Abun-Nasr, 1987).

³¹ "Romalılar döneminde Toletum olan şehrin adı Arapça'ya Tuleytula (Tuleytüle) şeklinde geçmiş, Müsta'rib metinlerinde Tolétho, Endülüs yahudilerine ait metinlerde Toledo olarak kaydedilmiştir. İber yarımadasının merkezine yakın bir yerde granit bir tepe üzerinde kurulan şehir, Madrid'in 71 km. güneybatısında ve Tâjuh (Tajo) nehrinin bir büklümü içinde yer aldığından üç taraftan bu nehre kuşatılan korunaklı bir mevkiye bulunmaktadır" (Özdemir, 2012).

³² Yarımada'nın tamamını ele geçirmeye kararlı olan VI. Alfonso bunu yapabilecek güçten de yoksundu. O yüzden yavaş yavaş hareket etmiş ve en zayıf halka olarak gördüğü Toledo'ya saldırıp burayı ele geçirmiştir. Anne Dozy'e göre Toledo kralı olan Kadir; hadımlarının kuklası, kadınsı bir şekilde yetiştirilmiş ve komşularının alay konusu bir prensti (Anne Dozy, 1913).

2018a); (Yiğit, 2020); (Özdemir, 2013c). Endülüs'teki Müslümanlara Hristiyanlara karşı savaşıma çağrısında bulunan Yusuf b. Taşfin liderliğindeki Müslüman ordusu -Granada, Malaga ve Badajoz Müslümanlarından teşekkül eden- (İmamüddin, 1990) ve Kastilya kralı VI. Alfonso liderliğindeki Hristiyan ordusu Batalyevs (Badajoz) şehrine 8 km uzaklıktaki ez-Zellaka mevkiinde karşı karşıya gelmiştir.³³ Özdemir; “Orduların asker sayısı hakkında 50.000-300.000 arasında farklı rivayetler mevcut olduğunu, İslâm kaynaklarında Hristiyan ordusunun, Hristiyan kaynaklarında Müslüman ordusunun daha büyük olduğu kaydedilir. Her bir orduda 100.000 civarında asker bulunduğu anlaşılmaktadır” demektedir (Özdemir, 2013b). Bu nedenle olsa gerek ki Alfonso ordusunun çokluğuna güvenip kendisine yenilmez nazarıyla bakmaktadır (Adıgüzel, 2018a). Bu ifadeyi teyiden Algül de İslam ordusunun 20.000, Hristiyan kuvvetlerin ise 60.000 civarında olduğunu ifade etmektedir (Algül, 1986).

Özdemir savaştan önce şu hadisenin vukua geldiğini ifade etmektedir: Kaynaklarda, Yûsuf b. Tâşfin'in savaştan önce Kastilya kralına bir heyet göndererek ya Müslümanlığa girmesini ya da cizye ödemesini, bunlardan birini kabul etmediği takdirde savaşa hazır olmasını bildirdiği zikredilir. Rivayete göre Kral VI. Alfonso mektubu okuttuktan sonra yere atmış, elçilere, “Sultanınıza savaş meydanında hesaplaşacağımızı haber verin” demiştir. Ayrıca perşembe günü huzuruna çıkan heyete cumanın Müslümanlar, cumartesinin kendi ordusundaki Yahudiler, pazarın ise Hristiyanlar için kutsal gün sayıldığını söyleyerek pazartesi günü savaşılmaması teklifinde bulunmuş, bu teklifi Yûsuf b. Tâşfin olumlu karşılamıştır.” (Özdemir, 2013b).

Ancak Merrakuşi Alfonso'nun anlaşmayı ihmal ettiğini ve Müslümanlar'ın Cuma namazının ilk rekatındayken saldırıya geçtiğini fakat Müslümanların çabucak toparlanıp saldırıya karşılık verdiğini zikreder (Adıgüzel, 2018a). Sonuç itibarıyla meydana gelen muharebe neticesinde

³³ İki ordu 23 Ekim 1086 Cuma günü Badajoz'un kuzey doğusunda Arapların Zallaqa ve Hristiyanların Sagrajas dediği bir yerde karşılaştı (Kennedy, 2014).

Sevilla emiri el-Mu'temid ve iki Murâbıt generalinin -Sîr b. Ebû Bekir ve Davud b. Aişe'nin- önemli bir rol oynadığı (Kennedy, 2014) Murâbıtlar kesin bir zafer elde ederek Uşbune (Lizbon) ve Santerem (Şenterin) şehirlerini fethetmişlerdir (Fierro, 2006); (Mekki, 1999); (Anne Dozy, 1913). Savaştan hemen sonra, Sevilla Emiri el-Mu'temid düşmanın takip edilmesini ve yakalanmasını önerdiyse de İbn Taşfîn, oğlunun Merakeş'te hastalanıp ölmesi ve devlete karşı isyanların çıkması gibi (Şeyban, 2014) nedenlerden dolayı Mağrib'e dönmek zorunda kalmıştır (Kennedy, 2014). Yusuf b. Taşfîn'in hemen dönmesinden dolayı Zellaka zaferinin Avrupa üzerinde yeteri kadar iyi değerlendirilemediğini (Özdemir, 2013b) hatta eğer iyi değerlendirilmiş olsaydı günümüzde dahi tüm Avrupa'nın Müslüman olma ihtimali üzerinde de durulmaktadır (Hasan, 1992). Bu nedenle Zellaka zaferi Alfonso ve müttefik Hristiyan kuvvetlerini sadece bir süreliğine durdurmuş, kalıcı bir çözüm sağlamamıştır (Şeyban, 2014). Ancak her şeye rağmen bu zafer sonucunda Murâbıtlar Endülüs'e geçmiş ve Endülüs Müslümanları, Hristiyan dünyasını tekrar tehdit eder hale dönüşeceklerini göstermiş olmuştur (Şeyban, 2013). Yine bu zafer Müslümanların kendilerine az da olsa tekrar güvenmelerini sağlamış ve "reconquista" hareketinin iki yüzyıl gecikmesini sağlamıştır (Özdemir, 2013b).

Yûsuf b. Tâşfîn kazandığı zafer sonrasında kazanılan ganimetleri dahi Endülüs'e bırakarak sadece cihad maksadıyla geldiğini göstermiş ve Endülüs'ü korumaları için 3.000 asker bırakarak Merakeş'e dönmüştür (Özdemir, 2013b); (Kennedy, 2014).

Yusuf b. Taşfîn'in Merakeş'e dönmesini fırsat bilen VI. Alfonso tekrar harekete geçmiş ve Müslüman emirlikleri sıkıştırmaya başlamıştır. Alfonso ile baş edemeyeceklerini anlayan emirler tekrar Yusuf b. Taşfîn'den yardım talebinde bulunmuşlardır. Böylece Yusuf b. Taşfîn ikinci kez Endülüs seferine çıkmıştır. Ancak Endülüs birliklerinin hem savaşma hususundaki gönülsüzlükleri hem de kendi aralarında ihtilafa düşmüş olmaları dolayısıyla Yusuf b. Taşfîn pek bir şey yapmadan geri dönmek zorunda kalmıştır (Şeyban, 2014). Geri dönüşte Müslüman emirliklerin Endülüs'ü artık koruyamayacaklarına iyice kanaat getiren Taşfîn Endülüs'ü hakimiyet sahasına dahil etmeye karar verdi. Ancak öncelikle Müslümanlarla yapacağı savaşın cevazına dair büyük İslam alimlerinden fetva aldı. Hatta bu emirlikleri dini hassasiyetlerini kaybetmiş fasıklar olarak gören bazı fakihler de bulunmaktaydı (Özdemir, 2013c). Taşfîn'e fetva veren âlimler içerisinde Gazali'nin de olduğu rivayet edilir.³⁴ Bundan sonra 1090 yılında tekrar

³⁴ Gazali fetvasında "Kim itaatte yavaş davranır, isyana yönelir ve itaatten uzaklaşırsa onun hükmü meşru idareye karşı çıkıp ayaklanan kişinin hükmüdür." Diyerek fetva vermiştir (Sallabi, 2006, s.334). Ki bu fetva şu ayete isnaden verilmiştir: "وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara

Endülüs'e geçen Taşfin Kurtuba (Cordoba), İşbiliye, Belensiye (Valencia) ve Batalyevs'i ele geçirdi. Böylece Sarakusta Hüdileri hariç Müslüman emirliklerin toprakları Murâbitlar Devleti hakimiyetine geçmiş oldu³⁵ (Kennedy, 2014); (Özdemir, 2013a); (Peyronnet, 1993). 1103 yılına gelindiğinde ise imparatorluğu kalıcı bir hale getirme emelinde olan Yusuf b. Taşfin, yerine oğlu Ali'yi veliaht gösterip Merakeş'e döndü (Algül, 1986); (Şeyban, 2003); (Peyronnet, 1993). Üç yıl sonra 1106 yılında da 100 yaşında vefat etti (Özdemir, 2013a); (Şeyban, 2014); (Şeyban, 2003).

4. SONUÇ

Bir kabile reisi Yahya b. İbrahim ve bir fakih olan Abdullah b. Yasin'in, İslamîyet'ten bihaber berberi kabilelerinin irşadı maksadıyla çıkılan yolda Murabitün hareketi başlamış ve ilerleyen safhalarda Murabitlar Devletinin temelleri atılmıştır.

Başlangıçta içinde bulunduğu kabileler tarafından pek kabul görmeyen Abdullah b. Yasin etrafındakilerle birlikte Senegal nehri üzerinde inşa ettirdiği Ribât'a yerleşmiş ve kısa sürede büyük bir güç olarak kendisini öteleyen kabileler üzerinde hâkimiyetini tesis etmiştir.

Talebelerine cihad ruhu aşıl原因an Abdullah b. Yasin, Sahrada yeni bir ruhun inkişafına vesile olarak Mağrib Müslümanları için yeni bir dönemin başlangıcı oluşturmuştur. Sözüünü ettiğimiz bu yeni ruh ve yeni dönem sadece Mağrib Müslümanları için değil özellikle en kudretli hükümdarları olan Yusuf b. Tâşfin döneminde Endülüs'ü de etkisi altına almıştır. Çünkü Endülüs Emevî devletinin yıkılmasıyla birlikte Endülüs'te Mülûkû't-Tavâif veyahut Tavâif-i Mülûk adıyla teşekkül eden emirlikler kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı Hristiyanların "Reconquista" adını verdikleri kaybedilen toprakları geri alma girişimlerine karşı mukavemet gösterememişler ve Murabıtlardan yardım talebinde bulunmuşlardır. İlk olarak kurtarıcı sıfatıyla Endülüs'e geçen Murabitlar daha sonra Endülüs fatihi olmuşlar ve hakimiyetleri altına aldıkları İber yarımadasında Müslümanların tek mukavemet gücü olmuşlardır. Böylece Murâbitlar'ın Endülüs'te Hristiyan ordularına karşı vermiş oldukları mücadele bölge Müslümanların birkaç asır daha ayakta kalabilmelerine imkân tanımıştır.

Devletlerin bir bakıma makus talihi olan iç çekişmeler maalesef Murabıtlarda da görülmeye başlamış. 1116 yılında İbn Tûmert liderliğinde başlayan Muvahhidûn hareketi neticesinde Murabitlar 1147 de Muvahhidler tarafından ortadan kaldırılarak siyasi sahneden çekilmişlerdir.

karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever" (Kur'an'ı Kerim, Hucurat Suresi (49), 9. Ayet).

³⁵ Endülüs'ü hâkimiyeti altına alması hususunda cevaz alan Yusuf b. Taşfin 1090 yılında harekete geçmiş ve sırasıyla Ziriler (1090), Abbadiler (1091) ve Eftasiler'i (1094) hâkimiyeti altına almıştır (Özdemir, 2013c).

Murabıtlar Devleti döneminde Mağrib’te dini, siyasi ve ekonomik sahada köklü değişiklikler meydana gelmekle birlikte Endülüs ve Mağrib arasında da yoğun ticari ve entelektüel etkileşimler olmuştur. Örneğin; Din alanında, Şiilik ve yalancı peygamber gibi İslam’ın temel prensiplerinin dışına çıkılan fikirler ortadan kaldırılmış. Siyasi ve ekonomik sahada ise Mağrip tek çatı altında birleştirilmiş ve bu sayede bölgenin ekonomik faaliyetleri tek elden yürütülmüştür. Tüm bunların yanı sıra Murabıtları ortadan kaldırıp onlardan daha etkili ve daha uzun süre hüküm süren Muvahhidler’e de zemin ihzar edilmiştir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, yazarın doktora tez döneminde yaptığı çalışmalardan hareketle, akademik bir çalışma yapmak amacıyla yazılmıştır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abun-Nasr, J. M. (1987). *A history of the maghrib in the islamic period*. Cambridge University Press.
- Adıgüzel, A. (2005). *Abdalmümin b. ali döneminde muvahhidler devleti*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Adıgüzel, A. (2018a). Mağrib ve Endülüs'ü birleştiren lider Yusuf b. Taşfin. *İSTEM*, (32), 231-257.
- Adıgüzel, A. (2018b). XII. yüzyıl sonlarında eyyubiler-muvahhidler ilişkileri. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 57-73.
- Adıgüzel, A. (2007). Abdullah b. yasin ve murâbitlar hareketi. *İslami İlimler Dergisi*, 7(13), 49-67.
- Ağırman, C. (2020). Müksirûn. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, ss. 532-533, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Algül, H. (1986). *İslam tarihi, Cilt 3*, Gonca Yayınları.
- Anne-Dozy, R. P. (1913). *Spanish islam: a history of the moslems in Spain*. (Francis Griffin Stokes Trans.), Chatta&Windus Press.
- Branco, M. D. and K. W. (2013). Berbers and Arabs in the Maghreb and Europe: Medieval Era. İ. Ness (Ed.) *In The Encyclopedia of Global Human Migration, Volume 2*, ss. 695-702, Wiley-Blackwell Press.
- Brockelmann, C. (1960). *History of the İslamic peoples*. (Joel Carmichael & Moshe Perlmann Trans.), Capricorn Books Edition.
- Buresi, P. (2018). Preparing the Almohad Caliphate: The Almoravids, Al-Usur al-Wusta. *The journal of Middle East Medievalist*, The Western Caliphates, 26, ss. 151-168, University of Mariland.
- Ceran, İ. (2009a). Sicilmâse. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 136-138, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ceran, İ. (2009b). Sûs. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 570-571, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ceran, İ. (2012). *Fas tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Colin, G.S. (2012). *Djazula. Encyclopaedia of İslam*, (Second Edition), https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/djazula-SIM_2058 (Erişim Tarihi: 2.02.2022).
- Cousin, A. & Saurin, D. (1905) *Le Maroc*. Librairie du Figaro.
- Çapar, O. (2020). Bağımsızlıktan sonra kuzey afrika ülkelerinde siyasi süreç: Fas ve Libya örneği. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), ss. 685-708.
- Fierro, M. (2006). Almoravids. J. W. Meri (Ed.) *Medieval Islamic Civilization, c. I*, Routledge Press.
- Fromherz, A. (2016). The Making of the Maghrib: 600-1060 CE. *Oxford Research Encyclopedia of African History*, ss. 1-16, Oxford University Press.

- Gomez-Rivas, C. (2020). Berber rule and Abbasid legitimacy: The almoravids (434/1042-530/1147). M. Fierro (Ed.) *The Routledge Handbook of Muslim Iberia*, Routledge Press.
- Guichard, P. (1995). Chapitre V- Les Almoravides. Jean-Claude Garcin (éd.), *États, sociétés et cultures du Monde musulman médiéval X^e-XVe siècle, Tome 1*, ss. 151-167, Presses Universitaires de France.
- Gutierrez, R. J. (2014). *Pieces of a Mosaic: Revised identities of the Almoravid Dynasty and Almohad Caliphate and al-Bayan almugrib*, (Unpublished Senior Theses), Claremont McKenna College.
- Harekât, İ. (1995). Fas. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 12*, ss. 188-190, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hasan, İ. H. (1992). *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, Cilt: 5*, (İsmail Yiğit çev.), Kayıhan Yayınları.
- İbnü'l Esîr, Ebül-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (1985-1987). *İslam Tarihi: El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. Cilt 9*, (Komisyon çev.), Bahar Yayınları.
- İmamüddin, S. M. (1990). *Endülüsi Siyasi Tarihi*. (Yusuf Yazar çev.), 1. Baskı, Rehber Yayınları.
- Fleet, K., Kramer, G., Matringe, D., Nawas J. & Rowson E. (Eds). (2017). The Almoravids. *The Encyclopaedia of Islam, Volume Three*, BRILL.
- Kavas, A. (2009). Sudan (Tarih). *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 459-461, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kennedy, H. (2014). *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*, Routledge Taylor & Francis Group.
- Kur'an'ı Kerîm, *Enfâl Suresi (8)*, 60. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enfalsuresi/1220/60-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi 01.02.2022).
- Kur'an'ı Kerîm, *Hucurat Suresi (49)*, 9. Ayet <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4621/9-ayet-tefsiri>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022).
- Kur'an'ı Kerîm, *Saff Suresi (61)*, 4. Ayet, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Saff-suresi/5167/4-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Küskü, O. (2020, Ekim). Doğu-Batı etkileşiminde endülüs emevi devletinin idari yapısının gelişim süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 113-133.
- Lapidus, I. M. (2002). *İslam toplumları tarihi: Hz. Muhammed'den 19. yüzyıla, Cilt 1*, 1. Baskı, (Yasin Aktay çev.), İletişim Yayınları.
- Laroui, A. (1977). *The History of the Maghrib: An Interpretive Essay*. Princeton University Press.
- Mekki, M. (1999). Tarih el-Endelüs'üs-siyasiye. Selma el-Hadra el-Ceyyusi (Ed.) *el-Hadaratü'l-Arabiyyeti'l İslamiyye fi'l-Endelüs, el-Mücelledü'l-Evvel, Dirasatü'l Vahdetü'l Arabiyye*.
- Messier, R. (2010). *The Almoravids and the Meanings of Jihad, vol. 1*, Praeger Press.

- Messier, R. (January-2001). Re-thinking the Almoravids, Re-thinking Ibn Khaldun. *The Journal of North African Studies*, 6(1), ss. 59-80, Routledge Taylor & Francis Group Press.
- Messier, R. (March-1974). The Almoravids, West-Africa Gold and the Gold Currency of the Mediterranean Basin. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. XVII, Part 1, ss. 31-47, Middle Tennessee State University.
- Özdemir, M. (1995). Endülüs. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, ss. 225-232, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2009). Sanhâce (Benî Sanhâce). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, ss. 105-106, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2012). Tuleytula. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, ss. 363-368, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013a). Yûsuf b. Taşfin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 30-32, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013b). Zellâka Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 222-223, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013c). *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*. 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özdemir, M. (2020). Mülûkü't-tavâif. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, ss. 552-555, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özkuyumcu, N. (2010). Tanca. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, ss. 560-562, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Page, W. F. (2005). Almoravids. R. H. Davis (Ed.), *Encyclopedia of African History and Culture: African Kingdoms (500 to 1500)*, Volume 11, The Learning Source, Ltd.
- Peyronnet, G. (Avril-juin-1993). Vincent Lagardère: Les Almoravides jusqu'au règne de Yusuf b. Tasfin (1039-1106). *Hist. et perspectives méditerranéennes*, In: *Cahiers de civilisation médiévale*, 196-197.
- Razûk, M. (2004). Merakeş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, ss.
- Sallabi, A. M. (2006). *Abbasiler Dönemi ve Murabıtlar Devleti*. (Ayhan Ak çev.), Ravza Yayınları.
- Süveysî, M. (1994). Ebû İmrân el-Fâsî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, ss. 168-169, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şeyban, L. (2003). *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. 2. Baskı, İz Yayıncılık.
- Şeyban, L. (2013). Zenâte. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 246-247, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şeyban, L. (2014). *Endülüs*. 1. Basım, Albaraka Yayınları.

- Viguera- Molins, M. J. (2010). Al-Andalus and the Maghrib (from the fifth/ eleventh century to the fall of the Almoravids). Maribel Fierro (Ed.), *In The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*, Cambridge University.
- Watt, W. M. (1992). *A History Of Islamic Spain*, (Pierre Cachia Ed.), Edinburgh University.
- Yiğit, İ. (2008). Ribât. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35*, ss.76-79, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yiğit, İ. (2020). Murâbitlar. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31*, ss. 152-155, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Makale Bilgisi: Açıkgöz, G. (2022). Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin Eserlerinde "Osmanlı" Algısı. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 209-218.	Article Info: Açıkgöz, G. (2022). The "Ottoman" Perception in the Works of Nizam al-Din Shami and Sharaf al-Din 'Ali Yazdi. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 209-218.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 29.04.2022	Date Submitted: 29.04.2022
Kabul Edildiği Tarih: 17.08.2022	Date Accepted: 17.08.2022

NİZAMEDDİN ŞÂMÎ VE ŞEREFEDDİN ALİ YEZDÎ'NİN ESERLERİNDE "OSMANLI" ALGISI¹

Gökhan Açıkgöz*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin Yıldırım Bayezid döneminden itibaren ilişkiler kurduğu devletlerden biri de Timurlulardır. Bu çalışmada, Timurlular dönemi kroniklerinden, Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin "Zafername" adlı eserlerindeki bilgiler incelenerek Osmanlı algısının temel özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sözü edilen kaynaklarda Osmanlılar ve özellikle Yıldırım Bayezid hakkında oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. Şâmî ve Yezdî'nin Osmanlılar ile ilgili olumsuz bakış açıları genel olarak benzerlik göstermekte ve bunun meşruiyet mücadelesi, üstünlük iddiaları ve iki devlet arasındaki ilişkilerin niteliği gibi farklı nedenleri bulunmaktadır. Müelliflerin verdikleri bilgiler ve kullanılan ifadelerle dayanarak, bahsi geçen kaynaklarda Osmanlı ve Yıldırım Bayezid algısının genel olarak olumsuz olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Anahtar Sözcükler: Algı, bakış açısı, Osmanlı, Timur, Yıldırım Bâyezid.

THE "OTTOMAN" PERCEPTION IN THE WORKS OF NIZAM AL-DIN SHAMI AND SHARAF AL-DIN 'ALI YAZDI

ABSTRACT

Timurids is one of the states with which the Ottoman Empire established relations since the period of Yıldırım Bayezid. In this study, the basic features of the Ottoman perception will be tried to be revealed by examining the information in the works of Nizam al-Din Shami and Sharaf al-Din Ali Yazdi, named "Zafarnama", which are chronicles of the Timurid period. In the mentioned sources, there is very important

¹ Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü'nde, Prof. Dr. Erkan Göksu'nun danışmanlığında, tarafımdan hazırlanan "Komşu Türk Devletlerinde Osmanlı Algısı (1300-1600)" (İzmir, 2017) başlıklı yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, gurkanacikgoz90@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7184-0304

information about the Ottomans and specifically Yıldırım Bayezid. The negative perspectives of Shami and Yazdi about the Ottomans are generally similar and there are different reasons for this, such as the struggle for legitimacy, claims of superiority and the nature of the relations between the two states. Based on the information given by the authors and the expressions used, it can be concluded that the perception of Ottoman and Yıldırım Bayezid is generally negative in the aforementioned sources.

Keywords: Perception, perspective, Ottoman, Timur, Yıldırım Bayezid.

1. GİRİŞ

Timurlular dönemi vakayinamelerinde, zamana ve iki devlet arasındaki ilişkilerin niteliği ile seyrine göre Osmanlı algısının farklı niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Timurlular döneminde kaleme alınmış olan Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin eserlerindeki Osmanlı algısı ele alınacak ve Osmanlılar hakkında kullanılan -ağırlıklı olarak olumsuz- ifadeler inceleme konusu olacaktır. Burada, Osmanlı algısı kapsamında daha ziyade Osmanlı hükümdarları ve devlet adamları hakkında -siyasi ilişkiler öncelikli olarak- verilen bilgiler değerlendirmeye alınacaktır. Bunun en önemli nedeni de kaynaklarda, yönetici zümreyi oluşturan kişiler hakkında daha fazla bilgi malzemesinin mevcut olmasıdır. Sözü edilen eserlerde Osmanlı Devleti'nin tebaası olan alt zümreler hakkında verilen bilgiler ise son derece az olduğu için üst veya alt zümreler hakkında oluşan algı veya benzer bir şekilde yapılacak olan herhangi bir sınıflandırmaya başvurulmayacaktır.

1.1. Kaynaklar

Zafername (Nizameddin Şâmî): Yaşamı hakkında edinilen bilgilerin kaynakları kendi eseri ile Yezdî ve Hâfız-ı Ebrû'nun eserleri olan Nizameddin Şâmî² (ö. 1411 veya 1412), Timur'un Bağdat kuşatması sırasında ona bağlılığını sunduğu 1393 yılına kadar Celayirlilerin hizmetinde bulunmuş, 1400 yılında da yine aynı hükümdarın Halep'i ele geçirmesi üzerine vezir Celâlî'l-İslam aracılığıyla Timur'un huzuruna çıkarılmıştır. Semerkand'a geri dönüş yolculuğunda Şâmî'nin Tebriz'e dönmesine izin veren Timur, ona kendi hanedanı hakkında yazılan eserlerin tatmin edici olmaktan uzak ve yetersiz olduğunu belirterek, sade bir üslupla kendi döneminin olaylarını ve fetihlerini yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Şâmî, Timur'a ve ikinci nüshasını da Timur'un torunu Ömer Bahadır'a sunduğu, 1393-1404 yılları arası dönemi ayrıntılı bir biçimde ele aldığı *Zafername* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserde verilen bilgilerin önemli bir kısmı yazarın kendi gözlemlerine ve birincil kaynaklara dayanmaktadır. Eserde Timur'un Anadolu'daki faaliyetleri ve Osmanlılarla ilişkileri ayrıntılı olarak

² Hayatı hakkında bkz. Bezer, 2010, s. 330; Jackson, 1997, s. 283.

anlatılmıştır. *Zafernâme*, Necati Lugal tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (1949, 1987).

Zafernâme (Şerefeddin Ali Yezdî): Mirza Şahruh ve Mirza İbrahim Sultan dönemlerinde devlet hizmetinde bulunan vali, tarihçi, âlim ve şair Şerefeddin Ali Yezdî³ (ö. 1454), *Zafernâme* isimli eserini Mirza İbrahim Sultan'ın, Timur dönemi olaylarını yazmasını istemesi üzerine kaleme almıştır. İçeriği göz önüne alındığında büyük oranda Şâmî'nin eserinin temel alındığı anlaşılan eserde, yazılışı sürecinde yararlanılmış olan diğer kaynaklarda yer almayan bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda bazı resmî kayıtlar ile Mirza İbrahim Sultan tarafından toplatılmış olan bilgilerden de yararlanılmıştır. Timur ve Şahruh dönemlerini anlatan iki bölüm ve bir de hatimenin bulunduğu eserde Timurlular'ın Osmanlılar ile ilişkilerine geniş yer verilmiştir. Eser, D. Ahsen Batur tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (2013).⁴

2. Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin Eserlerinde “Osmanlı” Algısı

Timurlular döneminin ünlü tarihçilerinden Nizameddin Şâmî, *Zafernâme* adlı eserinde Yıldırım Bâyezid'den ilk defa Timur'un Sivas üzerine düzenleyeceği seferden önce iki hükümdar arasındaki mektuplaşma dolayısıyla bahsetmektedir. Burada, Bâyezid'in “şevket ve satvetine mağrur olarak” Erzincan beyi Mutahharten'den, Erzincan ve etrafında bulunan memleketlerin haracını istediği bildirilmektedir. Yine aynı bölümde Bâyezid'in saltanat gururuna ve nefsinin şehvetine kapıldığından bahsedilmekte ve Timur tarafından Bâyezid'e gönderilen mektup aktarılmaktadır.⁵

Mektupta, Timur'un ağzından Bâyezid hakkında kullanılan cümle son derece önemlidir: “Biz senin aslını neslini bilir tanırız.” (Nizamüddin Şâmî, 1987, s. 260).

Bâyezid, Şâmî'nin naklettiğine göre, savaş yanlısı bir tutum benimsemeyen ve kendisinin de bu yolda olmasını isteyen Timur'a karşı yine mağrur bir şekilde savaşa hazır olduğunu bildirmiştir. Devamında Timur'un Sivas üzerine düzenlediği seferden bahsedilmiş, burada Bâyezid hakkında olumsuz bir ifade kullanılmamıştır. Timur'un Anadolu üzerine tekrar sefer düzenleyeceği ve Karabağ civarında bulunduğu sırada, Kara Yusuf ve Sultan

³ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dilek, 2010, ss. 550-552.

⁴ Timurlular dönemi tarih yazıcılığı hakkında bkz. Hinz, 1942, ss. 85-120; Tauer, 1965, ss. 49-69; Woods, 1987, ss. 81-108; Melville, 2012, ss. 155-208.

⁵ Çalışmada yararlanılan bu ve diğer eserlerdeki ifadelerle, İbn Arabşah'ın eserinde Bâyezid ve Timur'un mektuplarında kullandıkları cümleler ve ifadeler arasında farklılıklar vardır. İki hükümdarın birbirlerine söylediği rivayet edilen kötü sözler (Timur hakkında *eşkîya*, *kan dökücü*, *sahtekâr*, Bâyezid hakkında *ahmak Osmanoğlu* ve diğer ifadeler) hakkında bkz. İbni Arabşah, 2012, ss. 291-295. Arap kaynaklarında Yıldırım Bâyezid hakkında kullanılan diğer ifadeler için bkz. Erkoçoğlu, 2014, ss. 9-32; Yinanç, 1979, s. 390.

Ahmed'in Bâyezid'e sığınmaları üzerine Timur tarafından Bâyezid'e yine bir mektup gönderilmiştir. Şâmî, bu olayların anlatımından önce Bâyezid hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

Dünyanın en büyük memleketlerinden olan Rum Diyarı da Yıldırım Bayazıd'ın eline geçti. Mumaileyh bir müddet bu memleketleri istila ile istiklal davasında bulundu ve o memleketlere musallat oldu, bunun üzerine şeytan buna bir gurur verdi, kuvvet ve şevketine güvenerek haddine tecavüz etti... (Nizamüddin Şâmî, 1987, s. 296).

Bu önemli kayıtlardan sonra Kemah Kalesi'nin Timur tarafından alınıp Mutahharten'e bırakılması ve Ankara Savaşı öncesi iki taraf arasında gidip gelen elçiler ile mektuplaşmaların barışa yönelik olumlu bir sonuç sağlayamamasının ardından Timur'un ağzından Bâyezid'e *namert* suçlamasının yapıldığı görülmektedir (Şâmî, 1987, s. 301). Daha sonra ise Ankara Savaşı ve sonrasında yaşananlar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Osmanlı hükümdarının savaş esnasında esir düşüp, kendi huzuruna getirilmesinin ardından Timur, ona hitaben şu sözleri söylemiştir:

Bu fenalığı kendine sen yaptın, kaç defa haddini tecavüz ettin, beni o hale getirdin ki senden intikam almak bana vacip oldu; bununla beraber ben buna yine ehemmiyet vermedim, Müslümanlığın icap ettirdiği veçhile sana nasihat ettim... Sen ise cüz'iyat üzerinde münakaşa yaptın, nihayet felek bir ibret numunesi ortaya koydu ve bununla sana dehr ile pençeleşmek, Tanrının yandırdığı bir چراغی nahvet ve gurur rüzgariyle söndürmek mümkün olmadığını gösterdi. (Beyt) “Bir kimse Tanrının yandırdığı çirayı üfleyip söndürmek isterse orada neyin yanacağı sana malumdur.”

Akıllı insanların nasihatini dinlemeyen ve hayırhah kimselerin nasihatından yüz çeviren kimsenin başına işte bu senin başına gelen gelir; eğer sen akıl ile hareket edip de başkalarının halinden ibret

alsaydın, başkalarının senden ibret aldığı bu halden daha iyi bir halde bulunurdun... (Nizamüddin Şâmî, 1987, s. 309).

Görüldüğü üzere, Şâmî'nin, Bâyezid hakkında kullandığı tabirler arasında ilk göze çarpan *gururlu (mağrur)* ifadesidir. Yazar, Bâyezid'in sahip olduğu siyasî güç açısından Timur'dan üstün olmadığını anlatmak istemekte ve Anadolu'da elde ettiği başarıların kendisine sağladığı güven ve cesaretin etkisiyle *-şeytanın verdiği gururla-* Timur ile boy ölçüşmeye kalkıştığından dolayı onu eleştirmektedir. Verilen bilgilere göre Timur, Anadolu seferini, diğer beyliklerin hukuki haklarını ellerinden alan Bâyezid'i yola getirmek için yapmıştır (Karadeniz, 2008, ss. 233, 288).

Bâyezid'in soyu hakkında Timur'un ağzından verilen bilgi ise yine dikkat çekici olmakla birlikte burada da Timur tarafında bir küçültme ve aşağılama duygusunun bulunduğu göze çarpmaktadır. Şâmî'nin, savaşa adeta davetiye çıkaran, söz dinlemeyen ve sonunu hazırlayan bir Bâyezid portresi sunmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bâyezid'in sabırsız bir karaktere sahip olduğu başka kaynaklarda da belirtilmekte ve bazı Osmanlı kroniklerinde onun için *tîz-nefs* tabiri kullanılmaktadır (Mehmed Neşrî, 2014, ss. 357, 363; Oruç Beğ, 2008, s. 41). Bütün bu hususların yanında şunu da belirtmek gerekir ki, Şâmî'ye göre Bâyezid'in bir gazi olarak Hıristiyanlarla yaptığı savaşlar Timur tarafından görmezden gelinmemiş ve Timur'un savaşa taraftar olmamasının nedeni olarak Bâyezid'in sürekli gaza ile meşgul olması gösterilmiştir.⁶ Bâyezid hakkında eserde verilen en olumlu izlenim bu olmakla birlikte, Şâmî'nin sunduğu Bâyezid portresi genel olarak olumsuz olup, yazar yaptığı yanlışların cezasını çeken bir hükümdar izlenimi oluşturmaya çalışmaktadır.

Timurlular döneminin diğer bir önemli kaynağı olan Yezdî'nin *Zafernâme*'sinde olay örgüsü ve kronoloji, Şâmî'nin eseriyle benzerlik göstermekle beraber, Timur'un Osmanlılarla ilişkilerinin anlatıldığı bölümlerde Şâmî'nin eserinde bulunmayan bilgiler yer almaktadır. Yezdî de Bâyezid'den, Timur'un Sivas seferi ile ilgili olarak bahsettiği bölümde, onun özellikle Anadolu'da elde ettiği başarılarla ve sahip olduğu askerî güce dayanarak gururuna esir düştüğünden ve gönlüne kötü niyetler yeşerdiğinden söz etmiş, devamında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

⁶ “Ben Rum diyarı üzerine yürümek, asker sevk etmek taraftarı değilim, onlar daima Frenklere karşı gaza yaptıklarından böyle bir hareketle Frenklerin kuvvetlerinin artmasına ve Müslümanların zayıflamasına sebep olmak istemem...” (Nizamüddin Şâmî, 1987, s. 297). Benzer kayıtlar Ebu Bekr-i Tihranî'nin, Akkoyunlular'ın tarihi hakkında yazdığı eserinde ve bazı Memlûk kaynaklarında da yer almaktadır. Bkz. Kanat, 1991, ss. 26-52; Ebu Bekr-i Tihranî, 2014, s. 45.

(Bâyezid) Tahirten'e elçi göndererek 'Sen daha önce bize bağlı idin. Yine bize bağlı olman, Erzincan ve Erzurum'un haracını da bize göndermen gerekir' dedi. Tahirten durumu hazret-i a'laya (Sahipkıran'a) bildirdi. Sahipkıran anladı ki, Rum kayserini gurur devî yoldan çıkarmaktadır. Bu yüzden Sahipkıran Rum kayserine mektup gönderdi. (Şerefeddin Ali Yezdî, 2013, s. 338).

Bâyezid'e gönderildiği belirtilen bu mektupta özellikle onun soyuna dair Timur'un kullandığı cümle son derece önemlidir: "Senin soyun gemici Türkmenlere dayanır ve biz bunu gayet iyi biliriz ki, izaha gerek yoktur. Aklından gururu çıkar at."⁷

Mektubun devamında Timur, Bâyezid'in topraklarına saldırmama sebebi olarak Şâmî'nin verdiği bilgiyle uyumlu olarak, onun "*Fereng kafirlerine karşı gaza yapıyor*" olmasını göstermiş⁸ ve yine Bâyezid'e gurura kapılmamasını tavsiye etmiştir. Metnin devamında ise Yezdî, Bâyezid hakkında: "*Kendisini gurur seline kaptırılmış olan Rum kayseri, öyle nasihat ve mektuplara kulak verecek kişi değildir.*" şeklinde bir cümle kullanmaktadır (Şerefeddin Ali Yezdî, 2013, s. 339). Timur'un Sivas'tan sonra Malatya'yı da ele geçirmesinden bahsedildiği bölümde, Timur'un şehre yürümeden önce gönderdiği elçinin Malatya emiri tarafından tutuklandığı, Malatya emirinin *basiretsiz* olduğu ve bu kusurun Türkmenlere ve Rum halkına özgü bir haslet

⁷ Şerefeddin Ali Yezdî, 2013, s. 339. Bâyezid'in soyuna dair Timur'un kullandığı *gemici (kayıkçı)* Türkmen ifadesinin üzerinde burada durmak gerekir. Kayıkçı ve Kayı (veya Kayıg) kelimelerinin Timur tarafından birbirine benzetilerek ilkinin tercih edilmiş olduğu ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Osman Bey'in ilişki kurmuş olması muhtemel olan Çobanoğulları'nın atası, Anadolu Selçuklu döneminin - Oğuzların Kayı boyuna mensup olması muhtemel olan- Kastamonu beyi Hüsameddin Çoban dolayısıyla Timur'un, Osman Bey'in de aynı kökene sahip olduğunu düşünmesi ihtimalini de bu noktada belirtmek gerekir. Bkz. İnalçık, 2011, ss. 10-12; Georges Pachymeres, 2009, ss. 72-74. Yalnız burada çok önemli bir noktaya dikkat etmek gerekir ki; kayıkçı ifadesinin kasıtlı olarak Timur tarafından Bâyezid'in soyunu küçümsemek için kullanılmış olması da muhtemeldir. Z. V. Togan'a göre ise Timur, Bâyezid hakkında onun atalarının Kefe ile Anadolu sahilleri arasında gemicilik (kayıkçılık) yapan Türkmenler olduğu şeklinde edindiği bir bilgiye dayanarak Bâyezid'in soyu hakkında bu tabiri kullanmıştır. Bkz. Togan, 1981, ss. 321-322.

⁸ "...Bugüne kadar senin topraklarına saldırmadık. Sebebi, senin Fereng kâfirlerine karşı gaza yapıyor olmanı iştmemizdir. Eğer biz senin üzerine yürürsek, Müslümanlar endişelenir, kafirler mutlu olurlar. Sakın ola ki, atalarının yolundan çıkmayasın, sınırı aşmayasın ve gurura kapılmayasın, vesselam." (Şerefeddin Ali Yezdî, 2013, s. 339).

olduğundan söz edilmektedir. Şâmi'nin eserinde ise bu hususta Malatya emiri için sadece *düşüncesiz* ifadesi kullanılmıştır (Nizamüddin Şâmi, 1987, s. 263; Şerefeddin Ali Yezdi, 2013, s. 343).

Kara Yusuf'un Bâyezid'e sığınması hakkında ve devamında Bâyezid tarafından Timur'a gönderilen elçilere Timur'un yine Bâyezid'in gaza yapıyor olmasını da belirterek söylediği sözler şunlardır:

Sizin padişahınız sürekli Fereng kâfirlerine karşı gaza etmektedir. Biz de sizinle dostuz ve gönlümüzde o tarafa ordu göndermek ve İslam yurdunu harap etmek suretiyle kâfirleri mutlu kılmak gibi bir niyetimiz yoktur. Ama Müslümanlar arasına dalmış olan Kara Yusuf'u ya öldürüp Müslümanları rahatlatın, ya da yakalayıp bize göndersin. Bu iki şeyden birini yaparsa aramızda dostluk olur. (Şerefeddin Ali Yezdi, 2013, s. 382).

Timur'un Anadolu'da Kemah Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Sivas Kalesi önüne geldiği sırada Bâyezid'den gelen elçileri kabul etmesinin anlatıldığı bölümde Bâyezid'in düşmanlık yoluna girdiği ve şeytanın vesvesesiyle yoldan çıktığı şeklinde olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Yezdi'ye göre Timur, Bâyezid'in elçilerini dinlerken zor sabır göstermiş ve Osmanlı hükümdarını nasihat ile güzel sözlerin fayda vermediği ve sözünde durmayan biri olmakla suçlamıştır (Şerefeddin Ali Yezdi, 2013, s. 387). Ankara Savaşı'nda Bâyezid'in esir edilip Timur'un yanına getirildiği sırada ise iki hükümdar arasında geçen konuşmaları aktarırken Bâyezid hakkında bâriz bir olumsuz ifadenin kullanılmadığı görülmektedir (Şerefeddin Ali Yezdi, 2013, ss. 393-394).

Şâmi'nin eseri gibi bu eserde de yer alan kayıtların ve mektuplarda kullanılan ifade ve cümlelerin güvenilirliği ayrı bir tartışma ve çalışma konusu olmakla beraber daha önce de bahsedildiği gibi, eserine Şâmi'nin aynı adı taşıyan eserini temel alıp çoğu yerde onda bulunmayan ayrıntılı anlatımları ekleyen Yezdi de, Bâyezid'in gururlu bir kişiliğe sahip olduğunu birkaç yerde vurgulamaktadır. Yezdi'nin birçok hususta olduğu gibi, iki hükümdar arasındaki güç dengesi ve Timur'un kendisinin gözünde büyük bir yere ve önemli bir kişiliğe sahip olduğu hususlarında da Şâmi ile benzer düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Verilen bu bilgilere dayanarak, Yezdi'nin çizdiği Bâyezid portresinin, Şâmi ile uyumlu olarak birçok noktada olumsuz olduğu belirtilebilir. Onun eserinde de yine, gururlu ve nasihat dinlemeyen hatta şeytana uyan bir Bâyezid algısı göze çarpmaktadır. Bâyezid'in gaza yapan bir hükümdar olduğu bu eserde yine Timur'un ağzından belirtilmiş ve

Timur'un Bâyezid ile savaşmak istememesine sebep olarak gösterilmiştir. Ankara Savaşı ile ilgili bölümde bahsedildiği üzere, Timur'a göre Bâyezid söz ve nasihat dinlemeyen kişiliğiyle sonunu hazırlamış ve mağlup olup esir edilmiştir. Ayrıca, bütün bu verilen bilgilere ek olarak Yezdi'nin, Mustafa Bey'in Malatya emiri olan oğlu hakkında kullandığı ve Türkmenler ile Anadolu halkına da yakıştırdığı *basiretsiz* ifadesi göz önüne alındığında, onun Anadolu'nun konar-göçer ve yerleşik topluluklarına karşı olumsuz bakış açılarının farklılık göstermediği tahmin olunabilir.

3. SONUÇ

Şâmî ve Yezdi'nin, Osmanlılara karşı bakış açısının olumsuz bir niteliğe sahip olmasında, iki devlet arasında o dönemde yaşanan anlaşmazlıklar ve kötü ilişkilerin etkili olmasının yanında yazarların Timur'un devletini, Osmanlı Devleti'nden kesin olarak daha güçlü ve üstün görmüş olmalarının da payı olduğunu unutmamak gerekir. Özetle, bu kaynaklarda mücadele edilen, düşman konumunda bulunan bir devlet ve onun hükümdarı söz konusudur. Bu hususların her zaman kaynaklarda olumsuz bir algı oluşmasına sebep teşkil etmeyeceğinin örnekleri mevcut olsa bile Şâmî ve Yezdi'nin eserleri için bu durumun geçerli olmadığı söylenebilir.⁹

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, yazarın yüksek lisans döneminde yaptığı çalışmalar temel alınarak hazırlanmıştır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Metinde, Etik Kurul ya da Katılımcı Onamı ile ilgili bir bölüm bulunmamaktadır.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırmanın tüm aşamaları tek yazar tarafından yürütülmüştür.

⁹ Yezdi'nin eserini kaleme alma amaçları arasında, hafızalara kazınacak bir Timur imajının oluşmasını sağlamak, rakip hanedanların ve doğal olarak Osmanlıların da meşruiyet iddialarından mahrum bırakmak gibi hususların olduğu belirtilebilir. Bkz. Genç, 2019, s. 368; Melville, 2012, ss. 185-189. Yezdi'nin eseri hakkında ayrıca bkz. Binbaş, 2016. Erken dönem Osmanlı tarihçilerinin eserlerindeki Timur algısı hakkında ise bkz. Emecen, 2012, ss. 261-274; Suçıkar, 2016.

KAYNAKÇA

- Bezer, G. Ö. (2010). Nizâmeddin Şâmî. *DİA*, 38, 330.
- Binbaş, İ. E. (2016). *Intellectual networks in Timurid Iran: Sharaf al-Din 'Ali Yazdi and the Islamicate republic of letters*. Cambridge University Press.
- Dilek, K. (2010). Şerefeddin Ali Yezdî. *DİA*, 38, 550-552.
- Öztürk, M. (2014). *Kitab-ı Diyarbekriyye* (Çevirmen). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. M. (2012). İlk Osmanlı kroniklerinde Timur imajı. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* içinde (ss. 261-274). Timaş Yayınları.
- Erkoçoğlu, F. (2014). Arap kaynaklarında Yıldırım Bâyezid. *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur)* içinde (ss. 9-32). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Genç, V. (2019). *Acem'den Rum'a bir bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisî (1457-1520)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Georges Pachymeres. (2009). *Bizanslı gözüyle Türkler*. İ. B. Barlas (Çevirmen). İlgî Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hinz, W. (1942). Timuriler Tarihi hakkında menba tetkiki. M. A. Köymen (Çevirmen). *Belleten*, VI(21-22). 85-120.
- İbni Arabşah. (2012). *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*. D. A. Batur (Çevirmen). Selenge Yayınları.
- İnalçık, H. (2011). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jackson, P. (1997). Nizam al-Din Shami. *The Encyclopaedia of Islam*, IX, 283.
- Kanat, C. (1991). *Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile ilgili kayıtlar* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Karadeniz, H. B. (2008). *Osmanlılar ile beylikler arasında Anadolu'da Meşruiyet Mücadelesi (XIV-XVI. Yüzyıllar)*. Yeditepe Yayınevi.
- Mehmed Neşri. (2014). *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi-I*. F. R. Unat ve M. A. Köymen (Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Melville, C. (2012). The Mongol and Timurid periods. *A History of Persian Literature, Persian Historiography* içinde (ss. 155-208). Charles Melville, (Haz.). I. B. Tauris.
- Nizamüddin Şâmî. (1987). *Zafernâme*. N. Lugal (Çevirmen). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oruç Beğ. (2008). Oruç Beğ tarihi, [Osmanlı Tarihi - (1288-1502)], N. Öztürk (Haz.). Çamlıca Basım Yayın.
- Suçıkar, T. (2016). *Emir Timur Yıldırım Bayezid*. Kripto Basım Yayın.
- Şerefeddin Ali Yezdî. (2013). *Emir Timur (Zafernâme)*. D. A. Batur (Çevirmen). Selenge Yayınları.

- Tauer, F. (1965). Timurlular Zamanında Tarihçilik. A. Ateş (Çevirmen). *Belleten*, XXIX(113). 49-69.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne giriş-I*. Enderun Kitabevi.
- Woods, J. E. (1987). The rise of Timurid historiography. *Journal of Near Eastern Studies*, 46(2). 81-108.
- Yinanç, M. H. (1979). Bayezid I. *İA*, 2. 369-392.

Makale Bilgisi: Birlik, N. (2022). J. C. Mangan'ın Üç Öyküsünde Toplumsal Hafıza ve Kontrat: "Otuz Kavanoz," "Cübbeli Adam" ve "Gri Cübbeli Köylü." DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 219-237.	Article Info: Birlik, N. (2022). Communal Memory and Contract in J. C. Mangan's Three Short Stories: "Thirty Flasks," "The Man in the Cloak," and "The Churl in the Grey Coat" DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 219-237.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 02.03.2022	Date Submitted: 02.03.2022
Kabul Edildiği Tarih: 22.09.2022	Date Accepted: 22.09.2022

J. C. MANGAN'IN ÜÇ ÖYKÜSÜNDE TOPLUMSAL HAFIZA VE KONTRAT: "OTUZ KAVANOZ," "CÜBBELİ ADAM" VE "GRİ CÜBBELİ KÖYLÜ"

Nurten Birlik*

ÖZ

19. yüzyıl İrlanda edebiyatını önemli ölçüde etkileyen ve Yeats'den önce en önemli İrlandalı şair olarak kabul edilen (Sturgeon, 2010, s.76; Quin, 2008, s. 20) İrlanda milliyetçisi şair, öykücü ve düzyazı yazarı J. C. Mangan'ın öykücülüğü, Batı dünyasında ve ülkemizde, birkaç çalışmanın dışında ele alınmaz. Mangan'ın üç öyküsünde ("Otuz Kavanoz," "Cübbeli Adam" ve "Gri Cübbeli Köylü"), kontrat, unutturulan geçmiş, bellek, otoriteye başkaldırı, zorba bir güç olarak Britanya, İrlanda pagan geçmişi gibi bazı ortak tematik öğeler göze çarpmaktadır. Bunlar daha çok öznel olanla kolektif olanın kesiştiği noktaların kurmacalaştırıldığı, çok katmanlı okumaya kendini açan öykülerdir. Bu makale, üç öyküsünde Mangan'ın İrlanda'nın tarihsel geçmişiyle bir bağ kurma, ve ben ve Öteki diyalektiği izleğinde ilerlediği hipotezini başlangıç noktası olarak alır. Makalede, bu izlekte, Mangan'ın üç öyküsünde, kontrat motifi üzerinden, hem öznel hem de toplumsal belleğin derinliklerine gömülü malzemenin, çift katmanlı bir okumaya olanak verecek şekilde nasıl kurmacalaştırıldığı tartışılır. Her üç öyküde de kontrat motifi üzerinden kahramanlar, şu anı ilgilendiren bir sorunla yüzleşebilmek için öznel ya da toplumsal bellekten gelen psişik unsurlardan destek alır. Öyküleri kontrat motifi, geçmiş ve şimdiki zaman, ben ve Öteki arasındaki ilişki/kopuş üzerine kurarak Mangan aslında ontoloji ve epistemolojik tanınırlık arasındaki akışın kilitlenmesini ifade eder. Her üç öyküdeki detaylar göz önüne alındığında, yapılan kontrat, metaforik bir çerçevede, silinen kültürel belleğin dışavurumu olarak hizmet etmektedir, diyebiliriz. Öykülerdeki çift katmanlı gönderme noktalarının okuyucudan da aktif bir katılım beklemesi, bu makalede tartışılan diğer bir detaydır.

Anahtar Sözcükler: J.C. Mangan, İrlanda edebiyatı, Kontrat, Toplumsal Bellek

*Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, nbirlik@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4544-9595.

**COMMUNAL MEMORY AND CONTRACT IN J. C.
MANGAN'S THREE SHORT STORIES: "THIRTY
FLASKS," "THE MAN IN THE CLOAK," AND "THE
CHURL IN THE GREY COAT"**

ABSTRACT

The Irish nationalist poet, short story, and prose writer J. C. Mangan, who is accepted as the most important poet of 19th century Irish literature before Yeats (Sturgeon, 2010, p.76; Quin, 2008, p. 20) still remains understudied both in Western and in Turkish academia. In "Thirty Flasks," "The Man in the Cloak," and "The Churl in the Grey Coat," there are some common thematic concerns like the contract, a forgotten past, collective memory, resistance against the authority, Britain as an oppressive power, and the Irish pagan past. In these short stories what we see is a fictionalisation of the intersection between the subjective and the collective material. This essay takes as its departure point the claim that Mangan proceeds in these short stories along the trajectory of the bond between the Irish past and the present, and of me and the Other dialectics. Along this trajectory, this essay discusses how Mangan creates a double-layered text by fictionalising the cultural material that is buried deep in the collective memory and the motif of contract. In these short stories, through the motif of contract, the characters get support from their collective memory to confront a problem in the living present. By basing the narrative on the motif of contract, the link or the dissolution of the link between the past and the present, me and the Other opposition, Mangan seems to draw attention to the impasse between ontology and the epistemological acknowledgment. In view of the narrative elements in these three short stories, the contract, within a metaphorical frame of thinking, serves the purpose of objectifying the repressed in the collective memory. This essay also underlines that the double-layered nature of the narratives demands an alert reader.

Keywords: J.C. Mangan, Irish literature, Contract, Collective Memory

1. GİRİŞ

19. yüzyıl İrlanda edebiyatını önemli ölçüde etkileyen ve Yeats'den önce en önemli İrlandalı şair olarak kabul edilen (Sturgeon, 2010, s.76; Quin, 2008, s. 20) İrlanda milliyetçisi şair, öykü ve düzyazı yazarı J. C. Mangan'ın, öykücülüğü, Batı dünyasında birkaç çalışmanın dışında (Haslam, 2006; Sturgeon, 2010, 2020, ve Jorge, 2021) ele alınmaz. Türkiye'de ise Mangan'ın öyküleri üzerine sadece bir çalışma vardır ve bu çalışma, onun "Üç Yüzük" ("Three Rings") başlıklı öyküsü ile Gotthold Ephraim Lessing'in *Bilge Nathan* (*Nathan the Wise*) başlıklı oyununun karşılaştırmalı bir çalışmasıdır (Arıkan, 2021). Mangan üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalar daha çok onun Osmanlı coğrafyasını ve kültürel özelliklerini motif olarak kullandığı şiirler üzerinedir. Bunlar da İngiliz edebiyatı uzmanları tarafından değil daha çok edebiyat çalışmalarını akademi dışından yürüten araştırmacılar (Özmen, 1998) ya da Türk edebiyatı uzmanları (Tavukçu, 2007; Tağızade-Karaca, 2010) tarafından yapılan çalışmalardır. Ülkemizde İngiliz edebiyatı programlarındaki akademisyenlerin Mangan'ın şiiri ve düzyazıları üzerine

odaklanmaları oldukça geç bir döneme rastlar.[†] Bu makale hem Mangan çalışmalarındaki bir boşluğu kısmen de olsa doldurmayı, hem de onun üç öyküsünde kilit bir motif olan kontrat ögesi üzerinden bu öyküleri tartışmayı ve onun öykülerini Türk okuyucuya tanıtmayı amaçlar. Mangan'ın bu üç öyküsünde, kontrat, unutturulan geçmiş, bellek, otoriteye başkaldırı, zorba bir güç olarak Britanya, İrlanda pagan geçmişi gibi bazı ortak tematik ögeler göze çarpmaktadır. Bunlar daha çok öznel olanla kolektif olanın kesiştiği noktaların kurmacalaştırıldığı çok katmanlı okumaya kendini açan öykülerdir. Bu makalede Mangan'ın üç öyküsünde, kontrat motifi üzerinden, hem öznel hem de toplumsal hafızanın derinliklerine gömülü malzemenin çift katmanlı bir okumaya olanak verecek şekilde nasıl kurmacalaştırıldığı tartışılır. Her üç öyküde de kontrat motifi üzerinden kahramanlar şu anı ilgilendiren bir sorunla yüzleşebilmek için öznel ya da kültürel bellekten gelen psişik unsurlardan destek alır. Freud'un tekinsiz olarak adlandırdığı bu ögeler hem ürkütücü hem de ontolojik boyutta kahramanların varlık alanlarının önemli bir bileşenidir. Ancak bilinç düzeyinde kabul görmeyen bu ögeler ontolojik ve epistemolojik zemin arasında sıkışıp kalmış gibidir. Vardır ama temsil edilmezler, söyleme giremezler, icazet verilmezler. Bu öyküleri kontrat motifi üzerine kurarak Mangan aslında ontoloji ve epistemolojik tanınırlık arasındaki bu akışın kilitlenmesini de ifade ediyor gibidir. Öyküler bağlamında bu durumu epistemik şiddet yani var olan bir şeyin yok farz edilmesi, tanınmaması, icazet verilmemesi durumu, (Spivak, 1988) olarak da değerlendirebiliriz.

Bu inceleme, Mangan'ın öykülerinden üç tanesinin tek bir motif etrafında gelişmesi detayını başlangıç noktası olarak alır ve üç öykünün de kontrat motifi etrafında gelişiyor olmasının tutarlı bir açıklaması olabilir mi, sorusuna cevap arar. Bu motif, Mangan'ın öykü malzemesi ve onu öyküleştiren süreci üzerine nasıl bir mesaj verir? “Otuz Kavanoz”da (“Thirty Flasks”) Nabob, hem Batı kültürünün tanımlamaya çalıştığı Saidyen anlamda Öteki’ni hem de Batı’nın epistemik şiddete maruz bıraktığı İrlanda’yı hatta Mangan’ın kendini temsil eder, diyebiliriz. Kontrata dayalı bu ilişkide, Nabob, zekâsı ve iradesiyle Batılı *alter ego*'sunu yenmek üzereyken yenik duruma düşer. İkinci öyküde, “Cübbeli Adam”da (“The Man in the Cloak”) yine geçmişle ya da toplumsal bellekle yüzleşme söz konusudur. Cübbeli Adam, Braunbrock’a İrlanda pagan kültüründen gelen bir tılsım sunarak onun olağanüstü güçler edinmesini sağlamıştır. Ancak bu güçler ahlaki zeminde sorguya açık bırakıldığı için yüzeysel okumada bunları pek de tasvip etmeyiz. Oysa ters bir açıdan okuduğumuzda öykü bize farklı detaylar sunar. Braunbrock’un sahip olduğu sınırsız güç, geçmişinden gelen güçtür. Ne var ki bu gücü şu andaki İrlanda’ya, genel olarak da Hristiyan Avrupa kültürüne, entegre etmenin bir yolu yoktur. Ayrık yapıyla bu tılsımın kendisi, bastırılanın geri gelişi gibidir ve Katolik Avrupa kültüründe ancak Freud’un tekinsiz olarak adlandırdığı unsur gibidir (Freud, 2003, ss. 219-220). Üçüncü

[†] Bu yazarlardan bazıları şunlardır: Birlik ve Arıkan, 2017, 2018, 2019; Arıkan 2021a, 2021b; Arıkan ve Uzun, 2021.

öyküde “Gri Cübbeli Köylü”de (“The Churl in the Grey Coat”) ise, yine benzer bir şekilde kontrat motifi üzerinden Fenian Krallığı’nda (aslında İrlanda’da) yaşayan halk, Antik Yunan’a dayanan medeniyetin sunduğu sınamaya kendi geçmişinden güç alarak karşı koyar. Ancak bu geçmişi temsil eden Köylü hantaldır, iticidir ve İrlandalılar için yabani bir yaratıktır. Bu toplumsal yabancılaşmaya rağmen Köylü, İrlandalıları kapsayıcı bir sevgiyle kucaklar ve onların koparıldıkları geçmişleriyle yeniden bir bağ kurmalarını sağlar. Her üç öyküdeki detaylar göz önüne alındığında, yapılan kontrat, metaforik bir çerçevede, unutturulan toplumsal belleğin dışavurumu olarak hizmet etmektedir, diyebiliriz.

2. “Otuz Kavanoz” (“Thirty Flasks”) ve Mephistophilis Mitinin İrlanda Bağlamında Yeniden Kurgulanışı

1838’de *Dublin University Magazine*’de yayınlanan, kısa roman ve öykü arasında bir uzunlukta (98 sayfa) olan, “Otuz Kavanoz” başlıklı öykü, ben ve Saidyen Öteki ana izleği üzerine kuruludur. Öyküye “Çok Alman Bir Öykü” alt başlığı verilse de der, Sturgeon, aslında öykü Honoré de Balzac’ın *Melmoth Réconcilié*, (1834) başlıklı eserinin belli değişiklikler yapılarak kurgulanmış bir çevirisidir (2020, s.12). Örneğin asıl anlatıdaki mekân Paris iken, Mangan’ın anlatısında Viyana olarak değiştirilmiştir. Öyküye İrlanda geçmişini çağrıştıracak detaylar serpiştirilmiştir. Mephistophilis ve Dr. Faustus motiflerinin yeniden yazımı üzerine temellenen örül kurguda, son zamanlara kadar kendi ekosisteminde denge içinde yaşayan (aslında kendi sınıfını temsil eden) burjuva sınıftan bir adamın düşüş öyküsü verilir. Doğu Hindistanlı olduğunu iddia eden Nabob, kumar borcu yüzünden bütün varlığını, statüsünü, saygınlığını ve de sevgilisini yitirmek üzere olan Basil von Rosenwald’i, Mephistophilis’in Dr. Faustus’a yaptığı vaade benzer bir vaatle kurtarmak için bir anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre altı feet boyunda olan Basil, aldığı para karşılığı Nabob’un verdiği kara iksiri içerse her seferinde bir inç kaybedecek ve bu boy uzunluğu sadece üç feet altı inç olan Nabob’a geçecektir. Bu irrasyonel teklif karşısında hem kafası karışıp buna inanmakta güçlük çeken hem de içine düştüğü bataklıktan kurtulacağı için keyiflenen Basil, teklifi kabul eder. Aslında başka çaresi de yoktur çünkü kabul etmezse eğer sonu felaket olacaktır. Her bin duka karşılığında Basil, boyundan bir inç kaybedecektir ve bu uzunluk Nabob’a geçecektir. 30 kavanoz karşılığında ise 30.000 duka alabilecek ancak boyundan da bir o kadar kaybetmiş olacaktır. Başlangıçta durumun ciddiyetini kavrayamadığı için bu teklifi şaka ya da Nabob’un parasını etrafa cömertçe saçmak için uydurduğu bir oyun sanan Basil, tuzağa düşürüldüğünü çok geç fark eder.

Bütün bunlar olup biterken, bu kısa öyküde ne Mephistophilis’in insan psikolojisine dair farkındalığını ne de Dr. Faustus’un çok katmanlı ve karmaşık kişiliğini görürüz. Basil, Dr. Faustus’un derinliğinden ve yeteneklerinden yoksundur. Basil yaşamdaki duruşuyla ve fikirleriyle çok da karmaşık olmayan ancak 19. yüzyılda üst orta sınıfın sahip olduğu normatif

değerleri ve de en önemlisi o sınıfın rasyonalizmini temsil eden bir kahramandır. Ait olduğu sınıfın meziyetleri (ki bu meziyetler öyküde sorunsallaştırılır) dışında bir özelliği yoktur. Aslında kendi iç kaynaklarıyla ayakta kalmayı beceremeyen ve hep birilerinin mucize yaratmasını bekleyen bir asalaktır. Bu durumda Basil, Dr. Faustus'un tam zıddını temsil eder dersek, yanılmış olmayız. Nabob'un ise Basil'in temsil ettiği her şeye tehdit oluşturan bir duruşu vardır ve Batı kültürü dışından gelip bu kültürün önemli kişilerinden birini ağına düşürmesi ile aklımıza Doğu ve Batı, irrasyonalizm ve rasyonalizm zıtlığını getirir. Onu Basil'e göre daha karmaşık kılan detaysa kendi geçmişine dair uydurduğu hikâyesidir. Dediğine göre Nabob aslında Basil'in yıllar önce kaybolan kardeşidir ve kaçırılıp değişik ortamlarda zorluklar yaşadktan sonra büyü öğrenmiş ve yaşamda kendini güçlü kılmanın yolunu bulmuştur (Mangan, 1904, s. 12). On yıl büyü üzerine çalışmış, saygınlık ve harcamayacağı kadar servet edinmiştir ancak yaşadığı zorluklardan dolayı (bunların detaylarını vermez) "sağlığı ve kişisel simetrisi mahvolmuştur" (Mangan, 1904, s. 13)[‡]. Oysa başlangıçta kardeşinin fiziksel özelliklerine sahiptir. Onun adı da Rupert von Rosenwald'dir ancak çirkin görüntüsünden dolayı toplum onu kabul etmez ve geceleri toplumdan uzakta yaşayan bir gulyabani gibi hayatını sürdürür. Kardeşi ile olan anlaşması sayesinde onun görüntüsüne sahip olmayı arzular. Öykünün akışı içinde gelişen detaylardan anlarız ki, Nabob, Basil'e verdiği parayı tekrar elinden almak için değişik tezgâhlar kurar. Basil bu parayı borçlarını ödemek için kullanmak yerine tekrar kumar oynar ve bir bölümünü kaybeder. Sonrasında Nabob, eğer kendisiyle kumar oynarsa, falda Basil'in sürekli kazanacağını okuduğunu söyler. Ancak bu da hazırladığı tuzağın devamıdır. Durum hiç de dediği gibi olmaz ve Basil, Nabob'la oynadığı kumarda biraz kazanmasına rağmen, kazandıklarını kaybetmeye devam eder. Nabob'un adım adım Basil'i yok etmesi ve gün geçtikçe ona daha çok benzemeye başlamasının verdiği mesajlar oldukça karmaşıktır. Aslında Basil'i kurtarmak değil onun yerine geçmek ister.

Batı kültürü dışından gelen birinin uydurduğu bir geçmişle, hem kendini Batı'ya ait kılan bir biyografi yazması hem de Batı'da gerçekten yaşayan birini yok ederek onun yerine geçmeye çalışıyor olması sadece düz anlamıyla kurgunun bir parçası olarak alınabileceği gibi o sırada Doğu'nun, toplumsal bellek boyutunda, Batı'ya oluşturduğu tehdit olarak da alınabilir. Benzer bir tehdit, Batı kültürünün içinden ama başka bir sınıftan da gelmektedir. Basil'in tarzı kendi kıyafetlerinin kopyasının dikerek bir burjuva gibi görünür ve davranır. O da kendine Prince von Lowenfeld-Schwarzbach olarak bir geçmiş uydurur. Hatta Basil'in evlenmek istediği kıza âşık olup onun yerini almaya yeltenecek kadar ileri gider (Mangan, 1904, ss. 43-45). Ancak tarzısının bu kıza âşık olması tesadüftür ve Basil'in adı geçince korkup başka bir yere gider.

[‡] Öykülerden ve ikincil kaynaklardan yapılan çeviriler yazara aittir.

Basil'in yerini almaya yönelik iki tehdidin geldiği yer önemlidir, biri Batı dışından ve o sırada Doğu'yu temsil eden zenginlik ve gizemle özdeş Hindistan'dan, diğeri de Batı içinden ancak alt orta sınıftan. Her iki tehdit unsuru da Basil gibi olmaya öykünür. Doğu'dan gelen tehdit çok daha ciddi ve tehditkârdır, irrasyonel görünmesine rağmen daha rasyoneldir, Batılıyı alt edecek kadar karmaşıktır ve detaylıca planlanmıştır. Doğulu adamın zekâsı Batılıyı alt eder, onu zavallı duruma düşürür ancak öykünün sonuna kadar anlaşılmağını korur. Bu noktada Mangan'ın öyküyü yazdığı dönemde Batı'nın Doğu hakkında ürettiği ama aslında ideolojik bir kurgu olan Oryantalizm çalışma alanını anımsamadan edemeyiz. Edward Said'in, Oryantalizm aslında Doğu hakkında değil Batı'nın kendisi hakkındadır (Said, 2003, ss. 5, 63, 73) ifadesini hatırlarız. Öykünün sonuna kadar Nabob'un anlaşılmağı ama tehditkâr ve itici Öteki olarak kalması ve öykünün sonunda da hiç iz bırakmadan yok olup gitmesi, bize Doğu'nun Batı için anlaşılmağı konumunu korumaya devam ettiğini işaret eder. Bu detayla öykü bize ironik bir Oryantalizm eleştirisi sunuyor gibidir.

Basil sonuçta hem iyice küçülmüş ve çirkinleşmiş hem de meteliksizdir. O kadar çaresizdir ki, uşağı kendisini tanımadığı için eve almaz korkusuyla kendi evine gidemez ve Nabob'un evinde kalmaya başlar. Öte yandan da başına gelenler için Nabob'u suçlar: "algılarım işe yaramıyor artık. Boşu boşuna geçmişle şu an arasında bir devamlılık kurmaya çalışıyorum: düşüncelerim dağınık; aklıma kaos hükmediyor. Bu senin marifetin, hokkabaz!" (Mangan, 1904, ss. 49-51). Bunun üzerine Nabob, "Pardon ama beni neyle suçluyorsun ki?" diye sorunca Basil, "Büyülerinle beni aklımdan ettin!" der ve ekler: "Ben artık eski ben değilim!" Basil'in sözlerine Nabob'un cevabı ilginçtir: "En azından sen bir kişisin... Ben bir yokluk'um" (Mangan, 1904, s.50). Nabob'un kendi varlığı üzerine ettiği sözler daha da ilginçleşir: "Eğer yardıma ihtiyacın olursa başkasına danış; ben neredeyse hiç yokum." "O zaman senin varlığını nasıl yorumlamalıyım" diye soran Basil'e, "Ben, bilinçsizce bir düşünceye söz ve görünüş veren senin hayal gücünün daha doğrusu iradenin ürünüyüm. Bundan sonra eklememe gerek var mı, sen şu anda uykudasın ve düş görüyorsun?" der (Mangan, 1904, s.50). Basil'in kafası iyice karışmıştır: "bu beni aşıyor!.. Peki, neden bu denli anlaşılmağı yanılısamaya mahkûm oldum?" diye sorar (Mangan, 1904, s. 51). Aralarında geçen konuşmalar, hem merkezdeki ve çeperdeki var oluş alanları, hem de akıl ve akıldışı olan arasındaki ikili zıtlığı vurgular. Nabob'un cevabı ilginçtir: "Artık Görünmeyen ve Tecrübe edilmemiş olanı daha bir saygıyla dikkate alırsın... belki de şimdi kendi kimliğinin izlerini bu kadar kolay unutan bir insanın kendi bedeninden azıcık bir parça kaybetme konusunda daha az şüpheli hissedeceğini bilebilirsin" (Mangan, 1904, s.51). Sonra da batıl olanla akla dair olan arasındaki farklar üzerine bir tartışmaya girişirler. Bu tartışmada Nabob, "Aklın özel alanının herkesçe kabul edilen sınırlarını kim belirleyecek?" derken, 19. yüzyılda baskın hale gelen hem Kartezyen benlik ve gerçeklik zeminini hem de yukarıdaki satırlarda konu edilen, görünen ve görünmeyen arasındaki fark tartışmasındaki Lockeçu görüşü sorunsallaştırır.

Nabob'un içinden geldiği kültür(ler) aslında o dönemde Batı epistemolojilerinin dışladığı değerleri temsil eder. Batı ve Batılı olmayan arasındaki zıtlıkların öyküde ne ölçüde temsil edildiği başka bir çalışmanın konusu olabilir ancak bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir: Basil açısından, Batılı olmayan her şey tek bir grupta, bilinmeyen ama tehdit olarak algılanan kategorisindedir. Bu noktada öykü Avrupa merkezci epistemolojileri ön plana çıkarıyormuş gibi görünür ama Basil ve Nabob arasındaki çelişkide Nabob'un yöntemlerinin ve açıklanamayan becerilerinin üstün gelmesi bu iki kahramanın temsil ettikleri kültürler üzerine de yapılan örtük bir değerlendirme gibidir.

Öyküde sıradan Batılı okuyucu kendini Basil ile özdeşleştireceği için Nabob'tan nefret edecektir ve onu hem kendinin hem de ait olduğu kültürün Ötekisi olarak alacaktır. Ancak ideal okuyucu, bu tuzağa düşmeden öyküyü kahramanların temsil ettiği ikili zıtlıklar üzerinde okuması beklenen okuyucudur. Özellikle Basil'in planının saçmalığından dolayı Nabob ile alay ettiği bölümlerde ve öykünün sonunda düştüğü durumda, ideal okuyucunun, Basil'in temsil ettiği değerlerin nasıl eleştirildiğini ve bu değerlerin aslında nasıl olmayan bir zemin üzerinde durduğunu, görmesi beklenir. Bu durumda diyebiliriz ki anlatıcı güvenilir değil, yanıltıcı bir anlatıcıdır. Basil'in tarafında gibi görünmesine rağmen aslında onu zavallı duruma düşürerek onun içinden geldiği sınıfa ve bu sınıfın değerlerine ciddi eleştiriler yöneltir.

Öykünün sonunda Basil zavallı ve acınacak bir haldedir. İradesini, aklını, tutarlılığını, kendi kendine hükmetme yetisini yani Batı'nın temsil ettiği ne varsa kaybetmiştir. Kendisini Nabob'la tanıştıran aslında kendi yıkımını hazırlayan Heinrick'e şöyle der: "Kendi kendime olan inancım korkunç bir şekilde sarsılmış durumda. Ne önerirsen kabul etmeye hazırım. Ne yapmam gerektiğini söyle lütfen" (Mangan, 1904, s. 77). Nabob'un ellerinde Basil'in bu kadar edilgen ve aciz duruma düşmesi dikkat çekicidir. Sonunda Basil kurtulur ancak bu kendi iradesiyle ya da gücüyle gerçekleşmez. Uzak Doğu'da ölen amcası, ona bütün servetini bırakmıştır ve onun temsilcisi Slickwitz, Basil'e hem amcasının servetini hem de Nabob hakkında aydınlatıcı bilgiyi getirmiştir. Nabob, Basil'in amcasını tanıdığı için kendisine dair bilgiyi ondan almıştır. Üstelik Basil onun ilk kurbanı da değildir. Doğu Hintli değil Mısırlıdır ve şimdiye değin pek çok kişiyi tuzağına düşüren tehlikeli bir büyücüdür. Slickwitz, Basil'e hem amcasının servetini hem de onu kurtaracak olan bilgiyi verir. Yani aslında Basil kendi iradesiyle değil yine kendi ailesine hizmet eden biri tarafından kurtarılır. Amcasını, ait olduğu tarihsel geçmişin bir parçası olarak alırsak, onu hem hizmet eden sınıf hem de geçmişi kurtarmıştır. Onların olmadığı ortamda Basil zavallı çirkin bir yaratık durumuna düşmüştür. Bu noktayı öykünün detayları ve içinde yazıldığı dönemin çerçevesinde daha da açmak mümkündür.

Öykünün akışı içinde Nabob sadece Doğu Hindistan'la değil Orta Doğu ülkeleri ve Mısır (Kuzey Afrika) ile de özdeşleşir. Oralarda dolaşmıştır ve aslen Mısırlı bir büyücüdür. Bu coğrafi bölgeler 19. yüzyılda Kıta Avrupası

ve Britanya'nın hem kaynaklarını sömürmeye hem de hakkında Oryantalizm üzerinden bilgi üretip anlamaya çalıştığı yerlerdir. İlginçtir aynı yüzyılda Avrupa ülkeleri, Kuzey ve Güney Amerika'da da egemenlik mücadelesi verirler ancak Oryantalizm bu coğrafyalar hakkında büyük oranda sessiz kalmıştır. Neden böyle olmuştur sorusunun değişik cevapları olabilir. Bu coğrafyalarda kendi dinleri üzerinden daha homojen bir egemenlik sağlamayı başarabilmeleri, ya da bu coğrafyada yaşayan halkların oluşturduğu kültürü kendilerine tehdit olarak almamalarına neden olmuş olabilir. Ya da bu coğrafyadaki egemenlik girişimlerine olan kültürel direnç, kendilerine tehdit oluşturacak kadar güçlü değildir. Cevap ne olursa olsun, bu kısa öyküde Nabob'un özdeşleştiği yerler Oryantalizmin de çalışma alanlarıdır. Nabob'tan gelen tehdit bu alanlardan gelen tehdittir aslında.

Bu coğrafi alanları Batı dışı olarak alırsak, İrlanda'nın tarihsel geçmişine de gönderme yapmadan edemeyiz. İlginç bir şekilde tarihsel akışta İrlanda (Hristiyan) Batı'da konumlanıp da sömürgeleştirilen, beyazların yaşadığı tek ülkedir (White, 2010, s. 21). Michael Hechter, 1975 yılında basılan *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, (İç Sömürge: İngiliz Ulusal Gelişiminde Kelt Sınırı)* başlıklı kitabında, İrlanda'nın Britanya için neden bir iç sömürge olduğunu etraflıca tartışır. İrlanda aslında hem Avrupa'dadır hem de Hristiyandır, insanları beyaz ırka aittir ancak tarihsel gerçeklerin de işaret ettiği gibi yüzyıllar boyunca Britanya'nın tarım ve hayvancılık açısından arka bahçesidir, vergi toplamak için zaman zaman başvurduğu ancak nüfusun yarısının öldüğü büyük kıtlık sırasında bile (ki bu dönemde Britanya topraklarında 'güneş batmayan' oldukça zengin bir imparatorluktu) yardım etmediği Öteki'dir. Bu durumda Britanya açısından, İrlanda'nın temsil ettiği kimlik belirteçleri Nabob'un temsil ettiklerinden pek de farklı değildir. Üstelik İrlanda Katoliktir ve kültüründe Katolik unsurlar kadar daha önceki dönemden gelen pagan unsurlar da oldukça önemlidir. Tıpkı Nabob'un durumunda olduğu gibi İrlanda, Protestan Britanya için anlaşılmazdır. 19. yüzyılda endüstri devrimini yaşamadığı için İrlanda'nın sınıf yapısı ve üretim ilişkileri Britanya'dakinden çok farklıdır ve refah seviyesi Britanya ile kıyaslandığında çok düşüktür. Bütün bunlar ışığında diyebiliriz ki İrlanda, Britanya için bir türlü evcilleştiremediği kültürel Öteki'dir. Yani Nabob'un İrlanda'yı temsil eden bir tarafı da vardır. Bu detay, neden bu öykü İrlanda değil de Almanya'da geçer sorusunun cevabıdır aynı zamanda. O dönemde, İngiliz toplumunda yaşamın her alanında, kendi değerlerini baskın hale getiren orta sınıfın eleştirisi, içinde yaşadığı politik baskı sürecinde (Britanya İrlanda'yı anglikanize etmeye çalışıyordu) Mangan'ın başına iş açabilirdi. Biyografisinden biliyoruz ki Mangan bir İrlanda milliyetçisidir (O'Donoghue, 1897, s. 131) ve onun durumunda birinin Batı- Doğu karşılaşmasını İrlanda göndermeleri olmadan yapmayacağını tahmin edebiliriz. Aslında düz yazılarında ve şiirlerinde dile getirdiği diğer detaylar bu konudaki görüşümüzü güçlendirir.

Diğer bir nokta ise, öykü Almanya'da geçmesine rağmen içinde Almanya'ya özgü fazla kültürel ve sosyal detay olmayışıdır. Cadde ve kahraman isimlerini çıkarırsak elimizde kalan sosyal ve kültürel detaylar İngiltere'yi betimler gibidir. Öykünün sonunda Basil'in yine üst orta sınıftan sevdiği bir kızla evlenmesi, bir sürü çocuklarının olması ve eşinin Victoria döneminde fazlaca vurgulanan 'evdeki melek' imgesini temsil ediyor olması, anlatıcının olması gerektiğinden fazla vurguladığı ev huzuru vs. gibi detaylar aklımıza Victoria dönemi İngiltere'sini getirir. Öykünün sonunda onların 'yuvalarının' betimlenme yöntemi çift katmanlıdır; hem sorgulamayan okuyucunun zevkine hitap edecek şekilde masalımsı nitelikte, hem de sorgulayan okuyucuya hitap edecek şekilde ironik bir ton içerir:

Bahsetmeden geçmemeliyiz ki, yuvaları, yan cephesi enfes *à la Polonais* gezinti bahçelerine ve zengin meyve bahçelerine, ön cephesi de Old Buttermarket ve diğer ilginç yerlere bakan şehrin Konigsmark bölgesinde romantik bir şatodur. (Mangan, 1904, s. 98)

Bu çerçeveden baktığımızda anlatının bu tipik üst orta sınıf yaşantıyı yüceltmeyip aslında Nabob'un tehdidi karşısında Basil'in çaresizliği üzerinden bize onun bir eleştirisini verdiği kanısına kapılırız. Basil'in temsil ettiği sınıf ve değerleri, içi boş/çürük ama dışarıdan çekici görünen bir dağ mantarı gibidir. İlk dokunuşta parçalanacak gibidir. Buna karşılık, uydurduğu yaşam öyküsünde, bir zamanlar aynı büyüklükte olup şimdi küçülüp çirkinleşen ama aslında Basil'den daha akıllı, iradeli ve dirençli olan Nabob ise orta sınıfın dışladığı Öteki (İrlanda) olarak alınabilir. Bütün potansiyeline rağmen Nabob Ötekidir, iticidir, çirkindir, yok edilmesi gereken bir tehdittir. Basil'in sınıfı Nabob'a tanınırlık vermeyerek zaten onu sosyal bir ölüme mahkûm etmiştir. Nabob ne kadar Basil'e benzemek isterse istesin onun gibi olamaz. Ona benzeyerek bu toplum içinde kendisi için var oluş koşulları oluşturacaktır ancak Basil'in amcasından gelen ekonomik (servetini ona bırakmıştır) ve epistemik (Nabob hakkında bilgi sağlamış, onu tanımlamıştır) güç Nabob'un amacına ulaşmasını engeller. Sıra fiziksel yok ediliştir. Ancak metin şu noktanın da altını çizer: eğer Basil bir inç daha kaybetseydi ki bu an meselesiydi aslında, geri dönülmez bir sürece girecekti. Yani Nabob onu sosyal olarak yok etmeyi başaracaktı. Bu detay da Nabob'un Batılı bir okuyucu için ifade ettiği tehdidin ciddiyetine işaret eder.

3. "Cübbeli Adam" ("The Man in the Cloak"): Mephistophilis Motifi, Tılsım, Katoliklik ve İrlanda

Alt başlığı "Gerçek bir Alman Öyküsü" olan bu öyküde, bir önceki öykünün temasının, yani Dr. Faustus ve Mephistophilis anlaşmasının başka bir şeklini görürüz. "Otuz Kavanoz"da, Nabob'a boy uzunluğunu yani bedenini satan Basil yerine bu öyküde, Cübbeli Adam'ın elindeki, bize tam detayları verilmeyen, tılsımlı nesneyi (*talisman*) devralmayı kabul eden ancak buna

karşılık hem polisin elinden kurtulan hem de tıpkı Dr. Faustus gibi doğüstü güçleriyle istediğini yapabilme gücüne sahip olabilen Braunbrock'u görürüz. Anlatıdan on bir yıl önce yapılan bu anlaşmanın koşullarını tam olarak bilemeyiz, Cübbeli Adam anlaşmanın detaylarını Braunbrock'un kulağına fısıldar. Bu anlaşmayı kabul ettikten sonra Braunbrock, Cübbeli Adam'ın yerini alır.

Cübbeli Adam ile daha öykünün başında karşılaşırız. İlk bölümde Braunbrock'un çalıştığı bankaya işlem yapmak için gelen Cübbeli Adam, kapılar saat 16.00'da kapanmasına rağmen saat 17.00 civarı Braunbrock'un ofisine gelebilir. Bu şaşırtıcıdır ancak yine de Braunbrock onun işlemini gerçekleştirir. Bu bölümde Cübbeli Adam'ın fiziksel görünüşünde Braunbrock'u şaşırtan bir şeyler vardır. Binayı terk ederken kapıdaki görevliye neden gelen müşterileri saat 17.00'ye kadar kabul ettiğini sorduğunda görevli her zamanki gibi o gün de kapıları saat 16.00'ya kadar açık tuttuğunu belirtir (Mangan, 1904, ss. 105-106). Bu durumda, Cübbeli Adam'ın binaya nasıl girebildiği sorusu Braunbrock'un kafasını kurcalasa da üzerinde fazla durmaz. Kafasını meşgul eden daha ciddi sorunlar vardır çünkü. O günün gecesi çalıştığı bankadan yüksek miktarda para çaldıktan sonra Viyana'dan kaçacak ve İtalya'da kendine yeni bir isim altında zengin bir hayat kuracaktır. Kafasını kurcalayan diğer bir soru da âşık olduğu kadını, Livonia'yı yanına alıp almayacağıdır. Eve gidince durumu Livonia'ya anlatır ancak onun kendisine eşlik etme konusunda istekli olmadığını görür. Aynı akşam birlikte tiyatroya giderler ve ilginç bir şekilde Cübbeli Adam olmayacak yerlerde Braunbrock'un karşısına çıkar. Daha da ilginç sahnelenen oyun Braunbrock'u anlatır. Nasıl dolandırıcılık yaptığı ve kaçmaya çalıştığı vs. gibi detaylar tüm ayrıntılarıyla verilir. Bu ayrıntıların arasına sevgilisinin kendisini aldattığı da sıkıştırılmıştır. Braunbrock, diğer detayların doğruluğunu kendi üzerinden teyit edebildiği için bu detayı da sorgulamadan kabul eder. Sahnelenen oyuna göre tiyatro çıkışı polis tarafından yakalanacak ve hapse atılacaktır. Tam da bir kriz anında iken Cübbeli Adam ona bir anlaşma önerir, buna göre Braunbrock'un yerine polise kendisi teslim olacaktır. Braunbrock ise olağanüstü güçler edinerek başka bir yerde kendine yeni bir hayat kurabilecektir. Karşılığında ise, Cübbeli Adam, Braunbrock'tan, tılsımlı nesneyi alıp onun yerine geçmesini ister:

Bilmelisin ki, bu kötü yuvarlak dünya üzerinde bir insanın Güç olarak düşleyebildiği her şey bende vardır. Hükümetlerin ve düzenlerin sistemlerine hükmederim ya da istersem hükmedebilirim. Her kalbi okurum; geleceği görürüm; geçmişi bilirim. Buradayım: ancak zamandan, mekândan ve mesafeden bağımsız olduğum için başka yerde de olabilirim. Gözlerim en kalın duvarları deler; ellerim bitmeyen hazinelere dalar. Bir işaretimle en ihtişamlı saraylar darma

duman olur... Zavallı, bayağı, aptal yaratık benimle nasıl baş edebilirsin? Bu demirden kolu bükebilir misin? Her şeyi delip geçen bu gözdeki ışığı söndürebilir misin? Granitten olan bir kalbi insanlaştırmaya cüret edebilir misin? Çaresiz, kör, zayıf bir solucansın sen! Kendini kandırma. Benim kölemsin sen. Cesedinin üstünde okyanuslar aksa da, sen benim sadık kölemsin (Mangan, 1904, s.114).

Cübbeli Adam ona piposuyla dokunduğunda, Braunbrock, sözcüklerin tarif etmekte zorlandığı duygular yaşar:

İrlandalının piposunun dokunuşuyla Braunbrock'un hissettiği etki, bir torpidonun kış tarafından bir darbe ya da ani bir kâbus atağının yaşattıkları gibiydi. Felçli gibi hissetti; uzuvları onu dik tutmayı reddetti; kollarını kaldırmaya uğraştı, yan tarafına dermansızca düştüler. Tasvip etmez gibi Cübbeli Adam'a baktı ve bakışları, ateşten bir göz ve sülfür kokan bir nefes bulutuyla karşılaştı (Mangan, 1904, s.117).

Teklifi kabul eden Braunbrock kaçmayı başarır. Onun yerine geçen Cübbeli Adam ise polis arabasında kendi yerine aynı ebatlarda bir saman adam bırakıp buharlaşır.

Braunbrock, Livonia ve sevgiliyle yüzleştikten sonra on bir yıl boyunca bütün dünyevi isteklerini yerine getirebildiği bir hayat sürer. Ancak bu durum onu yeterince tatmin etmez. Neleri yapabildiğinin detaylarıyla verildiği bölümlerde Marlowe'un *Dr. Faustus*'unu anımsamadan edemeyiz çünkü Braunbrock'un yapabildiği şeyler Dr. Faustus'un Mephistophilis'e ruhunu sattıktan sonra yapabildiklerine çok benzer. Dr. Faustus bir coğrafyadan diğerine kolayca geçebilir örneğin:

Paris'ten kalkarak Fransız ülkesi sınırları boyunca,

Main nehrinin, kıyıları baştanbaşa üzüm bağları ile dolu

Reine Nehri'ne döküldüğünü gördük.

Sonra Napoli'ye, zengin Campania'ya ulaştık (Marlowe, 2018, s.41).

Dr. Faustus havadan bir Avrupa turu yapar ve Papa'nın "görmeli sarayındaki özel odası"na ulaşır. Papa ve yanındakilerle dalga geçer:

Onların aptallıkları neşelendirir bizi.

Bana büyü yap Mephistophilis, yap da

Görünmez olayım, istediğimi yapayım

Roma'da kaldığım sürece hiç kimseye görünmeyeyim (Marlowe, 2018, s.42).

Sonra da Papa'ya onu küçük düşürecek türlü türlü oyunlar yapar ve onu şaşkın bir duruma düşürür. İnsan olmanın gerektirdiği bütün kısıtlamaların ötesine geçebilir. Ancak bu durum Dr. Faustus'a beklediği kadar haz vermez, bir süre sonra sıradanlaşır. Braunbrock'un durumunda da benzer bir akış görürüz. Önce yaşayabileceği bütün zevkleri "sonuna kadar" yaşar, bir anda Doğu'nun çiçekli vadilerine ya da Afrika'nın "karanlık" çöllerine gider, "dünyanın hazineleri onun olur," "okyanus, altın ve mücevherle bezeli derinliklerini ona açar" (Mangan, 1904, s.133). Ancak bir süre sonra Dr. Faustus gibi o da bu dünyevi zevklere ilgisini kaybeder, "zevkleri yok olur, tutkuları tatmin olur. Şarap heyecanını, kadın da büyüsunü kaybeder. Bütün zevkleri tadar; bütün şehvetleri sonuna kadar yaşar" (Mangan, 1904, s. 133). Bir süre sonra hiç bir şeyden zevk alamaz hale gelir. Kendine şu soruyu sorar: "Bir adam bütün dünyayı kazansa da ruhunu kaybettikten sonra bunun ne faydası var ki?" (Mangan, 1904, s. 133).

On bir yılın sonunda Braunbrock rüyasında, tılsımı kendisine veren (eski) Cübbeli Adam'ın Paris'te, St. Sulpice Kilisesinde ölüsünü görür, ertesi günü oraya gider. Ölen kişinin tahmin ettiği gibi kendinden önceki Cübbeli Adam olduğunu teyit eder. Adının Melmoth olduğunu ve yaşamının sonuna doğru iyi bir Hristiyan gibi yaşadığını öğrenir. Kilisede karşılaştığı rahip, onun "Dindar ve tövbekâr" olarak öldüğünü söyler ve ekler: "Doğru, günahları çok büyüktü, ancak tövbekârlığı hepsini affettirdi. Günahları –her neyse, korkunç ya da değil- hakkında konuşma yetkim yok, ancak onunkinden daha mütevazı ve ateşti dualar duymadığımı söyleyebilirim" (Mangan, 1904, s.135). Braunbrock, Kilisedeki rahibin ısrarıyla 16 yaşından beri ilk kez günah çıkarmaya razı olur (Mangan, 1904, s.136). Rahip kendisine tam bir hafta sonra Cübbesi olmayan biri olarak Kiliseye geri gelmesini söyler (Mangan, 1904, s. 137). Burada Cübbe sözcüğünün metaforik boyuttaki çağrışımlarını kafamızda daha da netleştirebiliriz. Bu sahneye kadar Cübbe daha çok olağanüstü güçleri, sınır tanımazlığı, sürrealist bir varlık alanını, diğerlerinden ayrıksılığı, ucubeliği vs. çağrıştırıyorken rahibin yaptığı eklemeye aslında onun Tanrı ve insan arasındaki ilişkide de bir belirteç olduğu çıkarımına varırız. Cübbe bütün çağrışımlarıyla aslında Tanrı'dan kopan, onun gücüne öykünen insan belirtecidir. Cübbesi olmadan gelmesini isteyerek rahip ondan aslında insanca bir alçak gönüllülük ya da Tanrı'nın gücünü tanıyan bir sadelik içinde gelmesini ister: "Din ve umut Braunbrock'un

yüreğine yavaşça sızdı.... Görünmez bir güç onun yerine hareket ediyor gibiydi” (Mangan, 1904, s. 137). “Tanrı’nın eli üzerimde. Öleceğimi hissediyorum ama Tanrı’yla barış içinde öleceğim” (Mangan, 1904, s. 139) der. Rahibin dediği günde St. Sulpice Kilisesi’ne gittiğinde ise, “Günah çıkarttı ve Kilise’yle barıştı. Tahmin ettiği gibi, takip eden birkaç gün içinde öldü. Son dakikaları öncesinde Melmoth gibi samimi bir pişmanlıkla doluydu: ve İrlandalının yanına gömüldü” (Mangan, 1904, s. 139).

Burada dikkatimizi çeken bir başka detay ise rahibin ilk Cübbeli Adam’ı, *Melmoth the Wanderer* olarak vermesidir. Buradaki *the Wanderer* ifadesi, gezgin, yersiz yurtsuz anlamına gelir ve Hristiyan bir kültürde akla Gezgin Yahudi (*the Wandering Jew*) figürünü getirir. Bu ifade aslında bir tercih olarak gezginlikten çok Hz. İsa’ya hakaret ettiği için yersiz yurtsuzluğa mahkûm edilen ve bir yere aitlik duygusundan mahkûm bırakılan bir kişidir (Hasan-Rokem, 1985, s. 189). Yani kendini hiçbir yerde ‘evinde’ hissedemez ve köksüzlüğe mahkûm edilmiştir.

Bu noktada Cübbeli Adam’ın neden Viyana’da bir İrlandalı olarak betimlendiği sorusu ile de kafamız meşgul olur. Köksüzlük, aidiyet eksikliği ve tılsımlı nesne üçlemesi yeni bir argüman oluşturmamıza neden olur. Üstelik öyküdeki gerçek üstü detaylar aynı zamanda bizi, bu detayları sadece düz anlamlarıyla değil metaforik ya da alegorik anlamlarıyla da düşünmeye iter. Gezgin Melmoth’un aslen İrlandalı olması ve sonrasında tılsımlı nesne ve onun olanaklarıyla Braunbrock aracılığı ile bağını koparması, en sonunda da Paris’te bir Katolik Kilisesinde Tanrı ile olan bağını yeniden kurduktan sonra iyi ve tövbekâr olmuş bir Hristiyan olarak ölmesi, öykünün sanki sadece bu kişi hakkında değil aynı zamanda İrlanda kültürü hakkında da bir şeyler söylediği izlenimi yaratır. Tılsımlı nesnelere daha çok pagan kültürlerde olan ve büyü ile ilgili, Tanrı’ya öykünmeyi çağrıştıran nesnelere. Bu nesne sanki pagan İrlanda’ya bir gönderme gibidir.

Bu nesnenin verdiği güç ve beraberinde getirdiği köksüzlükten Melmoth’un (ve sonra Braunbrock’un) bir Katolik Kilisesinde kurtulabilmeleri önemlidir. Burada Mangan hem öyküyü kapalı bir sonuçla bitirir hem de daha önce öyküde kullandığı tılsımdan kaynaklı tekinsiz malzemeyi anlaşılabilir bir kültürel boyuta taşır. Ancak bu durum, öyküye yapısal olarak bir düzen getirmekle birlikte onun mesajlarını muhafazakâr bir boyuta da taşır. Hem Melmoth hem de Braunbrock, Dr. Faustus’un yaptığını yapamamış, trajik boyutu yakalayamadan sıradan bir ölümü tercih etmiştir. Bu sonucun çağrıştırdığı diğer figürlerse Daedalus ve Icarus’tur. Icarus babasının yaptığı kanatlarla Girit’ten kaçmaya çalışır ancak kanatlar mumdan yapıldığı için güneşin ısısına dayanamayıp erir. Icarus da trajik bir şekilde ölür. Ancak insan olmanın sınırlarını zorladığı için onun trajik ölümü çoğu ölümlünün sıradan yaşamından, varoluşsal açıdan daha anlamlıdır. En azından o eyleme geçip anlamlı bir tercih yapmıştır. Bu açıdan baktığımızda Daedalus’ın (*Melmoth the Wanderer*) elindeki tılsımı (bilmeye ve eylemeye dönük gizemli gücü) ne kendisi ne de ardılı Icarus (Braunbrock) trajik bir

derinlikte kullanabilmiştir. Eğer tılsımı İrlanda'nın pagan geçmişiyle ilişkilendirirsek, bu tılsımın artık önemini ve Tanrı'nın sunduğu anlam karşısında değerini kaybettiğini görürüz.

4. “Gri Cübbeli Köylü” (“The Churl in the Grey Coat”): Pagan Geçmişten Gelen Güç

1841’de, *The Irish Penny Journal* (vol I, s.130)’de yayınlanan bu öykü de diğerleri gibi bir kontrat etrafında gelişir. Alt başlığı da “İrlandacadan”dır. Bir gün toplu bir eğlence sırasında Erinnliler, denizden yaklaşan büyük bir gemi görürler, bu gemiden kalabalık bir savaşçı grubunun inmesini beklerken sadece bir kişinin inmesine şaşırırlar. Erinn, İrlandacada İrlanda için kullanılan bir ifadedir. Buradaki çağrışımı aslında bütün İrlandalıları kapsar. Erinnliler yerine, İrlanda'nın çocukları da desek yanlış bir şey demiş olmayız. Bu ifadenin İrlanda Ana'nın çocukları gibi de bir çağrışımı var. Çağrışımlardaki farklılık ne olursa olsun bize pagan İrlanda'yı ya da İrlandalıların kültürel kimliğini çağrıştıran tarafı bu öyküye derinlik kazandırmaktadır.

Gemiden inen heybetli kişi kendini Ironbones olarak tanıtır. Bu isim bize pagan Anglo-Saxon yazın geleneğinin baskın türü destanın önemli özelliklerinden olan *kennig* söz sanatını anımsatır. Bu söz sanatında kişiler, nesnelere, yerler kendi özelliklerini yansıtacak şekilde bileşik metaforlarla adlandırılır (Gardner, 1969, s. 109-110). Örneğin deniz yerine “balina yolu” denmesi gibi. Daha çok güç belirten ifadelerin öne çıkmasını sağlayan bu söz sanatında amaç, betimlenen şeyin en belirgin tarafıyla dışa vurulmasıdır. Eğer bu açıdan bakacak olursak, Ironbones ifadesini Demirkemik olarak Türkçeye çevirebiliriz. Metafor olarak Ironbones, demir ve kemik kelimelerinin bileşiminden meydana geldiği için bunu taşıyan kişinin demir gibi güçlü olduğu çağrışımını içinde barındırır. Destan erken dönem feodal savaş toplumlarının ya da kabilelerinin estetik dışı vurum aracıdır. Bu toplumlarda fiziksel güç sadece hayatta kalabilmek için değil kişinin adının ölümsüzleşebilmesi için de bir araçtır aynı zamanda. “Hatırlanmak için öl” paradoksal mottosuyla hareket eden bu toplumlarda, kişinin sonradan gösterdiği kahramanca davranışlarla anılması, ölümsüzlüğü garantilemesinin bir yoludur (Niles, 1983, s. 213). Bu çerçevede, bir kişinin kendini pek de ilgilendirmeyen bir topluluk ya da kabileye savaşa gitmesi, ya da o kabileyi tehdit eden bir canavarı yenmek üzere yola düşmesi pek de şaşılacak bir durum değildir. Erken dönem feodal toplumlarda erkek demek savaşçı demektir. Başka bir kabileyi tehdit eden bu canavar aslında adını ölümsüzleştirmek isteyen diğer kabilelerdeki savaşçılara bir olanak sunar. Anglo Saxon edebiyatının günümüze ulaşan en eski örneklerinden olan *Beowulf* böyle bir motif üzerine kuruludur örneğin. *Beowulf* kendi kabilesine bir tehdit oluşturmayan Grendel’i alt edebilmek için denizaşırı bir yolculuğa çıkar. Burada asıl amaç diğer kabilenin insanlarını kurtarmanın yanı sıra, kendi savaşçı becerilerini tarihe yazdırıp, ozanların söylediği epik şiirler aracılığıyla ölümsüzleşmektir (Heaney, 2000, s. xiv). Bu öyküde de benzer bir

durum görüyoruz çünkü gemiden inen kişi kendini Teselya Kralı'nın oğlu olarak tanıtır. Oldukça uzak bir coğrafyadan gelmektedir. Erinnlilerle tarihi birliktelikleri yoktur. Teselya eski Yunan kültürünün önemli yerlerinden biridir. Olympos dağının eteklerinde yer alır ve pek çok tarihi mekâna sahiplik eder. Öyküde seyahat bir pagan topluluktan diğerinedir. Aralarında tarihsel bir bağ yok gibidir ancak yukarıda Beowulf'un yola çıkış nedenini düşünürsek eğer bu çok da önemli değildir. Ironbones, İrlanda'ya, bir sınama sunmak için gelmiştir. Kendi ülkesinden ayrıldığından beri pek çok yer dolaşmış ve dolaştığı yerlerdeki toplulukları, krallıkları yenip kılıcına mahkûm bırakmıştır. Buraya da aynı amaçla gelmiştir. İrlandalılara bir anlaşma önerir, koşuda, kavgada, güreşte karşısına bir rakip çıkarmalarını ister (Mangan, 1904, s. 146). Yenilirse çekip gidecektir ama yenersen de İrlanda krallığının başına geçecektir.

Bu noktada Fenian ifadesini açmak yerinde olacaktır. Fenian sözcüğü 19. yüzyılda Britanya egemenliğine karşı koyan ve özgür İrlanda devletini kurmak isteyenlerin arasındaki bağa ve onların örgütlü haline verilen addır. Fenian Kardeşliği (*Fenian Brotherhood*) ve İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği (IRB) gibi bağlamlarda kullanılır (Bruford, 1986, s. 25). Yani öyküdeki zaman ve mekân antik dönemlere aitmiş gibi görünse de gönderme yaptığı dönem aslında Mangan'ın içinde yaşadığı dönem ve tarihsel problemlerdir. Bu yorumdan sonra öyküye bakarsak eğer, Teselya'dan Erinn'deki Fenian Krallığına gelen sınama, düz anlamından çok daha fazla şeyler ifade eder. Eski Teselya geçmişi üzerine kurulu bir uygarlığın Erinn uygarlığına sunduğu bir sınamadır bu. Eski Yunan, Avrupa kültürlerinin, kendilerine köken olarak aldıkları bir kaynaktır. Öykü bu kaynakla İrlanda'nın geçmişi arasında ikili bir zıtlık oluşturarak İrlanda'nın geçmişinin bu kaynağa dayanmadığı mesajını da içinde barındırır. Aslında eski Yunan kültürüne dayalı olan kültür, İrlanda kültürünü yok etmek, sindirmek için adaya gelmiştir. İrlanda'nın gücü, kendi mitolojik öz kaynaklarına dayanmaktadır çünkü kendine hükmetmek için gelen düşmana karşı direnen güç, İrlanda pagan geçmişinden gelir.

Fenianların kralı Finn, Ironbones'a önce hangi sınamayla başlamak istediğini sorar, o da koşu der. Ancak koşuda onun karşısına çıkarabilecekleri kişi uzaktaki Caoilte Mac Ronan'dır ve gidip onu getirmek için Ironbones'dan izin ister (Mangan, 1904, s. 146). Ironbones buna razı olur. Kral, hızlı koşucuyu ararken zorluklar yaşar, kaybolur ve bu yolculukta karşısına "etekleri baldırlarına kadar inen gri ve işlemeli bir cübbe giyen çirkin, itici" bir dev adam çıkar (Mangan, 1904, s. 147). Çıkardığı kaba saba sesler neredeyse bir mil öteden duyulur. Bu iri adamı taşıyan bacaklar geminin direkleri gibidir, yürürken sağa sola çamur sıçratır. Finn, daha önce hiç böyle devasa bir adam görmediği için şaşkındır. Finn bu adamı tanımaz, yürüyüp gitmek ister. Ancak dev onu durdurur çünkü o kendisini tanıyor. Gri Cübbeli Köylü, Finn'e oralarda gezinmesinin nedenini sorar. Finn önce söylemek istemez ancak köylü, tehditkâr olmayan bir ifadeyle, bu nedeni kendine saklarsa kendi kaybı olacağını belirtir. Bunun üzerine Finn durumu

ve neden oralarda olduğunu açıklar. Dev, Ironbones’i iyi tanımaktadır ve onun karşısına çıkan herkesi yenebilecek güçte olduğunu söyler. Finn’e Ironbones’un karşısına eğer Caoilte Mac Ronan’ı çıkaracaksa şimdiden kendilerini ülkesiz addetmeleri gerektiğini söyler (Mangan, 1904, s. 148). Bu işe kendisi talip olur. Köylü kendisini iyi tanınmasına rağmen, Finn bu Köylü’yü tanımıyordu ve ona kim olduğunu sorar. O da “Bodach-an-Chota-Lachtna (Gri Cübbeli Köylü)” der (Mangan, 1904, s. 149). Churl İrlandacada, soylularla bağlantısı olmayan köylü demektir. Yani soylular derken burada ifade edilen gönderme noktası, İngiliz aristokrasisi ve onun yönetim hiyerarşisidir. Bu iri adam, İngilizlerin gelişinden önceki İrlanda köylüsünü ya da kültürünü temsil eder. Finn’in kral olarak onu tanımayı da aslında Finn’in İngiliz hegemonyası tarafından asimile edildiğinin kanıtıdır. Finn bu devin hantal yapısından dolayı, kocaman cübbesi ve ayakkabılarıyla iyi koşabileceğine inanmaz ama sonunda devin teklifini kabul eder. Ironbones dev görünceli korkudan nefesi kesilir ancak korkusunu dışarı vurmaz ve onu küçümseyici şeyler söyler. Renkli bir maceradan sonra, kısmen kendine olan aşırı güveni ve elitizminden dolayı Ironbones yarışı kaybeder. Gri Cübbeli Adam, Ironbones’a şöyle der:

Ey Ironbones, adalet sana hükmetti: kibirli aklının başkalarına biçtiği değer seni buldu; sana tanıyabileceğim tek özgürlükse, hangi tür ölümü seçmen konusunda olacak. Senin küstah planlarınla benden başka başa çıkabilecek kimse yokken, nasıl aptalca bir fikre kapıldın ki, tek elle İrlanda tahtının, iktidarının ve şanının efendisi olabileceğine inandın? (Mangan, 1904, s. 158).

Ironbones’a, onu silahsız bir şekilde öldürmenin Fenianların şanına yakışmayacağını söyler (Mangan, 1904, ss. 158-9). Onu aşağılayıcı bir şekilde yolladıktan sonra, dev, İrlandalılara döndüğünde, İrlandalılar onun aslında Mannannan Mac Lir, the Tutelary Fairy of Cruachan (Zirvenin Koruyucu Perisi) olduğunu anlarlar ve hak ettiği saygıyı gösterirler. Tam “bir yıl bir gün” onun onuruna kutlama yaparlar (Mangan, 1904, s. 159). İrlandalıların Köylü’nün kimliğini son anda anlamaları onların kendi tarihlerinden koparıldığına dair önemli bir göstergedir. Öykü, alegorik bir İrlanda tarihi gibidir. İngiliz kültürüne bir türlü aitlik hissi geliştiremeyen İrlandalılar, aradıkları gücü yine kendi geçmişlerinde bulurlar. İlginç olan şeyse, bu gücün onlara, beklemedikleri bir zamanda tarihin derinliklerinden kendiliğinden gelmesidir. Bu gücün onları tanıyan olmasına rağmen İrlandalıların bu gücü unutması ise, bu gücün toplumsal bellekte silinen kendi geçmişleri olduğu yorumunu güçlendirir. Bu güç hem çok iyi bildikleri hem de bastırdıkları için toplumsal bilince yabancı bir unsurdur. Hem onların ontolojik süreçlerinin temel bir parçası hem de bu süreçlerin epistemolojik bir boyutta bastırılması, yani kültürde kendini dolaylı olarak değil dolaylı olarak hissettiren bir

unsurdur. Bu durumda öyküdeki Köylü'yü Freud'un tekinsiz olarak tanımladığı unsur olarak alabiliriz, yani çok iyi bildiğimiz ama bastırarak yabancılaştığımız, ürkütücü şey (Freud, 2003, s. 219). Bütün öyküye sosyopsikolojik bir yorum getirmek istersek, sanki öykü İrlanda toplumsal belleğinin kurmacadaki temsili gibidir, yani bastırılanın geri gelişi.

5. SONUÇ

Her üç öyküde de kontrat örül kurgunun çok katmanlı olarak okunmasını mümkün kılan kurgusal kilit bir unsurdur. Diğer bir deyişle, öykülerdeki kontrat motifini hem kahramanlar boyutunda hem İrlanda bağlamında okuyabiliriz. Kontratın işaret ettiği ikinci katman çok daha zengin bir okumayı mümkün kılar. Eğer öykülerdeki kontratları toplumsal belleğe gönderme yaparak okursak görürüz ki öyküler sadece öznel boyutta değil toplumsal boyutta da çok şey söyler. Kontrat, toplumsal belleğin bastırıldığı, yok saydığı ancak onu hala yapısal bir boyutta etkileyebilen bir unsura işaret eder. Bu unsur çekici olduğu kadar ürkütücüdür de. İçinde tehdit barındırır, şu andaki kültüre yabancıdır, grotesk özellikler taşır. Yani Freud'un tekinsiz olarak tanımladığı şeyin toplumsal boyutta temsilcisi gibidir.

Bu yorum bizi Mangan'ın yazdığı dönemde henüz emekleme çağında olan öykü türü ve Freud'un tekinsiz kavramını öznel boyutta kurmacalaştırarak öykü türünün kurulmasında çok önemli bir katkısı olan Edgar Allan Poe'nun öyküleri üzerine düşünmeye iter. Mangan, Poe'dan farklı olarak tekinsiz olanı öznel boyutun ötesine taşımış ve toplumsal belleğin dışı vurum aracı olarak yansıtmıştır. Bu paralellik bu incelemedeki tartışmanın kapsamı dışındadır ancak bu makaledeki öykü tartışmaları, Poe ve Mangan'ın öykücülüğündeki paralellikler hakkında önemli veriler sunmaktadır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çikalı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Arıkan, A. & Uzun K. (2021). An intertextual analysis of James Clarence Mangan's "The Soffees' Ditty" in relation to the Koran and Sufism. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (46), 23-42.
- Arıkan, A. (2021a). The Middle Ages, the ring and Salahaddin: Gotthold Ephraim Lessing's Nathan the Wise and James Clarence Mangan's "The three rings." *LITERA*, 31 (1), 177-202.
- . (2021b). Felicia Hemans ve James Clarence Mangan'ın şiirlerinde Abbasi dönemi ve Bermekiler. *Anasay*, (17), 3-26.
- Arıkan, A. & N. Birlik. (2017). James Clarence Mangan'ın seçilmiş şiirlerinde Orta Doğu coğrafyasına ait imgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14 (3), 7-23.
- .(2019). James Clarence Mangan'ın Osmanlı şiiri üzerine yazdığı notlar: "Literae Orientales. Ottoman poetry. Fifth article." *Abdulsemet Aydın (Haz.) Anadolu 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss.1-6).
- Birlik, N.& A. Arıkan. (2018). Batı'nın Osmanlı coğrafyasına bakışını tersine çeviren İrlandalı şair: James Clarence Mangan. *Folklor/Edebiyat*, 94 (2), 183-195.
- . (2019). James Clarence Mangan'da çok katmanlı bir kategori olarak zaman ve kervan (saray) metaforu. *Abdulsemet Aydın (Haz.) Anadolu 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss.7-13).
- Bruford, Alan. (1986). "Oral and literary Fenian tales." *Béaloideas*, (54/55), 25–56. www.jstor.org/stable/20522280. Accessed 15 May 2021.
- Freud, Sigmund. (1955). "The Uncanny." Standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (ss. 218-253). (Vol. XVII [1917-1919]). Hogarth.
- Gardner, Thomas. (1969). The Old English kenning: A characteristic feature of Germanic poetical diction? *Modern Philology*, 67 (2), 109–117. www.jstor.org/stable/435999. Accessed 15 May 2021.
- Hasan-Rokem, Galit, (1985). The Wandering Jew — A Jewish perspective. *Proceedings of the World Congress of Jewish Studies* (ss. 189–196). www.jstor.org/stable/23529355. Accessed 15 May 2021.
- Haslam, Richard. (2006). 'Broad farce and thrilling tragedy': Mangan's fiction and Irish Gothic." *Irish-American Cultural Institute*, 41(3&4), 215-244.
- Heaney, S. (2000). Introduction. S. Heaney (Haz.), *Beowulf: An illustrated edition*. (S. Heaney Çev.). (ss. vii-xxiv). Norton.
- Hechter, Michael. (1975). *Internal colonialism: The Celtic fringe in British national development*. Routledge & Kegan Paul.
- Jorge, Richard. (March 2020-Feb. 2021). Disrupting colonial views: Savvy Nabobs, oriental dreams. Colonial appropriations in J.C. Mangan's 'An extraordinary adventure in the shades' and 'The thirty flasks.' *Estudios Irlandeses*, (15), 39-50.

- Mangan, James Clarence. (1904). "The thirty flasks." D. J. O'Donoghue (Haz.), The prose writings of James Clarence Mangan (ss. 1-98). M.H. Gill & Son.
- . "The man in the cloak." D. J. O'Donoghue (Haz.), The prose writings of James Clarence Mangan (ss. 99-143). M.H. Gill & Son.
- . "The churl in the grey coat." D. J. O'Donoghue (Haz.), The prose writings of James Clarence Mangan (ss. 144-159). M.H. Gill & Son.
- Marlowe, Christopher. (2018). Dr. Faustus. (T. Y. Öğüt, Çev.). Mitos Boyut.
- Niles, J. D. (1983). Beowulf: The poem and its traditions. Cambridge UP.
- Özmen, D. (1998) İrlanda'nın "ulusal şairi" James Clarence Mangan'ın 'Divan Şiiri'ne katkısı. Adam, 50-63.
- O'Donoghue, D.J. (1897). The life and writings of James Clarence Mangan. M.H. Gill & Son.
- Said, Edward. (2003). Orientalism. Penguin.
- Spivak, Gayatri. (1988). "Can the subaltern speak?" Cary Nelson and Lawrence Grossberg (Haz.), Marxism and the interpretation of culture. Macmillan.
- Sturgeon, Sinéad. (Fall/Autumn 2010). 'False, fleeting, perjured Clarence': Pseudonymity and criminality in the writings of James Clarence Mangan." The Canadian Journal of Irish Studies, 36 (2), 76-99.
- . (2020). East-Central Europe in the writing of James Clarence Mangan. Acta Universitatis Sapientiae, Philologica, 12 (1), 10-26.
- Tağızade Karaca, N. (2010). İrlandalı James Clarence Mangan (1 Mayıs 1803-20 Haziran 1849) ve Divan edebiyatı. Ekrem Causevic, Nenad Monacanin & Vjeran Kursar (Haz.), Perspectives on Ottoman Studies (ss. 345-362). Lit Verlag.
- Tavukçu, O. K. (2007). Edebî metinler ışığında Doğu kültürlerinin Batıya etkileri ve Batıda Türk imgesi. Turkish Studies, 2 (4), 750-762.
- Quin, J. (2008). The Cambridge introduction to modern Irish poetry, 1800-2000. Cambridge UP.
- White, Timothy J. (June 2010). The Impact of British colonialism on Irish Catholicism and national identity: Repression, reemergence, and divergence. Études, 35 (1), 21-37.

Makale Bilgisi: Giresunlu, L. (2022). Walt Whitman'ın <i>Çimen Yaprakları</i> : “Benliğimin Şarkısı” Şiiri ile On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan İdealine Günümüzden Bir Bakış. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 238-268.	Article Info: Giresunlu, L. (2022). Walt Whitman's <i>Leaves of Grass</i> : A Look at the Nineteenth Century American Ideal with the Poem “Song of Myself”. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 238-268.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 20.05.2022	Date Submitted: 20.05.2022
Kabul Edildiği Tarih: 28.06.2022	Date Accepted: 28.06.2022

WALT WHITMAN'IN ÇİMEN YAPRAKLARI: “BENLİĞİMİN ŞARKISI”¹ ŞİİRİ İLE ON DOKUZUNCU YÜZYIL AMERİKAN İDEALİNE GÜNÜMÜZDEN BİR BAKIŞ

Leman Giresunlu*

ÖZ

Bu çalışma on dokuzuncu yüzyıl Amerikan şairi Walt Whitman'ın *Çimen Yaprakları* [*Leaves of Grass*] adlı eserinin “Benliğimin Şarkısı” [Song of Myself] adlı şiirini, 1855 yılı özgün basım metni üzerinden, bir yüksek edebiyat eseri olarak, alanın önde gelen edebiyatçı ve eleştirmenlerinin bakışından değerlendirebilir. Bununla beraber, on dokuzuncu yüzyılda Whitman'ın görmek istediği Amerika ile, günümüz Amerika'sının ırkçı söylemi aynı şiir üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenir: Bu amaçla, Whitman'ın anısına gerçekleştirilen Amerikan PBS Televizyonu News Hour, 2014 ve 2017 yapımı iki adet popüler program kaydı, güncel ırk söylemleri kapsamında değerlendirilir. Bu iki kayıttan ilki, Whitman'ın “Benliğimin Şarkısı” adlı şiirini, 1855 yılı özgün basım metninin yüz yıllık makinalarda yeniden elde basım sürecini ele alır (PBS NewsHour, 2014). PBS NewsHour tarafından 2017 yılında tanıtılan diğer kayıt ise, Jennifer Crandall adlı yapımcının Whitman, Alabama adlı 52 bölüm olarak tasarlanan belgesel serisidir (Crandall, 2020b). Bu belgesel, Whitman'ın yaşamış olduğu yüzyıl içerisinde idealleştirmiş olduğu Amerika ve Amerikalı imgesinin “Benliğimin Şarkısı” şiiri aracılığı ile günümüz güneyli, beyaz ve Afrikalı-Amerika'luların, güncel yaşantılarında tecrübe edildiğini konu alır. Ne var ki, her iki

*Doktor Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, leman.giresunlu@deu.edu.tr, lmng2@yahoo.com ORCID: 0000-0002-1352-1361

¹ Bu çalışmada, Walt Whitman'ın “Song of Myself” adlı şiirinden tüm alıntılar, şiirin 1855 yılı basımını temel almaktadır (Whitman, 1885/1991, ss.1-44). Bu nedenle, Walt Whitman'ın “Song of Myself” adlı şiirinin 1855 yılı örneğinden alıntılanan dizelerin Türkçe'ye çevirisi tarafımdan sağlanmış olup, okuyucunun takibi açısından, köşeli parantez içerisindeki bölüm numaraları korunarak, bu makale metninin içerisinde aynen belirtilmiştir. Şiirin Türkçe başlığının belirlenmesinde Memet Fuat'ın çevirisi (2016), temel alınmıştır.

program kaydının içeriğindeki içtenlik ve tarihi anlamda edebiyat büyüğüne sahip çıkma, onu anma gayreti, program başlıkları aracılığıyla tanıtımlarındaki ironik ırkçı ifadelerle çelişir durumdadır. Dolayısıyla bu çalışma, Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" adlı şiiri ile idealize edilmiş olan, on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sını karşılaştırarak, günümüzün ırksal bilinci kapsamında edebiyata ve tarihe sahip çıkmanın ikilemlerini aktarır.

Anahtar Sözcükler: Walt Whitman, *Çimen Yaprakları*: "Benliğimin Şarkısı", *Democratic Vistas*, PBS Public Broadcasting, Irkçılık, Popüler Kültür, Nesne Kültürü, Jennifer Crandall, AIDS Memorial

WALT WHITMAN'S *LEAVES OF GRASS*: A LOOK AT THE NINETEENTH CENTURY AMERICAN IDEAL WITH THE POEM "SONG OF MYSELF"²

ABSTRACT

This work evaluates the poem, *Song of Myself* in *Leaves of Grass* by the nineteenth-century American poet Walt Whitman, through the perspective of leading literary writers and critics of the field, as a work of high literature, based on the original 1855 edition. In this study, Whitman's nineteenth century America, and present-day racial discourse is evaluated comparatively: to this end, two popular programs aired through American PBS Television in 2014 and 2017, realized in memory of Whitman are examined within the context of present-day racial discourse. The first recording addresses the reprinting process of Whitman's 1855 original text of *Song of Myself* through hundred-year-old machines (NewsHour, P. B. S. 25.07.2014). The other recording introduced by PBS News Hour in 2017 is the documentary series named Whitman, Alabama, planned as 52 episodes, by Jennifer Crandall. It concerns the experiences of modern-day southern whites and African-Americans in their current lives through Walt Whitman's *Song of Myself* (Crandall, J. 09.05.2020). However, the sincerity in the content of both program recordings, and the effort to commemorate the literary grandeur contradict the ironic racist statements in the program titles or promotions. Therefore, this study compares the idealized nineteenth-century America through Walt Whitman's poem *Song of Myself* and conveys the dilemmas of embracing literature and history within the scope of today's racial consciousness.

Keywords: Walt Whitman, *Leaves of Grass: Song of Myself*, *Democratic Vistas*, PBS Public Broadcasting, Racism, Popular Culture, Material Culture, Jennifer Crandall, AIDS Memorial

² In this study, all excerpts from Walt Whitman's poem *Song of Myself*, for its 1855 version, will be cited from (Whitman, 1885/1991, pp.1-44). For this reason, the verses of Walt Whitman's poem *Song of Myself*, and translated into Turkish by me in the 1855 example, are stated in the article for the reader's follow-up, preserving the chapter numbers in square brackets. For the poem's title in Turkish, Memet Fuat's 2016 translation was consulted.

1. GİRİŞ

Ne oldu sandınız siz genç ve yaşlı adamlara?
Ve kadınlarla çocuklara ne oldu sandınız siz? [115]

Yaşıyorlar onlar bir yerlerde ve iyiler;
Belli eder en küçük filiz ölüm olmadığını aslında,
Olsa idi bile yön verirdi doğruca hayata ve beklemezdi tevkif için
sonunu
Ve feragat ederdi, çıktığı an ortaya hayat.

(Whitman, 1885/1991, s. 5).

1855'te yayınlanan *Çimen Yaprakları*, tam adı Walter Whitman olan Long Island New York doğumlu, Amerikalı şairin (1819-1892) hem Amerikan edebiyatında hem de tüm dünyada yankı bulan en önemli şiiiridir (Kummings & LeMaster, 1998, s. ix). 1336 mısradan oluşan şiiirin ilk basımında şiiirin dizeleri numarasız olup, bölümlere de ayrılmamıştır. Whitman'ın eserini sonradan elli iki bölüme ayırmış olmakla birlikte, metnin özüne ait herhangi bir değişiklik yapmamış olduğunu şiiirin 1855 yılı basımını kitabında yayınlayan Edwin Haviland Miller aktarmaktadır. (Whitman, 1885/1991, s. xiii). Serbest vezinle yazılmış olan *Çimen Yaprakları* için, Ralph Waldo Emerson, Concord Massachusetts'de kaleme almış olduğu 21 Temmuz 1855 tarihli mektubunda Walt Whitman'a şöyle demiştir:

Çimen Yaprakları'nın değerini görmezden geliyor değilim. Bu şiiir, bugüne kadar Amerika'nın katkısıyla vücut bulmuş, olağan ötesi bir zekâ ve bilgelik ürünüdür. Okuyor olmaktan çok memnunum; böylesi üstün bir gayret, bizleri mutlu etmektedir. [...] Bu muazzam kariyerinizin başlangıcında sizi selamlıyorum. Böylesi bir başlangıcın eminim ki evveliyatı da olmuş olsun. Doğrusu, gözlerim kamaştı ve gün ışığının yanılması olup olmadığını anlamak için, gözlerimi biraz ovuşturdum; kitabın sağlam yapısı, onun hakikatın ta kendisi olduğunu doğruladı. Çalışmanın tam anlamıyla hakkı verilmiştir, güç katan ve cesaretlendiren niteliktedir. [...] (Reynolds, 2005, s. 161).

Günümüze geldiğinde, Amerikan P.B.S. televizyon kanalı, “Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” adlı 25 Temmuz, 2014 tarihli programında Jeffrey Brown’ın Amerika’nın ödüllü şairi Robert Hass (Robert Hass, tarih yok) ile gerçekleştirmiş olduğu söyleşisini yayınlamıştır (PBS NewsHour, 2014). İlgili P.B.S. programı web sayfasındaki video kaydı ve program transkriptinde Jeffrey Brown, Robert Hass’ın Whitman hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarır: “Whitman, edebi dilinin dolaysızlığı ile dünyaya Amerikan demokratik idealleri, kentsel yaşam, cinsellik ve çok daha fazlası hakkında Amerika’nın özgün sesini ilân etmiştir.” (PBS NewsHour, 2014, 3:15-3:52) Aynı programda Robert Hass, Whitman’ın *Çimen Yaprakları* adlı eseri için şöyle demektedir:

“Sanıyorum ki Amerikan Şiirinin kutsal kitabıdır” [...] bu şiirin, “Amerikan kültürünün en güçlü belgelerinden biri olarak **Haklar Bildirgesi** ve **Bağımsızlık Bildirgesi**’nin hemen yanında yer aldığını düşünüyorum.” [...] “Zira Whitman, On dokuzuncu yüzyılda bu ülkenin ne olduğu ve ne olabileceğine dair belirli fikirler etrafında o kadar çok şeyi bir araya getirmiştir ki, hiç çekinmeden bu ülkenin çeşitliliği kutlanmalıdır.” (PBS NewsHour, 2014, 3:15-3:52).

Adı geçen Walt Whitman’ın *Çimen Yaprakları* adlı eserini oluşturan “Benliğimin Şarkısı” adlı şiir, şu şekilde başlar:

Kutluyorum kendimi ben, [1]
Ve uygun olan bana, olsun sana da,
Zira şahsımı oluşturan her atom, ziyadesiyle oluşturur seni de.

Aylakça davet ederek ruhumu,
Ve aylakça keyfederken uzanıp,... gözlemliyorum zıpkınısı o bir
tutam yaz çimenini. (Whitman, 1885/1991, s. 1). [5]

Walt Whitman’ın “Benliğimin Şarkısı” adlı şiiri, her türlü karşıtlığın birleşmesi ve yücelmesiyle anlam bulur. Adeta, Ralph Waldo Emerson’daki dünyaya ve evrene hâkim benlik, “üst ruh” veya her şeyi “gören göz” gibi sarmalar evreni; coşkunca bütünleşir doğanın ve insanın bin bir şekil ve rengeyle. Emerson, 1836’da Boston’da anonim olarak *Doğa* adlı 95 sayfalık küçük bir kitap yayınlamış ve Amerikan Edebiyatında “Transandantalizm akımının başlatılmasını sağlamıştır.” Emerson, on sekizinci yüzyıl rasyonalizminin çıkmazından idealist bir felsefe geliştirmiştir. Bu görüşe göre

insan, materyalist duyu deneyimi ve gerçekler dünyasının sınırlarını aşarak, evrenin engin ruhuna olan inancı ile kendi özgürlüğü ve potansiyelinin bilincine varabilir.” [...] “insanın manevi anlamda yenilenmesi, tüm yaratılış ve canlılarda da var olan ve onlara nüfuz eden ilahi “üst ruh”un kendi payına düşenini, isteyerek tecrübe etmesi ile mümkündür (Britannica, 2022).³

Ralph Waldo Emerson’dan esinlenen benliğin tüm evrenle bütünleşmesi fikrinin yansımaları, Walt Whitman’ın şiirinde, adeta fantastik edebiyat eserlerindeki “tekinsizlikleri” çağrıştıracak niteliktedir (bkz., Todorov, 1975). Özellikle Folsom ve Merrill de çalışmasında, Whitman’ın “Benliğimin Şarkısı” şiirini farklı edebi tarzların birlikteliğinde bir araya getirişini “tekinsiz” olarak nitelendirir: Bu eleştirmenler, Whitman’ın eserinde, yeni ve gelişmekte olan demokratik bir düşünce yapısını tanımlamak için, ülkenin tüm çeşitliliğini listeler, kapsar ve bir arada tutarcasına “hitabet, gazetecilik ve İncil söylemlerini-gündelik olanla, ilahî olanı” adeta tekinsiz bir şekilde bir araya getirdiğini ifade ederler (Folsom & Merrill, 2016, s. 2). Esasen, Whitman’ın “Benliğimin Şarkısı” şiirinde diğer varlıklarla kozmik bir bütünleşmeyi düşünüyor oluşu, günümüz okuyucusuna neredeyse çağdaşımız bilim kurgu evrenlerini hatırlatır “tekinsizliktedir.” Daha da ilginç olan, Whitman’ın şiirini kaleme almış olduğu yıllarda bilim alanında, özellikle de yer bilimleri, evrim ve astronomi alanındaki yeni bilgiler ışığında; dünya ve evrenin yaşının binlerle değil milyon yıllarla ölçülmeye başlandığı bir dönemde, dünyanın, koskoca galaksinin kıyısında bir yerde bulunduğu anlatılmaya başlanmış olması ve öteden beri merkezî önemi bulunan dünyanın, değer yitimine uğramasına neden olduğunun anlaşılmasıdır (Folsom & Merrill, 2016, s. 2). Bu durum diğer bazı yazarları ilgilendirmese dahi, Walt Whitman, bilim alanındaki yeni bilgiyi kucaklayarak şiirine de katmış, insanlığın kendisini tarihte ilk kez “devasa, kozmik ve yüce” bir şeyin parçası olarak görmeye başladığını ve bu durumdan kendisinin de hoşnut olduğunu belirtmiştir. (Folsom & Merrill, 2016, s. 2). Buradan da anlaşılacağı gibi Whitman, kendisine özgü edebi ve demokratik bir söylem geliştirirken edebî türlerin çeşitliliğini kendi bünyesinde birleştirmeyi önemsemiş, aynı zamanda da çağının bilimsel gelişmelerini takip ettiği ölçüde ve bilimsel anlamda gerçeklere dayalı bilgiyi edebî ifadeye aktarırken de bu eylemini fantastik boyutta gerçekleştirmeyi tercih etmiştir.

Ancak kozmik olanla, fantastik benzeri bedensel bütünleşmelere rağmen Whitman, bir “beden şairi” olarak analiz edildiğinde, onun “Benliğimin Şarkısı” şiirinde sadece beden için değil, ruh veya maneviyat adına da konuştuğunu gözlemledik: Whitman’da beden ve ruh, birbirlerini destekler şekildedir ve ayrılmazlar.

Ben bedenim şairiyim,
Ve ben ruhun şairiyim.

[21] 423

³ İlgili metnin Türkçe çevirisi tarafıma aittir.

(Whitman, 1885/1991, s. 14).

Ben sağduyunun, kanıtlanabilir olanın ve ölümsüzlüğün şairiyim;
Ve sadece iyiliğin şairi değil, ... kötülüğün şairi olmayı da
reddetmiyorum (Whitman, 1885/1991, s. 15). [22] 466-469

Ayrıca, Whitman'ın "ben" kelimesi ile ne hiyerarşik ne de dışlayıcı olmayan bir bakış açısını bir araya getirmekte olduğu iddia edilir (Folsom & Merrill, 2016, s. 2). Bu yoruma göre, şair, benliğini sanki kendi dönemi içinden değil de⁴, demokratik ideallerin çok daha mükemmel olduğu bir geleceğin içinden bizlere ulaştırmaktadır. Yine Folsom ve Merrill'e göre Whitman, okuyucularına (ve aynı zamanda kendi şahsına da) oldukça rahat bir tonda, dışlayıcı olmadan, bütünleyici ve karşılıklı anlayışa dayalı, daha demokratik bir toplumda ne şekilde düşünülüp konuşulacağını dersini vermektedir (s. 2). Folsom ve Merrill, şairin "Ben hacmen genişim, büyük kalabalıkları kapsarım" dizesinde çeşitliliği kucaklayışını hatırlatıp, ayrıca Whitman'ın böylesi bir birlik çağrısı içeren şiirinin, Amerika'da sivil savaşın başlangıcına çok az zaman kala, oldukça büyük bir gerilim ve ayırımın arifesinde yayınlanmış olduğunu belirtirler: Whitman için ülke, tüm olumsuzluklara rağmen kutlanmaya değerdir (s. 2).

Ancak Folsom ve Merrill ayrıca, Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirinin Amerika'da değişik tarihi dönemlerde okunup, bazen de daha az rağbet gördüğünü belirterek nedenlerini sıralar: Bu anlamda, Folsom ve Merrill'den doğru özetlemek gerekirse: "Benliğimin Şarkısı" şiiri Amerikan sivil savaşı öncesi ve sonrasında, ırksal ve politik anlamda gereğince mümkün olmayan iyileştirme çalışmaları ve eşitlik ideallerine bir özlem niteliğinde kabul edilmiştir ve Amerikan Özgürlük Bildirgesi (1863) ve Yeniden Yapılanma⁵ dönemlerini içerir 1860-1880; Öte yandan, Walt Whitman'ın okuyucuları yirminci yüzyılda azalmış olup, daha çok şiirinin mistik içeriği nedeni ile tercih edilmiştir; son on yılda ise on dokuzuncu yüzyıl kültürel çalışmalarına "ırk sınıf ve cinsiyet çatışmaları" ve sivil savaş öncesi ve sonrasında ortaya çıkmış olan dilbilimsel, dinî ve bilimsel anlamdaki konulara ışık tutması nedeni ile incelenmiştir (Folsom & Merrill, 2016, s. 1). Bu tespitler genellemeler niteliğinde olsa dahi, Whitman'ın popüler anlamda tekrar hatırlanıyor oluşunu açıklamak bakımından, çalışmamızın içeriğine tarihsel olarak anlam katabilmektedir. Ne var ki çağımızda Walt Whitman'ın edebi ve popüler anlamdaki değerinin tekrar gündeme getirilişindeki

⁴ 1850'lerin ortaları.

⁵ Amerikan Tarihinde "Yeniden Yapılanma" dönemi (1860-1880), İngilizce'de: "Reconstruction" olarak ifade edilir.

farklılıkları araştırırken, öncelikle mevcut ırk söylemini de gözden geçirmek gerekmektedir.

2. Walt Whitman ve Amerika’da Irk Söylemi Üzerine

İnsan bedeni üzerinden oluşturulan edebi anlatılar söz konusu olduğunda, Viktorya döneminin değerlerini muhafaza eden okur için tabu niteliğinde olan görüşler, aslında edebiyatı tam anlamıyla okuyamamış olmaktan kaynaklanır ve kendi değerleri içerisinde sıkışıp kalmışlığın ifadesidir. Zira Whitman’ın sanatsal evreninde, içinde yaşadığı vatani ve insanlarını, maddiyat ve maneviyatın ötesinde bir aşkınlıkla her türlü değer ve kurumsal kısıtlamalar üstünde tutan bir kucaklama söz konusudur. Bu konuda ünlü Amerikan edebiyat eleştirmeni Harold Bloom, Frank D. Casale’nin 2010’da yayımladığı esere yazdığı giriş bölümünde şöyle der:

Ulusumuzun en büyük yazarının sadece homoerotik yönelimi açısından anlaşılabilceği saçmalığından zihninizi arındırarak başlayın. Derin okuma ve açık düşüncenin yerini gasp eden akademi ve gazetecilik sloganları çağında yaşıyoruz. Emerson'un kendine güven doktrininin bir öğrencisi olan Walt Whitman, kendisi ve seçkin okuyucu için düşündü ve yazdı. Her ne kadar kendisinin gayretlendiren kurgusu, eğitimsiz Amerikalılar’ın büyük bir kısmına hitap ediyor ise dahi, bu onun şiirsel duruşu bakımından anlamlı bir kalıplaşmış ifade, ya da mecaz oluşturuyordu.⁶ Kendisi o zamanlardan günümüze en hassas ve bilgili okuyucularda özgür, kendine özgü ve özlem duyulan şeylere seslenen, incelikli, zor, muğlak ve hermetik, büyük bir şairdir. [...] Whitman'ın şiirini incelemeye onun imgelerinden başlamak gerekir; çünkü kendisi tüm şairler arasında mecazları en yoğunluklu olarak kullananlardan biridir. Bir diğer

⁶ Alıntının İngilizce özgün metinde “kalıplaşmış ifade” için, “trope” ve “mecaz” için de “metaphor” kullanılmaktadır.

verimli başlangıç noktası da onun kendine özgü ve şaşırtıcı benlik mitolojisini göz önünde bulundurmadır. [...] Her şeyden önce, Whitman'ı küçümsemeyin. O sizin hakkınızda, kim olursanız olun, sizin onun hakkında bildiğinizden daha fazla şey bilir. Çelişkili olarak, Whitman'ın uzun süreli okunması sizi ona yaklaştıramayabilir, ancak kendinizi daha doğru ve alışılmıştan farklı bir şekilde tanımaya başlayacaksınız. (ss. vi-vii).

Sırasıyla Ralph Waldo Emerson, Robert Hass ve Harold Bloom'un değerlendirmeleri ışığında, Walt Whitman'ın tüm zamanların ötesinde bir şair olduğunu anlamış oluruz. F. O. Matthiessen çok daha sonraları 1941'de, *American Renaissance: Art and Expression in the Age of Emerson and Whitman* [*Amerikan Yeniden Doğuşu: Emerson ve Whitman Döneminde Sanat ve İfade*] adlı kitabında, Ralph Waldo Emerson, Walt Whitman, Herman Melville, Nathaniel Hawthorne, ve Henry David Thoreau'yu, Amerikan Yeniden Doğuşu'nun en önemli isimleri olarak inceler ve Amerika'da demokratikleşme'ye olan adanmışlıklarından bahseder (Matthiessen, 1968, ss. vii-xvi).

Günümüzde, Amerikan toplumu, tarih boyunca her boyutu ile tecrübe edilen sivil haklar mücadelesi; ırk ve kadın hakları, çalışma ücreti eşitlik mücadelesi, cinsiyet hakları, hayvan hakları vb. konularda kendi kültürel çeşitliliğini anlamak ve değerlendirmek konusunda insan hakları açısından çok daha hassaslaşmış ve bu farkındalık güncel hayatın vazgeçilemez bir ölçütü haline gelmiştir. Bu nedenle, pek çokları için Walt Whitman, belirli çağrışımlarıyla bugün dahi, her kesime hitap edebilmektedir. Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirini yayınlamış olduğu 1855 yılı, öncesi ve sonrasında ırksal haklar konusunda ülkede özellikle Boston şehrinde gerek eğitim, ırklar arası evlilik hakları, gerekse beyazlarla kamusal alanların ortak paylaşım hakları gibi konularda önemli başarılar elde edilmiştir, ancak, sınıfsal seviyeleri daha yüksek siyahlar da dahil olmak üzere muhalefet güçlü olmuştur (Kazuteru, 2002, ss. 32-58). İnsan haklarının toplumun genelinde içselleştirilmesi ve bilinç düzeyine taşınması için aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen, iyileştirme çalışmaları süregelmektedir.

Bu bakımdan, ülkesinin ırksal çıkmazını bilen Whitman tarafından Afrikalı Amerikalı'ya bedeni üstünden övgüler, "Benliğimin Şarkısı" adlı şiirinde barizdir. Şiirinde Whitman'ı Afrikalı-Amerikalı at binicisinin kaslı vücudunu övüp yüceltirken görürüz; sonrasında da deniz kenarında yıkanan insanları hayal ederken, görünüşlerine hayran kalırken ve onları gizliden

izleyen kadını tasvir edişinde gözlemleriz. İnsanların insanlarla aşkla tutkuyla ve teklifsizce kucaklaştığı Whitman'ın evreni, her bakımdan fantastik bir evrendir.

Sıkıca tutar zenci, dört atının dizginlerini... makara⁷ savrulur bağı zincirinin aşığısından,
Devasa Taş ocağı aracını süren zenci sabit ve dimdik durur,
O kalas üzerinde tek ayağıyla dengede,
Mavi gömleği geniş boynunu ve göğsünü çıkarır ortaya ve kalça kemerinin üzerinden dökülür.
Bakışları sakın ve buyurgan ... atıverir kenarlıklı şapkasını alnından,
Güneş yansır kıvrık saç ve bıyıklarına. ...mükemmelce parıldayan kol ve bacaklarının siyahına.

Resmane bu devi görüyor ve seviyorum.... bir an bile duraksamadan orada, katılıyorum ben de takıma.

İçimdeki o hayatsever, her nereye giderse gitsin.... geriye ya da ileriye kaydırın aksını,

O mühim ya da daha az mühim yerlere. [13] 218-227
(Whitman, 1885/1991, s. 8).

Şiirde tasvir edildiği haliyle, birden fazla at koşulmuş olarak taş ocağından hareket etmekte olan atlı araç, İngilizce'de "dray" olarak bilinir. Bu tür araçlara koşulan atlar, taşınmakta olan yükün hacmi nedeni ile, çoğunlukla iri yapılı olanlarından seçilirler. O nedenle, şiirde yüküyle birlikte tasvir edilmekte olan o "dört atlı araç" ve özellikle de siyah sürücüsü, cüsseleri itibarıyla epey azametli tasvir edilmişlerdir. Bu bakımdan, zorlu ırk mücadelelerine sahne olan 1850'lerin Amerika'sında, o denli gayretli görümlü "dört atlı araba" ve sürücüsünün ima ettiği anlam üzerinde düşünmek gerekmektedir. Aynı imge, iş ve çalışma ortamına bir gönderme olmakla birlikte, manevi anlamda özellikle Hıristiyanlıkta, Vahiy kitabı (6:1-8) de anlatılan ve her biri farklı birer felâkete karşılık gelen, Mahşerin Dört Atlısını da çağrıştırabilir: (İsa veya Deccal'ı temsil eden beyaz atlı; savaşı temsil eden kırmızı atlı, açlığı temsil eden soluk görümlü atlı ve ölümü temsil eden siyah atlı) (Britannica, 2020). Whitman'ın Amerikan Sivil Savaşı öncesinde (1861-1865), özellikle de dört at koşulmuş haliyle dizginlerini iri cüsseli siyah süvarisine teslim etmiş olduğu yük aracı imgesiyle, doğrudan dillendirilemeyecek kadar şiirsele mahkûm veya muhtaç, tarihi bir öngörüğü şekillendirdiği de akla gelebilir. Tarihi anlamda, ülkedeki ırk ilişkileri açısından bakıldığında, siyahilerin Afrika'dan kontratlı işçi olarak göç ettirilip

⁷ "makara" sözcüğü, şiirin özgün İngilizce metnindeki "block" sözcüğüne karşılık kullanılmıştır. bkz. Yeni Redhouse Lugati, 1952.

(1617), sonrasında da artan ekonomik maliyet nedeni ile, o devirde yürürlükte olan hukukî hakları iptâl edilerek (Massachusetts, 1641 ve Virginia, 1661), köle vasfı ile çalıştırılmaya başlandıklarını öğreniriz (Clayborne ve diğerleri, 2005, ss. 52-53; Galenson, 1984, ss. 1-26). Hâl böyle iken, Whitman da şiirinde, hayranlıkla övmekte olduğu o “dört atlı araba” ve siyahî sürücü imgesi aracılığıyla, hüznle hemhâl olmuş siyahîlerin durumuna, tarihi ve politik söylemin yetmediği yerde, edebi anlamda tercüman olmaya çalışmakta, adeta geleceğe yönelik fantastik öngörülerde bulunmaktadır. Zira Whitman şiirinde, evrendeki tüm canlılar ve kozmos ile bütünleşik bir benlik algısı bulunan anlatıcısıyla, içinde bulunulan şartlar fark etmeksizin, ülkesine olan hayranlığını her fırsatta dile getirirken, okuyucusuna da aynısını telkin etmektedir. Hayatı, “Hem oyun içinde hem de dışında” (Whitman, 1885/1991, s. 3) algılayan şiirin anlatıcısıyla Whitman, tüm ırksal sorunlarına rağmen ülkesinin kültürel çeşitliliğini ne denli önemseydiğini de böylelikle vurgulamış olur.

Bu bağlamda, Walt Whitman’ın şiirinde, zıtlıkların daimî birlikteliğinde ve aşkınlık yolunda yücelme arayışının bir ifadesi olarak, toplumsal yaşama tam bir katılım ve münzevi bir yaşam sürmek ikileminin vurgulandığı fark edilir. Kendisinin, dört atının dizginlerini ellerinde tutan o on dokuzuncu yüzyıl mücadeleci siyahî bireyinin destekçisi olduğu gibi, son derece doğal [pastoral] su kıyısı izlenimleri ve insanların birbirlerinin hayatlarına hiç de dahil olmaksızın adeta kadınsı bir tavırla uzaktan seyredişleri bakımından hayattan soyutlanmışlığı ve daha üstten bir bakışı da eş zamanlı önemseydiği gözlemlenir:

Dans edip gülerek sahil boyunca yürüdü yirmi dokuzuncu adam,
Diğerleri görmedi onu, ama o kadın gördü onları ve sevdi.

İşıldıyordu sakalları genç adamların ıslaklıktan, süzülüyordu uzun saçlarından,
Dolanıyordu küçük dereler vücutlarından.

Görünmeyen bir de el dolaştı bedenlerinin üzerinden, [11] 202-207
İndi aşağılara titreyerek şakaklarından ve kaburgalarından.
(Whitman, 1885/1991, s. 7).

Whitman’ın yukarıdaki bu dizelerle birbirine zıt yaşam anlayışlarını yan yana getirirken, onları daha görünür kılmayı amaçladığı da düşünülebilir. Dolayısıyla aşkınlığa giden yolda Whitman, yalnızca insanların potansiyellerine güvenir. Kendisi, insanı her bakımdan yerleşik tüm kurumlardan da üstün tutar:

Kutsaldır, içim dışım benim ya her dokunduğumu kutsar ya da her dokunduğumdan kutsanırım;

Aromadır, o koltuk altlarının kokusu, duadan daha saf,

Ötesindedir bu akıl, tüm kilise, İncil ya da öğretilerin. [24] 526-528 (Whitman, 1885/1991, s. 17).

Yukarıdaki dizelerde de görüleceği gibi, Whitman, insanın kutsiyetini zıtların birlikteliğinde özellikle de akıl ekseninde en üst seviyede merkeze alırken, ısrarla insanın kendi özüne dönmesi gerekliliğini ima etmektedir. Böylelikle de kendisi, Amerikan Yeniden Doğuş'unun sinyallerini gönderirken, insanlık adına bir umut ışığı yakmaktadır. Bu nedenle de içinde yaşamakta olduğumuz yirmi birinci yüzyılda, Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiiri, Amerikan toplumunun kültürel, tarihsel bütünlüğü ve kendi kuruluş amaçlarında ön gördüğü esaslar bakımından, hem de tüm insanlığın durumunun yeniden değerlendirilmesine olanak sağlaması açısından daha da anlam kazanmaktadır.

Yirminci yüzyılın en önemli İrlandalı şairlerinden William Butler Yeats'in, Birinci Dünya Savaşı yıkımının ertesi, grip salgını sırasında hamile eşi acılar içindeyken kaleme almış olduğu *The Second Coming* (1920/2022) [*İkinci Geliş*] ⁸ adlı şiirinde, içinde bulunduğu evrensel umarsızlığı ifade ederken, pek de aydınlık bir gelecek beklentisi olmadığını anlarız:

Döne döne gittikçe genişleyen girdapta
 Duyamaz Şahinci, şahini;
 Her şey dağılır ve merkez tutmaz olur.
 Sadece anarşi salınır dünya üzerine,
 Solmuş kanlı bir gelgit salınır ve her yerde
 O masumiyet töreni boğulur gider;
 En iyiler her türlü kanaatten yoksunken, en kötüler
 Yoğun bir ihtirasla dolup taşarlar. (Yeats, 1920/2022).

Yaşanmakta olunan umarsızlıklara, klasik edebiyat eserlerindeki imgelerle karşılık aramalara, yakın zamanda 2020 Rona Jaffe Vakfı Yazarları ödüllü Elisa Gonzalez'in *After My Brother's Death*, [*Kardeşimin Ölümünden Sonra*] adlı şiirinde de rastlamak mümkün olmuştur. Şair Gonzalez, yirmi iki yaşında vurularak öldürülen bir kardeşin hüznünü yaşarken kulağında Homeros'un *İlyada*'sının yankısında Priam'ı duyar: "Oğlumu öldüren adamın elini öptüm" der Priam. Sonra Gonzalez şiirinde devam eder;

⁸ William Butler Yeats'in *The Second Coming* [*İkinci Geliş*] adlı şiirinin ilgili bölümünün İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi tarafıma aittir.

“Homeros benzetmeleri, bana söylendiğine göre, giyside açılmış deliklerdir; biri bir savaş dünyası, diğeri daha barışçıl bir dünya arasındaki. Tekrar okuduğumda, orada bile, bir adam, komşusunu öldürür. “Kessin beni bırak Achilles, / alır almaz kollarıma oğlumu ve tutmuşken gönlümce yasını”- Bu, yeni nakaratıydı zihnimin çingirdayan, trenimsi eczane kuyruğunda. Aynı arkadaşla ben bir dizesini tartışıyoruz Zbigniew Herbert'in, “uzak bir ateşin yandığı/İlyada'nın bir sayfası gibi.” Bu neredeyse ontolojik bir soru, diyor arkadaşım, referansın istikrarsızlığı: Şiirin sayfalarındaki yangınlar, esas sayfanın ateşe verilışı. Çift görüyoruz. Sen müzedeki oğlansın. Sen yanan beden, külsün. (Gonzalez, 2022) ⁹

Belki de en kadim Homeros'un mitolojik Truva savaşı bile, Elisa Gonzalez'in şiirindeki acının yanında etkisiz kalır: Zira, uzak veya yakın, mitolojik ya da gerçek, aslında her yüzyıl, kendi dertleri ile ayrı yanmaktadır.

3. Edebiyat ve Tarihe Sahip Çıkma İkilemleri Üzerine

On dokuzuncu yüzyılın içinden, Walt Whitman'ın “Benliğimin Şarkısı” şiirinin çare olabileceği umarsızlıkları düşünürken, aslında Amerikan Toplumunun kendi ünlü şairlerini unutmadıklarını ve her fırsatta hatırlayıp hatırlattıklarını görürüz. Bu bakımdan güncel anlamda P.B.S. Televizyon programı, “Harfi Harfine Whitman'ın *Çimen Yaprakları*'ni Sanat Eserine Dönüştürmek” başlıklı bölümünde (PBS NewsHour, 2014), Arion Yayın Evi'nin kurucusu ve kendisi de şair olan Andrew Hoyem tarafından, klasik Amerikan Edebiyatı'nın bu değerli şairine ait eserin, özgün 1855 yılı metnini yeniden, eski usulde; yüz yıllık dizgi makinelerinde elde basım tekniği ile; değerli kağıtlara ve üstelik bu alanda yeni elemanlar da yetiştirilerek, onların el emeği ve göz nuru ile, yeni nesil basılı kitap meraklıları, ve koleksiyoncularına ulaştırmayı kendilerine amaç edindiklerini anlatır. Bu noktada dikkat etmek gerekir ki, programın adı olan “Harfi Harfine Whitman'ın *Çimen Yaprakları*'ni Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014), adeta Whitman'ın dünyaca ünlü çalışması aslen bir sanat eseri olmayıp, ancak yeniden eski usul dizgi ve basım tekniklerinin

⁹ Şiirin ilgili bu bölümünün İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi tarafıma aittir.

canlandırılmasıyla, sanat eserine dönüşecek olduğunu ima etmektedir. Aslında eski yöntemle en değerli kağıtlar ve baskı yöntemleri kullanılarak Whitman'ın kitabını meraklısına, koleksiyoncuya ulaştırmak sadece bir beceri değil, aynı zamanda bir tutkudur da. Kitaba olan hürmetin, onun bekciliğinin en üstün göstergesidir.

Ancak “Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014), adlı P.B.S. program başlığındaki zekice anlamsal dönüşüm, ister istemez yüksek edebiyattan popüler medyaya aktarım sürecinde amaçlı bir ironinin varlığını, yüksek edebiyat ve popülerlik çatışmasını akla getirir. Claude-Lévi Strauss’un yapısalcı edebiyat eleştirisi kuramına göre (Strauss, 1975) “anlatılar,” kökenlerindeki “çatışmaların” varlığı ile gelişirler, böylelikle de “ikili karşıtlıklar” anlatılarda belirleyici olur¹⁰. Bu nedenle, P.B.S’in “Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014) program adı dolayısıyla, medya çalışmaları kapsamında, yüksek edebiyat, popüler kültür ve “nesne kültürü” çalışmaları ekseninde, yapısalcı anlamda ikili karşıtlıkların çatışmasında, ve stereotiplerde temellenen ırkçı kültürel bir anlatının gelişmekte olduğu anlaşılmaktadır.

“Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014), adlı P.B.S. programında anlatıldığı üzere, esasen kendisi bir sanat eseri olan “Benliğimin Şarkısı” şiirinin özenli tekniklerle kitap formatındaki yeniden basım sürecinde, maddi anlamda daha da değer kazandığı ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan esasen sanat eseri olan şiir, İngilizce’de “artifact” olarak bilinen “nesne kültürü” [material culture] ögesine dönüşmüş olur. “Artifact”¹¹ terimi, yapısında sanat anlamına gelen “art” sözcüğünü barındırıyor olmakla birlikte, bir “kültür nesnesi” olarak, öncelikle günlük kullanıma ait işlevselliği çağrıştırır (Prown & Haltman, 2000, s. x).

Maddi anlamda nesne olarak değerlendirilip, el değiştirebilen “şiir kitabı” “Benliğimin Şarkısı” da böylelikle adeta bir tapınma aracına dönüşmüş olur;

¹⁰ Yapısalcı edebiyat eleştirisi kuramına göre İngilizce “narrative” karşılığı olarak “anlatı”; “conflict” karşılığı olarak “çatışma,” ve “binary opposition” karşılığı olarak ta “ikili karşıtlık” terimleri kullanılmıştır.

¹¹ “Artifact” terimini, dilimizde işlevsel niteliği bulunan “kültür nesnesi” olarak da tanımlamak mümkündür. Prown ve Haltman, *American Artifacts: Essays in Material Culture* [*Amerikan Kültür Nesneleri: Nesne Kültürü Konusunda Denemeler*] adlı, nesne kültürü [material culture] konusundaki 2000 tarihli çalışmasında, gündelik kullanım amaçlı özelliği bulunan, çeşitli kültür nesnelerinin dokusundaki sanatsal boyutun irdelenmesine yönelik metodolojiyi tanımlarken, çeşitli örneklerle çalışmasını destekler. Prown ve Haltman’ın eserinde, Amerikan nesne kültürü [material culture] çalışmaları kapsamında, kolye, çakmak, soba, ruj, oyun masası gibi çeşitli özellikteki işlevsel kültür nesnelere, metodolojik anlamda, tarihsel üretim kullanım alanları ile simgesel; mitolojik, etnolojik, törensel, özellikleri bakımından incelenir.

“fetişleşir.” Böylelikle Whitman’ın özgün eserinin entelektüel boyutu örtbas edilip, edebi anlam yüküne üstün gelinmeye çalışıldığı hissedilir. Hartmut Böhme, *Fetişizm ve Kültür: Farklı Bir Modernite Teorisi* [*Fetishism and Culture: A Different Theory of Modernity*] adlı 2014 yılı çalışmasında modernist imgelemde fetişleşen nesne ile onun otantik öznesinin her biri, bireysel farkındalık açısından vazgeçilemezdir, çünkü “güçlenmiş, dengeli ve etrafa aydınlığını yayabilecek hale gelmiş şekilde bizi tekrar kendimize kazandırır” demektedir (Böhme, 2014, s. 241).

Ne var ki, kültürel anlamda Hartmut Böhm’ün çalışmasında varılan bu uzlaşının ötesinde, tarihi ve ırksal açıdan bakıldığında, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Amerika’da ırkçılığı haklı göstermeye çalışan zihniyetin izleri olduğunu da unutmamak gerekir. Bu konuda, Behnken ve Smithers *Amerikan Popüler Medyasında Irkçılık: Aunt Jemima’dan Frito Bandito’ya- Amerikan Kurumlarında Irkçılık* [*Racism in American Popular Media: From Aunt Jemima to the Frito Bandito -Racism in American Institutions*], adlı 2015 yılı çalışmasında, Amerikan toplumunda içinde bulunduğumuz yüzyılda süregelmekte olan ırkçı zihniyeti şekillendiren ve günümüzdeki problemlerin de öncülü olmuş olan metinleri tanıtırken, “ırksal yüzyıl” olarak da vurguladıkları, “1850 ile 1950” yılları arasında cereyan eden ırksal nitelikli olayların, sebepsiz ortaya çıkmadığını aktarır (s. 2). Araştırmacıların tespit etmiş olduğu ilgili metinler arasında, yarı bilimsel nitelikli ırkçılık taraftarı propaganda metinleri; beyaz ırkın üstünlüğünü savunan çalışmalar¹² hatta İncil’deki ayetler dahi belirtilmektedir (Behnken & Smithers, 2015, ss. 2-3). Amerika’da, ırkçı zihniyetin, ekonomik anlamda reklamcılık sanayii ile de şekillenmesiyle beraber (ss. 23-24), toplumda çeşitli alanlardaki ırkçı tanımlamalar, önüne geçilmez bir ivme kazanmıştır: Dolayısıyla, Behnken ve Smithers, popüler anlamda her türü: sinema filmi, çizgi film, reklam ürünü ve televizyon programlarını, ırkçı içeriklerinin incelenmesi amacıyla, çalışmasına dahil etmiştir. Behnken ve Smithers’in çalışmasının önsözünde, Amerikan popüler kültürüne mâl olmuş anlatıların temelindeki ırkçı zihniyetin, çeşitli ırksal arketip ve stereotiplerin sürekliliği ve tekrarı ile söz konusu olduğu ve değişik dönemlerde bireylerin ve toplulukların tepkisine uğrayıp “sivil hak arama çalışmaları” gibi, olumlu yönde kazanımlara da olanak sağladığı hatırlatılmaktadır.

Öte yandan, Kevin Lause ve Jack Nachbar, *Popüler Kültür: Bir Giriş Metni* [*Popular Culture: an Introductory Text*] (1992), adlı çalışmasının “Bizi Tanımak Popüler Kültür Çalışmalarına Bir Giriş: Nedir Rüyaları Oluşturan Bu Şeyler?” [Getting to Know us an Introduction to the Study of Popular Culture: What is this Stuff that Dreams are Made of?] adlı bölümünde popüler kültür ve yüksek edebiyatın birlikteliği konusundaki değerlendirmelerini aktarır. Yazarlar, kitabın ilgili bölümünde, Amerikan kültürü içinde popüler

¹² Behnken ve Smithers (2015, ss. 2-3), bu çalışmaları Madison Grant (1916) ve Lothrop Stoddard (1920) ile örneklendirmişlerdir.

kültürün işlevini ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra, yüksek edebiyat ve popüler kültürün her birinin çalışma alanlarına özgü olacak şekilde farklı değerlendirilmeleri gerektiğini, bu bakımdan popüler olanın, edebi kanonun yerini alamayacağını, ancak yanında bulunabileceğini hatırlatır (Nachbar & Lause, 1992, s. 34).

Bu bağlamda tekrar konumuza dönecek olursak, “Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014) program başlığındaki ironinin esas nedeni olarak şiir kitabındaki dizeleri sanat eserine dönüştürenin, basım evinin mahareti olduğu; oradaki maddi çabanın özellikle taçlandırıldığı, yoksa konuşulup değerine varılanın şiirin içeriği olmadığı, üstü kapalı bir şekilde dahi olsa seyirciye aktarılmaktadır. Whitman’ın eserine övgüyü sadece programın başlangıcında konuşan, kendisi gibi şair olan, ödüllü Amerikan şairi Robert Hass’ın değerlendirmesinde duyarız (PBS NewsHour, 2014). Kısacası mevcut durumda, ister istemez yüksek edebiyat da popüler olan da amacını belli etmiş ve yerini bilmiş olur.

Aynı P.B.S. NewsHour televizyon programının, “Walt Whitman’ın dizelerini seslendiren bu Güneyliler bize Amerika hakkında neler öğretebilirler” [What these Southerners reciting Walt Whitman verses can teach us about America] (Flock, 2017), adlı bir başka bölümünde de, Walt Whitman’ın incelikli dizelerinin, pahalı el yapımı kitap koleksiyoncuları gibi sadece seçkin bir meraklı grubu için olmayıp, Amerika’nın güney eyaleti Alabama’da, yaşlısından gencine, çeşitli insanlara onların kendi güncel hayatlarının doğası içerisinde yeniden bir düşünme, hissetme ve yaşatma ortamı yaratıldığını izleriz. Aslen Jennifer Crandall’ın üstün çabasının ürünü, elli iki bölüm olarak tasarlanan Whitman, Alabama belgesel serisi, Elizabeth Flock tarafından kaleme alınan P.B.S. NewsHour, başlığı ile, Amerika’nın kuzeyine göre güney eyaletlerinin daha az ayrıcalıklı olmaları bakımından, onların öğretebileceklerinin hâli ile sınırlı olacağını imâ eder. Zaten, PBS NewsHour tanıtım sayfasının ilgili Whitman, Alabama belgeseline yönlendiren diğer bölümleri incelendiğinde, Afrikalı-Amerikalı’ların, ve güneyli beyaz vatandaşların toplumsal, ekonomik yetkinlik ve eğitim düzeyleri açısından, ip uçları edinmek zor değildir.

Bu çalışmada daha önce bahsettiğimiz, P.B.S. NewsHour kaynaklı, “Harfi Harfine Whitman’ın *Çimen Yaprakları*’nı Sanat Eserine Dönüştürmek” (PBS NewsHour, 2014) program başlığı ve içeriğinde olduğu gibi, “Walt Whitman’ın dizelerini seslendiren bu Güneyliler bize Amerika hakkında neler öğretebilirler” P.B.S. NewsHour başlıklı sayfasında, Whitman, Alabama belgeselini (Crandall, 2020a) tanıtan program başlığının (Flock, 2017) yönlendirmiş olduğu içerik ve niteliği ile de çelişmekte olduğu görülür.

Elizabeth Flock tarafından kaleme alınan P.B.S. program başlığı (Flock, 2017) ve ilgili makale içeriğinin Jennifer Crandall yapımı belgesele yönlendirme şekli açısından, konunun edebi değerinden farklı olarak, popüler

anlamda Walt Whitman'a olan yaklaşımda değersizleştirici bir niteliğe büründüğü de hissedilir. İlk bakışta, Crandall'ın belgeselinin her bir video kaydının bitiminde, sözü geçen güneyli insanların şiirdeki dizeleri okurlarken yüzlerinde oluşan belirsiz ve donuk ifadenin film kaydında süresinin de birkaç saniye uzun tutulmuş olması, ister istemez bu tercihi sorgulattır. Jennifer Crandall'ın Whitman, Alabama projesinde “Benliğimin Şarkısı” şiirinin her bir bölümü için ayrı ayrı senaryolar oluşturulmuş olup, her kayıt sonlanırken, rol alan bireyler adeta birer “canlı resim”¹³ (Nouveau Petit Larousse, 1969, s. 996), gibi hareketsiz bırakılırlar ve belgesel kaydının sonunda da ne şiirle, ne de mevcut sahneleme ile ilgili olarak, herhangi bir sözlü yorumda bulunulmaz. Bununla beraber, Whitman, Alabama belgeselinin ilerleyen bölümleri izlendikçe ve web sayfasındaki açıklamalar da okundukça (Crandall, 2020a), çalışmasının özündeki içtenlik ve çabanın, aslında Walt Whitman'ın birleştirici zihniyetini yaşatmak üzerine kurgulandığı daha iyi anlaşılmaktadır.

Walt Whitman, 1850'lerde yüksek edebiyatın seçkin bir okuyucu kitlesine özgü olduğu görüşünü, gerek kullanmış olduğu anlatım dili, biçimi, gerekse de eşitlikçi söylemi ile tersine çevirmeye çalışmış, iyisi, kötüsü ve tüm özellikleri ile ülkesini sanatıyla kucaklamaya gayret etmiştir. Ancak, günümüzün Amerika'sında bireyleri içselleşmiş ve kurumsallaşmış olan ırkçılığın farkına vardırırmak, ülkenin en belirgin hak mücadelesi olma özelliğini halen sürdürmektedir. Ne var ki, kültürün derinliklerinde siyah insanı beyazdan ayıran ve tüm diğer ırk, cinsiyet vb. toplumsal kategorilerle birlikte, stereotip ve arketipler üzerinden şekillendiren, o hiyerarşik ve ırkçı yapı, mevcut kültürel klişelerden ödün vermemekte ısrarlıdır.

Örnek olarak Elizabeth Flock, PBS Televizyon Programı web sayfasında, “Birmingham hip hop” dans grubuna ait “genç bir kızın” “kadınlık üzerine” bir şiir okuduğunu ifade eder (Flock, 2017). Ancak Jennifer Crandall imzasını taşıyan projede “Yaratıcı Akıllar Dans Topluluğu” [The Creative Mindz Dance Crew] adlı genç Afrikalı-Amerikalı dans gurubunun genç üyesi, Walt Whitman'ın “Benliğimin Şarkısı” şiirinin 21'inci kıtasının bir bölümünü hip hop müziği eşliğinde okumaktadır (Whitman, Alabama, 2017). O çok bilinen 21'inci kıtada Whitman şöyle seslenmektedir:

Ben bedenim şairiyim, [21]
Ve ben ruhun şairiyim.

Cennetin zevkleri benimle, cehennem acıları da benimle,
İlkini kendime aşılıyor ve kendimde çoğaltıyorum... ikincisini
çeviriyorum yeni bir
dile. 425

¹³ “Canlı resim,” “Hareketsiz kalarak sanatsal bir sahneyi canlandıran bir grup insan” anlamında, Fransızca'daki “Tableau vivant” karşılığında kullanılmıştır. [Groupe de personnes immobiles représentant une scène artistique.]

Ben kadının olduğu kadar erkeğin de şairiyim,
Ve diyorum ki, kadın olmak da erkek olmak kadar harikadır,
Ve diyorum ki, insanların analarından daha muazzamı yoktur.

Yeni bir gelişim ya da gurur şarkısı söylüyorum,
Yeterince ezilip büzüldük ve eleştirildik,
Derim ki bu büyüme gelişime işaret olsun. 430

Geride mi bıraktınız diğerlerini? Başkan mısınız siz?
Önemsiz... fazlasıyla varacaklar oraya her biri ve devredecekler.

Ben kırılğan ve çoğalan geceyle yürüyenim;
Ben sesleniyorum gecenin yarı vakti yeryüzü ve denize. 435

Yakına gel dürüst dobra gece! Yakına gel baştan çıkarıcı doyuran
gece!
Güney rüzgarlarının gecesi! Birkaç büyük yıldızın gecesi!
Her dem daim gece! Ayan beyan çılgın yaz gecesi!

Gülümse O duyusal serinletici dünya!
Uyuklayan ve akışkan ağaçların dünyası!
Varıp giden gün batımının dünyası! Tepeleri puslu dağların dünyası!
440

Dolunayın henüz mavileşmiş, sırçamsı sağanaklarının dünyası!
Nehrin gelgitine parlak ve karanlık hareler katan dünya!
Bana daha parlak ve berrak o şeffafımsı gri bulutların dünyası!
Sonuna kadar güçlü dünya! Zengin elma ağaçları çiçeklenmiş dünya!
Gülümse, çünkü sevgilin geliyor! 445

Dahiyane! Sevgi verdin bana! bu yüzden sevgi veriyorum ben de
sana!

Ah o anlatılamayan tutkulu aşk! (Whitman, 1885/1991, ss. 14-15).

“The Creative Mindz Dance Crew,” Afrikalı-Amerikalı genç dans topluluğunun üyesi, yukarıdaki dizeleri dili döndüğü ölçüde, Afrikalı-Amerikalı şivesiyle, bir “Poetry Slam” parodisi şeklinde okur (Whitman, Alabama, 2017). “Poetry Slam”, şairlerin şiirlerinin okunduğu ve izleyiciler

tarafından değerlendirildikleri şiir yarışmalarını ifade eder (Banales, 2018) Videoda da benzer şekilde, genç kızı şiir dizelerini seslendirilmeye çalışırken ve diğer arkadaşlarını da hem şakalaşırken ve birbirlerini eleştirirken gözlemleriz. Şiirin eğlenceli bir ortamda pek de anlaşılmadan ve sadece dizeler takip edilerek okunmaya çalışıldığı açıktır. Arkadaşları şiiri seslendirmeye çalışırken, diğerleri de kulaklarında kulaklıkları, belli ki müzik dinleyerek, dans ederek, hatta okunmakta olan şiiri bile duymaksızın, kendi dünyalarında eğlenmektedirler.

Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" adlı şiirinin 21'inci kıtasına ait dizelerin seslendirildiği "The Creative Mindz Dance Crew" kaydının en son sahnelerinde (Whitman, Alabama, 2017) Afrikalı-Amerikalı genç, ağzına bir lokma yiyeceğini götürür. Bu sahnenin de ister istemez, Hıristiyanlık'taki Eucharist'e¹⁴ (Merriam-Webster, tarih yok-a) bir gönderme olduğu düşünülür. Bu sahne ile Walt Whitman'ın edebiyatçı kimliğine tanrısal bir boyut katılmaya çalışılırken, kendisi ile bir "bütünleşmeye" varılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Böylelikle, yapısalcı anlamda zıtlıkların birlikteliğinde, aslında Elizabeth Flock'un P.B.S. web sayfasındaki yazısında ifade ettiği gibi (Flock, 2017) okunan dizelerin sadece "kadınlık üzerine" olmadığı, Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirinin 21inci kıtasında şairin kendine has birleştiriciliğinde derinlikli konuların aşk ve sevgi kapsamında değerlendirildiğini gözlemleriz. Aslında o Hip hop dans müziği eşliğinde eğlenmekte olan gençlerin arasında, hasır şapkası ile Walt Whitman'ı bedenlen görmek neredeyse işten bile değildir.

4. Jennifer Crandall'ın Whitman, Alabama Projesi ve AIDS Memorial Üzerine

Amerika'da Alabama eyaletinin gönüllü gençlerinin "Benliğimin Şarkısı" şiirinin dizelerini okumakta oldukları Jennifer Crandall'ın projesi, bundan beş yıl önce 2017'de başlamış olup, web sayfasındaki 2020 tarihi telif hakkı tarihine işaret eder (Crandall, 2020a). Öncelikle, Alabama eyaleti vatandaşlarını kapsayan bir belgesel olarak tasarlanan proje, Amerikalı şair Walt Whitman'ın dizelerini belgesele gönüllü olarak katılan vatandaşların okumayı kabul etmeleri ile, güncel Amerika ile Whitman'ın Amerika'sını bir araya getirmek mümkün olmuştur. Jennifer Crandall'ın çalışmasının, P.B.S. Televizyon program kanalı aracılığı ile de yayınlanmış olduğunu ve ilk aşamada şiirin dizelerini okuyanların tepkisizliğini P.B.S. Televizyon kanalı web sayfasındaki kısıtlı bilgi, ırkçı nitelikteki program başlığı ve video kaydı üzerinden izlemiş olmak, bu çalışmada daha önce de ifade edildiği gibi, ister istemez kanalın amacını sorgulamaya neden olmuştur (Flock, 2017).

Bu bakımdan bu çalışmada, gerek güneyin beyaz, ancak maddi anlamda daha az varlıklı görünen bireyleri aracılığı ile, gerekse de Afrikalı-Amerikalı gençlerin dilinden, Walt Whitman'ı popüler anlamda genel

¹⁴ Eucharist: 1. Bütünleşme 2. Hıristiyanlıkta: Tanrı ile ruhsal bütünleşme.

izleyiciyle buluşturan PBS Televizyonu'nun, dolaylı yoldan dahi olsa, ana akım ırkçı hiyerarşik söylemin faydasına faaliyet gösterdiği, adı geçen Jennifer Crandall'ın, Whitman, Alabama belgeselinde gençlerin etkileşimli şekilde 21'inci kıtayı okumayı bitirdikten sonraki tepkisizlikleri ve kaydın yorumsuz bırakılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Okuduklarını anlamamış görünen kişiler, sadece Afrikalı-Amerikalı gençler olmayıp, aynı zamanda güneyin mağdur görünümü beyazlarıdır da. Aslında Whitman'ın on dokuzuncu yüzyılda oluşturmuş olduğu iyiliksever ve eşitlikçi hülyaları, tam da bu kesimlerin insanlarına hitap edebilecekken, onlar adeta bir camının ardından duymuşçasına, Whitman'ın şiirlerinden pek de etkilenmiş görünmezler. Adeta farklı bir gezegenin ürünümüşçesine boş ifadelerle okur, bakar ve dinlerler. Whitman'ın dizeleri okunurken veya hip hop müzik eşliğinde dans edilip söylenirken ki kayıtsızlık ve bunun izletilmesi ile, ana akım ırkçı hiyerarşik söylemin amacına ulaşmaya çalıştırıldığı düşünülür. P.B.S. Televizyon programı üzerinden bu belgeselin daha geniş bir izleyici kitlesine aktarımı ile de aynı ırkçı anlayışa aracılık ettiği ilk bakışta edinilen izlenimdir. Hatta bu sebeple, Walt Whitman kendisi bir edebiyat dehası olmakla birlikte on dokuzuncu yüzyılda tüm benliği ile evrene seslediği kelimelerin, günümüzde mümkün olamayacak bir ütopya olduğunu bile telaffuz etmek gereği doğmuştur. Ancak Jennifer Crandall, web sayfasında, filmcisi, yazarı ve hikâye anlatıcısı ile ekip olarak gerçekleştirmiş oldukları belgesel serisinin amacının, günümüzde toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunları ile adeta bölünmüşlük seviyesine gelmiş olduğu bir dönemde, Amerika'nın Walt Whitman'ın dehası ışığında, tekrar bir millet olma idealini yaşatmak olduğunu belirtir. Crandall, projesinin web sayfasının sıkça sorulan sorular bölümünde [FAQ] "Projenin Adı Neden Whitman, Alabama?" başlığı altında, [Why Is The Project Called Whitman, Alabama?] Whitman'ın şiirini kastederek şöyle der:

Şiir, insanların insanlar gibi şeyler yapabileceği ortak arka planı oluşturur: konuşmak, gülmek, ağlamak, gözlemlemek, çalışmak, şarkı söylemek, beklemek, dinlenmek ve umarım sadece olmak gibi [...]. Whitman, Alabama, [...] paylaşılan bir evrenin içinde bireyler, eyaletler bir ulus olarak bizi birbirimize bağlayan öğeleri ortaya çıkarmayı amaçlar – Hepimiz şairiz. (Crandall, 2020a)

Jennifer Crandall'ın bu sözleriyle, projesinde yer alan günümüz Amerika'sının yaşayan yüzlerinin her birini adeta birer şair olarak kabul ettiğini anlarız. Aynı bağlamda, edebiyat eleştirmenleri Folsom ve Merrill'de Walt Whitman'ın Amerikan dili ve edebiyatı ile ilgili olarak yenilikçi tavrını

hatırlatan ilginç bir tespitini gözlemleriz. Eleştirmenler bize, Walt Whitman'ın “okur tepkisi”¹⁵ kuramının mucidi” olduğunu da hatırlatırlar:

Whitman, demokratik bir toplumun yaratılması için, ulusun okuma alışkanlıklarının değişmesini ön görüyordu. Bu bakımdan vatandaşlar, “yazarları” artık birer “otorite” olarak görmekten vaz geçmelilerdi. Tam aksine, artık yazarları kendileriyle eşit şartlarda görebilmeliydiler. Whitman, *Democratic Vistas* (1871) adlı eserinde okuma sürecini anlatırken, jimnastik benzetmesine baş vurarak, okumanın bir “alıştırma” çalışması olduğunu ve demokratik değerlere sahip çıkan okuyucunun “şiiri, argümanı, tarihi, metafizik denemeyi, metin taslağını kendisinin oluşturması gerektiğini” yazmıştı, çünkü demokrasinin gelişimi “esnek ve atletik zihinlerden oluşan bir ulus” ile mümkün olabilecekti. (Folsom & Merrill, 2016, s. 6)

Bu bakımdan yapımcı Jennifer Crandall'ın, Whitman'ın şiirindeki benzeyen sıradanlıkta insanlarla şiirsel bir performans oluştururken, onları ısrarla kendi özgün hallerinde filme kaydetmesinden ve şiiri sadece bir “ortak arka plan” olarak görmesinden, bu insanları kendi ortamlarında, işlerinde veya dinlenirken, özellikle kendi benliklerini ön plana çıkarabilecek şekilde aktarmayı tercih ettiğini görürüz: Onlar, Crandall da dahil olmak üzere, “yazarı bir otorite” olarak görmenin oldukça ötesine geçmiş ve kendi benlikleri ile var olma prensibini çoktan benimsemişlerdir. Whitman, Alabama projesi, bu bakımdan, Walt Whitman'ın “Benliğimin Şarkısı” şiirinin ve *Democratic Vistas* (Whitman, 1871/2014, s. 76) adlı eserinin canlandırılmış yorumu gibidir. Comegna, Whitman'ın *Democratic Vistas* adlı eseri hakkındaki açıklayıcı yorumlarında, Whitman'ın dileğinin, “özgürlüğün kapsamını hem yansıtan hem de genişleten bir Amerikan ulusal edebiyatı” olduğunu, böylelikle de “sanatçıların kayda değer ölçüde medeniyete katkı” sağlayacaklarını” hatırlatır (Comegna, 2017, s. 10).

Bu arada, belgeselin mevcut kayıtları izlendikçe, dizelerin bire bir canlandırılması olmadığını, ancak rol alan gönüllü kişilerin okumakta

¹⁵ “Okur tepkisi” için bkz. (Baktır, 2018) İngilizce olarak, “reader-response” theory anlamında kullanılmaktadır bkz., (Tompkins, 1981).

oldukları dizeler ve yaşantıları arasında kimi zaman öznel bağlantılar kurarak, şiirde anlatılanları bir ölçüde özümstediklerinin de anlaşıldığını belirtmek gerekir. Bu durum, belirgin şekilde, kuzey Scottsboro devre mahkemesi hâkimi John Graham ve o gün duruşması olan gözlem halindeki tutuklulardan Chris Freeman arasındaki rutin görüşme sırasında, birlikte şiirin dizelerini canlandırmış oldukları, Whitman, Alabama belgesel kaydında gözlemlenir (Crandall, 2020d). Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" adlı şiirinin 37 numaralı kıtasına ilişkin dizelerde, hâkim ile tutukluyu gündelik görevlerinin sorumluluğunu yaşarken gözlemleriz:

Benim için omuzlayıp karabinaları, nöbet tutar gardiyanlar, 945
Sabahları benim o dışarı salınan, geceleri de mahpus yatan.
(Whitman, 1885/1991, s. 31)

Jennifer Crandall'ın projesine dahil olan bir başka kayıt da dünyadaki Concertina adlı müzik aleti imalatçıları arasındaki sayılı sekiz kişiden biri olan, Bob Tedrov tarafından okunan Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirinin 7 numaralı bölümüdür (Crandall, 2020c). İlgili kaydın başlangıcında Bob Tedrov, imalathanesinde Hohner marka mini ağız mızıkası ile Oh Susanna! adlı bilinen neşeli, ama bir o kadar da hüzünlü Amerikan melodisini seslendirir (ListenAndReadAlong, 2013). Şarkının sözlerindeki sevgili, Alabama'dan gelip Louisiana'ya gitmektedir, özlemle Susanna'ya kavuşmayı hayal etmekte, hatta rüyasında bile gözü yaşlı sevgilisini görmektedir. Ancak şarkının özündeki romantik özlem teması, tarihi anlamda Amerikan Sivil Savaşı sırasında güneyli ve kuzeyli tarafların her birinin siyasi özlemlerinin de tercümanı olmuş; California Altın arayışı sırasında bile ortamın şartlarına göre yorumlanmıştır (Bernstein, 2012). Crandall'ın belgeselinde seslendirilen Oh Susanna! adlı şarkının bu özlem ve kavuşma hikayesi, Whitman'ın şiirinin 7 numaralı bölümünde ölmek ve doğmak üzerine şu dizelerle karşılaşılır:

Şanslı bulan var mıdır, doğmuş olmayı? [7]
Acilen temin eder ve bilirim ki o kadına ve erkeğe, doğmak
Kadar şanslıdır ölmek.

Ölene de yeni doğup yıkanmış bebeğe de eşlik ederim ben.... ve
sığıdırılmam öylece şapkamla çizmelerim arasına,
(Whitman, 1885/1991, s. 5)

Belli ki Whitman'da var olan edebi anlamdaki yaşam ve ölüm üstü enginlik hissi, popüler anlamda mırıldanılan ayrılıklar ve sevgiliye ulaşılmazlık duygusunu bir hayli aşmaktadır. Benzer şekilde, Jennifer Crandall'ın günümüze kadar tamamlanmış olan çalışmalarının her biri ayrı bir okuma, inceleme ve değerlendirme konusu olmayı hak eder çeşitliliktedir (Crandall, 2020b). Yapımcı Crandall, Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" adlı şiirinden, Whitman, Alabama projesi kapsamında kaydı gerçekleştirilmiş olan kıtaları, ilgili web sayfasında ayrıca yayınlamıştır (Crandall, 2020b).

Kendisi ayrıca, Whitman, Alabama projesine, şiirin diğer kıtalarını ve dizelerini de dahil edebilecek şekilde, Alabama eyaletinde ziyaret etmiş oldukları diğer vatandaşlara, kimi zaman da yolda karşılaştıkları kişilere, bu çalışmada gönüllü olarak rol alabilmeleri için, şahsen ve web sitesinden doğru da çağrıda bulunmaktadır (Crandall, 2020a). Yapımcı Crandall, projesinin web sitesinde kendi ifadesiyle, kuzeyli bir Yankee'yi güneyli Amerikalı'ların gündelik yaşantıları ve kaygılarıyla buluşturmak, edebiyat denince de Amerika'ya özgü olması bakımından, "Benliğimin Şarkısı"na özellikle yeniden hayat vermenin, Whitman, Alabama projesinin esas amacı olduğunu belirtmektedir.

Jennifer Crandall, projesinin web sayfasının devamında, Film Yapımcısının Açıklaması [Filmmaker's Statement] başlığı altında, kendisi ve ekibinin adeta bir "patchwork" ekibi [a patchwork team of us] şeklinde, Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirindeki kadar, 52 bölümlük bir belgesel oluşturmayı planladıklarını belirtir (Crandall, 2020a). "Patchwork" bir dikim tekniği olarak, içi yalıtımlı kesilmiş kumaş parçalarının yatak örtüsü veya benzeri giyim öğeleri olarak üretilmesini sağlayan bir el işi çalışmasıdır ve "quilt," "quilting" olarak da bilinir (Merriam-Webster, tarih yok-b). Bu konuda, bu çalışmamız içerisinde daha önce değinmiş olduğumuz Prown, ve Haltman, (2000) *American Artifacts: Essays in Material Culture* adlı çalışmasında¹⁶ nesne kültürü kapsamında değerlendirilen ve "patchwork" tekniği ile oluşturulan "Quilt" battaniyeler konusunda, bir "Amish Quilt" incelemesine yer verir (ss. 93-108). İlgili "Amish Quilt" örneği "kültürel süreklilik" vurgusuyla anılır.

Öte yandan, Jennifer Crandall'ın ilgili web sayfasında (Crandall, 2020a) çalışma ekibini "patchwork ekibi" [a patchwork team of us] şeklinde tanımlıyor oluşu, adeta ayrı ayrı kumaş parçalarının birbirine eklenmesi benzeri, farklı kişilerden oluşan birleşik bir bütünü hatırlatmaktadır. Ayrıca, amaçlı veya amaçsız olarak Jennifer Crandall ve Whitman, Alabama belgeseli yapım ekibinin kendilerini "patchwork ekibi" benzetmesi ile tanımlamaları, otuz beş yıl önce Hiv AIDS salgınında ölen ve halen hayatını kaybetmekte olanların anısına başlatılmış olan, Milli AIDS Anma Projesini de ister istemez çağrıştırmaktadır (National AIDS Memorial, tarih yok).

Bugün, otuz beş yıl sonra başladığı yere, San Fransisco'ya 11-12 Haziran 2022'de taşınarak (Historic Aids Memorial Quilt Display, tarih yok) Hiv AIDS'den hayatını kaybedenlerin anısına yakınları ve sevdikleri tarafından oluşturulan anma niteliğindeki "AIDS Quilt" in, Robin Williams Meadow, Golden Gate parkında sergilenen olduğunu öğreniriz (National AIDS Memorial, 2022, 1:20-1:32). Aktivizm nitelikli Milli AIDS Anma Projesinin kökenindeki itici güç; AIDS salgını nedeni ile hastalıktan ölenlerin, salgının başlangıcındaki tıbbi çaresizlikleridir. Bugün dahi, tedavi yöntemleri gelişmiş olmasına rağmen, gerekli bilgi, özen ve desteğin toplumun hasta

¹⁶ bkz., dipnot 11.

bireylerinin her kesimine eşit dağıtılamamış olması ve en temelde de tutucu çevrelerin önyargılarıyla şekillenen ırkçılığın farklı bir boyutuna karşı duyulan kızgınlıktır (National AIDS Memorial, 2022, 17:00-17:21).

David Theo Goldberg, *Irkcı Kültür: Anlamın Felsefesi ve Politikası* [*Racist Culture: The Philosophy and the Politics of Meaning*] (1994) adlı kitabının Irkı Pragmatik olarak Değerlendirmek [Taking Race Pragmatically] adlı bölümü, Irkçılığa Direniş ve Dışlamaları Elemek [Resisting Racisms, Eliminating Exclusions] alt başlığı altında T. M. Simone'nın *Yüz Hakkında: Postmodern Amerika'da Irk* [*About Face: Race in Postmodern America*] (1989) adlı kitabına atfen, şu aktarımda bulunmuştur: “Açıktır ki, ırkçı dışlama dürtüsü susturulmak yerine sessiz kaldığında, açıklanmadığında imâ edildiğinde, kurumsal yaygınlık ve kamuoyu önünde alışılmışlık söz konusu olduğunda, özelde reddedilip ancak sessizce onaylandığı vakit,” itirazların her türüsüne “aşırı duyarlılık veya mizah yoksunluğu olarak” bakılacaktır (Goldberg, s. 224). Goldberg'in tespitinde, ırkçılığın her boyutu ile mücadeleye maruz kalanlarda, statü dahil, pek çok bakımdan yıpranmanın da söz konusu olduğu vurgulanmaktadır. Goldberg'in ırkçı kültür üzerine oldukça kapsamlı açıklamaları, önceki yıllarda olduğu gibi 2022'de geçerliliğini sürdürmektedir.

Bu bakımdan, Jennifer Crandall'ın yüksek edebiyat kapsamındaki Whitman, Alabama projesinin de ırkçılığa sessiz kalmamak ve toplumda olumlu yönde değişikliklere gidilebilmesi konusunda varlık göstermiş olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Zira, Crandall'ın Whitman, Alabama projesinde sarf edilen “patchwork” sözcüğü, esasen bir nesne kültürü öznesi olarak, kendisi ve çalışma ekibinin birlikteliğini simgelerken, sözcüğün “quilt” nakış tekniğini hatırlatıyor olması ve patolojik anlam yüküne rağmen “AIDS Quilt” ile yıllar içinden metinlerarası¹⁷ bir çağrışımla iyileştiricilik [Healing] yönünde, çalışmasına yeni bir boyut kazandırdığı fark edilmektedir. Bu bağlamda, “AIDS Quilt” projesi, 2022 yılında San Fransisco'ya yolculuğa çıkarken, Crandall'ın deyimiyle “kuzeyli bir Yankee” olarak, Walt Whitman'ın edebi kişiliği ve birleştirici zihniyetinde “Benliğimin Şarkısı” şiiri temel alınarak 2017'de başlanan Whitman, Alabama projesi, tanıtımındaki her türlü medya kaynaklı dışlayıcı ve rekabetçi unsurlara rağmen, kendi yolculuğunda kuzeyi güneye yaklaştırmakta, birleştiricilik ve bütünlük anlayışıyla da ülkenin çeşitliliği kutlanmaktadır.

5. SONUÇ

Böylelikle, bu çalışmada, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan şairi Walt Whitman'ın *Çimen Yaprakları* adlı eserinden “Benliğimin Şarkısı” (1855) adlı şiiri, Amerikan Yeniden Doğuşu [American Renaissance] (Matthiessen, 1968) olarak bilinen edebi dönemin temsilcilerinden ve şairin Transendentalizm akımı dolayısıyla da takipçisi olduğu Ralph Waldo

¹⁷ İngilizce: “Intertextuality”

Emerson, daha yakın zamanlardan Harold Bloom (Casale, 2010) ve ödüllü sanatçı Robert Haas (PBS NewsHour, 2014) gibi çeşitli edebiyatçı ve eleştirmenler açısından değerlendirilmiştir. Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirini, ülkesinin çeşitliliğini ve bütünlüğünü kendine has bir yaratıcılıkla, özlemini duyduğu demokratik idealler bağlamında *Democratic Vistas* (1871) adlı çalışması da göz önünde bulundurularak, şiirin 1855 yılında yayımlanmış örneğinden alıntılarla incelemek mümkün olmuştur.

Takiben, Amerikan popüler medyası, PBS NewsHour'ın tanıtımını gerçekleştirmiş olduğu "Harfi Harfine Whitman'ın *Çimen Yaprakları*'nı Sanat Eserine Dönüştürmek" [Letter by letter, turning Whitman's 'Leaves of Grass' into a work of art] (PBS NewsHour, 2014) ve "Walt Whitman'ın dizelerini seslendiren bu Güneyliler bize Amerika hakkında neler öğretebilirler" [What these Southerners reciting Walt Whitman verses can teach us about America] (Flock, 2017) adındaki programların başlıkları aracılığıyla, yüksek edebiyata ait bir içeriğin popüler dinleyici kitlesine aktarılırken uğramış olduğu dönüşüm dikkate alınmıştır. Esasen, yapımcı Jennifer Crandall'ın Whitman, Alabama (Crandall, 2020a) belgeselini tanıtan "Walt Whitman'ın dizelerini seslendiren bu Güneyliler bize Amerika hakkında neler öğretebilirler" adlı PBS NewsHour haberinin kaynağına ulaşıldıkça, Jennifer Crandall'ın projesinin Walt Whitman'ın dehasını Amerika'nın Güney eyaletlerinden Alabama vatandaşları ile buluşturmayı hedefleyen çok kapsamlı bir anma çalışması olduğu anlaşılmıştır.

Bu çalışmamızın devamında, ilgili PBS NewsHour programlarının, içeriklerindeki içtenliğe rağmen, başlıklarında tespit edilen ironi ve olası ırkçı söylemin araştırılması amacıyla, Amerika'nın kendi tarihsel gerçeğinden temellenen ve çeşitli boyutlarıyla günümüzde de maruz kalınmaya devam edilen ırkçılık söylemi konusunda alanında yetkin kuramsal görüşler (Goldberg, 1994; Kazuteru, 2002) ve popüler kültür çalışmaları açısından incelenmiştir (Nachbar & Lause, 1992; Behnken & Smithers, 2015). Tarihi olarak Afrika'dan iş gücü olarak Amerikan topraklarına getirilen Afrikalılara, ilk yıllarda sağlanmış olan çeşitli hakların tarih içerisinde esirgenmiş olması (Massachusetts, 1641 ve Virginia, 1661), (Clayborne ve diğerleri, 2005; Galenson, 1984; Public Broadcasting Service, 2014) ve süregelen huzursuzluklar, zaman içinde kazanılan sivil haklara rağmen, ırk üzerinden gelişen çeşitli toplumsal dışlama modellerine dönüşmüş olduğu ifade edilmiştir. Farklı olana geliştirilen tavırlar ve ötekileştirilenlere, 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri ve dünyayı da etkilemiş olan Hiv AIDS salgınına maruz kalmış bireyler de dahil olmuştur. Bu anlamda yardıma muhtaç bireylere ulaşmak, farkındalık yaratmak ve AIDS hastalığından ölenlerin anısını yaşatmak uğruna "AIDS Quilt" (National AIDS Memorial, 2022) oluşturulmuştur.

"AIDS Quilt" in de bir nesne kültür ögesi olması nedeni ile Prown ve Haltman (2000) tarihli çalışmasındaki "Amish Quilt" örneğinden doğru, "AIDS Quilt" in de bu anlamda "kültürel sürekliliğe" olanak sağladığını ifade

etmek mümkün olmaktadır. Jennifer Crandall'ın Whitman, Alabama belgeseli için bir atılım ivmesi niteliğinde kabul edilebilecek olan, kendisi ve ekibini "patchwork" tarzı bir birliktelik şekline tanımlaması [a patchwork team of us] (Crandall, 2020a) ve dolayısıyla da böylesi bir benzetmenin ister istemez adını vermeksizin Amerikan kültürel hafızasında yer etmiş olan "AIDS Quilt"i çağrıştırması, bir Amerikan edebiyat dehası olan Walt Whitman'ın hatırlanmasında "sürekliliği" sağlaması bakımından, "Benliğimin Şarkısı" şiiri aracılığı ile metin ve okuyucu etkileşimli, bir "anma modeli" oluşturmuş olduğunu çıkarsamak mümkündür (Crandall, 2020a). Öte yandan çalışmamızda, Walt Whitman'ın *Democratic Vistas* adlı eseri ile kendisinin ulus bünyesinde özgün ve esnek fikirli bireylerin kendi benliklerini ortaya çıkardıkları bir demokratik katılımcılığı önemsemekte olduğunu hatırlamak mümkün olmuştur. Bu anlamda Jennifer Crandall, metin ve okuyucu etkileşimli, bir "anma modeli" ile "Benliğimin Şarkısı" şiirini Whitman, Alabama belgeseliyle (Crandall, 2020a) bir adım öteye taşımıştır; onu yepyeni, şiirsel sinematik bir performans şeklinde yeniden üretmiştir.

Bu çalışmamızda, Walt Whitman'ın edebi anlamda "Benliğimin Şarkısı" şiiri ile, ülkesindeki çeşitliliği ve çok renkliliği eşitlik söylemi içerisinde, zıtlıkları bir araya getirerek yücelttiğini gözlemlemek mümkün olmuştur. Ne var ki günümüzde, Amerikan "popüler medyada" durum farklıdır. Her ne kadar Amerikan popüler medyası "ırkçı içerikten arınmak konusunda önemli başarılar elde etmiş olmakla birlikte, değişik şekilde ırkçı söylemlerin" popüler medyada varlığını sürdürmekte olduğu bilinmektedir (Behnken & Smithers 2015, s.118). Aynı şekilde, esasen bir televizyon kanalı olan P.B.S. de web sayfası aracılığıyla edebiyat dehası Walt Whitman'ı anma sürecinde, ilgili içerik tanıtılırken, yoruma gitmeden veya program başlıkları ironik şekilde tasarlanırken, ülkenin hiyerarşik kültürel yapısı bünyesinde, popüler anlamda olması gerektiği gibi, ırkçı kalıplaşmış zihniyete sadık kalınmaktadır. Walt Whitman'ın "Benliğimin Şarkısı" şiirinde de görüldüğü gibi, Amerika'da on dokuzuncu yüzyılda edebiyat aracılığı ile ırkçılığa karşı bir tavır geliştirilip, ülkenin çeşitliliği kucaklanmaya çalışılırken, yirmi birinci yüzyılda ikilemlerin çeşitlendiğini ve toplumun en önde gelen temsil araçlarından popüler medyanın bağlı olduğu ırkçı duruştan ödün vermeksizin, yine de ülkesinin önde gelen şairini kendi ölçüsünde kutladığına şahit oluruz.

Son olarak, toplumsal, kültürel anlayışların, duruşların ötesinde, Walt Whitman'ın fikirlerinin manevi düzlemde de incelendiğini hatırlamak gerekir. Başlangıçta kendi bedenini kutlayarak ve bu anlamda ülkesinin çeşitliliğini yücelterek söze başlayan Whitman, kurumsallaşmış inanışların ötesinde insanın ölümsüzlüğünü ifade eder ve okuyucunun da akıl ekseninde kendini, bedenini sevmesini ve kendisini içinde rahat hissetmesini ister. Bu aktarım biçimi okuyucuya adeta bir tür telkin niteliğindedir.

Kimilerine göre ezoterik de addedilen Whitman'a göre, hayatta yok oluş söz konusu değildir; olsa bile, varlık başka bir bedende, başka bir surette hayat bulur: /Yaşıyorlar onlar bir yerlerde ve iyiler; /Belli eder en küçük filiz

ölüm olmadığını aslında, /Olsa idi bile yön verirdi doğruca hayata ve beklemezdi tevkif için sonunu/ Ve feragat ederdi, çıktığı an ortaya hayat (Whitman, 1885/1991, s. 5) derken kendisi fikrini belli eder; bu bakımdan da İncil’de Ecclesiastes 1:4’te de belirtilen hayat döngüsünü hatırlatır:

Kuşaklar gelir, kuşaklar geçer, ama dünya sonsuza dek kalır. Güneş doğar, güneş batar, Hep doğduğu yere koşar. Rüzgâr güneye gider, kuzeye döner, Döne döne eserek Hep aynı yolu izler. Bütün ırmaklar denize akar, Yine de deniz dolmaz. Irmaklar hep çıktıkları yere döner.

(*King James Bible*, 1769/2017, Ecclesiastes 1:4)

Walt Whitman’ın benlikte bir şarkı olarak bütünlenip, şiirinde dile gelen düşünceleri, her ne kadar fantastik edebiyat söyleminin bir ifadesi gibi dursa dahi, yaşamın algılanan gerçeklerinin ötesinde, zihinsel ve manevi yücelme yolunda deneyimlerin birikimiyle, üzerinde düşünölmek üzere, önceki nesillerin izleriyle topraktan çıkan bir çimen parçasında vücut bulur.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK / FINANCIAL SUPPORT

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI / AUTHOR CONTRIBUTIONS

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütölmüştür.

KAYNAKÇA

Baktır, H. (2018, 18 Ocak). *Metinde Anlam: Okur-Tepkisi Eleştiri kuramı. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (8), 97-105. 8 Mayıs 2022’de <https://dergipark.org.tr/tr/pub/temasa/issue/34643/382685>’den erişildi.

Banales, M. (2018, 6 Nisan). slam poetry. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/slam-poetry>’den erişildi.

- Behnken, B., & Smithers G. (2015) *Racism in American Popular Media: From Aunt Jemima to the Frito Bandito -Racism in American Institutions* [Kindle Edition]. Praeger.
- Bernstein, J. (2012, 20 Ağustos). Oh! Susanna. Oxford American. 15 Mayıs 2022'de <https://main.oxfordamerican.org/item/501-oh-susanna>'den erişildi.
- Böhme, H. (2014). *Fetishism and Culture A Different Theory of Modernity* (1. Baskı.). De Gruyter. [Böhme, Hartmut - Fetishism and Culture - A Different Theory of Modernity-De Gruyter \(2014\) | PDF | Sexual Fetishism | Idolatry \(scribd.com\)](https://www.scribd.com/document/348111111/Böhme-Hartmut-Fetishism-and-Culture-A-Different-Theory-of-Modernity-De-Gruyter-2014-PDF-Sexual-Fetishism-Idolatry).
- Britannica. (2020, 26 Ağustos). Four Horsemen of the Apocalypse. britannica.com içinde. 4 Mayıs 2022'de <https://www.britannica.com/topic/four-horsemen-of-the-Apocalypse>'den erişildi.
- Britannica. (2022, 21 Mayıs). Ralph Waldo Emerson. britannica.com içinde, 18 Nisan 2022'de <https://www.britannica.com/biography/Ralph-Waldo-Emerson>'den erişildi.
- Casale, F. D. (Ed.) (Bloom, H. ile). (2010). *Bloom's How to Write About Walt Whitman*. 26 Nisan 2022'de <https://archive.org/details/bloomshowtowrite0000casa/page/n9/mode/2up>'den erişildi.
- Clayborne, C., Lapsansky-Werner, E. J., & Nash, G.B. (2005). *African American lives The Struggle for Freedom*. 16 Mayıs 2020'de [African American lives : the struggle for freedom : Carson, Clayborne, 1944- : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](https://www.internetarchive.org/details/African-American-lives-the-struggle-for-freedom-Carson-Clayborne-1944-1994) 'den erişildi.
- Comegna, A. (Ed.). (2017). *Democratic Vistas*. Libertarianism.org. 8 Mayıs 2020'de <https://cdn.cato.org/libertarianismdotorg/books/DemocraticVistas.pdf> 'den erişildi.
- Crandall, J. (2020a). *About: Whitman, Alabama*. Whitman, Alabama. 7 Mayıs 2022'de <https://whitmanalabama.com/about/> 'den erişildi.
- Crandall, J. (2020b). *Song of Myself Documentary Series: Verses*. Whitman, Alabama. 9 Mayıs 2022'de <https://whitmanalabama.com/> 'den erişildi.
- Crandall, J. (2020c). *Song of Myself verse 7 by Bob Tedrow*. Whitman, Alabama. 9 Mayıs 2022'de <https://whitmanalabama.com/verse-7/> 'den erişildi.
- Crandall, J. (2020d). *Song of Myself Verse 37 by John Graham & Chris Freeman*. Whitman, Alabama. 15 Mayıs 2022'de <https://whitmanalabama.com/verse-37/>'den erişildi.
- Flock, E. (2017, 2 Ağustos). *What these Southerners reciting Walt Whitman verses can teach us about America*. PBS NewsHour. 18 Nisan 2022'de [What these Southerners reciting Walt Whitman verses can teach us about America | PBS NewsHour](https://www.pbs.org/newshour/what-these-southerners-reciting-walt-whitman-verses-can-teach-us-about-america)'den erişildi.
- Folsom, E., & Merrill, C. (2016). *Song of Myself: With a Complete Commentary Walt Whitman*. . University of Iowa Press. 4 Mayıs 2022'de [Amazon.com: Song of Myself: With a Complete Commentary \(Iowa Whitman Series\) eBook : Whitman, Walt: Kindle Store](https://www.amazon.com/Song-of-Myself-With-a-Complete-Commentary-Iowa-Whitman-Series-eBook/dp/B01LWV8V8V)'den erişildi.

- Galenson, D. W. (1984). The Rise and Fall of Indentured Servitude in the Americas: An Economic Analysis. *The Journal of Economic History*, 44(1), 1–26. 16 Mayıs 2022'de [The Rise and Fall of Indentured Servitude in the Americas: An Economic Analysis on JSTOR](#)'den erişildi.
- Goldberg, D. T. (1994). *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning*. Blackwell Publishers.
- Gonzalez, E. (2022, 25 Nisan-2 Mayıs). Poem: After My Brother's Death, I Reflect on the Iliad. *The New Yorker*, <https://www.newyorker.com/magazine/2022/04/25/after-my-brothers-death-i-reflect-on-the-iliad>'den erişildi.
- Hass, Robert. (tarih yok). Library of Congress. 18 Nisan 2022'de [Robert Hass | Library of Congress \(loc.gov\)](#)'den erişildi.
- Historic Aids Memorial Quilt Display. 7 Eylül 2022'de [Quilt35 \(aidsmemorial.org\)](#)'den erişildi.
- Kazuteru, O. (2002). Race-neutral individualism and resurgence of the Color Line: Massachusetts Civil Rights Legislation 1855-1895. *Journal of American Ethnic History*, 22(1), 32-58. 20 Nisan 2022'de [Race-Neutral Individualism and Resurgence of the Color Line: Massachusetts Civil Rights Legislation, 1855-1895 on JSTOR](#)'den erişildi.
- King James Bible. (2017). 17 Temmuz 2022'de <http://biblelot.com/pair/TurNTB/KJV/Eccl.1/>'den erişildi..
- Kummings, D. D., & LeMaster, J. R. (1998). *Walt Whitman: an Encyclopedia*. Internet Archive Books. 18 Nisan 2022'de [Walt Whitman : an encyclopedia : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#)'den erişildi.
- ListenAndReadAlong. (2013, 22 Kasım). *Traditional American Song Oh Susanna* [Video]. YouTube. 9 Mayıs 2022'de <https://www.youtube.com/watch?v=jYiXyZwgPB8>'den erişildi.
- Matthiessen, F. O. (1968). Method and Scope. F. O. Matthiessen (ed.), *American Renaissance: Art and Expression in the Age of Emerson and Whitman* içinde (ss. vii-xvi). Oxford University Press.
- Merriam-Webster. (tarih yok-a). Eucharist. *Merriam-Webster.com sözlüğü* içinde. 12 Nisan 2022'de <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Eucharist>'den erişildi.
- Merriam-Webster. (tarih yok-b). Quilt. *Merriam-Webster.com sözlüğü* içinde. 9 Mayıs 2022'de <https://www.merriam-webster.com/dictionary/quilt>'den erişildi.
- Nachbar, J., & Lause, K. (1992). *Popular Culture: An Introductory Text*. Bowling Green State University Press.
- National AIDS Memorial. (2022, 29 Mart). *Press Conference Announcing 35th Anniversary Quilt Display in Golden Gate Park* [Video]. YouTube. 9 Mayıs 2022'de <https://www.youtube.com/watch?v=Y7Gou2lypW0>'den erişildi.

- National AIDS Memorial. (tarih yok). 9 Mayıs 2022'de <https://www.aidsmemorial.org/about>'den erişildi.
- Nouveau Petit Larousse. (1969). *Tableau vivante. Nouveau Petit Larousse ansiklopedisi* içinde (s. 996).
- PBS NewsHour. (2014). *Letter by letter, turning Whitman's 'Leaves of Grass' into a work of art* [Video]. PBS. 13 Nisan 2022'de <https://www.pbs.org/newshour/show/arion-press>'den erişildi.
- Prown, J. D., & Haltman, K. (2000). Sewing and Sowing: Cultural Continuity in an Amish Quilt. *American Artifacts: Essays in Material Culture* içinde (ss. 93–108). Michigan State University Press.
- Reynolds, D. S. (Ed.). (2005). *Leaves of Grass by Walt Whitman* (150th Anniversary Edition, s. 161). Oxford University Press. 16 Nisan 2022'de <https://archive.org/details/leavesofgrass100whit/page/160/mode/2up>'den erişildi.
- Strauss, C. L. (1975). *The Raw and the Cooked: Introduction to a Science of Mythology*. Harper Colophon Books.
- Todorov, T. (1975). *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre* (1. Baskı). Cornell University Press.
- Tompkins, J. P. (1981). *Reader-Response Criticism: From Formalism to Post-Structuralism*. John Hopkins University.
- Whitman, Alabama. (2017, 6 Şubat). *Song of Myself" verse 21 by Creative Mindz Dance Crew* [Video]. YouTube. 18 Nisan 2022'de <https://www.youtube.com/watch?v=C3vuFhQ6sYE>'den erişildi.
- Whitman, W. (1991). *Song of Myself*. E. H. Miller, *Whitman's "Song of Myself": A Mosaic of Interpretations* içinde (ss. 1-44). University of Iowa Press. (İlk baskı 1885'te yapılmıştır)
- Whitman, W. (2014). *Democratic Vistas, and Other Papers*. 9 Mayıs 2022'de https://www.amazon.com/Democratic-Vistas-Other-Papers-Whitman/dp/1230200487/ref=tmm_pap_swatch_0?encoding=UTF8&qid=1652051491&sr=1-2'den erişildi. (İlk baskı 1871'de yapılmıştır)
- Whitman, W. (2016). *Çimen Yaprakları* (M. Fuat, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Yeats, W. B. (2022). *The Second Coming*. Poetry Foundation. 18 Nisan 2022'de <https://www.poetryfoundation.org/poems/43290/the-second-coming>'den erişildi. (İlk baskı 1920'de yapılmıştır).
- Yeni Redhouse Lugati. (1952). *Block. Yeni Redhouse Lugati İngilizce-Türkçe sözlük* içinde (2nci. Basım, s. 93).

Makale Bilgisi: Danacı, S. (2022). Julian Barnes'in <i>the Noise of Time</i> Adlı Eserinde Hafızanın İşlevi ve Travmayla Başa Çıkmak. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 269-285.	Article Info: Danacı, S. (2022). Function of Memory and Coping With Trauma in Julian Barnes's <i>the Noise of Time</i> . DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 269-285.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 21.04.2022	Date Submitted: 21.04.2022
Kabul Edildiği Tarih: 05.09.2022	Date Accepted: 05.09.2022

FUNCTION OF MEMORY AND COPING WITH TRAUMA IN JULIAN BARNES'S *THE NOISE OF TIME*

Selvi Danacı*

ABSTRACT

In *the Noise of Time*, Julian Barnes portrays the life of the Russian composer, Dmitri Shostakovich through his three traumatic encounters with the Soviet regime. These three events, namely Shostakovich's opera being criticised by Pravda, the regime's propaganda agency; his being forced by Stalin to attend a conference in New York and support the Soviet regime; and finally, the composer's becoming a member of the Soviet party under the political pressure, cause irredeemable scars in Shostakovich's mind. With each traumatic experience, the traces of the previous incident re-emerge and lead Shostakovich to a both physical and psychological downfall by haunting the composer's mind. Throughout the novel, Shostakovich pursues a self-conflict regarding the anxiety he suffers by remembering fragments from his childhood, youth, and recent past. Through this process, his music and the ironic attitude he assumes towards the events around him serve the composer in overcoming the difficult times he goes through. Irony helps him to keep his sanity under the political oppression, and his music helps him not to lose his hope for the future in the time of an oppressive regime that threatens his career, his family, his physical and psychological condition. In his novel, Barnes explores an individual's, especially an artist's despair, his struggle for survival and for preserving his hope by shedding a light on Shostakovich's mind. In this respect, this article aims to discuss how memory functions in recounting the traumatic experiences of Shostakovich in Julian Barnes's *the Noise of Time* and how his art, along with his inclination to irony, helps the artist survive in the time of oppression.

Keywords; *The Noise of Time*, Julian Barnes, Dmitri Shostakovich, memory, trauma, irony

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, selvi.danaci@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0889-5713

JULIAN BARNES'IN *THE NOISE OF TIME* ADLI ESERİNDE HAFIZANIN İŞLEVİ VE TRAVMAYLA BAŞA ÇIKMAK

ÖZ

Julian Barnes *the Noise of Time* isimli romanında Rus besteci Dmitri Shostakovich'in yaşamını Sovyet rejimiyle olan üç travmatik deneyimi üzerinden anlatmaktadır. Shostakovich'in operasının rejimin propaganda aracı olan Pravda adlı gazete tarafından eleştirilmesi, Stalin'in emriyle New York'taki bir konferansa katılıp Sovyet rejimini desteklemeye zorlanması ve son olarak bestecinin politik baskıyla Sovyet partiye üye olması olarak özetlenebilecek bu üç olay Shostakovich'in benliğinde telafisi mümkün olmayan yaralar açar. Her bir travmatik deneyim ile bir önceki olayın izleri tekrar ortaya çıkar ve Shostakovich'in zihnini meşgul ederek besteciye hem fiziksel hem de ruhsal olarak bir çöküşe sürükler. Roman boyunca Shostakovich çocukluğundan, gençliğinden ve yakın geçmişinden kesitler hatırlayarak yaşadığı kaygılar üzerine bir içsel çatışma sürdürür. Bu süreçte müziği ve çevresindeki olaylara karşı takındığı ironik tutumu besteciye geçirdiği zor zamanları atlatmada destek olur. İroni, içinde bulunduğu politik baskı karşısında akıl sağlığını korumasında; müziği ise kariyerini, ailesini, fiziksel ve ruhsal durumunu tehdit eden baskıcı rejim döneminde geleceği dair umudunu korumasında Shostakovich'e yardım eder. Bu romanında Barnes, Shostakovich'in zihnine ışık tutarak bir bireyin, özellikle de bir sanatçının, baskı karşısındaki çaresizliğini, hayatta kalma çabasını ve umudunu yitirmeme mücadelesini incelemektedir. Bu bakımdan bu makale, Julian Barnes'ın *the Noise of Time* adlı romanında hafızanın Shostakovich'in travmatik deneyimlerinin aktarılmasında nasıl bir işlev gördüğünü ve ironiye olan yatkınlığının yanı sıra Shostakovich'in sanatının baskıcı rejim altında hayatta kalmasına nasıl yardımcı olduğunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler; *The Noise of Time*, Julian Barnes, Dmitri Shostakovich, hafıza, travma, ironi

1. INTRODUCTION

In his twelfth novel¹, *The Noise of Time* (2016), Julian Barnes (1946-) portrays the life of the Russian composer, Dmitri Shostakovich (1906-1975). An example of fictional biography, the novel is named after Osip Mandelstam's memoir, *the Noise of Time* (1925) in which Mandelstam recalls his troubling years under the Soviet regime (Preston, 2016, n.p). Much like the central issue of Mandelstam's account, Barnes's novel concentrates on how the political suppression operates under Stalin's regime. However, unlike Mandelstam, who died in a concentration camp in 1938, Shostakovich suffered from the political oppression which manifested itself in the form of psychological violence and this violence caused a permanent feeling of anxiety the composer endured all his life. Based on the three traumatic events in Shostakovich's life in a retrospective manner, the novel delves into the issues such as anxiety feeding on memory and trauma, the perception of the past constructed through

¹ The ordering excludes his novels published under the penname, Dan Kavanagh.

memory and time, and struggling with trauma and anxiety via art and irony. In *Nothing to be Frightened of*, Barnes quotes Stravinsky, whom Shostakovich admired deeply, in order to expound his perspective towards the significance of memory in storytelling / life-telling: “I wonder if memory is true, and I know that it cannot be, but that one lives by memory nonetheless and not by truth” (Barnes, 2008, p. 228). The novel, though told by the third-person narrator, gives an insight into the mind of Shostakovich and grants a narrative authority to the subject persona of the fictional biography, a chance to tell his own story based on his past memories. As Denk asserts, “[the novel] doesn’t just tell the composer’s story; it presumes to channel him” (2016, n.p). Through reflecting these traumatic events from Shostakovich’s perspective, Barnes attempts to form a sense of empathy with him and gives his own “version of the truth” about the composer’s turbulent life (BBC Newsnight, 2016, 25:33). Thus, he creates a protagonist that feeds on both fact (Shostakovich as a historic figure) and fiction (Shostakovich in Barnes’s creation). As Childs also adverts, “what [Barnes] appears to aim for in his fiction is less objectivity than an effect closer to truth” (2011, p. 2). In this light, this article aims to discuss how Barnes reflects the anxiety and humiliation Shostakovich endures, how memory functions in recounting these traumatic experiences, and how his art, along with his ironic attitude, helps the artist to survive in the time of oppression.

2. The Day Stalin Decided to go to the Opera²: The Act of Remembering

The novel is composed of three chapters, portraying Dmitri Shostakovich’s lifetime of sixty-eight years by invoking the memories from his childhood, teenage years, and adulthood. Correspondingly in these chapters, three major incidents in three distinct years in Shostakovich’s life – with twelve-year leap between each – constitute the bulk of the novel; his opera being disapproved by Stalin in 1936 in “On the Landing,” his attending the conference in New York in 1948 in “On the Plane,” and his involuntarily becoming a member of the party in 1960 in “In the Car.” These three chapters shed light on Shostakovich’s life as he deals with the political oppression of the party. As White suggests,

[the novel] is a narrative in which nothing much happens: a man waits for a lift; a man sits on a plane; a man sits in a car. All the action takes place in Shostakovich’s head; in each of these three sections we find him at a moment of reflection amid a larger crisis, the ‘skittering’ of

² “... the leap year of 1936 began, and on its twenty-sixth day Stalin decided to go to the opera” (Barnes, 2016, p. 38).

his mind represented by short bursts of text that flit between memories and the present. (2016, n.p).

The novel focuses less on the actual events, and more on the inner conflicts of the composer and how he feels insecure and hopeless faced with the political propaganda against his career and his moral and artistic integrity. According to Mcalpin, “[t]he novel’s largely sympathetic portrait undercuts criticism of the composer’s capitulations to power by showing a man whose self-deprecations were harsher than those of his detractors” (2016, n.p). Indeed, although the major source of his anxiety is the psychological oppression the party forces on him, it is also Shostakovich’s gradually declining self-esteem that mentally tortures him and triggers his anxiety.

The first chapter, “On the Landing” opens with the assessment, “[a]ll he knew was that this was the worst time” (Barnes, 2016, p. 7), a sentence which is to be restated in the beginnings of the following chapters as well. Shostakovich is standing by the lift in his building with a cigarette in his hand and a suitcase filled with clothes. The reason of this curious waiting is elucidated soon after. In the year of 1936, Shostakovich stages his opera, *Lady Macbeth of Mtsenk*, which is critically acclaimed until one day Stalin decides to see his opera and leaves in the midst of it. Two days later at the train station, Shostakovich reads an article in *Pravda*, the party’s propaganda agency, which imputes his opera being “[m]uddle instead of music,” claiming that

‘The composer apparently never considered the problem of what the Soviet audience looks for and expects in music.’ That was enough to take away his membership of the Union of Composers. ‘The danger of this trend to Soviet music is clear.’ That was enough to take away his ability to compose and perform. And finally: ‘It is a game of clever ingenuity that may end very badly.’ That was enough to take away his life (Barnes, 2016, pp. 26-28).

This review, which hints the total destruction of his career and threatens his life, is quite reflective of the regime’s power to menace its subjects and torment their consciousness. Shostakovich’s first encounter with the power, thus, takes place in 1936, which leads to the first of many terrors and traumas in his life. According to Giller,

a traumatic event or situation creates psychological trauma when it overwhelms the individual's ability to cope, and leaves that person fearing death, annihilation, mutilation, or psychosis ... The circumstances of the event commonly include abuse of power, betrayal of trust, entrapment, helplessness, pain, confusion, and/or loss (1999, n.p.).

It is, indeed, the despair and fear in the face of the power's threats that constitute Shostakovich's trauma and draw him to anxiety. Once fallen into the vindictive claws of the power, Shostakovich's music is stigmatised in the country and interdicted from performance. Unable to pursue his art, labelled as a formalist, and accused of being an enemy of the people, Shostakovich soon faces an investigation related to the so-called attempt of assassination against Stalin, which becomes his first physical encounter with the power and what it is capable of doing. Luckily, he is left free upon the sudden interrogation of his interrogator, "[h]is arrester arrested" (Barnes, 2016, p. 50). However, due to these constant threats and backlash, Shostakovich is no longer a man at ease, and he becomes haunted for life by the possible future menace. The source of his distress leads to an anxious state of mind, forcing Shostakovich to live his life on the edge. Thus, troubled by the thought of getting arrested in the middle of the night, Shostakovich begins on his night vigils outside his apartment in order to assure the security of his wife and child at the moment of arrest. He thinks that this is the worst thing that could happen to him without having the slightest idea that things will go worse, and that he will have to restate the opening assessment again. These night vigils continue for weeks until Shostakovich realises that no one is coming for him although the men of the party come to his neighbourhood nearly every night to arrest someone. However, the constant waiting leaves a permanent scar in his mind, thus leading to a restless and anxious mental state.

This state of waiting is where Barnes incorporates the function of memory into the narrative. What Shostakovich remembers, how he remembers it, what kind of an impact this memory has on his mentality are crucial factors to make sense of his traumatic experiences and his state of mind throughout the novel. While waiting by the lift, Shostakovich tries to remember the beginning of his impasse, yet struggles to pinpoint an exact moment:

It had all begun, very precisely, he told his mind, on the morning of the 28th of January 1936, at Arkhangelsk railway station. No, his

mind responded, nothing begins just like that, on a certain date at a certain place. It all began in many places, and at many times, some even before you were born, in foreign countries, and in the minds of others (Barnes, 2016, p. 9).

From the very beginning, then, the act of remembering projects Shostakovich's confused and nervous reaction to his trauma. The memory of a past-time event is immediately negated by how the mind perceives, interprets, and reconstructs the past and that exact memory. Accordingly, Barnes, through Shostakovich, questions the origin from which certain events that have dire effect on one's life occur. His fame, his opera, the very existence of Stalin, or even Shakespeare are inspected in Shostakovich's mind as the reasons of his downfall (Barnes, 2016, p. 18). This confusion in the act of remembering is directly related to the physical and mental condition in which Shostakovich finds himself. In the case of such traumatic stress, as Hunt suggests, "there is a fundamental rift or breakdown of psychological functioning (memory, behaviour, emotion) which occurs as a result of an unbearably intense experience that is life threatening to the self or others" (2010, p. 7). Likewise, while contemplating on his humiliation in the society and the possibility of his arrest, Shostakovich's mind occasionally shifts to other memories from his past rather than focusing on his situation. These fluctuations demonstrate how his mind is affected and disoriented by the traumatic event which, in return, affects and disorients what he remembers and how he remembers it. Once terrorised by a horrifying incident, Shostakovich's memory oscillates between his childhood, his relationship with his mother, his lovers from his youth, and the very traumatic event itself. Thus, the focus of his remembrance often wavers throughout the novel. As Stavans articulates, "[r]emembering is not a return to the past but the adaptation of a past event to the circumstances of the present" (1998, p. 84). The fact that Shostakovich recalls his past in the course of the recent aggravating events underpins the prevailing mood he has assumed in similar situations before. Other events from his past intervene in his contemplation on this certain traumatic event.

These interruptions do not only function as distractions from the specific memory and reflect the character's unstable state of mind, but they also elucidate Shostakovich's personality and personal history, contributing to the understanding process of his disposition and explain why he reacts to his current situation the way he does. Here, Barnes digs deeper into Shostakovich's memory and reveals that he has always been inclined to nervous tension and disquietude:

[H]is underlying condition was one of high anxiety. He was a thorough-going neurotic. No, again it was worse than that: he was a hysteric. Where did such a temperament come from? Not from his father; nor from his mother. Well, there was no escaping one's temperament. That too was part of one's destiny (Barnes, 2016, p. 33).

This contemplation on the source of his current anxiety indicates that the recent traumatic experience leads Shostakovich, as “the remembering self,” to relate his condition to a past memory and a past version of himself, as “the remembered self” (Neisser and Fivush, 1994, p. 1). Accordingly, the anxious disposition of Shostakovich is grounded on an earlier past as it seems to be triggered with the recent incidents, and it is displayed in his pessimistic superstition: “1936: he had always been superstitious about leap years. Like many people, he believed that they brought bad luck” (Barnes, 2016, p. 20). The fact that he has always been apt to think worse of things contributes to the upcoming turmoil in his life. Therefore, Barnes calls forth what the external terror could do to what is already there. Shostakovich's inherent predisposition which lacks self-confidence is provoked by the threats from the Soviet regime, hence, transforming him into a frightened and vulnerable man.

The second chapter, “On the Plane,” begins with the same assessment “[a]ll he knew was that this was the worst time” (Barnes, 2016, p. 61). It deals with a more direct encounter of Shostakovich with the power, that is, his phone call with Stalin himself. In 1948, twelve years after the first encounter, Stalin phones Shostakovich asking him to attend the peace conference in New York on behalf of the Soviet Russia. Despite his attempts to excuse himself from representing the power, Shostakovich is forced to attend the conference anyway. His experience in the conference becomes the second major event to reinforce Shostakovich's anxiety and predicament: “He was treated well; it was a public success – and also the greatest humiliation of his life. He felt nothing but self-disgust and self-contempt” (Barnes, 2016, p. 67). In the conference, Shostakovich is handed a load of paper which glorifies the Soviet Russia and Soviet music. The climax of the conference occurs when Nikolas Nabokov asks Shostakovich if he endorses the practices of the Soviet government and its convictions towards the musical and political stance of Stravinsky. Shostakovich, who pretends to approve the attitude of the power by reading the paper in a dull and robotic manner, hoping that the audience would grasp the irony in his tone, denounces the work of Stravinsky, a composer whom Shostakovich considers as the most important composer of the century and whose picture he keeps in his drawer (Barnes, 2016, p. 132).

This denouncement becomes the second major source of trauma in his life. As Nayeypour argues,

[Shostakovich] experiences two kinds of trauma at the same time. On the one hand, ... he is personally deeply involved in the traumatic situations – his friends are disappearing one by one, he is (in)directly threatened by Power, he is forced to act in an unreal way, etc. – and, on the other hand, he is increasingly haunted by the nature of his own (re)actions against Power (2017, pp. 4-5).

Different from his first encounter with the Power, Shostakovich, in the second incident, suffers from both the political oppression and his own inner conscious. This new traumatic experience resuscitates the remnants of the first encounter. According to Tulving, this is how memory operates in an individual's mind: "[t]he act of remembering a personally experienced event, that is, consciously recollecting it, is characterized by a distinctive, unique awareness of reexperiencing here and now something that happened before, at another time and in another place" (1993, p. 68). Although he becomes an involuntary apparatus of the power in the conference, unlike the first incident in which he was regarded as the enemy of the people, the terror and anxiety that both events evoke in Shostakovich's mind are the same. It can be observed that whenever Shostakovich undergoes a new traumatic experience, his past traumas are reawakened due to the same repercussions they bear.

3. Coping with Trauma

Throughout the novel, and especially in the second chapter, Shostakovich depends on irony to underline his tethered condition for people to understand. Barnes through Shostakovich – or rather Shostakovich through Barnes – lays bare the tragedy of living under Soviet regime in an ironic manner:

Power: 'Look, we have made the Revolution!'

Citizen Second Oboe: 'Yes, it's a wonderful revolution, of course...

But I just wonder, from time to time ... I might be completely wrong, of course, but was it absolutely necessary to shoot all those engineers, generals, scientists, musicologists? To send millions to the camps, to

use slave labour and work it to death, to make everyone terrified, to extort false confessions in the name of the Revolution? ... I'm just wondering, you understand.'

Power: 'Yes, yes, I see your point. I'm sure you're right. But let's leave it for now. We'll make that change next time round.' (Barnes, 2016, p. 83).

This ironic attitude is displayed not only in Shostakovich's narration but also in his music. As Lezard aptly puts it, Shostakovich's Fifth Symphony, which was "presented as a kind of atonement for the opera that bothered Stalin so much, was itself a mockery of triumph rather than a celebration of it" (2017, n.p). Correspondingly, it can be argued that irony is born out of Shostakovich's need to express himself, and it infuses into almost every part of his life. While commenting on the conference in New York, he remembers what happened between two leap years that paved the way to his forced mission. During the Second World War, when Soviet Russia was invaded by Germany, Shostakovich was appointed as the composer of his country. Ironically, once the enemy of the people, Shostakovich becomes the voice of his nation. What is more, the wartime allows him to find a peace of mind since he admits that "[i]n the twelve years between 1936 and 1948, he had never felt safer than during the Great Patriotic War. A disaster to the rescue, as they say. Millions upon millions died, but at least suffering became more general, and in that lay his temporary salvation" (Barnes, 2016, p. 67). Indeed, Shostakovich feels safe when his country is in total chaos, when the war threatens not only his life, but everyone's. Throughout this period, he is expected to be the face and the voice of his nation, the renewed Russian society which is associated with the Soviet spirit. However, Shostakovich stands in the middle of this renewal, both as a transitional and a contradictory figure, since he considers himself Russian although he is regarded by the power as the voice of the Soviet:

To be Russian was to be pessimistic; to be Soviet was to be optimistic.

That was why the words Soviet Russia were a contradiction in terms.

Power had never understood this. It thought that if you killed off enough of the population, and fed the rest a diet of propaganda and terror, then optimism would result (Barnes, 2016, p. 71).

In-betweenness prevails over Shostakovich's mind and his very existence in the world he inhabits, and this in-betweenness allows him to hold a critical and ironical stance towards the political agenda of the Soviet rule. Irony, which is seen as unnatural for a young man to adopt in "an ideal world" (Barnes, 2016, p. 85), becomes the utmost means Shostakovich can adopt in his attitude in order to endure the difficult times. For him, "irony becomes a defence of the self and the soul; it lets you breathe on a day-to-day basis" (Barnes, 2016, p. 173). However, it is in fact the best irony can do, helping him get through the day. It does not secure the safety of his family or himself, it only provides him with a temporary loophole.

The third chapter is where it becomes clear that even irony cannot ease Shostakovich's mind and help him recover from the following trauma. It revolves around Shostakovich's memories about being forced to become a party member. It is the final traumatic event in Shostakovich's life, and perhaps the most dramatic one, since until now, he has rejected to be a member of the party that kills people despite his numerous compromises all his life, but now he must compromise once more and accepts the party membership. This final encounter with the power has a vital importance in understanding his anxiety, in that, it occurs after the death of Stalin, who has been at the centre of Shostakovich's fear of the power. As Volkov propounds,

[i]n Shostakovich's life and work his relationship with Stalin was a decisive factor. In a country in which the ruler has total sovereignty over the fate of his subjects, Stalin inflicted severe trials and public humiliations on Shostakovich; yet almost simultaneously he rewarded him with the highest titles and honors (1984, p. xxxi).

It is also this erratic attitude of Stalin towards Shostakovich that creates such a traumatic impact on the composer. Thus, even after the focus of the fear disappears, the gist of the feeling remains. Not Stalin himself but the memory of him terrorises Shostakovich now. A ghost that is remembered becomes the source of the final trauma. Despite all his efforts to reject the party, participation is not voluntary, but an obligation for him. Compared to the other traumatic experiences, becoming a party member damages Shostakovich's self-esteem more, since being a member of the party that kills is fundamentally the very thing he despises. And now even irony cannot compensate this action, since one can join the party honestly or cynically, but not ironically (Barnes, 2016, p. 175). The pressure of the Power disturbs him to such an extent that the anxiety displays physical effects in the form of tics and gestures. After joining the party, these tics are triggered whenever Shostakovich appears in public (Barnes, 2016, p. 168). Now an old man, he

suffers from the lifelong psychological torture, which manifests itself in his gestures, displaying a mental state at a permanent unease.

The attitude Shostakovich assumes in the last chapter regarding his life, his personality, and the world outside implies a change of direction in his anxiety towards depression. Old age brings with itself a sense of weariness and reluctance towards life in his case. Baldwin, Chiu, Katona, and Graham list the following symptoms as the prevalent indicators of depression in old age: “Loss of confidence or self-esteem,” “[i]nappropriate and excessive guilt,” “[r]ecurrent thoughts of death,” and “[s]leep disturbance.” (2002, p. 8). These symptoms also apply to Shostakovich’s situation. Accordingly, his lack of self-esteem, his constant self-criticism, the feeling of guilt for living too long, contemplating on death which seems to him overdue, his worsening health which he deliberately contributes by drinking and smoking, the absence of joy of life, they all indicate a depressed state of mind in the later part of Shostakovich’s life. The strife of a man for survival under constant threat and psychological terror gives way to an old man’s pessimistic contemplation on how he will be remembered:

Those who knew him, knew him. Those who had ears could hear his music. But how did he seem to those who didn’t know him, to the young who sought to understand the way the world worked? How could they not judge him? And how would he now appear to his younger self, standing by the roadside as a haunted face in an official car swept past? Perhaps this was one of the tragedies life plots for us: it is our destiny to become in old age what in youth we would have most despised (Barnes, 2016, p. 162).

In old age, Shostakovich’s mind is occupied with regrets, past humiliations, and self-resentment rather than the suspicion of getting arrested or killed. The fear of being misunderstood in the future is now dominant, and an eagerness to die and end this lifelong anxiety and guilty feeling governs the last chapter. While staying alive was the utmost objective of his earlier life, it turns out to be Shostakovich’s ultimate calamity in old age, since being alive brings with it the act of remembering; and remembering is a painful ordeal for the now old Shostakovich. As Nayeypour pinpoints, “[i]n the third part, Shostakovich is more disappointed and in pain than in the first two parts as he unexpectedly finds his past (re)actions cowardly” (2017, p. 3). His memory, thus, comes to be his worst enemy, since it only reminds him of his miserable

and disgraceful version of himself: “He would like to remember only the things he chose ... He did remember all those things, but they were often overlaid and intertwined with everything he wanted not to remember. And this impurity, this corruption of memory, tormented him” (Barnes, 2016, p. 168). The disobedience of his own brain and the disjointedness of his memories prevail in the narrative and in how these memories are recounted. His reflecting on the three traumatic encounters with the Power is repeatedly intertwined with his memories from his youth. Commenting on how painful experiences affect one’s memory and eventually the person himself/herself, Boutler articulates that when the person, as the subject of the experience, confronts and reflects on the past trauma,

the subject becomes more than merely an individual reflecting on a particular kind of economy of tragic loss. The disaster ... produces some shift in the psyche, in the self, in the interiority of the subject, to the point where the subject finds himself to have become a trace of what he was, a cinder marking the passing of the disaster (2011, p. 9).

As a result of this becoming, Shostakovich compares his current self to his youth, occasionally imagines how his younger version would see and judge him as well as others. This comparison often leads him to loss of confidence, to think of himself as “a dull, mediocre composer” (Barnes, 2016, p. 177) and question his worth as an old man. Barnes, in *Nothing to be Frightened of*, comments on the repercussions of the old age on the way of thinking about death as follows: “I have always mistrusted the idea that old age brings serenity, suspecting that many of the old were just as emotionally tormented as the young” (Barnes, 2008, p. 174). In the novel, this countervailing comparison is carried a step further, and it is claimed that “[t]he self-doubt of the young is nothing compared to the self-doubt of the old” (Barnes, 2016, p. 177). As in the case of Shostakovich, the loss of self-worth and confidence extends as he gets older, and it transforms the concept of death into something anticipated rather than averted. It can be observed at the end of the novel that the psychological oppression Shostakovich suffers at the hands of the regime causes a more catastrophic impact on him than a possibility of death sentence, because living with constant fear of the Power turns out to be the actual punishment. Therefore, in the last chapter, Barnes portrays an old man, depressed not by the thought of the approaching death, but by its persistent belatedness, weary of his existence.

Throughout the novel, it is affirmed that irony becomes a self-defence for Shostakovich to survive and keep sane at the same time. However, while irony provides with him a temporary sense of sanity on a daily basis, his music

becomes his utmost legacy to speak on his behalf in the future, and his only hope to be understood and appreciated by the world free from the burden of his life: “if it still had value – if there were still ears to hear – his music would be ... just music. That was all a composer could hope for” (Barnes, 2016, p. 179). Worried about his life, his wife and children, his career, and most importantly, his artistic integrity, Shostakovich counts on the power of music speaking on his behalf and assumes that “[t]hose that have ears will hear” (Barnes, 2016, p. 27). Despite all the accusations and smear campaigns held against him, Shostakovich believes that his music will be the true testimony of his thoughts, and the voice of his mind; “[h]e wrote music for everyone and no one. He wrote music for those who best appreciated the music he wrote, regardless of social origin. He wrote music for the ears that could hear” (Barnes, 2016, p. 92). In a sense, it can be argued that what keeps him going and alive is the music he makes, since it is where he compensates for his guilt for not speaking more, and for the constant fear he feels. As Fairclough also asserts,

Barnes’s Shostakovich is a man painfully aware of his imperfections as a human being, but one unwavering in his self-belief as a composer. His music is the legacy he clings to even as he more or less writes off his own life as one lived too long.” (2016, n.p.).

Despite his failure in protecting his integrity as an individual, he manages to make his music both his way of atonement and the source of his hope for the future:

What could be put up against the noise of time? Only that music which is inside ourselves – the music of our being – which is transformed by some into real music. Which, over the decades, if it is strong and true and pure enough to drown out the noise of time, is transformed into the whisper of history (Barnes, 2016, p. 125).

The perpetual propaganda of the Soviet government, the threats, the menace, the arrests, the executions, and the so-called nationalistic discourse that shouts down and eliminates every individual sound, all become the general noise of Shostakovich’s time. The ultimate break from this noise is through music, art on the whole, since

[a]rt belongs to everybody and nobody. Art belongs to all time and no time. Art belongs to those who create it and those who savour it. Art no more belongs to the People and the Party than it once belonged to the aristocracy and the patron. Art is the whisper of history, heard above the noise of time (Barnes, 2016, p. 91).

Therefore, Shostakovich's music is the only apparatus that allows him to resist and surmount the harrowing noise which prevails both in the society and in his own mind.

4. CONCLUSION

The novel, which begins with a Russian proverb; “[o]ne to hear/ One to remember/ And one to drink” (Barnes, 2016, n.p.) and continues with the prologue portraying three men at a train station (the one who heard, the one who remembered, and the one who drank), ends with an epilogue that clarifies the significance of these men. They share a bottle of vodka and finally are revealed as the three faces of Shostakovich. As Antakyalıoğlu articulates, “[t]he kind of trauma that is illustrated in these events transforms Shostakovich from the man who hears (the noise of time now and then), to the man who remembers, and finally to the old, crippled beggar who drinks (2018, p. 384). In *the Noise of Time*, then, Barnes tells the story of a man who suffered deeply from the political oppression of his time, often considered suicide, yet could not put it into practice for the fear of losing the control of his own story and took refuge in his music and ironic attitude towards the very power that terrified him. By narrating what he assumes Shostakovich might have reflected on his past, Barnes “[renders] his [Shostakovich's] wounds perceivable, his inner voice audible, his contradictions visible and his music understandable” (Antakyalıoğlu, 2018, p. 385). Rather than portraying Shostakovich in accordance with the historical documents, Barnes, as a novelist, prefers to delve into the composer's mind and claims the right to speak on his behalf. Instead of giving merely the historical facts, Barnes is interested in how Shostakovich might have felt and thought about these events that clearly affected his whole life. In this respect, a retrospective narrative constituted by Shostakovich's intertwined memories provides Barnes with a chance to elucidate the composer's confused and guild ridden mind. Thus, he risks historical and biographical objectivity for the sake of fictionalising the composer to give him a chance to tell his own story through words instead of music. All in all, Barnes, through his version of Dmitri Shostakovich, lays bare how oppression terrorises and traumatises a person, how memory operates when faced with the trauma, and how music becomes a means of survival and an agent of hope in difficult times.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The author did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by one author.

REFERENCES

- Antakyalıoğlu, Z. (2018). Julian Barnes's The Noise of Time as a narrative trauma. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute* 33, 381-386.
- Baldwin, R. C., E. Chiu, C. Katona, and N. Graham (2002). *Guidelines on depression in older people: Practising the evidence*. Taylor & Francis.
- Barnes, J. (2008). *Nothing to be frightened of*. Random House Canada.
- Barnes, J. (2016). *The noise of time*. Penguin Random House.
- BBC Newsnight (2016, February 7). Julian Barnes: The full interview – BBC Newsnight. *YouTube*. Retrieved from www.youtube.com/watch?v=gBAGKTtZMMQ
- Boutler, J. (2011). *Melancholy and the archive: Trauma, history and memory in the contemporary novel*. Continuum International Publishing Group.
- Childs, P. (2011). *Julian Barnes*. Manchester University Press.
- Denk, J. (2016, May 9). 'The Noise of Time,' by Julian Barnes. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2016/05/15/books/review/the-noise-of-time-by-julian-barnes.html>
- Fairclough, P. (2016, July 7). Julian Barnes's The Noise of Time. *Music and Literature*. Retrieved from <https://www.musicandliterature.org/reviews/2016/7/6/julian-barnes-the-noise-of-time>
- Giller, E. (1999, May). What is psychological trauma? *The Anna Institute*. Retrieved from theannainstitute.org.
- Hunt, N. C. (2010). *Memory, war and trauma*. Cambridge University Press.
- Lezard, N (2017, January 3). The Noise of Time by Julian Barnes review – Shostakovich in fear. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2017/jan/03/noise-of-time-julian-barnes-review-life-shostakovich>
- Mcalpin, H. (2016, May 10). 'The Noise of Time' can't drown out Shostakovich. *NPR*. Retrieved from <https://www.npr.org/2016/05/10/476486103/the-noise-of-time-cant-drown-out-shostakovich>
- Nayebpour, K. (2017). Representation of trauma as a political apparatus in Julian Barnes's The Noise of Time. *IUP Journal of English Studies*, XII(4), 7-24.
- Neisser, U. and R. Fivush (1994). *The remembering self: Construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge University Press.
- Preston, A. (2016, January 17). The Noise of Time review – Julian Barnes's masterpiece. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2016/jan/17/the-noise-of-time-julian-barnes-review-dmitri-shostakovich#:~:text=As%20with%20all%20great%20novels,the%20sometimes%20intolerable%20demands%20of>

- Stavans, I. (1998). Memory and literature. *Agni*, 48, 79-90. <http://www.jstor.org/stable/23007941>
- Tulving, E. (1993). What is episodic memory? *Current Directions in Psychological Science*, 2(3), 67-70. <http://www.jstor.org/stable/20182204>
- Volkov, S. (1984). *Testimony: The memoirs of Dmitri Shostakovich*. Limelight Editions.
- White, D. (2016, January 16). The Noise of Time by Barnes, review: 'black humour'. *The Telegraph*. Retrieved from <https://www.telegraph.co.uk/books/what-to-read/the-noise-of-time-by-julian-barnes-review-black-humour/>

Makale Bilgisi: Ersöz Koç, E. (2022). Ağıt ve Şifa: Wallace Shawn'un <i>The Designated Mourner</i> Oyununda Rituel. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 286-302.	Article Info: Ersöz Koç, E. (2022). Mourning and Healing: The Ritual in Wallace Shawn's <i>The Designated Mourner</i> . DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp. 286-302.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 23.09.2022	Date Submitted: 23.09.2022
Kabul Edildiği Tarih: 26.09.2022	Date Accepted: 26.09.2022

MOURNING AND HEALING: THE RITUAL IN WALLACE SHAWN'S *THE DESIGNATED MOURNER*¹

Evrım Ersöz Koç*

ABSTRACT

Wallace Shawn's play *The Designated Mourner* (1996) centers on the relationship among the three characters: Jack, his wife Judy, and his father-in-law Howard. In a memory play structure, Jack remembers not only the tensions in his private life with Judy and Howard but also the social and political unrest that emanates from the totalitarian ideology in public life. Set in an unnamed society, the play displays violence and authoritarianism along with practices of incarceration and execution in which the individuals who may criticize the state policies are punished, silenced, and eliminated. Judy, Howard, and the friends they mention in their monologues, who stand as representatives of high-brow elite intellectuals, are victimized under this fascist, totalitarian state. Since Judy, Howard, and other elites are executed, Jack becomes the only survivor who laments for the deceased. The ritual is one of the most potent and impressive forms in *The Designated Mourner* since the play ends the same way it begins in which Jack introduces himself as "the designated mourner" who grieves for the disappearance of a very special little world. This paper elaborates on how rituals emerge as patterns enabling individuals to overcome crises, focusing on Jack's disorienting experiences in this unnamed fascist society.

Keywords: Wallace Shawn, *The Designated Mourner*, Ritual, Mourning, Healing

¹ This is a revised and expanded version of a paper presented at the History and Memory Conference hosted by Theatre and Drama Network (TDN).

* Assistant Professor, Dokuz Eylül University, evrim.ersoz@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4172-506X

AĞIT VE ŞİFA: WALLACE SHAWN'UN *THE DESIGNATED MOURNER* OYUNUNDA RİTUEL²**ÖZ**

Wallace Shawn'un *The Designated Mourner* adlı oyunu Jack, karısı Judy ve kayınpederi Howard arasındaki ilişkiyi merkeze alır. Bir anı oyunu yapısı içerisinde, Jack sadece kişisel hayatında Judy ve Howard ile problemlerini değil aynı zamanda kamusal hayatta totaliter ideolojiden kaynaklanan politik huzursuzluğu da hatırlamaktadır. İsimlendirilmeyen bir toplumda geçen bu oyun, şiddet ve otoriterizmi devlet politikalarını eleştirenlerin cezalandırıldığı, sessizleştirildiği ve engellendiği hapsedilme ve infaz uygulamaları ile beraber sergiler. Üst-sınıf elit bireyleri temsil eden Judy, Howard ve monologlarda bahsedilen arkadaşları bu faşist totaliter devlet tarafından kurban edilmiştir. Judy, Howard ve diğer elitler infaz edildiği için, Jack ölenlerin arkasından yas tutan tek hayatta kalan kişidir. *The Designated Mourner* oyununda ritüel en güçlü ve etkileyici yapılardan biridir çünkü oyun çok özel küçük bir dünya yok olduğu için acı çeken Jack'in kendini "the designated mourner" (belirlenmiş ağıtçı) olarak tanıtmamasıyla başlar ve biter. Bu çalışma, Jack'in bu isimsiz faşist toplumdaki sarsıcı deneyimlerine odaklanarak, ritüellerin bireylerin krizleri atlattıklarını sağlayan modeller olarak kullanımlarını inceler.

Anahtar Sözcükler: Wallace Shawn, *The Designated Mourner*, Ritüel, Ağıt, Şifa

1. INTRODUCTION

Set in an unnamed society, Wallace Shawn's play *The Designated Mourner* (1996) depicts the relations among mainly three onstage characters. Jack is the protagonist, Judy is his wife and Howard is his father-in-law; however, as the play progresses, it becomes obvious that Judy and Howard are already dead; they are just on stage to back up Jack's narration and Jack is the only alive character who is designated to remember and mourn. Even though this memory play includes the pasts of these three characters, Jack is "the play's narrator and eponymous mourner" (Schachter, 2000, p. 49). The play has an antitheatrical dramaturgy and favors the monologue style in which the characters directly address the audience and rarely speak to each other (Marranca, 2000, p. 38; Schacter, 2000, pp. 49, 53, 84). These monologues reveal touching and tragic portraits of both private issues—Jack's problems with Judy and Howard and public tensions—the social and political unrest that emanates from totalitarianism and fascism. Jack is mourning for Judy, Howard and the social circle they belong to who are representatives of high-brow elite intellectuals and punished by a fascist and totalitarian rule. The memories of these characters include disturbing scenes of violence and authoritarianism as well as practices of incarceration and execution in which the individuals who may criticize the state policies are brutally punished. In this unnerving play in which various forms of crises are illuminated, the

² Tiyatro ve Drama Network tarafından düzenlenen Tarih ve Bellek Konferansında sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

eponymous protagonist's ritual of mourning is the dominant motif opening and closing the play. This study, focusing on the way Jack remembers the personal and social conflicts, examines the role and meaning of ritual in overcoming the crises in *The Designated Mourner*.

2. Social and Personal Crises in *The Designated Mourner*

The play begins as Jack introduces himself to the audience as “the designated mourner” announcing the death of a very special little world. He explains this important tribal culture in which “Someone is assigned to grieve, to wail, and light the public ritual fire. Someone is assigned when there is no one else” (Shawn, 1996, p. 1). As the play progresses, the three characters give information about the series of events that culminate in the disappearance of this special group. Soloski examines the play as “a shrewd and shifty take on the culture wars” and “an evasive elegy for a lost elite, set in a dystopian city in which ‘highbrow’ pursuits and those who enjoy them face increasing threat” (2013). The elegiac tone for the disappearing community becomes evident in the memories that three onstage characters narrate.

Those memories reveal touching and disturbing ways of both private and public crises for all three characters but this study mainly focuses on Jack's experiences for two reasons. He is basically the main character and “remains the central figure, as he not only does most of the talking but describes so contemptuously the liberal intelligentsia whose irony, detachment, and idealism he chronicles and unmasks, along with his own devolution from highbrow to lowbrow” (Marranca, 2000, p. 38). As Egan explicates, “Jack's compulsive and compelling narration of this process comprises the core action” (Egan, 1997, p. 236). Also, since this study scrutinizes the role of ritual in overcoming crisis as also represented in Wallace's play, this study focuses on the only member of the mourning ritual in *The Designated Mourner* and evaluates Judy and Howard's monologues to understand Jack's psychology in this brutal society.

After Jack introduces himself as the designated mourner at the beginning of the play, Judy sarcastically mentions forms of punishment in society:

I guess the search for more refined forms of punishment never comes to an end. After all, there are so many ways that life can be squeezed out of the human body. ‘Can a method be found that is more in keeping with the essential sweetness of our human nature?’ (Shawn, 1996, p. 1)

Later parts of the play make it evident that this unnamed society is devoid of refined forms of punishment and Judy is sarcastically denouncing the lacking ethical concerns of the rulers or humans in general. Then Judy remembers one of her father's friends saying that it is a miracle that her father was allowed to exist because the "beloved" rulers and leaders felt insecure about some of the lines that Howard wrote in prose in his early career. Then Judy informs about Howard's best prose titled "The Enemy" which was about the dirt-eaters "who were systematically made to eat dirt" (Shawn, 1996, p. 11). In this essay, Howard was inspired by a young poor woman that he invited into his upper-class elite house. Since Howard was coming from another background, he was asking "How could someone like me even begin to imagine the life they lived? No safety. No hope, no shelter. No trees" (Shawn, 1996, p. 11). When Judy says "ten years later, you couldn't have found such a person anywhere," (Shawn, 1996, p. 10) it becomes obvious that these poor people were not only systematically made to eat dirt but also systematically made to die. Even though later Howard stopped writing prose and switched to poetry because he was afraid of possible consequences, this essay, revealing his sympathy for the poor, risked not only Howard but also all the people in his social circle.

Then the characters remember and begin recounting the escalating tension in society not naming it and only referring to those events as "things" indicating how hard it is for them to name the tensions. Jack says "things begin to happen. It was just as if a clock had started ticking . . . in which bad things always were followed by worse only" (Shawn, 1996, p. 16). Judy talks about cabinet shuffles or the replacement of office-holders. Then Judy refers to the subsequent demonstrations and protests, posing several questions about whether they were real or fake or whether they were really done by dirt-eaters because they were told that dirt-eaters no longer existed (Shawn, 1996, p. 21). Judy says "everything" started when they were at a concert when suddenly they heard shots and then everything began to get worse: There were human remains in inappropriate spots such as the carousel in the middle of the park. To control fake or real outbreaks, the repressive apparatuses of the government fought back brutally and many people were getting arrested by the police (Shawn, 1996, p. 27). They had to attend funerals; especially of those people who were shot when they were sitting quietly in restaurants. Furthermore, the economy went so out of control that they could not even find food for their pets (Shawn, 1996, p. 28).

This social unrest and scenes of violence on the streets, in parks, carousels, and restaurants were also reflected in Howard's house. First, there was a rock through Howard's window. Then a group of men came to Howard's house and smashed his face (Shawn, 1996, p. 31). Later, upon hearing a radio broadcast about new people in high positions and new policies, Howard invited his friends for dinner at his house which echoes Last Supper—another ritual—in which Howard eats with his disciples for the last time. Following the constant sounds of explosions and loud shots, a truck

approached and Judy, Howard, and their friends were arrested. Some of them could not survive the prison; Judy and Howard were released after five years. But Howard was attacked and killed after his release; Jack finds it “a little absurd to lock somebody up for five years and then have someone come to his house and shoot him—all basically because of a couple of essays he ‘d written several decades before” (Shawn, 1996, p. 45).

Throughout the play, the public crisis—the violence and disappearance of the high-brow is juxtaposed to private crises—Jack’s private relations with Judy and Howard, and his sense of self. Jack also has to grapple with his identity issues and personal problems with his wife, father-in-law, and members of the high-brow. He always suffered from not belonging to the community that his wife and father-in-law belonged to. This fact also explains how he happens to be designated as a mourner. Like the boy in this ritual, Jack was an outsider, a member of another clan; that is how he survived. Probably Jack remained alive because he moved out of Howard’s house right after Howard was attacked at his house, frightened by the “*Kristallnacht* type of violent threat” (Schachter, 2000, p. 50). Such a decision to leave may not be the sole outcome of survival instinct because Jack always remembers how he felt excluded from this group of people who could read John Donne eloquently. Introducing Howard as “an apostle ...of love, but flying through the day on the wings of scorn” (Shawn, 1996, p. 5), Jack complains about Howard’s capacity for contempt. Jack is not only resentful of these contemptuous attitudes but also criticizes those elite intellectuals in a sarcastic tone. Remembering how the phrases “high-brow” and “low-brow” were first coined in a newspaper, Jack comes up with his own definitions:

a high-brow was a person who liked the finer things . . . saving the Rembrandt from the burning building, rather than the baby or the fried chicken or whatever—while a low-brow was someone who you might say liked to take the easy way in the cultural sphere—oh the funny papers, pin-ups—you know, cheap entertainment. (Shawn, 1996, p. 2)

In the beginning, he resents not belonging to this group of elite intellectuals which constantly led him to think about the idea of self. After leaving Howard’s house and being separated from Judy, he kept being obsessed with the idea of self which he describes as “just a pile of bric-a-brac” (Shawn, 1996, p. 48). He narrates how he confronted his identity, looking at this ludicrous figure, the unpleasant self, and eventually killing it by kicking in the face, choking, and strangling it. He was relieved and confessed to having always been a low-brow at heart (Shawn, 1996, p. 49). Urinating and defecating on a book of poetry, he began to celebrate the pleasure that

television and magazines provide. Bonnie Marranca introduces Jack as “a middle-aged man alternately self-mocking and devastatingly honest, and, by his own estimation, ‘rat’ an ‘asshole,’ mere ‘bric-a-brac’ instead of a self” (Marranca, 2000, p. 38).

Following the narrations of certain private and public crises, there is an experience that leads Jack to be devastated. Towards the end of the play, varying forms of punishment including imprisonment and violent attacks take another level. This new level is executions, which were done, Jack considers in a sarcastic tone, “as the perennial parallel campaign for the betterment of humanity” “to elevate our moral and aesthetic taste” (Shawn, 1996, p. 52). The news on executions further reminds Judy’s sarcastic remark about the human search for more refined forms of punishment at the beginning of the play. Jack remembers the moment he saw this newspaper photograph depicting people sitting in chairs being fitted with tubes and among those people he saw two of Howard’s friends and Judy. Having recognized Judy in the picture, Jack felt lost.

3. The Ritual in *The Designated Mourner*

The news of executions broadcasted in the newspaper with a photograph is the final and probably the most troublesome crisis for Jack. Lost and disoriented, he did not know what to do:

I mean, *literally*, what to do—stand up, remain seated, stay in, go out?

I reach for my naked friends in the plastic bag, because here they were on the table right next to me, and I looked at them in the midst of their playing, and their hopeful smiles made me wonder if a more compassionate world might not perhaps come about one day. A tiny personal advertisement near one of the pictures asked the unknown reader a simple question: ‘Have you ever ridden on the train which carries the bodies of the dead?’ it inquired disarmingly, and then it commented, ‘I have, and I was given a berth right next theirs.’”

(Shawn, 1996, p. 53)

This is how Jack defines his traumatic experience in an uncompassionate world in which the people around him were killed and he was just a passenger on a train witnessing these dead bodies. Even though he did not know what to

do first, he decided later to go out; he says, “I went out—it was a black afternoon ...I had the terrible feeling of something left undone” (Shawn, 1996, p. 53). The “afternoon” here may indicate the transitional position that Jack is in, and this thing left undone is a meaningful ritual of remembering. He went to a park, sat on a bench, and realized that “everyone on earth who could read John Donne was now dead” and he was the only one left who would be aware of the passing of this peculiar group (Shawn, 1996, p. 53). Right at that moment, his mind went back to a book he’d read when he was very young, about a boy who belonged to an ancient tribe in a distant land (Shawn, 1996, p. 53). At the beginning of the play, he already announced himself as the designated mourner and has explained briefly what a designated mourner is. This time towards the end of the play, he is providing a more detailed account of this ancient ritual:

And in the course of describing all the customs of the tribe, the book explained that, within the tribe, there were many different sub-groups or clans, and that whenever the last surviving member of one of these clans would die, there would naturally be no one from their family around to mourn them, so then someone who in one way or another had known the last survivor—and if no one was left who had known them well, then it would simply be someone who had known them a little—would be appointed to mourn, publicly, in a sacred spot, the passing of that whole extinguished clan—the designated mourner. And I recalled how the boy in the book had performed that function on a certain occasion, lighting a magnificent sacred fire, weeping and remembering. (Shawn, 1996, pp. 53-54)

After giving information about this ancient ritual, he began to perform the ritual. Identifying with this boy or inspired by this ancient public ritual, Jack initiates a private ritual. He sat at a café in the park— so this café becomes his sacred spot—and ordered a cake. After eating the cake, he grabbed some matches and lit the bit of paper under the cake saying “I am the designated mourner” (Shawn, 1996, p. 54). During the ritual, as Jack watched the burning paper, he thought he heard John Donne crying as he plummeted to Hell

(Shawn, 1996, p. 54). He says, “The rememberers were gone, except for me, and I was forgetting: forgetting his name, forgetting him, and forgetting all the ones who remembered him” (Shawn, 1996, p. 54).

Right after the performance of this ancient ritual, there is a change in the way Jack remembers his past. Before the enactment of the ritual, the play illustrates various forms of both private and public crisis; after the ritual, Jack begins narrating memories of taking refuge in nature that further include indications of hope. After the ritual, he left the café and went back to the park and this is how he narrates the change:” Would you believe that things were *already* more peaceful? Well, they were, frankly. I could even feel myself breathing more easily and deeply. Everyone I saw looked calmer than before” (Shawn, 1996, p. 55). He mentions a new habit, a new ritual, sitting on “the customary bench” in that park. These are the moments in which he took solace in nature. He observes nature: “The sun was going down” and “the colours in the park were quite extraordinary” (Shawn, 1996, p. 55) and such observations evidently help him to console himself:

What were we waiting for? The appearance of the Messiah? Was all this nothing? I was quite fed up with the search for protection. And rather amazed by all that I had—the lemonade stand with its lemonade, the café with its irritable customers and staff, the carousel, the squirrels, the birds, the trees. I’m sorry Howard; your favorite grove was cut down. But so much remains. The flowers at my feet, with their petals that kiss my ankles like little lips, were not cut down. The trembling air and the trembling sky were not cut down. (Shawn, 1996, p. 55)

As is indicated by the sun going down, Jack is in a transition; at that moment he is ready to forget: “My sympathy about the loss of your favourite grove is fading out at the end of the day” (Shawn, 1996, p. 55). After performing the ritual, and taking refuge in nature, he is ready to accept the ending of a community or day and ready to grasp a new beginning. Bonnie Marranca evaluates the terse melding of elegiac and sarcastic tones at the end of the play as complicating Jack’s metaphysical paradox (2000, p. 44). Including both elegiac and sarcastic tones, the play ends in a positive pattern in which Jack finds meaning in the “remains of nature” such as the light, the flowers, the air, and the sky. Reminding that the word “remains” in “so much remains” at the

end of the play is reminiscent of the use of that word in Judy's earlier speech about "human remains" (dead people in the carousel), Robinson calls attention to the changing tone of the play saying that at the end "it signifies survival, even rebirth, instead of death" (2009, p. 353). The play finalizes in Jack's narration of sitting "at the customary bench" in the park; he explains this experience as being lost just like his experience of seeing the execution scenes. However, this time he sat "lost—sunk deep—in the experience of unbelievable physical pleasure, maybe the greatest pleasure on earth—the sweet, ever-changing caress of an early evening breeze" (Shawn, 1996, p. 55).

4. The Role and Meaning of Ritual in *The Designated Mourner*: Rethinking the Elements of Mourning and Healing

Before an analysis of the role of ritual in *The Designated Mourner*, it would be wise to consider the ritual, its meaning, and its function. There is an extensive amount of interest in rituals from anthropological and social-psychological perspectives. In the studies that concentrate on the function of ritual (mainly the so-called functionalist approach), one of the prominent figures is Emile Durkheim who elaborates on the principal modes of ritual conduct in *The Elementary Forms of Religious Life*. In addition to outlining the structure and function of rituals, he proposes different types of rituals such as ascetic rites, the rites of offering and communion, mimetic rites, commemorative rites, and piacular rites. Jack's ritual resembles a commemorative ritual not in the sense that he is paying his respect to his ancestors but in the sense that he is remembering them in a ritual that is reminiscent of a "collection of ceremonies whose sole purpose is to arouse certain ideas and feelings, to join the present to the past and the individual to the collectivity" (Durkheim, 1995, p. 382). In Durkheim's typology of rituals, Jack's ritual, in addition to resembling a commemorative rite, is a perfect example of the piacular rites which he defines as "Any misfortune, anything that is ominous, and anything that motivates feelings of disquiet or fear requires a piaculum and is therefore called piacular. This word seems well suited to designating rites that are conducted under conditions of uncertainty or sadness" (Durkheim, 1995, pp. 392-393). Durkheim further adds that "Mourning offers us initial, and important, example of piacular rites" (Durkheim, 1995, p. 393); therefore, Jack's mourning ceremony is clearly a piacular rite.

Another significant scholar in ritual studies is Arnold van Gennep who works on the order of a similar form in various rituals in *The Rites of Passage*. According to van Gennep, "Beneath a multiplicity of forms, either consciously expressed or merely implied, a typical pattern always recurs: *the pattern of the rites of passage*" (van Gennep, 1960, p. 191). Kimbal in the introduction to *The Rites of Passage* states that "The analysis of ceremonies accompanying an individual's 'life crises' which van Gennep called *rites de passage* is usually considered to be his unique contribution" (Kimbal, 1960, p. vii). In the order and content of *rites de passage*, there are three major

phases: separation, transition, and incorporation and Kimbal reminds us that “van Gennep cautions us that these subcategories are not developed to the same extent by all peoples or in every set of ceremonies (Kimbal, 1960, pp. vii-viii). Kimbal advocates that van Gennep’s study is a significant contribution to those who “are concerned with individual, group and symbolic thinking” (1960, p. xvi) because the role of ritual in the dynamics between individual and society still needs to be outlined in industrial-urban and secular civilizations:

The continued expansion of an industrial-urban civilization has produced extensive changes in our social system. Prominent among these have been increased secularization and the decline in the importance of sacred ceremonialism. . . . There is no evidence that a secularized urban world has lessened the need for ritualized expression of an individual's transition from one status to another. Obviously, ceremonialism alone cannot establish the new equilibrium, and perfunctory ritual may be pleasant but also meaningless. One of our problems is that we are lacking the empirical studies of ritual behavior and its consequences for life-cycle crises upon which we might assess the relation between crisis and ritual in its current setting. (Kimbal, 1960, p. xvii)

Thus Kimbal appreciates van Gennep’s study for contributing to a deficiency through an analysis of the relation between ritual and crisis concentrating on the nature of symbolism in individual and social behaviors.

Focusing on the “general similarity among ceremonies of birth, childhood, social puberty, betrothal, marriage, pregnancy, fatherhood, initiation into religious societies, and funerals” van Gennep asserts that “man’s life resembles nature, from which neither the individual nor the society stays independent” (1960, p. 3). Van Gennep studies the funeral rites within the same schema including the threefold form of separation, transition, and incorporation warning that even though at first glance the most prominent component of funeral ceremonies is a rite of separation, they evidently include elements of transition and incorporation (1960, p. 146). Van Gennep analyzes

the funerals not only from the perspective of the deceased but also of the mourners. Mourning “is a transitional period for the survivors, and they enter it through rites of separation and emerge from it through rites of reintegration into society” (1960, p. 147). From this perspective the transition is for both the deceased and the mourner: “the transitional period of the living is a counterpart of the transitional period of the deceased” (1960, p. 147). This threefold analysis of rituals which can be applied also to the ceremonies of funerals or mourning provides an interesting asset to understanding Jack’s reenactment of the old ritual of mourning. Jack’s ritual as a mourner incorporates the three components of van Gennep’s schema since it is a ritual designed for the separation of not only one person but a whole community who could read Jon Donne eloquently. Also, the separation may be related to the experience of Jack who felt excluded from the high-brow circle or who has to cope with his private and public crises. The ritual that Jack reenacts may be regarded as a transitional period that would culminate in a slight indication of reintegration.

Van Gennep’s tripartite analysis of rituals combining separation, transition, and incorporation inspires Victor Turner to develop a similar model of liminality. Turner examines rituals as social dramas that include four phases: breach, crisis, redressive action, and reintegration (Turner, 1974, pp. 38-42). The rituals and social dramas are liminal or transitional experiences; therefore, a person who is a part of a ritual is engaging in a liminal or threshold experience:

The attributes of liminality or of liminal *personae* (“threshold people”) are necessarily ambiguous, since this condition and these persons elude or slip through the network of classifications that normally locate states and positions in cultural space. Liminal entities are neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremonial. As such, their ambiguous and indeterminate attributes are expressed by a rich variety of symbols in the many societies that ritualize social and cultural transitions. (Turner, 1977, p. 95)

From this perspective, Jack as the designated mourner is a liminal *personae* or a threshold person who is trying to make sense of crisis. Jack’s transition is further symbolized by the transitions in daily cycles. Seeing the news of the

executions, he was paralyzed for a minute but later he decided to go out on that “black afternoon” (Shawn, 1996, p. 53). After performing the ritual in the café, he decided to be back to the park and as he was sitting on the “customary bench,” he was enjoying “the sun going down” spreading “extraordinary” colors around (Shawn, 1996, p. 55). Even though these transitional moments from day to night indicate a transition to dark or to an ending, it may signal how Jack as a mourner learns to grasp endings. In *Dying Modern: A Meditation on Elegy*, Fuss examines the three voices—the dying voice, reviving voice, and the surviving voice—in modern poetry on death and dying. Analyzing the surviving voice in modern poetry which “proceeds from the premise that poems of loss often simultaneously function as narratives of awakening,” Fuss calls attention to the homonymous “mourning” and “morning” (2013, p. 78). A similar relation between loss and awakening is also evident here: the mourning ritual performed not in the morning but in the afternoon illustrates Jack as a threshold person who is trying to make sense of loss and probably welcoming an awakening about grasping endings.

In addition to anthropological analysis, the rituals have been examined in relation to processing and overcoming grief mainly within the framework of psychotherapy³. In “Rituals and the Grieving Process,” Romanoff and Terenzio, for instance, discuss the function of the bereavement process and the use of rituals in an attempt to propose a sound psychotherapeutic model. Asserting that “The distinguishing characteristics of rituals, and their power are contained in the use of symbols within a performance framework” (1998, p. 698), Romanoff and Terenzio highlight the symbolic and transformative power of rituals. The mourner may select a symbolic object or memento in a transformation ritual or say goodbye to the deceased during which symbolic objects are burned, buried, or given away in a leave-taking ceremony (1998, pp. 705-706). This is reminiscent of what Jack is doing; he is remembering the deceased by burning paper indicative of the phoenix whose burning is regenerative. According to Romanoff and Terenzio, the mourner should be given an opportunity

to tell a new story, a story that affirms the past, acknowledges the changed present, and offers hope for the future. The mourner who plants a seedling in memory of the deceased acknowledges the loss,

³ For more information on the use and significance of rituals in grief or bereavement therapy, see Bolton & Camp, 1987; Reeves & Boersma, 1990; Romanoff & Terenzio, 1998; Sas & Coman, 2016; Sas vd., 2016; van der Hart & Goosens, 1987.

and waters and nourishes the sapling. Later, he or she sits in the shade of the tree. (Romanoff & Terenzio, 1998, p. 709)

This is a perfect portrayal of the role of the mourning ritual on Jack; the ritual provides him to tell his story, link his past to his present, and acknowledge his loss.

Moreover, in an article titled “Designing Personal Grief Rituals: An Analysis of Symbolic Objects and Actions,” Sas and Coman remind the definition of rituals “as formalized patterns of actions for constructing meaning” (2016, p. 558). Covering the studies on ritual and grief therapy, Sas and Coman categorize the rituals under three types: *Rituals of honoring* “which are performed to celebrate the bond and honor the relationship”; *Rituals of letting go* which are “rituals for processing and releasing the negative feelings associated with the loss of loved ones” and *Rituals for self-transformation* which “are rituals where people evaluate their lives, identify negative feelings which need processing” (2016, pp. 561-562). Keeping in mind Jack’s resentful feelings and sarcastic voice about Howard and high-brow people, Jack’s ritual may not be a perfect example of honoring. Jack’s private ritual in which he designates himself as a mourner can be evaluated as “a ritual of letting go” in which he tries to process his negative feelings and “a ritual of self-transformation” in which he evaluates his life and learns to be at peace with it. Sas and Coman also analyze the significance of symbolic objects for remembering and sense-making in rituals calling them “ritual mementos” (2016, p. 565). In this respect, the burning paper in Jack’s personal ritual is a ritual memento helping him to overcome personal and social chaos.

In addition to approaches based on anthropology, sociology, or psychotherapy, the role of ritual has also been examined as a cathartic release. In *Catharsis in Healing, Ritual, and Drama*, Scheff argues that “cathartic crying, laughing, and other emotional processes occur when an unresolved emotional distress is reawakened in a properly distanced context” (Scheff, 1979, p. 13). Applying his theory to psychotherapy, ritual, and drama, Scheff advocates that

most rituals in modern society are overdistanced, that is, they are too vicarious, and therefore do not lead to catharsis. The formula for successful ritual . . . is the same as that for successful drama: the social form must reawaken collectively held distress which is unresolved in everyday life. The reawakening must occur in a context which is

sufficiently safe so that the distress is not experienced as overwhelming. Under these conditions, catharsis occurs. (Scheff, 1979, p. 13).

After surveying how Scheff's interpretation of emotional distance provides an interesting perspective on ritual and emotion, Jacobs offers "an alternative understanding of the relationship between ritual, catharsis and mental health (Jacobs, 1992, p. 291).

As an interactive process, ritual engages the participant in behaviors that reinforce connection and attachment to significant others. The subject of such attachment may be a divine being, a spiritual leader, a religious community, or an entire society. However, it is the sense of that connectedness that facilitates the cathartic response through which painful emotion can be brought to consciousness, and relived or expressed for the first time. (Jacobs, 1992, p. 291).

Since Jack is the designated mourner who witnesses the passing of a community, he has no one to attach to. The subject of attachment is nature itself which becomes the sacred ceremonial ground and it is a ritual that enables Jack to have catharsis through which his painful emotion can be brought to consciousness and relived. The cathartic power of ritual provides Jack to let go of unresolved emotions. The ritual enables him to heal: "Jack makes peace with the past by letting it disappear" (Schachter, 2000, p. 100).

The effort to come to terms with the personal and social crises is illustrated in the performance of the ritual of a solitary mourner; moreover, the whole play can also be read as a ritual. Even though the text of the play includes no stage directions or stage properties, Schachter mentions a table on the stage: "the seating arrangement with actors looking out at the audience from behind the table, a kind of Last Supper arrangement, could have created the formal feel of a panel discussion, but other production elements create an intimate dinner party tone" (2000, p. 70). Maybe the whole play is a ritual, a communion meal through which the audience is offered a way to digest the ills or crises in both our private relations and violence and inequality in society at large. As well as the Last Supper arrangement of the stage, throughout the play, the memories of the characters include scenes of eating: mealtimes

shootings, the last meal at Howard's house, and Jack eating the ceremonial cake. These ceremonies of eating further strengthen the ritual-like form of this memory play in which the grieving main character yearns to acquire meaning and peace and shares this private experience with the audience just like the offering of a communal meal to the public.

5. CONCLUSION

To sum up, Shawn's play depicts the ills of a fascist society in which not only the poor but also the high-brow intellectuals who sympathize with the poor are eliminated. Even though Jack criticizes the mentality of the high-brow at times, "in *The Designated Mourner* there is definitely a sympathy expressed for the decent liberals, who are the last ones among the comfortable class who actually care about their fellow humans," Shawn in an interview states, "and there is a feeling that if they disappear, maybe the world will be in even bigger trouble than it is in today" (McGrath, 1997, p. 25). As Jack mourns for the disappearance of this special group of intellectuals in both elegiac and sarcastic tones, engaging in a ritual of remembering and mourning helps him not only to recover from the ills of that violent authoritarian society but also to come to terms with his inner conflicts. The ritual is a threshold experience for the narrator and protagonist of the play and the ritual—that can be categorized as a piacular rite, life-crisis ritual, leave-taking ritual, ritual of letting go, or a ritual for self-transformation—plays a very significant role to overcome the crises and to provide reintegration or cathartic release. The performance of an ancient ritual further explicates how humans still need rituals to make sense of traumatic experiences in our secular contemporary world. Whether in ancient or contemporary worlds, humans, just like the designated mourner in this play, need ceremonial moments to tell their stories and to link their past to their present. Furthermore, this memory play can be read as a ritual in which the main character finds meaning despite the tensions and brutality of the outer world and the conflicts in his inner world and offers his private experience to the community/audience or readers of the play.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The author did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by one author.

REFERENCES

- Bolton, C., & Camp, D. J. (1987). Funeral rituals and the facilitation of grief work. *Omega*, 17 (4), 343-352. doi: 10.2190/VDHT-MFRC-LY7L-EMN7
- Durkheim, E. (1995). *Elementary forms of religious life* (K. E. Fields, Trans.) The Free Press. (Original work published 1912).
- Egan, R. G. (1997). [Review of *The Designated Mourner* by Wallace Shawn]. *Theatre Journal* 49(2), 236-237.
- Fuss, D. (2013). *Dying modern: A meditation on elegy*. Duke University Press.
- Jacobs, J. L. (1992). Religious ritual and mental health. In J. F. Schumaker (Ed.), *Religion and mental health*. (pp. 291-299). Oxford University Press.
- Kimball, S. T. (1960). Introduction. In *The rites of passage* (pp. v-xix). The University of Chicago Press.
- Marranca, B. (2000). The solace of chocolate squares: Wallace Shawn in mourning. *PAJ: A Journal of Performance and Art*, 22(3), 28-46.
- McGrath, P. (1997). Wallace Shawn [Interview]. *Bomb*, 59, 24-27.
- Reeves, N. C., & Boersma F. J. (1990). The Therapeutic use of ritual in maladaptive grieving. *Omega*, 20 (4), 281-291. doi: 10.2190/LL2H-T89A-P8K5-742P
- Robinson, M. (2009). *The American Play 1781-2000*. Yale.
- Romanoff, B. D., & Terenzio, M. (1998). Rituals and the grieving process. *Death Studies*, 22(8), 697-711. <https://doi.org/10.1080/074811898201227>
- Sas, C., Whittaker S., & Zimmerman J. (2016). Design for rituals of letting go: An embodiment perspective on disposal practices informed by grief therapy. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 23 (4), [21]. DOI: <http://dx.doi.org/10.1145/2926714>
- Sas, C. & Coman A. (2016). Designing personal grief rituals: An analysis of symbolic objects and actions. *Death Studies*, 40(9), 558-569. <https://doi.org/10.1080/07481187.2016.1188868>
- Schachter, B. (2000). Shapes, forms, and shadows: The search for the self in the plays of Shawn, Nagy, Wellman and Parks (Publication No. 9969731) [Doctoral Dissertation, The City University of New York]. Proquest Dissertations & Theses Global.
- Scheff, T. J. (1979). *Catharsis in healing, ritual, and drama*. University of California Press.
- Shawn, W. (1996). *The Designated Mourner*. Faber and Faber.
- Soloski, A. (2013). The Designated Mourner: Wallace Shawn's rites and wrongs. *The Village Voice*. <https://www.villagevoice.com/2013/07/24/the-designated-mourner-wallace-shawns-rites-and-wrongs/>
- Turner, V. (1974). *Dramas, fields and metaphors: Symbolic action in human society*. Cornell University Press.

- Turner, V. (1977). *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Van der Hart, O. & Goossens, F. A. (1987). Leave-taking rituals in mourning therapy. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 24 (1-2), 87-98.
- Van Gennep A. (1960). *The rites of passage*. The University of Chicago Press. (Original work published 1909).

Makale Bilgisi: Çoban Döşkaya, F. (2022). Alev Lytle Croutier'nin <i>Yedi Evin Sırları</i> Eserinde ABD'nin Temsili. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, ss. 303-321.	Article Info: Çoban Döşkaya, F. (2022). The Representation of the US in Alev Lytle Croutier's <i>Seven Houses</i> . DEU Journal of Humanities, Volume:9, Issue:2, pp. 303-321.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 25.09.2022	Date Submitted: 25.09.2022
Kabul Edildiği Tarih: 26.09.2022	Date Accepted: 26.09.2022

THE REPRESENTATION OF THE USA IN ALEV LYTLE CROUTIER'S *SEVEN HOUSES*¹

Fusun Çoban Döşkaya*

ABSTRACT

This article is about Turkish-American writer Alev Lytle Croutier's historical novel, *Seven Houses* (2001). In her autobiographical elements carrying novel, Croutier focuses on Turkey and examines changes in Turkish culture as an outsider. The story of the *Seven Houses* starts with the Ottoman State's last days and ends in 1997. *Seven Houses* chronicles the story of the Ipekci family, and the book's primary focus is on the lives of four generations of Turkish women in that family. The women's stories are narrated by the omniscient voices of seven houses. The houses within the book store the characters' memories, dreams, secrets, and thoughts. The seven voices of these seven houses, all of which are situated in the biggest cities of Turkey, such as Izmir, Istanbul, Bursa, and Ankara, act as living characters in the form of a grand villa, a silk plantation, an apartment or a family dwelling. Within its historical context, *Seven Houses* narrates the new freedoms Turkish women had gained and thus reveals their changing perspectives. Within the book, the women characters struggle between the dominating forces of their past and the Western world, which will become their future. The representative of the Western world in the novel is the USA, and the characters' understanding of the USA is crucial. For that reason, through a critical study of Croutier's women characters, this study tries to describe what the USA represents for them and Croutier.

Keywords: Alev Lytle Croutier, *Seven Houses*, USA, Turkey, Historical Novel.

¹ Some parts of this article were presented at the 31st Annual American Studies Conference (November 1-3, 2006) in Patalya Hotel, Golbasi, Ankara, Turkey, with the title "Alev Lyle Croutier's *Seven Houses*: 'If These Walls Could Talk'".

* Associate Prof., Dokuz Eylul University, fusun.doskaya@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8121-4139

**ALEV LYTLE CROUTIER’NİN *YEDİ EVİN SIRLARI*
ESERİNDE ABD’NİN TEMSİLİ****ÖZ**

Bu makale Türk-Amerikalı yazar Alev Lytle Croutier’in *Yedi Evin Sırları* (2002) adlı tarihi romanı hakkındadır. Croutier, otobiyografik unsurlar içeren romanında Türkiye’yi odak noktasına koymakta ve Türkiye’ye dışarıdan bakan birisi olarak Türk kültüründeki değişiklikleri incelemektedir. *Yedi Evin Sırları* kitabının hikâyesi Osmanlı Devleti’nin son günlerinden başlar ve 1997 yılında son bulur. Kitapta İpekçi ailesinin öyküsü anlatılmaktadır ve ana odak noktası, ailedeki dört kuşak Türk kadınının yaşamıdır. Kadınların hikâyeleri, içinde yaşadıkları yedi evin her şeyi bilen sesleri aracılığı ile anlatılmaktadır. Kitap içindeki evler, karakterlerin anılarını, hayallerini, sırlarını ve düşüncelerini saklarlar. İzmir, İstanbul, Bursa ve Ankara gibi Türkiye’nin en büyük şehirlerinde yer alan bu yedi evin yedi sesi, büyük bir villa, bir ipek tarlası, bir apartman veya bir aile evi olarak, roman karakterleri gibi hareket ederler. *Yedi Evin Sırları*, tarihsel bağlam içinde Türk kadınının kazandığı yeni özgürlükleri anlatırken onların değişen bakış açılarını da ortaya koyar. Kitapta kadın karakterler, geçmişlerinin hâkim güçleri ile gelecekleri olacak olan Batı dünyası arasında mücadele etmektedirler. Eserde Batı dünyasının temsilcisi Amerika Birleşik Devletleri olduğundan karakterlerin bu ülkeyi algılayışları önemlidir. Bu amaçla çalışmada kadın karakterler ve Croutier için ABD’nin neyi temsil ettiği incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Alev Lytle Croutier, *Yedi Evin Sırları*, ABD, Türkiye, Tarihi Roman.

1. INTRODUCTION

Alev Lytle Croutier (aka Alev Aksoy) is a Turkish-American writer living in the United States. Croutier’s paternal grandmother from Bornova Zehra Barutçu “was the daughter of a wealthy gunpower maker in Macedonia” (Croutier, 1989, s. 9). Alev Lytle Croutier was born in a five-story house in Karataş, İzmir, in 1945. She was the only child of her parents. Her family moved to Ankara in the 1950s, where she had her primary education. She attended *American College for Girls* (ACG) in the Arnavutkoy campus in Istanbul for middle school.² After graduation, she went to Oberlin College in the USA and studied art history. She became well known after publishing her non-fiction work *Harem: The World Behind the Veil* in 1989. The book was translated into more than twenty languages.

In *Seven Houses*,³ Croutier blends history with a rich imagination. The novel is a journey to the history of Turkey and the Turkish people from the eyes of an outsider. The book provides, especially for foreign readers, an

² Today the graduates of this school are called “Robert College” graduates.

³ Croutier writes her works in English, and like all of her other books, she has written her historical novel *Seven Houses* (2002) in English. The book was translated into Turkish by Canan Silay and published in 2005 by Remzi Publishing House.

introduction to some of the significant aspects of Turkish culture. In the novel, one can find the symbols and characteristics of being a Turk, as Croutier often uses concepts that belong to Turkish culture. Besides, in the book, all the details about Turkish culture are provided, so they do not obstruct the narration.

As well as providing information about Turkish culture, the book also gives much information about Turkish history. Faithful to the facts of the period Croutier, in her historical novel *Seven Houses*, uses different houses in different parts of Turkey to narrate the story of a silk-making family and the history of Turkey. For instance, the first narrator in the novel, the House in Smyrna, narrates WWI years and tells how the Allied forces occupied Anatolia. It gives information about Greece's invasion of Smyrna in May of 1919, the end of the Liberation War, and how "overnight, Smyrna became İzmir" (Croutier, 2002, p. 35-36).

The house sees the great Izmir fire as such:

On a dark September day, the Turkish armies entered Smyrna forcing the Greeks to leave, forcing their fleet to sail back, taking with them a shipful of immigrants. A terrible anger, stifled in black smoke, splashed across the sky. When the *imbat* wind began to sway, the tongues of flames spread rapidly while the sirens whined ominously to warn the people of the city. The fire quickly moved from the Armenian quarters to Alsancak to Konak, meandering its way toward the neighborhoods of Karantina and Güzel Yali... In a day, four thousand years of human expression was wiped out. Just like that. Who can forgive such madness! The firemen clamped around on horses, unboarding houses, drilling cisterns in search of water sources. Water pumps broke down. Hoses caught on fire. Men rushed around, filling buckets of salt water from the Bay. (Croutier, 2002, p. 12).

...

Then, it happened. A great thunder overwhelmed the crackling of the fire. An aggressive outpouring of tiny shards of hail countered. Ice curses fell from the sky with deliberate fierceness, sharp and determined, melting like a salve over our burning flesh. Spitting into the fire, sizzling into steam, sizzling until the embers weakened and lost their determinate glow. Within an hour, the fire had subsided, leaving us, the inhabitants of Smyrna, shrouded in black mud and mourning. The white city buried in a shroud of black mist. Like its women. The whole city weeping for human stupidity. As the world wept for the city (Croutier, 2002, p. 34-35).

The House in Smyrna also describes how parades floated down the streets for days.

Young girls with laurel and white flowers crowning their freshly cropped hair, displaying larger-than-life pictures of the blue-eyed man. The same as the one on Esma's dresser. Men paraded in *borsalinos* instead of the fez; the Great Leader himself had appeared in Kastamonu wearing one. Women burned their veils, revealed their faces, at long last allowed in male company, allowed a social life. Slogans read, "Can one half of the population rise to the skies while the other is chained to the ground?" promoting women's rights. And, "Turkey can no longer be the stage of religious fundamentalism and *sharia* schemes." People hung from the balconies around the quay chanting and cheering (Croutier, 2002, p. 38-39).

It also mentions the treaty of Lausanne, population exchange, and the country's leaning toward the West and Atatürk. "A dashing blond man with an iron face, a strong jaw, and penetrating blue eyes—eyes capable of the greatest hatred and of the greatest love" (Croutier, 2002, p. 38). It narrates Mustafa Kemal Atatürk as "the ancestor of the Turks. (*Ata* meant ancestor.) The savior from the tyranny of the Sultans, the greed of the Allies. The hero of Gallipoli. The new God. The blond savior. The man of great reforms" (Croutier, 2002, p. 39).

The Silk Plantation in Bursa, the novel's second narrator, describes the Turkish Republic's early days and the importance of Bursa. It mentions Bursa's being once the capital of the Ottoman Dynasty and "the center of the world" (Croutier, 2002, p. 109). The third narrator, Spinster's Apartment in Ankara, describes how Atatürk elevated the city to the status of the new Turkish Republic's capital. It highlights the American influence on Turkish culture between 1959 and 1960. It also narrates that "a whole ancient city lay not yet discovered" underneath it and had the remnants of six thousand years ago (Croutier, 2002, p. 121-122). The fourth narrator of the novel, the Turquoise House on Seven Whiskers Street in Karshiyaka, Izmir, portrays the years between 1961 and 1962, and the US remains at the center of its focus.

Other narrators in the second part of the novel, the apartment in the Essence of Honey Street in Istanbul and the Turquoise Cottage and the House in Izmir, all depict the situation of Turkey in 1997. The apartment in Istanbul details the influence of US popular culture on Turkish youth back in the 60s and compares Turkey and the US through women characters. In the Turquoise Cottage's narration, the reader gets information about the Christian subjects of the Ottoman Empire and the beginning of the Liberation War. "We'd lost our country to the Allies who were dissecting it as if it were some laboratory animal, dividing up the sections, devouring us. So Atatürk and the rebels had begun a war against them" (Croutier, 2002, p. 259). The great Izmir fire in 1922 in that section is described as follows:

Someone said, 'Look! Smyrna is burning.' Over the garden, through a sea of olive trees, I saw three lofty pinnacles of smoke rising, flecked with bursts of orange flame, tilting like banners in the wind, melting and distending into the slopes. That's how I saw the great Smyrna conflagration. The Greeks' revenge, they told us, although the Greeks claimed the Turks had burnt the Armenian and Rum segments of their own city. They had poured gasoline into the Bay, set all the boats on

fire, in the process destroying most of the fish and the dolphins. The four thousand-year-old city lost just like that. Above and below (Croutier, 2002, p. 261).

The events that took place in the history of Turkey are described in a straightforward talented way in all sections of the novel. However, Atatürk's secularization, the growing American influence in the 1960s, and the revival of religious fundamentalism in the 1990s are the most dominant political changes mentioned in the novel.

2. *Seven Houses*: Synopsis

In literature, 'the house' has often been used as a cultural symbol reflecting social and historical changes and is often associated with its inhabitants. Therefore, "house" as a cultural phenomenon is significant, and one can trace the changes in people and society. The houses in *Seven Houses* witness the family members through time and history and narrate the individuals' strengths and weaknesses while revealing the political upheavals in Turkey. The story spans from the beginning to the end of the twentieth century.

In *Seven Houses*, the Ipekci family's fortunes and tragedies, as well as Turkey's political and socio-economic changes, are told from the perspectives of seven different houses that the family occupies. The novel has two main parts. The first part consists of four sections: "The House in Smyrna", "The Silk Plantation", "The Spinster's Apartment", and "The Turquoise House on Seven Whiskers Street". These sections cover the period between 1908 and 1962.

Croutier gives clues about the narration in the book by starting the first part named "The Delicate State of Silk" with a quotation from Pierre Loti's *The Desert*:

One should know beforehand that there will be in this book no terrible adventures, no extraordinary hunts, no discoveries, no dangers; nothing but the fancy of a slow walk, at the pace of a rocking camel, in the infinite bliss of the pink desert (Croutier, 2002, s. 3).

The novel has tales within tales. The author narrates the story like a slow camel ride in the first part. As a person who grew up in a society where superstition and magic were prevalent, Croutier also injects magical realism into her work and starts each section in both parts of the novel with an opening quote.

In the first section of part one, the House in Smyrna narrates the story of Esma and her two sons, Aladdin and Cadri. It begins with Esma's buying the house and gives details of her love affair with Süleyman, her sons' tutor. Her daughter Aida is a product of this love affair, and Aida's beauty is a source of both pleasure and hardship in the novel. The first section finishes with Esma's granddaughter Amber's birth and Esma's death. In the second section, the Silk Plantation in Bursa recalls the beauty queen Aida's adolescence and Esma's brother Iskender and Amber's stories. Amber experiences a sheltered childhood in Bursa, and the section ends with her parent's decision to leave Bursa. At the beginning of the third section, the reader learns that a fire had killed İskender Bey and devastated the silk plantation. Being the oldest male relative, Amber's father, Cadri succeeds him and loses the family's fortune. The family moves to the Spinster's Apartment in Ankara. In the third section, the apartment gives information about the family's coffee business and concludes with selling it to pay its debts. Ultimately, Amber's parents decide to go to Ann Arbor, Michigan, for a year and leave Amber in Turkey with her grandparents. The whole Ipekci family scatters over the world. The last section of part one is narrated through the eyes of the Turquoise House on Seven Whiskers street in Karshiyaka, Izmir. It details Amber's relationship with her mother, Camilla, and grandmother, Malika. The first part ends with Cadri and Camilla's return from the US in 1962.

The second part of the novel, named "The Prodigal Daughter's Return," starts with a quotation from Aeschylus' *Medea*: "You navigated with raging soul far from the paternal home, passing beyond the seas' double rocks and now you inhabit a foreign land" (Croutier, 2002, s. 193).

This quotation represents Amber's going to the USA and gives clues about her feelings. The second part contains three sections: "Essence of Honey Street", "The Turquoise Cottage", and "The House in Izmir". All of the sections in this part take place in 1997. In the novel's second part, Amber returns to Istanbul after twenty-five years with her American-born daughter, Nellie. The apartment in the Essence of Honey Street narrates Amber's relationship with her mother and the changes experienced in Turkey during those years. In the second section of part two, Amber with Nellie goes to Karshiyaka to visit her grandmother Malika. She learns more about her family secrets and tries to convince Malika to live with Camilla in Istanbul. Finally, in the last section, Amber buys the House in Izmir, and the novel ends.

3. Autobiographical Elements in *Seven Houses*

The novel's characters, places, and incidents are products of the author's real life and imagination, and it carries many autobiographical elements. Croutier recollected her emotional status when she decided to write the book as such:

I started *Seven Houses* because I was deeply moved to describe an afternoon in my hundred-year-old grandmother's garden in Izmir.

That story began clustering with other scenes with other family members, and then the fictional characters attached themselves, and soon I had a great tangle, a chaotic mélange of story and history (Croutier, 2003, s. 234).

The author's grandmother, mentioned here, is Maria (Malika in the novel), and the house described is the Turquoise Cottage in the book.

The book narrates the tragedies, triumphs, secrets, and sacrifices of the Ipekci (Turkish for silk-making) family, but it includes details from the life of Alev Lytle Croutier, her parents, her maternal and paternal grandmother, and some of her other family members. Croutier mentions those names in the acknowledgments part of the novel as follows: "Every book is a great collaboration, and for this one, I credit my grandmothers Maria and Zehra, Grandpapa Hamid, Uncle Aladdin, Aunt Ayhan, and, of course, my parents, Sadri and Yümniye, for giving me the yarns to spin" (Croutier, 2002, s. 306).

The real protagonist in the book, Amber, is an architect and appears in all seven houses. In one of her conversations, Croutier names Amber as the "architect of the novel" (Croutier, 2003, p. 235-236). Thus, Amber can be interpreted as being the author herself. Also, Esma carries autobiographical traits from Croutier's paternal grandmother Zehra in the novel. Esma's sons Aladdin and Cadri can be viewed as Croutier's uncle Aladdin and father Sadri. Amber's maternal grandfather Hamid can be Croutier's grandfather Hamit. Esma's daughter Aida can very well be Croutier's aunt Ayhan. Cadri's wife Camilla and her mother Malika can be interpreted as Croutier's mother Yümniye and maternal grandmother Maria.

The novel is narrated by the omniscient voices of the seven homes in which the Ipekci family occupies. Telling the story through houses with different personalities makes the story interesting. Croutier describes this experience as such:

One of my European editors said to me, "But Alev, houses don't talk."

Literally they don't, of course. But this is a point of view that allowed me to stay in the precinct of one house at a time, the constraint of one place, like a steady camera recording the incidents as in cinema vérité.

The inherent challenges were the unity of the place. Everything had

to occur within the vicinity of the houses. This constraint liberated me in a sense to explore the interior world of the characters through an objective lens (Croutier, 2003, p. 235).

Each house in the novel represents a specific era in Turkish cultural history; they reflect Turkey's changes throughout the 20th century. The houses reveal the secrets of female characters in the novel, which also explains the attitudes toward women and society at a given time. They also reflect the family fortunes' rise and fall. All the houses in the novel represent the image of Croutier's family's houses in Turkey. Instead of telling her life story directly to the readers and writing an autobiography, she prefers to create a fictional atmosphere and fictional characters.

4. Houses, Women and the Representation of the US in *Seven Houses*

Croutier puts houses and women at the center of her novel and forms a linkage between them. The houses have similarities with the women characters living in them. In a way, the architecture of the houses in the novel, reflecting the change from tradition to modernization, is effective for women living in. Daily routines of Turkish women's lives, eating habits and foods, traditions, and clothes, even hairstyles are narrated in the novel.

The book chronicles the lives of four generations of women: Esmâ, Malika, and Mihriban belong to the first generation. Aida, Papatya, Sibel, and Camilla are the second generation, whereas Amber, Maya, and Mihriban are the third generation. Finally, Nellie, the daughter of Amber, represents the fourth generation in the novel. Within the book, the women characters are all ambitious and determined and make their own decisions about what to do with their lives.

4.1. "The House in Smyrna" (1918-1952): Esmâ, Mihriban, Camilla, and Amber

The grand villa in Smyrna knows and sees everything. It even sees the dreams of its inhabitants. It hears everything, even the whispers hissing like snakes on all floors. It listens and peers into characters' lives, the most private moments when they close their doors. It manipulates situations when it can. It has frailties and has a soul. It exists not "only in space but in the silence of time" (Croutier, 2002, p. 32). It has feelings. When an evil character urinates on its outer walls, the house says, "If I had tears, I'd cry. If I had a voice, I'd swear, If I had hands, I'd slay" (Croutier, 2002, p. 30).

The House in Smyrna desires a lovely setting, a good design, solid construction, kind inhabitants, constant maintenance, tender love, and care, like the women characters it narrates. It needs to be the "center of interest and the object of desire" (Croutier, 2002, p. 37). Women characters "infuse the

house with life". They touch the walls, give them their breath, and try to bring the spirits back, but once abandoned, the house begins to fall apart.

The relationship between the House in Smyrna and Esma is described as love at first sight. Only fate could pull them apart in the novel. They resemble each other. Ferret, the antagonist in this story, "pursues Esma's scent through the corridors, inhales the rooms she had recently walked through" (Croutier, 2002, p. 18). He licks the house's walls as if kissing Esma.

The world outside the house is depicted as "a world unkind to the woman" (Croutier, 2002, p. 18), and women's entrance to the outside world is possible only through men. Thus, Esma feels that all the doors to the outside are closed when she thinks that her beloved is dead.

The women in the house find themselves in a difficult situation when they have no resources to keep it. As in the case of Pasha's wives, who ended up as "curiosities" (Croutier, 2002, p. 9) and displayed from village to village like "dancing bears" (Croutier, 2002, p. 10). The women during those days are narrated as follows:

The women existed to serve their men since it was their only chance of acquiring a soul. They were not born with souls, but by attaching themselves to a man, they could share theirs, thus gaining an entry into the cennet, or paradise. But even in cennet, the celestial hour is served the men. No other paradise existed for women (Croutier, 2002, p. 144).

A young woman cannot live alone. Once stolen from their homes, no one remembers them. They become "nameless", and they have no place to go. Women can be stoned, defaced, or buried up to the neck in the sand for having an affair. They can be exposed to pelvic exploration when thought to have an affair or if there is evidence of misdeed.

In this part of the novel, Westernization is represented by America, and America means permanent loss. When her son Aladdin leaves Izmir for Boston, Esma knows that "the loss would not simply be a temporary one" (Croutier, 2002, p. 47). The USA symbolizes "glamour photos of artists and Nickelodeon. It represents 'mysterious lust. Unfamiliar tongues. Unspeakable delights'" (Croutier, 2002, p. 47).

4.2. “The Silk Plantation” (1930-1958): Aida, Amber, and Camilla

The Silk Plantation is “a vast plantation above Bursa, in the foothills of Mount Olympus” (Croutier, 2002, p. 65). It is populated with mulberry trees. It is constructed in a big garden, with silk houses and silos. It gathers information and rumors from others. “I only know what happened from hearsay. This is what I’ve been able to conjecture, putting all the bits and pieces together” (Croutier, 2002, p. 70). It knows some of the events that took place outside of its borders. The reader does not hear its interpretations as often as in the House in Smyrna. At the end of the second section, a fire devastates the house.

The plantation tells the reader the story of Aida, a symbol of modern Turkish women in the 1930s. She becomes a beauty queen and appears in the novel as “a living emblem of Atatürk’s ideal of youth” (Croutier, 2002, p. 68). Aida has a birthmark, a crescent, and a five-pointed star on her left breast.

The women characters in this section are lush, well-kept, and beautiful, just like the silk plantation. They spend endless hours “soaking in the mineral baths, scrubbed, exfoliated, anointed, detoxified by the sulfurous steam” (Croutier, 2002, p. 65-66). Women are portrayed as sex objects, and they have nothing but their beauty. Since their beauty is their power, they have to look after themselves. “Eastern gentlemen like women with flesh (after all, what’s a body for?), not like those toothpick foreign hussies” (Croutier, 2002, p. 66).

The East is represented through evil characters in the House in Smyrna and the Silk Plantation. For example, Pasha, a selfish man cultivating the white opium poppy, goes to exile to the purgatorial ice lands of Kars and commits even worse things there. Iskender Bey sees Osman, the troublesome son of Aida and General, as a person who belongs to the ice lands of Kars. In the novel, Osman is referred to as “a bad egg, which should not be allowed to hatch” (Croutier, 2002, p. 105).

4.3. “The Spinster’s Apartment” (1959-1960): Amber, Papatya, Aida, Camilla, and Sibel

The family moves from a silk plantation to an apartment complex with only a tiny garden due to the loss of the family’s fortune in section three. So the story of the Spinster’s Apartment starts. The apartment is a symbol of degeneration in the novel. It is built in Ankara (Ancient Angora), “a dusty city in the arid of Anatolian plains” (Croutier, 2002, p. 120). Ankara is depicted as “a modern city reborn out of a need to find fulcrum for the revolution” and is described as a city of new beginnings with excellent opportunities. “Everything is new and modern in this city” (Croutier, 2002, p. 121).

Ghostless and hollow inside, the apartment in Ankara has a low ceiling and tiny holes for windows to economize heat. Water hisses out of its radiators. It has concrete and narrow stairways. Its outer appearance is not good, but underneath the apartment lies an ancient city. Years later, people

would discover the remnants of six thousand years ago when it was demolished. It has an old soul deep down, despite its mask of modernity. The Spinster's Apartment refuses to talk about the things it has not seen.

There is no privacy in the apartment, and people have to share certain places with others. Life in an apartment is depicted as "an undesirable intrusion" (Croutier, 2002, p. 124), and one has to or is expected to share "bread and hope" (Croutier, 2002, p. 123). Windows on each story and faces on windows are described as signs of the end of privacy.

The Spinster's Apartment is mortgaged to buy a citrus plantation along the Taurus Mountains to grow decaf coffee. Ultimately, the Ipekçis sell the apartment to pay their debts and scatter "all over the world to unrelated destinies". Passers-by make up stories about a family of spinsters who once lived in the Spinster's Apartment. However, "they imagine a different sort of spinsters, the kind who spin stories" (Croutier, 2002, p. 159).

In this part of the novel, America is described as insinuating itself into the characters' lives, seducing the women with "Frigidaire and Hoover" (Croutier, 2002, p. 123). Synthetic, American-made wall-to-wall carpets displaced Hereke carpets because the family had concluded that their old carpets had no use for them anymore. They put them in their doorway, and the precious Shiraz, Isparta, and Hereke carpets "ended up serving as bedding for vagabonds, beggars, and gypsies" (Croutier, 2002, p. 123).

The pieces of newspaper are replaced by the toilet paper in rolls of mud color or dirty pink. Communal bathing, with "creature warmth," is replaced by modern bathrooms with coffin-shaped tub, which became "an emblem of loneliness and desertion" (Croutier, 2002, p. 124). America is recalled through listening to Elvis's song "It's now or never" and having a Donald Duck watch (Croutier, 2002, p. 132). Also, America is described as "not a good place to travel with children" (Croutier, 2002, p. 158), and the Americans are described as milk, carrot, and onion-loving people. Women at the end of the 1950s are designated as being under the influence of American popular culture icons. They go to cafes and beauty parlors, and the magazines they read, the films they watch, and the celebrities they admire are all American.

4.4. "The Turquoise House on Seven Whiskers Street" (1961-1962): Amber, Camilla, and Malika (Maria)

The Turquoise House on Seven Whiskers Street is in Izmir. It is the home of the Taşınars, Camilla's parents. Amber learns while staying in this house that she is one-quarter Greek. The house has an enormous carved door, which is always open and hard to close. Like its door, the house's upper shutters perpetually remained open, inviting all sorts of flying things. It signifies the house's and its owners' tolerance as Amber's grandmother went through hard times when the Greeks invaded Smyrna and its aftermath. Therefore, the

house never sleeps. Its owners have gone through tough things; they do not want to remember, and the house is always alert in case of a sudden attack.

In that section, the USA is represented as something that snaps the inextricable cord that bonds the child to parents. The bond between Amber and her parents loosens when they go to the USA and leave Amber in her grandparent's house. The USA is described as a country that separates loved ones from each other and drifts people into an inexplicable aloofness. It means separation or running away, as in the case of Süleyman.

4.5. “Essence of Honey Street” (1997): Camilla, Aida, Amber, and Nellie

The apartment in the Essence of Honey Street starts narrating the situation of Istanbul after Amber's return from the US after many years. In the second part of the novel, which takes place in 1997, the atmosphere of Turkey is described as “Girls wearing scarves. Women wearing long coats, their heads covered, moving about the streets like black bundles...and all these bearded men wearing beanies” (Croutier, 2002, p. 201).

The apartment in Moda was built in a place where there was a row of pretty houses with gardens and verandahs. It retained the memory of afternoons when Amber was an adolescent, as it is built in the place of a villa, which the family had built after Camilla and Cadri returned from the USA. It is portrayed as having seven stories, bland windows, and sharp balconies and is in the middle of “a bustling metropolis” (Croutier, 2002, p. 197).

The apartment in Istanbul compares the old and the new, just like Amber does. Amber recalls the social life in Turkey in the 1960s, whereas the apartment recalls the structure of houses in those days. The new apartments are described as “identical blocks, stacked-together Lego cities but in the shades of gray. Two windows and a balcony” (Croutier, 2002, p. 205). They are “concrete monoliths, placed at obtuse angles, lurked above them like oversized constructivist robots” (Croutier, 2002, p. 205). They are “muted” and “hard-edged” (Croutier, 2002, p. 205). “Like mechanical Japanese robots, they look like they're marching to crush the city” (Croutier, 2002, p. 205). However, the environment was spacious and green when Amber left Istanbul, like Amber's new place in California. In the old times, the environment was green; now, it is described as gray and black in Istanbul.

The apartment in the Essence of Honey Street tells the story of Amber, who has difficulties adjusting to life in Turkey after living in the USA for twenty-five years. When Amber returns from the USA, she realizes there is not much left to hold on to in Istanbul, and she feels the place devours her. However, the burden suddenly lifts, and she feels relieved and alive again when she forgives her mother later in the story.

America is presented in this part of the novel as “a world oceans away” when Amber recalls her teenage years in the 60s. It symbolizes seeking role models in fan magazines, comic books, and Hollywood musicals. The

popularity of PX black market, smoking Salems and Kents. It means learning a few phrases in English and dating blond American soldiers, and eating hot dogs. It recalls a period when hand-knit sweaters were not wanted, as they belonged to the world teenagers wanted to get rid of. Instead of them, bermuda shorts were popular just because they were American. It was a time when teenagers in Turkey “loved everything American because it was American” (Croutier, 2002, p. 207). Those were the days when both boys and girls wanted to have yellow hair with the help of hydrogen peroxide. They ironed nylon underwear and spent hours in front of mirrors. “Just like American teens in fifties movies” (Croutier, 2002, p. 209), the young girls were going to discos and dancing cheek to cheek with boys or doing the twist.

However, the apartment in the *Essence of Honey Street* emphasizes that all these things belonged to an era when all the houses “were painted in candy colors with green shutters and quaint gardens” and were single-family dwellings (Croutier, 2002, p. 209).

Within the novel, the apartment narrates the Turks and the meaning of a house for them as such:

In their hearts, the Turks were still nomads who’d lived in tribes for thousands of years, pitching their tents wherever the wind blew, sinking into the earth to sleep unconcerned about rooting. Home was a part of their body, an appendage ready to dismantle and abandon at a moment’s notice. Permanence of home was an incomprehensible notion. Home was transience. Home was the steppes, the desert, the caves, the mountains. Home was you. Your body.

Their invasions stopped here—the farthest stretch to the West. The indestructible doors closed and they would forever be pounding on them, begging to be allowed in, desperately yearning to become part of the West while trying to destroy it. But in their obsession, they found themselves conquered by the need for sameness, imitating forms they did not understand, homes that did not belong to them.

Their confidence gone, they became unfathomable. Like their houses and sacred spaces, they hid behind the emptiness in between the facades of a movie set or locked their women behind lattices, behind veils to cover their shame, which they couldn't contain. They had lost their souls (Croutier, 2002, s. 209-210).

In this section, Amber thinks that if she had stayed in Turkey, she would “become a society bimbo with a leather ton, gold jewelry, and a bunch of dysfunctional children” (Croutier, 2002, p. 216). Camilla believes that Amber could have become a prime minister if she had stayed in Turkey. She says, “I should never have allowed you to go to America” (Croutier, 2002, p. 217). She believes that her daughter has lost all her Turkishness. “Not a drop of Turkishness left – A *gavour* like you” (Croutier, 2002, p. 219). Camilla believes that Amber could have lived like a queen by marrying a son of a good family and could have had everything she ever wanted. She “could've been a star” (Croutier, 2002, p. 217).

However, from Aida's point of view, Turkey is a place where “happiness is a source of envy” and “misfortune is a cause for celebration” (Croutier, 2002, p. 226). For her, people in Turkey “behave as if they are put in this world to make others' lives miserable” (Croutier, 2002, p. 226). Turkey has “spider-brained people”, who are in the habit of “seeing evil in everything,” and unlike America, it is not a suitable place for unusual people (Croutier, 2002, p. 227).

4.6. “The Turquoise Cottage” (1997): Malika, Camilla, Amber, Nellie

The Turquoise Cottage is a tiny cottage where Malika, Amber's grandmother, used to keep the chickens in her house in Karshiyaka. The big house that Malika lived in was in the first part of the novel in section four with the name “The Turquoise House on Seven Whiskers Street”.

The tiny cottage Malika lived in her old age is portrayed in the novel as having open doors and windows (Croutier, 2002, p. 269). Malika lived there till the Turquoise house was torn down by the government officials to widen the street. The Liberation War of Turkey is narrated from the perspective of Malika and Camilla in that section.

4.7. “The House in Izmir” (1997): Malika, Camilla, Amber, Nellie

The House in Izmir is the same house the reader meets at the novel's beginning. It was built in 1890 and is now older than a century, and government officials declared it unsafe. It looks unloved and describes itself as such: “In a sad state of dilapidation and disrepair, the wooden facade rotten

with age, the delicate gingerbread pitifully bug-eaten, I had been on my deathbed for a long, long time...without attention and respect for so long, fragile and brittle, not much hope to be resurrected” (Croutier, 2002, p. 289). Amber was the only child born in it, and she was only five years old when her family left the house. The house remembers Amber as soon as it sees her and resembles her to Esmâ.

The House in Izmir is described as Amber’s past and her “spiritual home” (Croutier, 2002, p. 302). It tries to understand Amber’s feelings when she decided to leave Turkey for the US and, by quoting Süleyman, warns her that she can only start her new life with another past as she cannot remember her real past life.

What would it feel like to abandon one’s existence, one’s place, and go into another—in the middle of things, like this, not by mitigating circumstances but by one’s own choice? I remember once, going through a dark night of the soul when Süleyman had talked to me of transubstantiation. He described it as completely leaving this life behind, waking up in another one. It seemed like a good solution until he told me that the only catch was, you had no recollection of the life you came from. You started over in total oblivion (Croutier, 2002, p. 302).

5. CONCLUSION

After the collapse of the 600-year-old Ottoman Empire, the Turkish Republic was founded in 1923. After its proclamation, the religious ruling institutions of the Ottoman Empire, the sultanate, and the caliphate were abolished. Mustafa Kemal Atatürk concentrated on modernizing the country and made social, political, and economic reforms between 1924 and 1934. Women were the most significant symbol of the newly founded Republic of Turkey. However, the obsession with becoming a part of the West resulted in imitating Western forms without understanding and comprehending them. Turkish women and houses were used as a token to show the Western world the modernization of Turkey. For that reason, like in most Turkish novels, Croutier too chooses to depict Westernization through her women characters in *Seven Houses*.

Within its historical context, *Seven Houses* chronicles the new freedoms Turkish women had gained and thus reveals their changing perspectives through the decades. Within the novel, the women characters struggle between the dominating forces of their past and the Western world, which will become their future, and whose representative in the book is the US.

Alev Lytle Croutier defines the atmosphere of Turkey in the first part of the *Seven Houses* as leaning to the West after the establishment of the Turkish Republic. She portrays a country where things were changing rapidly, and specific reforms were made to promote women's rights. People believed that Turkey could no longer be the stage of religious fundamentalism and was well aware that half of the population could not rise to the skies while the other was chained to the ground, as Atatürk said. However, in the novel's second part, the author puts the setting in 1997 and exposes her protagonist's disillusionment. After twenty-five years of absence from Turkey, Amber comes to Turkey with her daughter Nellie and does not like the things she sees. The atmosphere of Turkey in the second part is described as dull and colorless compared to the one in the 1960s. The expected change of Turkish society to modernity is described as unsuccessful, and Atatürk's efforts to elevate women and promote women's rights are depicted as going backward.

By ending the story with the same house at the novel's beginning and taking the story to where it started, Croutier tries to show Turkey's reversal. The House in Izmir and the Silk Plantation represent the values of Turkish tradition, whereas the apartments symbolize degeneration and are described as an outcome of imitation. The story in the novel comes full circle when Amber comes to Izmir and buys the house she was born in. Thus it can be concluded from the author's point of view that the Turkish people also drew a circle in its place after so many years of not making any progress and getting lost in the political and sectarian crises. Croutier emphasizes this idea by making one of her characters say, "Atatürk would stir in his grave if he knew what this country has come to after all his efforts to elevate women" (Croutier, 2002, p. 201). According to Croutier, Turkey is in such a degenerate situation because it did not internalize the reforms of Atatürk. Imitation without comprehension has thus resulted in military coups, or interim military governments, that came to power under the pretext of secular government.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The author did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by one author.

REFERENCES

Croutier, A. L. (1989). *Harem: The World Behind the Veil*. Abbeville Press.

Croutier, A. L. (2002). *Seven Houses*. Atria Books.

Croutier, A. L. (2003). *Seven Houses*. Washington Square Press.

Croutier, A. L. (2006). *Yedi Evin Sırları*. Trans. Canan Silay, 2nd ed., Remzi Kitabevi.